

objicere, quod ipsi Evangelistæ inter seipso dissentiant » (*Lib. 1, cap. 7, n. 10*). Ethnici quod ad certos hæc succinebant Manichæi, quos, ut videre licet in libris contra Faustum, Evangelii additos fuisse calumniabantur. Atqui Augustino non satis fuit ea conciliare de quibus litem movebant isti hæretici, contra quos potissimum Vetus Testamentum defendebat; verum, ut Novi quoque Testamenti propugnator merito jure audiret, quatuor Evangelistarum, tam in gestis recensendis, quam in ordine ipso narrationis summam concordiam demonstrare est aggressus.

Fieri sane non potuit quin ei lucubratio hæc magno staret. nunc illam in Tractatu 112 in Joannem, n. 1, laboriosas litteras vocat; ac rursus in Tractatu 117, n. 2, res ibi esse operosissime disputatas dicit. Scilicet destitutus erat iis adjumentis, quibus instructi fuere quotquot postea in idem illud argumentum desudarunt, qui tamen ipsi vestigiis ejus insistentes, vix quidquam alicujus momenti invenerunt, quod ille non dixisset. Hoc opus libris de Trinitate, quos jam inchoarat, intermissis, confecit labore continuo, ex libro 2 Retractationum, cap. 16, nec porro ante anni 399 exitum; cum in libro 1, cap. 27, testetur idola tum temporis legum ab imperatoribus latarum auctoritate confringi. Expressam enim legem hac de re nullam habemus iis superiorem, quæ anno 399 promulgata, atque executioni demandata in Africa fuerunt (*De Civit. Dei*, lib. 18, cap. 54): quibus nondum constitutis, evertendi simulacra, nisi ex eorum quorum erant, consensu, jus penes se laudatquamquam esse fatebatur Augustinus (*Serm. 62; cap. 11, n. 17*).

Librum primum insumit iis revincendis, qui cum Christum viri longe sapientissimi loco haerent, aut verius, habere simularent, Evangelio fidem derogabant; eo scilicet prætextu, quod non ab ipso Christo scriptum esset, sed ab ejus discipulis, quos ei divinitatem affinxisse dicebant, neque ab illo accepisse doctrinam quam de deorum abdicando cultu ipsi prædicarunt. In libro secundo Matthæum Evangelistam usque ad cœnæ narrationem ex ordine considerat, cumque eo collatis Marco, Luca et Joanne, demonstrat perpetuam inter eos reperiri consensionem. Liber tertius est de eorundem quatuor Evangelistarum a cœnæ narratione ad Evangelii finem concordia. Quartus denique de iis quæ peculiaria sunt Marco, Lucæ et Joanni. Opus in Corbeiensi eodice ante 900 vel 1000 annos exarato inscribitur, « Aurelii Augustini episcopi de Concordia Evangelistarum: » sic et in aliis plerisque Mss. In iis omnibus autem libri quique, primo excepto, dividuntur in capitula, quorum lemmata in librorum fronte præfixa sunt.

Vide lib. 2, cap. 16, Retractationum, col. 636, a verbis, Per eosdem annos, usque ad col. 637, verbis, Divinas auctoritates. M.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

De Consensu

EVANGELISTARUM

LIBRI QUATUOR^(a).

LIBER PRIMUS.

Dicto breviter de Evangelistarum auctoritate, numero, ordine ac varia scribendi ratione, Augustinus, priusquam de eorundem consensu agat, illis hoc libro occurrit qui vel moventur cur Christus ipse nihil scripserit, vel fingunt scriptos ab ipso fuisse libros de magicis; quique adversus evangelicam doctrinam jactant Christi discipulos non tantum magistro suo amplius tribuisse quam re vera erat, dicendo illum Deum; sed etiam deorum cultum prohibendo, non hoc docuisse quod ab ipso didicissent. Contra quos doctrinam Apostolorum ex Prophetarum eloquiis vindicat, ostendens Deum Israel solum colendum esse, qui solus a Romanis quod deos alios coli secum vetaret, ante non receptus, jam demum Romanum imperium suo nomini subjugavit, atque apud omnes gentes, uti per suos Prophetas futurum promiserat, idola comminuit per Evangelii prædicationem.

CAPUT PRIMUM. — *Evangeliorum auctoritas.*

Litteris continentur, Evangelium merito excellit.

1. Inter omnes divinas auctoritates, quæ sanctis

Quod enim Lex et Propheta futurum prænuntia-

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

De Consensu Evangelistarum libri quatuor recogniti sunt de novo ad codices Mss. Vaticanæ bibliothecæ quatuor, Colbertinæ duos, Beccensis et Cisterciensis totidem, Ecclesiæ Laudunensis unum, item S. Genovefæ Parisiensis, Navarrici Collegii, et D. de S. George canon. comitis Lugdunensis unum, ad Corbelensem optima manu et ante 900 aut 1000 annos descriptum, ad probæ notæ Albinensem, Audouenensem, Fiscannensem, Floriacensem, Fossatensem, Gemmeticensem, Germanensem, Pratellensem, Remigiensem, Silvæ-majorensem, Vindocinensem: ad variantes lectiones ex quinque Belgicis Lovaniensium Theologorum opera collectas: prætereaque ad antiquiores editiones Bad. seu Rat. Er. et Lov.

Comparavimus præterea eas omnes editiones instia Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

(a) Scrutū versus Christi annum 400.

verunt, hoc redditum¹ atque completum in Evangelio demonstratur. Cujus primi prædicatores Apostoli fuerunt, qui Dominum ipsum et Salvatorem nostrum Jesum Christum etiam præsentem in carne viderunt. Qui² non solum ea quæ ex ore ejus audita vel ab illo sub oculis suis operata, dicta et facta meminerant; verum etiam quæ priusquam illi per discipulatum ad hæserant, in ejus nativitate, vel infantia, vel pueritia, divinitus gesta et digna memoria, sive ab ipso, sive a parentibus ejus, sive a quibuslibet aliis, certissimis indicîis et fidelissimis testimoniis requirere et cognoscere potuerunt, imposito sibi evangelizandi munere, generi humano annuntiare curarunt. Quorum quidam, hoc est Matthæus et Joannes, etiam scripta de illo, quæ scribenda visa sunt, libris singulis ediderunt.

2. Ac ne putaretur, quod attinet ad percipiendum et prædicandum Evangelium, interesse aliquid utrum illi annuntient, qui eundem Dominum hic in carne apparentem discipulatu famulante secuti sunt, an ii qui ex illis fideliter comperta crediderunt; divina providentia procuratum est per Spiritum sanctum, ut quibusdam etiam ex illis qui primos Apostolos sequebantur, non solum annuntiant, verum etiam scribendi Evangelium tribueretur auctoritas: hi sunt Marcus et Lucas. Cæteri autem homines, qui de Domini vel Apostolorum actibus aliqua scribere conati vel ausi sunt, non tales suis temporibus exstiterunt, ut eis fidem haberet Ecclesia, atque in auctoritatem canonicam sanctorum Librorum eorum scripta reciperet: nec solum quia illi non tales erant, quibus narantibus credi oporteret; sed etiam quia scriptis suis quædam fallaciter indiderunt, quæ catholica atque apostolica regula fidei et sana doctrina condemnat.

CAPUT II. — *Ordo Evangelistarum, et scribendi ratio.*

3. Isti igitur quatuor Evangelistæ universo terrarum orbe notissimi, et ob hoc fortasse quatuor, quoniam quatuor sunt partes orbis terræ, per cujus universitatem Christi Ecclesiam dilatari, ipso sui numeri sacramento quodammodo declararunt, hoc ordine scripsisse perhibentur. Primum Matthæus, deinde Marcus, tertio Lucas, ultimo Joannes. Unde alius eis fuit ordo cognoscendi atque prædicandi, alius autem scribendi. Ad cognoscendum quippe atque prædicandum, primi utique fuerunt qui secuti Dominum in carne præsentem, dicentem audierunt, facientemque viderunt; atque ex ejus ore ad evangelizandum missi sunt. Sed in conscribendo Evangelio, quod divinitus ordinatum esse credendum est, ex numero eorum quos ante passionem Dominus elegit, primum atque ultimum locum duo tenuerunt; primum Matthæus, ultimum Joannes: ut reliqui duo qui ex illo numero non erant, sed tamen Christum in illis loquentem secuti erant, tanquam filii amplectendi, ac per hoc in loco medio constituti, utroque ab eis latere munirentur.

¹ Mss. quatuor, *revelatum*.

² Bæd. Er. et plerique Mss., *cujus*.

4. Horum sane quatuor solos Matthæus hebræo scripsisse perhibetur eloquio, cæteri græco. Et quamvis singuli suum quondam narrandi ordinem tenuisse videantur, non tamen unusquisque eorum velut alterius præcedentis ignarus voluisse scribere reperitur, vel ignorata prætermisisse quæ scripsisse alius invenitur; sed sicut unicuique inspiratum est, non superfluum cooperationem sui laboris adjunxit. Nam Matthæus suscepisse intelligitur incarnationem Domini secundum stirpem regiam, et pleræque secundum hominum præsentem vitam facta et dicta ejus. Marcus eum subsequens, tanquam pedisequus et brevior ejus videtur. Cum solo quippe Joanne, nihil dixit; solus ipse, perpauca; cum solo Luca, pauciora; cum Matthæo vero, plurima; et multa pene totidem atque ipsis verbis, sive cum solo, sive cum cæteris consonante. Lucas autem circa sacerdotalem Domini stirpem atque personam magis occupatus apparuit. Nam et ad ipsum David non regium stemma secutus ascendit, sed per eos qui reges non fuerunt, exiit ad Nathan filium David (*Luc. iii, 31*), qui nec ipse rex fuit. Non sicut Matthæus, qui per Salomonem regem descendens (*Matth. i, 6*), cæteros etiam reges ex ordine persecutus est, servans in eis, de quo post a loquimur, mysticum numerum.

CAPUT III. — *Matthæus cum Marco ad regiam, Lucas ad sacerdotalem Christi personam intentionem retulit.*

5. Dominus enim Jesus Christus unus verus rex et unus verus sacerdos, illud ad regendos nos, istud ad expiandos, has duas personas apud Patres¹ singillatim commendatas suam figuram egisse declaravit, sive titulo illo qui cruci ejus superfixus erat, *Rex Judæorum*; unde arcano instinctu Pilatus respondit, *Quod scripsi scripsi* (*Joan. xix, 19-22*): prædictum quippe erat in Psalmis, *Ne corrumpas tituli inscriptionem* (*Psal. lxxiv, 1*): sive quod ad personam sacerdotis attinet, in eo quod nos offerre atque accipere docuit; unde prophetiam² de se præmisit dicentem, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (*Psal. cix, 4*). Multisque aliis documentis divinarum Scripturarum rex et sacerdos Christus apparuit. Hinc et ipse David, cujus non frustra crebrius filius dictus est, quam filius Abraham, et quem communiter tenerunt Matthæus et Lucas, ille a quo per Salomonem descenderet, iste ad quem per Nathan ascenderet, quanquam aperte rex fuit, figuravit tamen et sacerdotis personam, quando panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus (*1 Reg. xxi, 6; Matth. xii, 3*). Huc accedit quod solus etiam Lucas Mariam commemorat ab Angelo manifestatam cognatam fuisse Elisabeth³, quæ uxor erat Zachariæ sacerdotis. De quo idem scripsit, quod eam de filiabus Aaron, hoc est de tribu sacerdotum habebat uxorem (*Luc. i, 36, 5*).

6. Cum ergo Matthæus circa regis, Lucas circa

¹ Editi, *apud antiquos Patres*. Abest, *antiquos*, a Mss.

² Mss. duo, *prophetam*.

³ Sic editi Bæd. et Er. suffragantibus Mss. omnibus. At Lov., *commemorata manifeste cognatam fuisse Elisabeth*.

sacerdotis personam gereret intentionem, utrique humanitatem Christi maxime commendarunt. Secundum hominem quippe Christus et rex et sacerdos effectus est, cui dedit Deus sedem David patris sui, ut regni ejus non esset finis (*Luc. 1, 32, 33*), et esset ad interpellandum pro nobis mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (*1 Tim. 11, 5*). Non autem habuit tanquam breviorum conjunctum Lucas, sicut Marcum Matthæus. Et hoc fortasse non sine aliquo sacramento, quia regum est non esse sine comitum obsequio¹: unde ille qui regiam personam Christi narrandam susceperat, habuit sibi tanquam comitem adjunctum, qui sua vestigia quodammodo sequeretur. Sacerdos autem quoniam in sancta sanctorum solus intrabat, propterea Lucas, cujus circa sacerdotium Christi erat intentio, non habuit tanquam socium subsequentem, qui suam narrationem quodammodo breviaret.

CAPUT IV. — *Joannes ipsius divinitatem exprimendam curavit.*

7. Tres tamen isti Evangelistæ in his rebus maxime diversati sunt, quas Christus per humanam carnem temporaliter gessit: porro autem Joannes ipsam maxime divinitatem Domini, qua Patri est æqualis, intendit, eamque præcipue suo Evangelio, quantum inter homines sufficere credidit, commendare curavit. Itaque longe a tribus istis superius fertur, ita ut hos videas quodammodo in terra cum Christo homine conversari; illum autem transcendisse nebulam, qua tegitur omnis terra, et pervenisse ad liquidum cælum, unde acie mentis acutissima atque firmissima videret, in principio Verbum Deum apud Deum, per quem facta sunt omnia; et ipsum agnosceret carnem factum, ut habitaret in nobis (*Joan. 1, 1, 3, 14*): quod accepit carnem, non quod fuerit mutatus in carnem. Nisi enim carnis assumptio servata incommutabili divinitate facta esset, non diceretur, *Ego et Pater unum sumus* (*Id. x, 30*): neque enim Pater et caro unum sunt. Et hoc de seipso Domini testimonium solus idem Joannes commemoravit; et, *Qui me vidit, vidit et Patrem*²; et, *Ego in Patre, et Pater in me est* (*Id. xiv, 9, 10*); et, *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (*Id. xvii, 22*); et, *Quæcumque Pater facit, hæc eadem et Filius facit similiter* (*Id. v, 19*); et si qua alia sunt, quæ Christi divinitatem, in qua æqualis est Patri, recte intelligentibus intiment, pene solus Joannes in Evangelio suo posuit: tanquam qui de pectore ipsius Domini, super quod discumbere in ejus convivio solitus erat (*Id. xiii, 23*), secretum divinitatis ejus uberius et quodammodo familiariter biberit.

CAPUT V. — *Virtutes duæ; circa contemplativam Joannes, circa activam Evangelistæ alii versantur.*

8. Proinde cum duæ virtutes propositæ sint animæ humanæ, una activa, altera contemplativa; illa qua itur, ista qua pervenitur; illa qua laboratur, ut cor mundetur ad videndum Deum; ista qua vacatur et videtur Deus: illa est in præceptis exercendæ vitæ

¹ Mss. duo et editio Rat., id est, quæ Augustini Ratisponensis studio recognita est, habent, *sine comitatus obsequio*.

² Sic melioris notæ Mss. juxta græcum, *o ebrakòs emè, ebrakè ton patéra*. At editi: *Qui me videt, videt et Patrem*.

hujus temporalis, ista in doctrina vitæ illius sempiternæ. Ac per hoc illa operatur, ista requiescit; quia illa est in purgatione peccatorum, ista in lumine¹ purgatorum. Ac per hoc in hac vita mortali, illa est in opere bonæ conversationis; ista vero magis in fide, et apud perpaucos per speculum in ænigmatè, et ex parte in aliqua visione incommutabilis veritatis (*1 Cor. xiii, 12*). Hæ duæ virtutes in duabus uxoribus Jacob figuratæ intelliguntur. De quibus adversus Faustum Manichæum pro modulo meo, quantum illi operi sufficere videbatur, disserui (*Lib. 22, cap. 52*). Lia quippe interpretatur, Laborans; Rachel autem, Visum principium². Ex quo intelligi datur, si diligenter advertas, tres Evangelistas temporalia facta Domini et dicta quæ ad informandos mores vitæ presentis maxime valerent, copiosius persecutos, circa illam activam virtutem fuisse versatos; Joannem vero facta Domini multo pauciora narrantem, dicta vero ejus, ea præsertim quæ Trinitatis unitatem et vitæ æternæ felicitatem insinuarent, diligentius et uberius conscribentem, in virtute contemplativa commendanda, suam intentionem prædicationemque tenuisse.

CAPUT VI. — *Quatuor animalia ex Apocalypsi de quatuor Evangelistis alii aliis aptius intellexerunt.*

9. Unde mihi videntur, qui ex Apocalypsi illa quatuor animalia ad intelligendos quatuor Evangelistas interpretati sunt, probabilius aliquid attendisse illi qui leonem in Matthæo, hominem in Marco, vitulum in Luca, aquilam in Joanne intellexerunt, quam illi qui hominem Matthæo, aquilam Marco, leonem Joanni tribuerunt. De principiis enim librorum quædam conjecturam capere voluerunt, non de tota intentione Evangelistarum, quæ magis fuerat perscrutanda. Multo enim congruentius ille qui regiam Christi personam maxime commendavit, per leonem significatus accipitur: unde et in Apocalypsi cum ipsa tribu regia leo commemoratus est, ubi dictum est, *Vicit leo de tribu Juda* (*Apoc. v, 5*). Secundum Matthæum enim et Magi narrantur venisse ab Oriente ad regem quærendum et adorandum, qui eis per stellam natus apparuit: et ipse rex Herodes regem formidat infantem, atque ut eum possit occidere, tot parvulos necat (*Matth. 2, 1-18*). Quod autem per vitulum Lucas significatus sit, propter maximam victimam sacerdotis, neutri dubitaverunt. Ibi enim a sacerdote Zacharia incipit sermo narrantis; ibi cognatio Mariæ et Elisabeth commemoratur (*Luc. 1, 5, 36*); ibi sacramenta primi sacerdotii in infante Christo impleta narrantur (*Id. 11, 22-24*): et quæcumque alia possunt diligenter adverti, quibus appareat Lucas intentionem circa sacerdotis personam habuisse. Marcus ergo, qui neque stirpem regiam, neque sacerdotalem vel cognationem vel consecrationem narrare voluit, et tamen in eis versatus ostenditur quæ homo Christus operatus est, tantum hominis figura in illis quatuor animalibus

¹ Unus e Vaticanis Mss., *in illuminatione*.

² Editi exceperunt Rat., *visus principium*. At Mss., *visum principium*: sic etiam in lib. 22 contra Faustum, cap. 52, legitur; addita hæc interpretatione, *sive verbum*, ait Augustinus, ex quo videtur principium.

significatus videtur. Hæc autem animalia tria sive leo, sive homo, sive vitulus, in terra gradiuntur : unde isti tres Evangelistæ in his maxime occupati sunt, quæ Christus in carne operatus est, et quæ præcepta mortalis vitæ exercendæ carnem portantibus tradidit. At vero Joannes super nubila infirmitatis humanæ velut aquila volat, et lucem incommutabilis veritatis acutissimis atque firmissimis oculis cordis in- tuetur (a).

CAPUT VII. — *Causa suscepti operis de Evangelista- rum consensu. Occurrit iis qui dicunt Christum nihil scripsisse, discipulos vero ejus Deum illum prædicando, mentitâ fuisse.*

10. Ilas Domini sanctas quadrigas, quibus per orbem vectus subigit populos leni suo jugo et sarcinæ levi, quidam vel impia vanitate vel imperita temeritate calumniis appetunt, ut eis veracis narrationis derogent fidem, per quos christiana religio disseminata per mundum, tanta fertilitate provenit, ut homines infideles jam inter seipsos calumnias suas mussitare vix audeant, compressi fide Gentium et omnium devotione populorum. Verumtamen, quia nonnullos adhuc calumniosos disputationibus suis, vel retardant a fide ne credant, vel jam credentes, quantum potuerint, agitando perturbant; nonnulli autem fratres salva fide nosse desiderant quid talibus respondeant quæstionibus, vel ad profectum scientiæ suæ, vel ad illorum vaniloquia refellenda; inspirante atque adjuvante Domino Deo nostro (quod utinam et ipsorum salutis prosit), hoc opere demonstrare suscepimus errorem vel temeritatem eorum qui contra Evangelii quatuor libros, quos Evangelistæ quatuor singulos conscripserunt, satis argutas criminationes se proferre arbitrantur: quod ut fiat, quam non sibi adversentur fidem scriptores quatuor, ostendendum est. Hæc enim solent quasi palmare¹ suæ vanitatis objicere, quod ipsi Evangelistæ inter seipsos dissentiant.

11. Sed illud prius discutiendum est, quod solet nonnullos movere, cur ipse Dominus nihil scripserit, ut aliis de illo scribentibus necesse sit credere. Hoc enim dicunt illi vel maxime pagani, qui Dominum ipsum Jesum Christum culpate aut blasphemate non audent, eique tribuunt excellentissimam sapientiam, sed tamen tanquam homini: discipulos vero ejus dicunt magistro suo amplius tribuisse quam erat, ut eum Filium Dei dicerent, et Verbum Dei per quod facta sunt omnia, et ipsum ac Deum Patrem unum esse; ac si qua similia sunt in apostolicis Litteris, quibus eum cum Patre unum Deum colendum esse didicimus. Honorandum enim tanquam sapientissimum virum putant; colendum autem tanquam Deum negant.

12. Cum ergo quærunt quare ipse non scripserit, videntur parati fuisse hoc de illo credere, quod de se ipse scripsisset, non quod alii de illo pro suo arbitrio predicassent. A quibus quæro, cur de quibusdam nobilissimis philosophis suis hoc crediderint, quod de illis eorum discipuli scriptam memoriæ reliquerunt,

¹ Editi, *palmam*. Melius aliquot Mss., *palmare*.
(a) Tract. 30 in Joan., n. 5.

cum de se ipsi nihil scripsissent? Nam Pythagoras, quo in illa contemplativa virtute nihil tunc¹ habuit Græcia clarius, non tantum de se, sed nec de ulla re aliquid scripsisse perhibetur. Socrates autem, quem rursus in activa, qua mores informantur, omnibus prætulit, ita ut testimonio quoque Dei sui Apollinis omnium sapientissimum pronuntiatum esse non taceant, Æsopi fabulas pauculis versibus persecutus est, verba et numeros suos adhibens rebus alterius, usque ad eum nihil scribere voluit, ut hoc se coactum imperio sui dæmonis fecisse dixerit, sicut nobilissimum discipulorum ejus Plato commemorat: in quo tamen opere maluit alienas quam suas exornare sententias. Quid igitur causæ est cur de istis hoc credant, quod de illis discipuli eorum litteris commendarunt, et de Christo nolint credere quod ejus de illo discipuli conscripserunt; præsertim cum ab eo cæteros homines sapientia speratos esse fateantur, quamvis eum fateri Deum nolint? An vero illi, quos isto multo inferiores fuisse non dubitant, veraces de se discipulos facere potuerunt, et iste non potuit? Quod si absurdissime dicitur, credant de illo quem sapientem fatentur, non quod ipsi volunt, sed quod apud eos legunt, qui ea quæ scripserant, ab illo sapiente didicerunt.

CAPUT VIII. — *Si fama narrante Christus creditur sapientissimus, cur majori fama prædicante non creditur Deus.*

13. Deinde dicant, unde saltem quod sapientissimus fuerit, nosse vel audire potuerunt. Si fama disseminante, certiorne de illo nuntia fama est², quam discipuli ejus, quibus eum prædicantibus ipsa per totum mundum fama fragavit? Postremo famam præferant famæ, et ei famæ de illo credant quæ major est. Ea quippe fama, quæ de catholica Ecclesia, quam stupent toto orbe diffusam, mirabili claritate dispergitur, tenues istorum rumores incomparabiliter vincit: ea porro fama tam magna, tam celebris, ut eam timendo isti trepidas et tepidas contraditioneulas in sinu suo rodant, jam plus metuentes audiri, quam volentes credi, Filium Dei Unigenitum et Deum prædicat Christum³, per quem facta sunt omnia: si ergo famam eligunt testem, cur non hanc eligunt, quæ tanta claritate præfolget? Si scripturam, cur non evangelicam, quæ tanta auctoritate præpollat? Nos certe hæc de diis eorum credimus, quæ habet et scriptura eorum antiquior, et fama celebrior. Quæ si adoranda sunt, cur ea rident in theatris? Si autem ridenda sunt, plus ridendum est cum adorantur in templis. Restat ut ipsi velint testes esse de Christo, qui sibi auferunt meritum sciendi quid loquantur, loquendo quod nesciunt. Aut si aliquos libros se habere dicunt, quos eum scripsisse asserant, prodant eos nobis. Profecto enim utilissimi et saluberrimi sunt,

¹ Particula, *tunc*, deest in sex Mss.

² Quatuordecim Mss., *de illo fama nuntiata est*.

³ Er. et Lov., *tam celebris est, ut eam timendo, etc. quam nolentes credi Filium Dei unigenitum et Deum prædicari christum etc.* dissentientibus Mss. prope omnibus et antiquiori editione Rat., quorum hic lectionem restitimus.

quos, ut ipsi fatentur, vir sapientissimus scripsit. Si autem timent eos proferre, utique mali sunt; porro si mali sunt, non eos sapientissimus scripsit: sapientissimum autem Christum fatentur; non ergo Christus tale aliquid scripsit.

CAPUT IX. — *Quidam fingunt Christum scripsisse libros de magicis.*

14. Ita vero isti desipiant, ut illis libris quos eum scripsisse existimant, dicant contineri eas artes quibus eum putant illa fecisse miracula, quorum fama ubique percerebit: quod existimando seipsos produunt quid diligant, et quid affectent; quandoquidem Christum propterea sapientissimum putant fuisse, quia nescio quæ illicita noverat, quæ non solum disciplina christiana, sed etiam ipsa terrenæ reipublicæ administratio jure condemnat. Et certe qui tales Christi libros se legisse affirmant, cur ipsi nulla talia faciunt, qualia illum de libris talibus fecisse mirantur?

CAPUT X. — *Eosdem libros Petro et Paulo inscriptos quidam delirant.*

15. Quid quod etiam divino judicio sic errant quidam eorum, qui talia Christum scripsisse vel credunt vel credi volunt, ut eosdem libros ad Petrum et Paulum dicant, tanquam epistolari titulo prænotatos. Et fieri potest ut sive inimici nominis Christi, sive qui ejusmodi execrabilibus artibus de tam glorioso nomine pondus auctoritatis dare se posse putaverunt, talia sub Christi et Apostolorum nomine scriperint: in qua fallacissima audacia sic excæcati sunt, ut etiam a pueris, qui adhuc pueriliter in gradu Lectorum christianas Litteras norunt, merito rideantur.

16. Cum enim vellent tale aliquid fingere Christum scripsisse ad discipulos suos, cogitaverunt ad quos potissimum scribere potuisse facile crederetur, tanquam ad illos qui ei familiariter adhæsisent, quibus illud quasi secretum digne committeretur: et occurrit eis Petrus et Paulus, credo quod pluribus locis simul eos cum illo pictos viderent; quia merita Petri et Pauli etiam propter eundem passionis diem celebrius solemniter¹ Roma commemorat. Sic omnino errare meruerunt, qui Christum et Apostolos ejus non in sanctis codicibus, sed in pictis parietibus quæsierunt: nec mirum si a pingentibus flagentes decepti sunt. Toto enim tempore quo Christus in carne mortali cum suis discipulis vixit, nondum erat Paulus discipulus ejus, quem post passionem suam, post resurrectionem, post ascensionem, post missum de cœlis Spiritum sanctum, post multorum Judæorum conversionem et mirabilem fidem, post lapidationem Stephani diaconi et martyris, cum adhuc Saulus appellaretur, et eos qui in Christum crediderant, graviter persequeretur, de cœlo vocavit, et suum discipulum atque apostolum fecit (Act. ix, 1-30). Quomodo igitur potuit libros, quos antequam moreretur eum scripsisse putari volunt, ad discipulos, tanquam familiarissimos, Petrum et Paulum scribere, cum Paulus nondum fuerit discipulus ejus?

¹ in tribus Mss., *celeberrimum solemniter*. Apud Er. et Lov., *celebrius et solemniter*; addito, et, quod abest ab aliis codicibus.

CAPUT XI. — *In eos qui somniant Christum magicæ arte populos ad se convertisse.*

17. Illud quoque attendant qui magicis artibus tanta eum potuisse, et nomen suum ad populos in se convertendos arte ipsa consecrasset delirant, utrum potuerit magicis artibus tantos Prophetas divino Spiritu, antequam in terra nasceretur, implere, qui de illo talia futura prælocuti sunt, qualia jam præterita in Evangelio legimus, et qualia in orbe terrarum præsentia nunc videmus. Neque enim, si magicis artibus fecit ut coleretur et mortuus, magus erat antequam natus: cui prophetando venturo gens una deputata est, cujus reipublicæ tota administratio prophetia esset illius regis venturi, et civitatem cœlestem ex omnibus gentibus condituri.

CAPUT XII. — *Judæorum Deus, illis subjugatis, ideo non fuit a Romanis receptus, quod is juberet se solum coli simulacris deletis.*

18. Proinde illius Hebrææ gentis ad prophetandum Christum, sicut dixi, deputatæ nullus alius deus erat, nisi Deus unus, Deus verus, qui fecit cœlum et terram et omnia quæ in eis sunt: quo offenso sæpe suis hostibus subdebantur; nunc etiam pro gravissimo scelere occisi Christi, ex ipsa Jerosolyma, quod erat regni eorum caput, penitus eradicati, et Romano imperio subjugati sunt. Solebant autem Romani deos gentium quas subjugabant, colendos propitiare¹, et eorum sacra suscipere. Hoc de Deo gentis Hebrææ, cum eam vel oppugnaverunt vel vicerunt, facere noluerunt. Credo quod videbant, si ejus Dei sacra reciperent, qui se solum, deletis etiam simulacris, coli juberet, dimittenda esse omnia quæ prius colenda susceperant, quorum religionibus imperium suum crevisse arbitrabantur. In quo eos plurimum fallacia dæmonum decipiebat: nam utique intelligere debebant, occulta Dei veri voluntate, penes quem rerum summa potestas est, sibi datum et auctum regnum, non illorum deorum favore; qui si aliquid in hac re potestatis habuissent, suos potius protexissent, ne a Romanis superarentur, aut ipsos eis Romanos edimitos subjugassent.

19. Neque enim possunt dicere pietatem ac mores suos a diis gentium quas vicerunt, dilectos et electos. Nunquam hoc dicent, si primordia sua recolant, facinorosorum asylum et Romuli fratricidium. Neque enim quando asylum constituerunt Remus et Romulus, ut quisquis cujuslibet sceleris reus eo confugisset, inultum haberet commissum, præcepta pœnitentiæ dederunt ad sanandas animas miserorum; ac non potius collectam timentium manum contra suas civitates, quarum leges timebant, mercede impunitatis armarunt: aut quando Romulus fratrem, qui nihil in eum mali perpetrarat, occidit, justitiam vindicandi, ac non principatum dominandi cogitavit. Itane istos mores dilexerunt dii, hostes suarum civitatum favendo hostibus earum? Quin potius nec illas deserendo preserunt, nec ad istos transeundo eos aliquid adjuverunt; quia non habent in potestate regnum dare et

¹ Mss. quinque, *colendo propitiare*.

aufferre : sed Deus unus et verus hoc agit occulto iudicio , non continuo beatos facturus , quibus terrenum regnum dederit ; nec continuo miseros , quibus ademerit ; sed beatos vel miseros propter aliud et aliunde faciens , temporalia regna atque terrena quibus voluerit , et quamdiu voluerit , secundum prædestinatum ordinem sæculorum , vel sinendo vel donando distribuit.

CAPUT XIII. — *Judæos cur Deus passus est subjugari.*

20. Unde nec aliud possunt dicere : Cur ergo Deus Hebræorum , quem summum et verum Deum dicitis , non solum eis Romanos non subjugavit , sed nec ipsos Hebræos , ne a Romanis subjugarentur , adjuvit ? Præcesserunt enim manifesta peccata eorum , propter quæ illis hoc eventurum Prophetæ tanto ante prædixerunt ; et maxime quia impio furore Christum occiderunt , in quo peccato aliorum occultorum peccatorum meritis excæcati sunt : et quod illius passio esset Gentibus profutura , eadem prophetica contestatione prædictum est. Nec alia re magis claruit , illius gentis regnum , et templum , et sacerdotium , et sacrificium , et unctionem illam mysticam , quod *χρῆμα* græce dicitur , unde Christi nomen elucet , et propter quam reges suos christos ipsa gens appellabat , non fuisse nisi prænuntiando Christo deputata , quam quod occisi Christi resurrectio posteaquam cœpit credentibus Gentibus prædicari , illa omnia cessaverunt , nescientibus Romanis per quorum victoriam , nescientibus Judæis per quorum subjugationem factum est ut illa cessarent.

CAPUT XIV. — *Deus Hebræorum victis illis se victum non esse ostendit idolorum eversione , et Gentium omnium ad ipsius cultum conversione.*

21. Rem sane mirabilem non advertunt pauci Pagani qui remanserunt , Deum Hebræorum offensum a victis , nec receptum a victoribus , nunc prædicari et coli ab omnibus gentibus. Ipse est enim Deus Israel , de quo tanto ante Propheta plebem Dei sic allocutus est : *Et qui eruit te , Deus Israel universæ terræ vocabitur (Isai. LIV, 5)*. Hoc factum est per nomen Christi venientis ad homines ex semine ipsius Israel , qui nepos fuit Abrahæ , a quo gens cœpit Hebræorum (a) : nam et ipsi Israel dictum est , *In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ (Gen. xxviii, 14)*. Ilinc ostenditur Deus Israel , Deus unus qui fecit cœlum et terram , et res humanas juste ac misericorditer curat , ita ut nec præcludat justitia misericordiam , nec impediat misericordia justitiam , quod non ipse sit victus in Hebræo populo suo , quia regnum sacerdotiumque ejus Romanis expugnandum delendumque permisit : quandoquidem per Christi Evangelium , veri regis et sacerdotis , quod illo regno et sacerdotio futurum præfiguravit , nunc ipse Deus Israel ubique delet idola gentium ; quæ utique ne delerentur , recipere sacra ejus Romani noluerunt , sicut receperunt deorum aliarum gentium quas vicerunt. Ita et regnum sacerdotiumque propheticæ gentis abstulit , quia jam

(a) II Retract. c. 16.

qui per eam promittebatur , advenerat ; et Romanorum imperium , a quo gens illa vieta est , per Christum regem suo nomini subjugavit , atque ad evertenda idola , propter quorum honorem sacra ejus recepta non erant , christianæ fidei robore ac devotione convertit.

22. Puto quia hæc de se futura , ut per tot Prophetas , et per cujusdam etiam gentis regnum ac sacerdotium prænuntiarentur , non magicis artibus fecit Christus ; antequam esset in hominibus natus. Nam et illius jam deleti regni populus ubique dispersus mirabili Dei providentia , quamvis sine ulla unctione regis sacerdotisque remanserit , in quo chrismate Christi nomen apparet , tenet tamen reliquias quarundam observationum suarum : Romana autem sacra illa de idolorum cultu nec victus ac subjugatus accepit , ut Libros propheticos ad testimonium gerat Christi , ac sic de inimicorum codicibus probetur ¹ veritas prophetati Christi. Quid ergo miseri adhuc Christum male laudando æipos indicant ² ? Si aliqua magica sub ejus nomine scripta sunt , cum vehementer his artibus Christi doctrina inimica sit ; hinc potius intelligant quantum sit illud nomen , quo addito etiam illi qui contra ejus præcepta vivunt , suas nefarias artes honorare conantur. Sicut enim diversis hominum erroribus multi etiam varias hæreses adversus veritatem sub ejus nomine condiderunt ; ita sentiant etiam inimici Christi , ad suadendum quod proferunt contra doctrinam Christi , nullum sibi esse pondus auctoritatis , si non habeat nomen Christi.

CAPUT XV. — *Pagani Christum laudare compulsi , in ejus discipulos contumeliosi.*

23. Quid quod isti vani Christi laudatores et christianæ religionis obliqui obtretratores propterea non audent blasphemare Christum , quia quidam philosophi eorum , sicut in libris suis Porphyrius Siculus prodidit , consulerunt deos suos quid de Christo responderent , illi autem oraculis suis Christum laudare compulsi sunt ? Nec mirum , cum et in Evangelio legamus eum demones fuisse confessos (*Luc. iv, 41*) : scriptum est autem in Prophetis nostris , *Quoniam dii Gentium dæmonia (Psal. xcvi, 5)*. Ac per hoc isti non contra deorum suorum responsa conentur , continent blasphemias a Christo , et eas in discipulos ejus effundunt : mihi autem videtur , quod illi dii Gentium , quos philosophi Paganorum consulere potuerunt , etiam si de discipulis Christi interrogarentur , ipsos quoque laudare cogerentur.

CAPUT XVI. — *Apostoli de subvertendis idolis nihil a Christo vel a Prophetis diversum docuerunt.*

24. Verumtamen isti ita disputant , quod hæc eversio templorum , et damnatio sacrificiorum , et confractio simulacrorum non per doctrinam Christi fiat , sed per discipulorum ejus , quos aliud quam ab illo didicerunt , docuisse contendunt ; ita volentes christianam fidem , Christum honorantes laudantesque , convellere : quia utique per discipulos Christi et facta et dicta Christi annuntiata sunt , quibus constat reli-

¹ Mss. sex. profertur veritas.

² Editio Rat. et quinque Mss., judicant.

gio christiana, adhuc istis jam paucissimis, nec jam oppugnantibus, sed tamen adhuc inusitantibus inimica. Sed si nolunt credere Christum talia docuisse, Prophetas legant, qui non solum superstitiones idolorum everti præceperunt, verum etiam christianis temporibus hanc eversionem futuram prædixerunt. Qui si fefellerunt, cur tanta manifestatione completur? si verum dixerunt, cur tantæ divinitati resistitur?

CAPUT XVII. — *In Romanos qui Deum Israel solum rejecerunt.*

25. Verumtamen diligentius ab istis querendum est, quænam putent esse Deum Israel; cur eum colendum non receperint, sicut aliarum gentium deos, quas Romanum subegit imperium; præsertim cum eorum sententia sit, omnes deos colendos esse sapienti. Cur ergo a numero cæterorum iste rejectus est? Si plurimum valet, cur ab eis solus non colitur? si parum aut nihil valet, cur contritis eorum simulacris ab omnibus gentibus solus pene jam colitur? Nunquam hujus quæstionis vinculo eximi poterunt, qui cum majores et minores deos colant, quos deos putant, hunc Deum non colunt, qui prævaluit omnibus quos colunt. Si enim magnæ virtutis est, cur existimatus est improbandus? si parvæ nulliusve virtutis est, cur tantum potuit improbus? Si bonus est, cur a cæteris bonis solus separatur? si malus est, cur a tot bonis unus non superatur? Si verax est, cur ejus præcepta respuuntur? si mendax est, cur ejus prædicta complentur?

CAPUT XVIII. — *Hebræorum Deus a Romanis non receptus, quia se solum coli voluerit.*

26. Postremo, quod volunt de illo sentiant. Numquid Romani etiam malos deos colendos non putant, qui Pallori et Febri fana fecerunt? qui et ἀγαθούς dæmonas invitandos¹, et κακούς dæmonas placandos² moneant? Quodlibet ergo de illo existiment, cur eum solum sibi nec advocandum nec propitiandum esse duxerunt? Quis est Deus iste vel ita ignotus, ut in tam multis diis solus adhuc non inveniatur; aut ita notus, ut a tam multis hominibus jam solus colatur? Nihil ergo restat ut dicant cur hujus Dei sacra recipere noluerint; nisi quia solum se coli voluerit, illos autem deos Gentium, quos isti jam colabant, coli prohibuerit. Sed hoc ipsum magis ab eis requirendum est, quænam vel qualem putent esse istum Deum, qui noluerit coli deos alios, quibus isti templa et simulacra fecerunt; tantumque potuerit, ut plus valeret ejus voluntas ad eorum simulacra evertenda, quam illorum ad ejus sacra non recipienda. Certe sententia illius eorum philosophi proditur, quem sapientissimum omnium hominum etiam oraculo fuisse firmarunt. Socratis enim sententia est, unumquemque deum sic coli oportere, quomodo se ipse colendum esse præceperit. Proinde istis summa necessitas facta est non colendi Deum Hebræorum; quia si alio modo eum colere vellent, quam se colendum ipse dixisset,

¹ Editi, *imitandos*. At Mss., *invitandos*: quibus favet quod subsequitur, *cur eum solum sibi nec advocandum*.

non utique illum colerent, sed quod ipsi fluxissent: si autem illo modo vellent quo ipse diceret, alios sibi colendos non esse cernebant, quos ille coli prohibebat. Ac per hoc respuerunt unius veri Dei cultum, ne multos falsos offenderent; magis arbitantes sibi obfuturam fuisse istorum iracundiam, quam illius benevolentiam profuturam.

CAPUT XIX. — *Hunc esse verum Deum.*

27. Sed fuerit ista vana necessitas, et ridenda timiditas: nunc quærimus quid de isto Deo sentiant homines, quibus placet omnes deos colendos esse. Si enim iste colendus non est, quomodo coluntur omnes, cum iste non colitur? si autem colendus est, non omnes colendi sunt; quia nisi solus colatur, iste non colitur. An forte dicturi sunt istum non esse Deum, cum illos deos dicant, qui, sicut nos credimus, nihil possunt, nisi quod illius judicio permittuntur; non ut alicui prosint, sed ut nec lædere valeant, nisi eos quos ita lædendos esse ille judicat, qui omnia potest? Sicut autem ipsi coguntur fateri, minora certe quam ille potuerunt. Si enim dii sunt, quorum vates consulti ab hominibus, ut non dicam fefellerunt, proxima tamen privatis negotiis responderunt; quomodo non est Deus, cujus vates non solum ea quæ ad tempus consulebantur congrue responderunt, verum etiam unde non consulebantur de universo genere humano, atque omnibus gentibus ea tanto ante prædixerunt, quæ nunc et legimus et videmus? Si Deum dicunt, quæ impleta Sibylla fata¹ cecinit Romanorum; quomodo non est Deus, qui et Romanos et omnes nationes in se unum Deum per Christi Evangelium credituras, et omnia patrum suorum simulacra eversuras, sicut prænuntiavit, exhibuit? Postremo, si illos deos dicunt, qui nunquam ausi sunt per vates suos contra istum Deum aliquid dicere; quomodo non est Deus qui per vates suos istorum simulacra non solum everti jussit, verum etiam in omnibus Gentibus eversum iri prædixit ab eis qui illis desertis se unum colere juberentur, et jussi famularentur?

CAPUT XX. — *Contra Deum Hebræorum nihil a Paganorum vatis prædictum reperitur.*

28. Ant legant, si possunt, vel aliquam Sibyllarum, vel quemlibet aliorum vatum suorum prædixisse hoc futurum, ut Deus Hebræorum Deus Israel ab omnibus gentibus coleretur, et quod cum cultores aliorum deorum recte antea respuissent; futuras etiam litteras Prophetarum ejus in auctoritate ita sublimes, ut his obtemperans etiam imperium Romanorum juberet deleri simulacra; monuisse etiam ne talibus præceptis obtemperaretur: legant ista, si possunt, ex aliquibus libris vatum suorum. Omitto enim dicere quod ea quæ in illorum libris leguntur, pro nostra, licet est, christiana religione testimonium dicunt, quod a sanctis Angelis, et ab ipsis nostris Prophetis audire potuerunt: sicut et præsentem in carne Christum etiam dæmonia coacta sunt conseri. Sed hæc omitto, quæ cum proferimus, a nostris ficta esse contendunt:

¹ In septem Mss., *facta*.

² Sex Mss., *futurum... sublimari*.

Ipsi omnino, ipsi urgendi sunt, ut proferant a vatibus deorum suorum contra Deum Hebræorum aliquid prophetatum; sicut nos tot et tanta de libris Prophetarum nostrorum contra deos eorum et jussa observamus, et prædicta recitamus, et facta monstramus. Quæ illi jam perpauci qui remanserunt, malunt dolere completa, quam illum Deum agnoscere, qui potuit prænuntiare complenda: cum in suis diis falsis, quæ sunt vera dæmonia, nihil aliud pro magno appetant, quam cum aliquid eorum responsis sibi futurum esse didicerint.

CAPUT XXI. — *Hic solus Deus colendus, qui cum aliis coli prohibeat, coli non prohibetur ab aliis.*

29. Quæ cum ita sint, cur non potius miseri intelligunt illum esse Deum verum, quem sic vident a suorum deorum societate sejunctum, ut quem Deum fieri coguntur, qui omnes deos colendos esse profitentur, cum cæteris colere non sinantur? Cum ergo simul coli non possint, cur non ille eligitur, qui istos coli vetat, relictis istis qui illum coli non vetant? Aut si vetant, legatur. Quid enim magis populis eorum in templis eorum debuit recitari, ubi nihil unquam tale personuit? Et utique prohibitio tam multorum contra unum, quam unius contra tam multos, notior et potentior¹ esse deberet. Nam si hujus Dei cultus est impius, inutiles sunt dii, qui homines ab impietate non prohibent: si vero pius est hujus cultus, quoniam in illo præcipitur ne isti colantur, impius est cultus eorum. Si autem tam diffidenter istum coli prohibent, ut plus audiri timeant², quam prohibere audeant; hoc ipso quis non sapiat, quis non sentiat, illum esse potius eligendum, qui istos coli tam publice prohibet, qui eorum simulacra everti jussit, prædixit, evertit, quam istos, quos ut ille non colatur, jussisse nescimus, prædixisse non legimus, valuisse aliquid non videmus? Rogo, respondeant; quis est Deus iste, qui omnes Deos Gentium sic persequitur, qui omnia eorum sacra sic prodit, sic exstinguit?

CAPUT XXII. — *Opinio Gentium de Deo nostro.*

30. Quid interrogem homines qui evanuerunt cogitando quis iste sit? Alii dicunt, Saturnus est: credo propter sabbati sanctificationem, quia isti eum diem Saturno tribuerunt. Varro autem ipsorum, quo doctiorem apud se neminem inveniunt, Deum Judæorum Jovem putavit, nihil interesse censens quo nomine nuncupetur, dum eadem res intelligatur: credo illius summitate deterritus. Nam quia nihil superius solent colere Romani quam Jovem, quod Capitolium eorum satis aperteque testatur, eumque regem omnium deorum arbitrantur; cum animadverteret Judæos summum Deum colere, nihil aliud potuit suspicari quam Jovem. Sed sive qui Saturnum, sive qui Jovem Deum Judæorum putant, dicant quando Saturnus prohibere ausus est coli alterum Deum; nec ipsum Jovem, qui cum regno expulisse prohibetur, patrem filius. Qui

¹ vs. quinque, *potior*.

² *Editi, audere timeant*. Sed veris Mss., *audiri timeant*: scilicet dæmones verebantur ne Deus verus, si ejus cultum prohiberent, per eos ipsos innotesceret.

si tanquam potentior et victor placuit cultoribus suis, Saturnum victum expulsamque non colant. Sed neque istum coli Jovis prohibuit; et quem vincere potuit, deum tamen esse permisit.

CAPUT XXIII. — *De Jove et Saturno quid negati sint Pagani.*

31. Istæ, inquit, fabulæ sunt aut interpretandæ a sapientibus, aut ridendæ: nos autem Jovem colimus, de quo ait Maro,

Jovis omnia plena;
(*Eclog.* 3, v. 60.)

id est, omnia vivificantem spiritum. Merito ergo et Varro Jovem opinatus est coli a Judæis, quia dicit per prophetam, *Cælum et terram ego impleo* (*Jerem.* xxiii, 24). Quid illud quod idem poeta dicit æthera? quomodo accipiunt? Sic enim ait:

Tum Pater omnipotens secundis imbribus Æther,
Conjugis in gremium lætæ descendit.
(*Georg.* lib. 2, vv. 324, 325.)

Ætherem quippe non spiritum, sed corpus esse dicunt subline, quo cælum super aerem distenditur. An poetæ conceditur nunc secundum Platonicos, ut non corpus, sed spiritus, nunc secundum Stoicos loqui, ut corpus sit Deus? Quid igitur in Capitolio colunt? Si spiritum, si denique ipsum cælum corporeum, quid illic facit scutum illud Jovis, quod appellant Ægida? Nempe origo nominis hujus ita redditur, quia Jovem a matre occultatum capra nutrit: an et hoc poetæ mentiuntur? Numquid et Capitolia Romanorum, opera sunt poetarum? Quid sibi autem vult ista non poetica, sed plane mimica varietas, deos secundum philosophos in libris quærere, secundum poetas in templis adorare?

32. Sed numquid etiam ille Euhemerus poeta fuit, qui et ipsum Jovem et Saturnum patrem ejus, et Plutonem atque Neptunum fratres ejus, ita planissime homines fuisse prodit, ut eorum cultores gratias magis poetis agere debeant, quia non ad eos dehonestandos, sed potius ad exornandos multa finxerunt? quamvis et ipsum Euhemerum ab Ennio poeta in latinam linguam esse conversum Cicero commemorat (*Lib. 1 de Nat. Deor.*). Numquid et ipse Cicero poeta fuit, qui eum, cum quo in Tusculanis disputat, tanquam secretorum conscium admonet dicens: *Si vero scrutari vetera, et ex eis quæ Scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner, ipsi illi majorum gentium dii qui habentur, hinc a nobis profecti in cælum reperientur. Quære quorum demonstrantur sepulcra in Græcia; reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysteriis: tum denique quam hoc late pateat intelliges* (*Tuscul.* 1). Illic certe istorum deos homines fuisse satis confitetur, in cælum autem pervenisse benevole suspicatur: quamquam et hunc honorem opinionis ab hominibus eis esse delatum, non dubitavit publice dicere, cum de Romulo loqueretur: *Qui hanc urbem, inquit, condidit, Romulum ad deos immortales benevolentia fama que sustulimus* (*In Catilin. orat.* 3). Quid igitur mirum est, si hoc fecerunt antiquiores homines de Jove et Saturno et cæteris, quod Romani de Romulo. quod Je-

utque jam recentioribus temporibus etiam de Cæsare facere voluerunt? Quibus et Virgilius adulationem carminis addidit, dicens :

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.
(*Eclog.* 9, v. 47.)

Videant ergo ne forte historica veritas sepulcra falsorum deorum ostendat in terra; vanitas autem poetica stellis eorum non figat, sed flagat in cæle. Neque enim revera stella illa Jovis est, aut illa Saturni; sed post eorum mortem sideribus ab initio mundi conditis hæc nomina imposuerunt homines, qui illos mortuos, quasi deos habere voluerunt. De quibus quid tantum mali castitas, aut quid tantum boni voluptas commereuit, ut inter astra, quæ cum sole et luna circumveant, Venus habeat stellam, et Minerva non habeat?

33. Sed fuerit et Cicero academicus incertior quam poeta, qui sepulcra deorum commemorare ausus est, litterisque mandare: quamvis hoc non ex opinione propria præsumpserit, sed ex ipsorum sacrorum traditione commemoraverit. Numquid et Varro vel tanquam poeta fingit, vel tanquam Academicus dubie ponit, quod dicit talium deorum sacra ex cujusque eorum vita vel morte, qua inter homines vixerunt vel obierunt, esse composita? Numquid et Leon ille sacerdos Ægyptius, poeta vel academicus fuit, qui Macedoni Alexandro, diversam quidem a Græcorum opinione istorum deorum originem, verumtamen ita prodit, ut eos homines fuisse delectet?

34. Sed quid ad nos? Dicant se Jovem, non hominem mortuum colere, nec homini mortuo Capitolium dedicasse, sed spiritui vivificanti omnia, quo mundus impletur, et scutum ejus in honorem nutricis ejus factum de pelle caprina, interpretentur ut volunt. Quid dicunt de Saturno? quem Saturnum colunt? Nonne ille est qui primus ab Olympo venit,

Arma Jovis fugiens, et regnis exsul ademptis.
Qui genus indocile et dispersum montibus altis
Composuit legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris?
(*Æneid.* lib. 8, v. 320-324.)

Nonne ipsum ejus simulacrum, quod cooperto capite fingitur, quasi latentem indicat? nonne ipse Italiam ostendit agriculturam, quod falce demonstrat? Non, inquit: nam videris si fuit ille homo et rex quidam, de quo ista narrantur; nos tamen Saturnum interpretamur Universum tempus, quod græcum etiam vocabulum ejus ostendit: vocatur enim *χρόνος*, quod aspiratione addita, etiam temporis nomen est; unde et latine Saturnus appellatur, quasi saturaretur annis. Quid jam cum istis agendum sit, nescio, qui conantes in melius interpretari nomina et simulacra deorum suorum, fatentur majorem deum suum et patrem cæterorum tempus esse. Quid enim aliud indicant, quam omnes deos suos temporales esse, quorum patrem ipsum tempus constituunt?

35. Erubuerunt hinc philosophi eorum recentiores

¹ Editi: Sed quid ad nos si dicant. At a Mss. abest, si.

² Editi: Qui Saturnum colunt. Mss. vero, quem.

³ Editi: Nam tametsi fuerit ille. Mss. vero: Nam videris si fuit.

Platonici, qui jam christianis temporibus fuerunt; et Saturnum aliter interpretari conati sunt, dicentes appellatum *χρόνος*, velut a satietate intellectus, eo quod græce satietas *χρῖπος*, intellectus autem sive mens *νοῦς* dicitur: cui videtur suffragari et latinum nomen, quasi ex prima latina parte et græca posteriore compositum, ut diceretur Saturnus, tanquam satur esset, *νοῦς*. Viderunt enim quam esset absurdum, si filius temporis Jupiter haberetur, quem deum æternum vel putabant vel putari volebant. At vero secundum istam novellam interpretationem, quam veteres eorum si habuissent, mirum si Ciceronem Varronemque latuisset, Saturni filium Jovem dicunt, tanquam ab illa summa mente profluentem spiritum, quem volent esse velut animam mundi hujus, omnia cælestia et terrena corpora implentem. Unde illud Maronis est, quod paulo ante commemoravi, *Jovis omnia plena*. Numquid non, si possent isti, sicut ipsam interpretationem, ita etiam superstitionem hominum commutarent, et aut nulla simulacra, aut certe Saturno potius quam Jovi Capitolia constituerent? Neque enim ullam animam rationalem sapientem fieri disputant, nisi participatione summæ illius incommutabilisque sapientiæ; non solum cujusquam hominis animam, sed ipsius etiam mundi, quam dicunt Jovem. Nos vero, esse quamdam summam Dei sapientiam, cujus participatione fit sapiens quæcumque anima sit vere sapiens, non tantum concedimus, verum etiam maxime prædicamus. Utrum autem universa ista corporalis moles, quæ mundus appellatur, habeat quamdam animam, vel quasi animam suam, id est rationalem vitam, qua ita regatur sicut unumquodque animal, magna atque abdita quæstio est: nec affirmari debet ista opinio, nisi comperta quod vera sit; nec refelli, nisi comperta quod falsa sit. Quid autem hoc ad hominem, etiamsi semper eum lateat; quandoquidem nulla anima sit sapiens vel beata ex alia quacumque anima, sed ex illa sola summa atque incommutabili Dei sapientia?

36. Romani tamen, qui non Saturno, sed Jovi Capitolium condiderunt; vel aliæ nationes, quæ Jovem præcipue supra cæteros deos colendum esse putaverunt, non hoc quod istè senserunt: qui secundum istam suam novam opinionem, et summas arces¹, si quidquam in his rebus potestatis habuissent, Saturno potius dedicarent; et Mathematicos vel Genethliacos maxime delerent, qui Saturnum, quem sapientum effectorem isti dicerent, maleficum deum inter alia sidera constituerunt. Quæ opinio tantum contra illos in animis humanis prævaluit, ut nec nominare illum velint, senem potius quam Saturnum appellantes: tam timida superstitione, ut jam Carthaginenses pene vico suo nomen mutaverint, Vicum senis crebrius, quam Vicum Saturni appellantes.

CAPUT XXIV. — Non omnes Deos colunt, qui Deum Israel rejiciunt; nec eum colunt, qui alios colunt.

37. Notum est ergo, quid colere convincantur, et

¹ Er. et Lov., artes: dissentientibus Mss. et Lat.

quid colorare¹ conentur adoratores simulacrorum. Verum et ab istis novitiis Saturni interpretatoribus requirendum est, quid de Deo sentiant Hebræorum. Etiam ipsis enim placuit omnes deos cum gentibus colere, cum eos superbos puderet pro peccatorum suorum remissione humiliari sub Christo. Quid ergo sentiunt de Deo Israel? Quem si non colunt, non omnes deos colunt: si autem colunt, non colunt sicut se coli iussit, quia et alios colunt, quos coli ille prohibuit. Per eos enim vates ista prohibuit, per quos hæc ipsa quæ nunc a Christianis eorum simulacra patiuntur, futura prædixit. Sive enim Angeli ad illos Prophetas missi sint, qui eis Deum omnium creatorem unum verum Deum, cui universa subjecta sunt, et per sensibilibus rerum congruam speciem figurate ostenderent, et quemadmodum se coli præciperet, indicarent; sive aliquorum in eis mentes per Spiritum sanctum ita sublimatæ sint, ut eo visu ea viderent, quo et ipsi Angeli vident: constat tamen eos illi Deo servisse, qui alios deos coli prohibuit; servisse autem fide pietatis in regno et sacerdotio reipublicæ suæ, et Christum venturum verum regem ac sacerdotem significantibus sacris.

CAPUT XXV. — *Dii falsi alios coli secum non prohibent. Deum Israel esse Deum verum convincitur ex operibus ejus et prædictis et impletis.*

38. Porro autem in diis Gentium (quos isti dum colere volunt, illum qui cum istis coli non potest, colere nolunt), dicant quid causæ est ut nullus eorum inveniat qui alterum coli prohibeat, cum eos in diversis officiis muneribusque constituant, et rebus ad quemque proprie pertinentibus præsidere esse velint. Si enim Jupiter non prohibet Saturnum coli, quia non est ille homo, qui illum hominem patrem de regno expulit, sed aut cæli corpus, aut spiritus implens cælum et terram; et ideo non potest prohibere coli mentem supernam, ex qua dicitur emanasse: si ea ratione nec Saturnus Jovem coli prohibet, quia non ab eo rebellante superatus est, sicut ille a Jove nescio quo, cujus arma fugiens venit in Italiam; sed favet prima mens animæ a se genitæ: saltem Vulcanus prohiberet coli Martem uxoris adulterum, Hercules Junonem persecutricem suam. Quæ ista inter eos est tam fœda consensio, ut nec Diana virgo casta coli prohibeat, non dicam Venerem, sed Priapum? Nam si unus homo et venator et agricola esse voluerit, servus erit amborum: quibus tamen vel vicina templa fabricare erubescit. Sed interpretentur Dianam virtutem quam volunt, interpretentur et Priapum fecunditatis deum², ita sane ut in fetandis feminis pudeat Junonem talem habere adiutorem. Dicant quod placet, interpretentur quod sapiunt; dum tamen omnia eorum argumenta perturbet Deus Israel. Qui cum illos omnes coli prohibuerit, et a nullo eorum coli prohibitus sit, eorumque simulacris et sacris eversionem præciperit, prædixerit, fecerit; satis ostendit illos falsos atque fallaces,

¹ Sic in Mss. At in editis, *colere*.

² Lov., *fecunditatis*. Editi autem alii et nostri Mss., *secunditatis*.

et se esse verum ac veracem Deum.

39. Istos autem jam paucos deorum multorum falsorumque cultores, quis non miretur nolle obtemperare illi, de quo cum ab eis quæritur quisnam sit Deus, quodlibet opinando respondent, Deum tamen esse negare non audent? quia si negent, operibus ejus et prædictis atque completis facillime convincuntur. Neque enim ea dico, quæ liberum sibi putant esse non credere, quia ipse in principio fecit cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt (*Gen. i*). Neque illa nimis antiqua, quod Enoch transtulit (*Id. v, 24*), quod impios diluvio delevit, quod Noe justum domumque ejus per lignum inde liberavit (*Id. vii*). Ab Abraham in hominibus facta ejus exordior. Huic enim facta est per angelicum oraculum manifesta promissio, quam nunc videmus impleri. Huic quippe dictum est, *In semine tuo benedicentur omnes Gentes* (*Id. xxi, 18*): ex cujus semine populus Israel, unde virgo Maria quæ peperit Christum, in quo benedici omnes Gentes audeant jam negare si possunt. Hæc promissio facta est etiam ad Isaac filium Abraham (*Id. xxvi, 4*). Hæc et ad Jacob nepotem Abraham (*Id. xxviii, 14*), qui etiam Israel appellatus est, ex quo universus ille populus et propagatus et nominatus est, ut hujus populi Deus appellaretur Deus Israel: non quod ipse non sit Deus omnium Gentium, sive nescientium, sive jam scientium; sed quia in isto populo voluit manifestius apparere virtutem promissorum suorum. Ille enim populus primo in Ægypto multiplicatus, et de illa servitute per Moysen in multis signis portentisque liberatus, debellatis plurimis Gentibus terram etiam promissionis accepit, in qua regnavit per reges suos de tribu Juda exortos. Qui Judas unus fuit ex duodecim filiis Israel nepotis Abraham; atque inde Judæi cognominati, multa ipso Deo adjuvante fecerunt, multa pro peccatis suis ipso flagellante perpessi sunt, donec veniret semen cui promissum est, in quo benedicerentur omnes gentes, et patrum suorum simulacra sponte confringerent.

CAPUT XXVI. — *Idololatria per Christi nomen et Christianorum fidem juxta prophetias eversa.*

40. Neque enim temporibus christianis, sed tanto ante prædictum est quod per Christianos impletur. Ipsi Judæi qui remanserunt inimici nominis Christi, de quorum etiam futura perfidia in illis propheticis litteris tacitum non est, ipsi habent et legunt prophetam dicentem: *Domine Deus meus, et refugium meum in die malorum, ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, Vere mendacia coluerunt patres nostri simulacra et non est in illis utilitas* (*Jerem. xvi, 19*). Ecce nunc sit, ecce nunc gentes ab extremo terræ veniunt ad Christum ista dicentes, et simulacra frangentes. Et hoc enim magnum est, quod Deus præstitit Ecclesiæ suæ ubique diffusæ, ut gens Judæa merito debellata et dispersa per terras, ne a nobis hæc composita putarentur, codices prophetiarum nostrarum ubique portaret³; et inimica fidei nostræ, testis fieret

³ Editi: *Codices prophetiarum nostrarum ubique portaret*. At plures Mss., *prophetiarum nostrarum*.

veritatis nostræ. Quomodo ergo discipuli Christi docuerunt quod a Christo non didicerunt, sicut stulti desipiendo jactitant, ut deorum gentilium et simulacrorum superstitio deleteretur? Numquid et illas prophetias quæ nunc leguntur in codicibus inimicorum Christi, possunt dici fluxisse discipuli Christi?

41. Quis enim hæc evertit, nisi Deus Israel? Ipsi enim populo dictum est per divinas voces factas ad Moysen: *Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est (Deut. vi, 4). Non facies tibi idolum, neque cujusquam similitudinem, neque in caelo sursum, neque in terra deorsum (Exod. xx, 4).* Ut autem etiam evertat ista, ubi potestatem acceperit, sic ei præcepit: *Non adorabis deos illorum, sed neque servies eis; non facies secundum opera ipsorum, sed deponendo depones, et confringendo confringes simulacra eorum (Id. xxxiii, 24).* Quis autem dicat Christum atque Christianos non pertinere ad Israel, cum Israel nepos fuerit Abraham, cui primo, et deinde Isaac filio ejus, et deinde ipsi Israel nepoti ejus dictum est, quod jam commemoravi, *In semine tuo benedicentur omnes Gentes?* Quod fieri jam videmus in Christo, cum inde exorta sit illa virgo, de qua propheta populi Israel et Dei Israel cecinit, dicens: *Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel.* Interpretatur autem Emmanuel, *Nobiscum Deus (Isai. vii, 14; Matth. i, 23).* Deus ergo Israel qui prohibuit aliis deos coli, qui prohibuit idola fabricari, qui præcepit everti, qui per prophetam prædixit gentes ab extremo terræ dicturas, *Vere mendacia coluerunt patres nostri simulacra, in quibus non est utilitas; ipse per Christi nomen et Christianorum fidem istarum omnium superstitionum eversionem jus sit, promisit, exhibuit.* Frustra ergo miseri, quia blasphemare Christum etiam a diis suis, hoc est, a dæmonibus nomen Christi metuentibus prohibiti sunt, volunt ab eo doctrinam istam facere alienam, qua Christiani contra idola disputant, easque omnes falsas religiones ubi potuerint eradicant.

CAPUT XXVII. — *Urget idololatrarum reliquias, ut demum serviant vero Deo idola ubique subvertenti.*

42. De Deo Israel respondeant, quem docere ista est jubere, non tantum Christianorum, sed et Judæorum Libri testantur: de ipso consulant deos suos, qui Christum blasphemari prohibuerunt; de Deo Israel, si audent, aliqua contumeliosa respondeant. Sed quos consulant? aut ubi jam consulant? Libros suorum legant. Si Deum Israel Jovem putant, sicut Varro scripsit (ut interim secundum eorum opinionem loquar), cur ergo Jovi non credunt idola esse delenda? Si Saturnum putant¹, cur eum non colunt? Aut cur non sic colunt, quemadmodum se coli per eos vates præcepit, per quos ea quæ prædixit, implevit? Cur ei non credunt simulacra evertenda esse, et alios deos colendos non esse? Si nec Jovis², nec Saturnus est (quia si unus eorum esset, contra sacra Jovis et Saturni eorum tanta non diceret); quis ergo

est, qui propter deos alios solus ab istis non colitur, et eversis diis aliis, tam evidenter efficit ut solus colatur, humiliata omni superba altitudine, quæ se adversus Christum erexerat pro idolis, persequens interficiensque Christianos? Nunc certe quærunt, ubi se abscondant, cum sacrificare volunt; vel ubi deos ipsos suos retrudant³, ne a Christi mis inveniantur atque frangantur. Unde hoc, nisi a timore legum atque regum, per quos Deus Israel suam exserit potestatem, jam subditos Christi nomini? sicut longe ante promisit, dicens per Prophetam: *Et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient illi (Psal. lxxi, 11).*

CAPUT XXVIII. — *Prædicta idolorum rejectio.*

43. Nempe jam completur quod per prophetam identidem canitur, quod remissurus esset impiam plebem suam (non quidem totam, quia multi et ex Israelitis crediderunt in Christum; nam inde erant et Apostoli ejus), et humiliaturus omnem superbum atque injuriosum, ut ipse solus exaltaretur, id est, solus altus et potens hominibus manifestaretur: donec projicerentur a credentibus idola, et a non credentibus absconderentur; cum ejus timore terra confringitur, id est, terreni homines timore franguntur, timendo legem vel ipsius, vel eorum qui credentes in eum, gentibusque regnantes, talia sacrilegia prohiberent.

44. Hæc enim, quæ ut facilius intelligerentur, breviter prælocutus sum, propheta sic dicit: *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in luce Domini. Remisit enim plebem suam domum Israel; quoniam repleta est, sicut ab initio, regio eorum auguriis, sicut alienigenarum; et filii multi alienigenæ nati sunt illis. Repleta est enim regio eorum argento et auro, nec erat numerus thesaurorum illorum. Et repleta est terra abominationibus operum manuum ipsorum, et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum. Et inclinavit se homo, et humiliavit se vir, et non remittam illis. Et nunc intrate in petras, et abscondite vos in terra a facie timoris Domini, et a majestate Virtutis ejus, cum surrexerit confringere terram. Oculi enim Domini excelsi, homo autem humilis; et humiliabitur altitudo hominum, et exultabitur Dominus solus in illa die. Dies enim Domini sabaoth supra omnem injuriosum et superbum, et supra omnem altum et humiliatum⁴, qui humiliabuntur; et supra omnem cedrum Libani excelsorum et elatorum, et supra omnem arborem Libani Busan, et super omnem montem, et super omnem collem altum, et super omnem navem maris, et super omne spectaculum nutium decoris. Et humiliabitur, et cadet contumelia hominum,*

¹ Lat. et Fr., *recludant.*

² Legendum videtur, et *elatum*; cum in græco sit, *metébron*. Pa. lo post in editis legebatur: *Et supra omnem cedrum Libani excelsam et elatam.* At in Mss. habetur, *excelsorum et elatorum*: juxta LXX, *ὄνι ἠψυλόν καὶ μετέβρον*; qui sic proseguuntur, *καὶ ἐπὶ πάντων δένδρων βάλανου βασάν, et super omnem arborem glandis Busan*: ubi Augustinus pro *balanou*, legit *Libanou*. Hic denique post illa verba, et *super omnem collem altum*, omittitur versiculus 13: *Et super omnem turrem altam, et super omnem murum altum.*

¹ Fr. et Lov.: *Si Saturnum Deum putant.* Sed melius Lat. et Mss.: *Si Saturnum putant*: subaudi, Deum Israel.

² Lov., *Jupiter*. Alii editi et Mss., *Jovis*: pro nominandi casu, uti supra, n. 30.

et exaltabitur Dominus solus in illa die. Et manibus fabricata omnia abscondent in speluncis, et in scissuris petrarum, et in cavernis terræ a facie timoris Domini, et a majestate Virtutis ejus, cum exsurrexerit confringere terram. Illa enim die projiciet homo abominaciones aureas et argenteas, quæ fecerunt ut adorarent supervacanea et noxia; ut intrent in foramina solidæ petræ, et in scissuras petrarum, a facie timoris Domini, et a majestate Virtutis ejus, cum exsurrexerit comminuerit terram (Isai. II, 5-21).

CAPUT XXIX. — *Deum Israel quidni colant pagani, si eum vel præpositum elementorum esse opinantur.*

45. Quid dicunt de isto Deo sabaoth, quod interpretatur Deus virtutum vel exercituum; quia illi serviunt virtutes et exercitus Angelorum? quid dicunt de isto Deo Israel, quia Deus est illius populi, de quo venit semen, in quo benedicerentur omnes Gentes? Cur solum non colunt, qui omnes deos colendos esse contendunt? cur ei non credunt, qui alios deos falsos et ostendit, et evertit? Audivi quemdam eorum dicere, se egisse apud nescio quem philosophum, quod ex his quæ Judæi in suis sacramentis agerent, intellexisset quem Deum colerent: « Præpositum, inquit, istorum elementorum, quibus iste visibilis et corporeus mundus exstructus est: » cum in Scripturis sanctis Prophetarum ejus aperte ostendatur, illum Deum colendum præceptum esse populo Israel, qui fecit cælum et terram, et a quo est omnis vera sapientia. Sed quid opus est hinc diutius disputare, cum ad id quod ago sufficiat, quod illi qualibet præsumptione opinantur de illo Deo, quem Deum esse negare non possunt? Si enim præpositus est elementorum quibus mundus iste consistit, cur non ipse potius colitur, quam Neptunus, qui solius maris præpositus est? quam denique Silvanus, qui solorum agrorum atque silvarum? quam Sol, qui solius diei, vel etiam universi cælestis calor? quam Luna, quæ solius noctis, vel etiam humoris potestate præfulget? quam Juno, quæ solum aërem tenere perhibetur? Certe enim isti partium præpositi, quicumque sunt, necesse est ut sub illo sint, qui omnium elementorum et universæ hujus molis præposituram gerit. At iste illos omnes coli prohibet: cur ergo isti contra præceptum majoris illorum, non solum eos colere volunt, sed propter istos illum nolunt? Adhuc non inveniunt quid de isto Deo Israel constanter liquidoque pronuntient; nec unquam inveniunt, donec eum inveniunt Deum solum verum, a quo creata sunt omnia.

CAPUT XXX. — *Deus Israel impletis prophetiis jam ubique innotuit.*

46. Proinde quidam Lucanus magnus eorum in carmine declamator, credo et ipse diu querens, sive per suas cogitationes, sive per suorum libros, quisnam esset Judæorum Deus; et quia non pie quærebat, non inveniens; maluit tamen incertum Deum quem non inveniebat, quam nullum Deum dicere, cujus tam magna documenta sentiebat. At enim:

Et dedita sacris
incerti Judæa Dei.

(Lucanus, lib. 2, sub finem.)

Et nondum Deus is- sanctus et verus Deus Israel, nondum per Christi nomen tanta in omnibus gentibus fecerat, quanta usque in hodiernum diem post Lucani tempora consecuta sunt. Nunc vero quis tam durus non flectatur? quis tam torpidus non ignescat, cum impletur quod scriptum est, *quia non est qui se abscondat a calore ejus?* quando jam clarissima luce manifestantur quæ in eodem psalmo, unde versiculum istum commemoravi, tanto ante prædicta sunt? Cælorum enim nomine Apostoli Christi significati sunt, quod in eis Deus præsideret, ut Evangelium annuntiarent. Jam ergo cæli enarraverunt gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiavit firmamentum. Dies diei eructavit verbum, et nox nocti annuntiavit scientiam. Jam non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. Jam in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Jam in sole, hoc est in manifestatione, posuit tabernaculum suum, quod est Ecclesia ipsius. Quia, ut hoc faceret, ipse, sicut ibi sequitur, tanquam sponsus processit de thalamo suo, id est, conjugatum Verbum carni humanæ processit de utero virginali. Jam exsultavit ut gigas, et cucurrit viam. Jam a summo cæli facta est egressio ejus, et recursus ejus usque ad summum cæli. Et ideo rectissime sequitur versus, quem paulo ante commemoravi, *Et non est qui se abscondat a calore ejus* (Psal. xviii, 1-7). Et adhuc isti fragiles contradictinniculas garrientes eligunt isto igne, sicut stipula in cinerem verti, quam sicut aurum a sorde purgari: cum et deorum falsorum jam fallacia monumenta frustrata sint, et illius incerti Dei veracia promissa certa jam facta sint.

CAPUT XXXI. — *Prophetia de Christo impleta.*

47. Desinant ergo dicere mali laudatores Christi, qui nolunt esse christiani, quod Christus non docuerit deos eorum deseri, et simulacra confringi. Deus enim Israel, de quo prædictum est quod Deus universæ terræ vocabitur, et Deus universæ terræ jam vocatur; hoc per Prophetas futurum prædixit, hoc per Christum congruo tempore implevit. Certe enim si jam Deus Israel, Deus universæ terræ vocatur, necesse est ut fiat quod jussit, quando qui jussit, innotuit. Quia vero per Christum et in Christo innotuit, ut Ecclesia ejus per orbem diffunderetur, et per ipsam Deus Israel universæ terræ vocaretur, paulo superius apud eundem prophetam legant qui volunt imo et a me commemoretur. Neque enim ita longum est, ut oporteat prætermitti. Dicuntur enim multa de præsentia et humilitate et passione Christi, et corpore ejus, cui caput est, id est de Ecclesia ejus, cum appellatur tanquam sterilis quæ non pariebat. Per multos enim annos Ecclesia, quæ futura erat in omnibus Gentibus in filiis suis, hoc est in sanctis suis, non apparuit, nondum Christo annuntiatus per Evangelistas, eis quibus non est annuntiatus per Prophetas: et dicitur plures filios desertæ futuros, quam ejus quæ

Er. et Lov., tepidus. Rat. et Mss., torpidus.

habet virum; cuius viri nomine significata est Lex, vel Rex quem acceperat primus populus Israel: nec acceperant gentes Legem eo tempore, quo propheta loquebatur; neque Rex Christianorum apparuerat adhuc Gentibus, ex quibus tamen Gentibus longe fertilior et numerosior sanctorum multitudo provenit. Ita ergo dicit Isaias, incipiens ab humilitate Christi, et se postea convertens ad alloquendam Ecclesiam usque ad eum versum quem commemoravimus, ubi ait, *Et qui eruit te, ipse Deus Israel, universæ terræ vocabitur: Ecce, inquit, in intellectu erit puer meus, et exaltabitur, et honorificabitur vehementer. Quomodo multi mirabuntur super te, sic tamen et inhonesta videbitur ab omnibus species tua, et honor tuus ab hominibus. Ita enim mirabuntur gentes multæ super eum, et continebunt reges os suum. Quoniam quibus non est nuntiatum de illo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent. Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Nuntiavimus coram illo, ut puer, ut radix in terra sitiienti: non est species illi, neque honor. Et vidimus illum, et non habuit speciem neque decorem: sed vultus ejus abjectus et deformis, positio ejus ab omnibus hominibus; homo in plaga, et qui sciat ferre infirmitates, propter quod et avertit se facies ejus, injuriata est, nec magni æstimata est. Hic infirmitates nostras portat, et pro nobis in doloribus est. Et nos existimavimus illum in doloribus esse, et in plaga et in pœna. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Eruditio pacis nostræ in eum, livore ejus sanati sumus. Omnes ut oves erravimus, et Dominus tradidit illum pro peccatis nostris. Et ipse quoniam male tractatus est, non aperuit os: ut ovis ad immolandum ductus est, et ut agnus ante eum qui se tonderet fuit sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate sublatus est iudicium ejus. Generationem ejus quis enarrabit? Quoniam tollitur de terra vita ejus: ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Dabo ergo malos propter sepulturam ejus, et divites propter mortem ejus; ob hoc quod iniquitatem non fecerit, nec dolum in ore suo. Dominus vult purgare illum de plaga. Si dederitis vos ob delicta vestra animam vestram, videbitis semen longissimæ vitæ. Et vult Dominus auferre a doloribus animam ejus, ostendere illi lucem, et figurare per sensum, justificare justum bene servientem pluribus; et peccata illorum ipse sustinebit. Propterea ipse hæreditabit complures, et fortium partietur spolia. Propter quod tradita est ad mortem anima ejus, et inter iniquos æstimata est: et ipse peccata multorum sustinuit, et propter iniquitates eorum traditus est. Delectare, sterilis quæ non parit; exsulta et clama, quæ non parturit; quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui, et aulæ tuas confige; non est quod parcas: porrigere longius funiculos, et palos validos constitue. Etiam atque*

¹ Sic editio Rat. suffragantibus Mss. At Er. et Lov., ab humanitate.

² Mss. septem, intellectum intelliget.

³ Er. et Lov., aulæ. Rat. vero et Mss. prope omnes habent, aulæ: qui us consentiunt codices non pauci in Epist. 103, n. 15; quo tamen loco post editionem Lov. legitur, aulæ.

etiam in dexteram atque sinistram partem extende. Semen enim tuum hæreditabit gentes, et civitates quæ desertæ erant, inhabitabis, non est quod metuas. Prævalabis enim, nec erubescas quod detestabilis fueris. Confusionem eam in perpetuum oblivisceris, ignominiam viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen ei; et qui eruit te, ipse Deus Israel, universæ terræ vocabitur (Isai. LI, 13- LIV, 5).

48. Quid contra hanc evidentiam expressionemque rerum et prædictarum et impletarum dici potest? Si de Christi divinitate discipulos ejus putant esse mentitos, numquid de Christi passione dubitabunt? Resurrexisse non solent credere: at illa omnia ab hominibus humana perpassum etiam libenter credunt, quia hominem tantummodo credi volunt. Ille itaque sicut ovis ad immolandum ductus, ille inter iniquos deputatus, ille vulneratus propter peccata nostra; cujus livore sanati sumus, cujus facies injuriata est, nec magni æstimata, palmis cesa, et sputis illita, cujus deformis in cruce positio: ille ab iniquitatibus populi Israel ductus ad mortem; ille qui non habebat speciem neque decorem, quando colaphis percutiebatur, quando spinis coronabatur, quando pendens irridebatur; ille qui, sicut agnus coram ton. lente non habet vocem, sic non aperuit os suum, cum ei diceretur ab insultantibus, *Prophetiza nobis, Christe (Matth. xxvi, xxvii; Marc. xiv, xv; Luc. xii, xiii, et Joan. xviii, xix)*: nempe jam exaltatus est, jam honorificatus est vehementer. Nempe jam mirantur gentes multæ super eum. Jam continuerunt reges os suum, quo adversus Christianos leges sævissimas promulgabant. Nempe quibus non est nuntiatum de illo, jam vident, et qui non audierunt jam intelligunt (*Rom. xv, 16-21*). Quoniam gentes quibus non annuntiaverunt Prophetæ, magis ipsæ vident quam vera nuntiata sint per Prophetas. Et qui non audierunt ipsum Isaiam loquentem, jam in Litteris ejus de quo ista sit locutus, intelligunt. Nam et in ipsa gente Judæorum quis credidit auditui Prophetarum, aut brachium Domini, quod est Christus ipse, qui per eos annuntiabatur, cui revelatum est (*Joan. xii, 37, 38, et Rom. x, 16*); quando manibus suis ea scelera in Christo admittebant, quæ futura prædixerant Prophetæ quos habebant? Nempe jam hæreditate possidet multos, et fortium partitur spolia, cum ea quæ diabolus et dæmones possidebant, per ecclesiarum suarum fabricas, et quoslibet necessarios usus, illis expulsis proditisque distribuit.

CAPUT XXXII. — *Apostolorum contra idololatriam doctrina vindicatur ex prophetiis.*

49. Quid ergo ad hæc dicunt perversi laudatores Christi, et Christianorum obtrectatores? Numquid ut ista per Prophetas tanto ante prædicerentur, Christus magicis artibus fecit, aut discipuli ejus ista finxerunt. Nunquid ut delectetur Ecclesia diffusa per gentes quondam sterilis, nunc in pluribus illiis, quam illa Synagoga quæ Legem sive Regem tanquam virum ac-

¹ In prius editis, dilataetur. At in Mss., delectetur: quo quidem alludit primum Augustinus ad illud, *Delectare sterilis*; explicaturus postea aliud Prophetæ dictum, *Dilata locum tabernaculi tui*.

ceperat : numquid ut sic dilatet locum tabernaculi sui omnes nationes et linguas occupans, ut longius quam Romani imperii jura tenduntur, usque in Persas et Indos aliasque barbaras gentes funiculos porrigat; ut in dexteram per veros christianos, et in sinistram per fletos christianos in tam multis populis nomen ejus extendatur; ut semen ejus hæreditet gentes, ut civitates quæ a vero Dei cultu et a vera religione desertæ fuerant, jam nunc inhabitet; ut non timuerit hominum minas et furias, quando in sanguine martyrum tanquam honore purpureo vestiebatur, ut prævaleret tam multis tamque vehementibus et potentibus persecutoribus suis; ut non erubesceret quod detestabilis fuerit, quando magnum erat crimen fieri vel esse christianum; ut confusionem in perpetuum obliviscatur, quia ubi abundaverat peccatum, superabundavit gratia (Rom. v, 20); ut ignominie viduitatis suæ memor non sit, quia paululum derelicta et opprobrio subjecta¹, tam eminenti gloria refflorescit: numquid postremo ut Dominus qui fecit eam, et a dominatu diaboli et demonum eruit eam, ipse Deus Israel universæ terræ jam vocetur, discipuli Christi finxerunt, quod Prophete, quorum Libri nunc in manibus inimicorum Christi habentur, tam longe antequam Christus filius hominis fieret, prædixerunt?

50. Hinc ergo intelligant, quod ne tardissimis quidem atque obtusissimis² obscurum dubiumve relinquatur: hinc, inquam, intelligant Christi perversi laudatores et christianæ religionis execratores, etiam Christi discipulos contra deos eorum ea didici-se atque docuisse quæ doctrina continet Christi; quia Deus Israel, qui hæc omnia quæ isti colere volunt, abominanda atque evertenda in Libris Prophetarum præcepisse invenitur, ipse Deus universæ terræ, sicut tanto ante promisit, per Christum et Christi Ecclesiam jam vocatur. Si enim Christum mira dementia suspicantur deos eorum coluisse, ac per hos eum tanta potuisse; numquid et Deus Israel deos eorum coluit, qui de se per omnes gentes colendo et de illis abominandis atque evertendis (Deut. vii, 5), per Christum quod promisit implevit? Ubi sunt dii eorum? ubi vaticinia fanaticorum, et divinationes pythorum? ubi auguria, vel auspicia, vel aruspicia, vel oracula demonum? Cur non profertur ex istiusmodi antiquis libris admonitum aliquid et prædictum contra christianam fidem, et contra Prophetarum nostrorum expressam jam in omnibus gentibus tam perspicuam veritatem? Offendimus, inquit, deos nostros, et deseruerunt nos: ideo adversus nos Christiani prævaluerunt, et humanarum rerum felicitas defessa³ ac deminuta dilabitur. Hoc sibi certe per Christianos fuisse eventurum, legant ex libris vatum suorum: sed ea legant, ubi si non Christus, quia cum deorum suo-

rum volunt fuisse cultorem, saltem Deus Israel improbatus et detestatus sit, quem constat istorum eversorem. Sed nunquam hoc profertur, nisi quod modo forte confinxerint. Quod cum protulerint apparet, eo ipse certe, quod tanta res tam ignota profertur, quæ utique debuit antequam hoc quod prædictum est, accidisset, in deorum templis⁴ omnium gentium recitari, ut præstruerentur et præmonerentur qui nunc volunt⁵ esse christiani.

CAPUT XXXIII. — *In eos qui rerum humanarum felicitatem per christiana tempora deminutam esse conqueruntur.*

51. Deinde quod de felicitatis rerum humanarum deminutione per christiana tempora conqueruntur, si libros philosophorum suorum legant, ea reprehendentium, quæ nunc eis etiam recusantibus et murmurantibus subtrahuntur, tum vero magnam laudem reperient temporum christianorum. Quid enim eis minuitur felicitatis, nisi quod pessime luxurioseque abutebantur in magnam Creatoris injuriam? Nisi forte hinc sunt tempora mala, quia per omnes pene civitates cadunt theatra, cavæ turpitudinum et publicæ professiones flagitiorum⁶; cadunt et fora vel mœnia, in quibus dæmonia colebantur. Unde enim cadunt, nisi inopia rerum, quarum lascivo et sacrilego usu constructa sunt? Nonne Cicero eorum cum Roscium quemdam laudaret histrionem, ita peritum dixit, ut solus esset dignus qui in scenam deberet intrare; ita virum bonum, ut solus esset dignus qui eo non deberet accedere (Cic. Orat. pro Roscio)? quid aliud aperitissime ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, ut tanto minus ibi esse homo debeat, quanto fuerit magis vir bonus? et tamen dii eorum tali dedecore placabantur, quale a viris bonis removendum esse censebat. Est etiam hinc ejusdem ipsius Ciceronis aperta confessio, ubi ait, sibi Floram matrem ludorum celebritate placandam (Cic. in Verrem, act. 5). In quibus ludis tanta exhiberi turpitudine consuevit, ut in eorum comparatione ceteri honesti sint, a quibus tamen etiam ipsi agendis viri boni prohibentur. Quæ ista est Flora mater, qualis dea est, quam celebrior et habentis effusioribus laxata conciliat et propitiat turpitudinem? Quanto jam honestius in scenam Roscius intrabat, quam Cicero deam talem colebat? Si deminuta rerum copia, quæ in hæc celebranda funduntur, dii Gentium offenduntur, apparet quales sint qui talibus delectantur. Si autem ipsi irati ista minuunt, utilius irascuntur quam placantur. Quapropter, aut philosophos suos arguant, qui talia in luxuriosis hominibus reprehenderunt; aut deos suos frangant, qui talia de suis cultoribus exegerunt: si tamen jam inveniunt vel quos frangant, vel quos abscondant: Christianorum vero temporibus defectum rerum secundarum quibus in turpia et noxia defluebant, blasphemando, impulare desistant, ne magis nos unde amplius Christi potestas laudetur, admoneant.

¹ Sic optime vetus codex Corbeiensis; Et enim respondet prophete verbis ante allatis: *ignominie viduitatis tuæ non eris memor.* [*opprobriis objecta.*]

² In antiquis codicibus constantiter scriptum est, *obtusissimis.*

³ Lov., *depressa.* Editi vero alii, *suffragantibus* Mss., *defessa.*

⁴ In editione Ratisponensi additur, *auribus.*

⁵ Sic Rat. et aliquot Mss. At Lov. et Er., *moluit.*

⁶ Editi habent, *flagitiorum*: pro quo Sins., *flagitiorum.*

CAPUT XXXIV. — *Epilogus superiorum.*

52. Multa hinc dicerem, nisi me jam librum istum concludere, atque ad propositam intentionem redire, suscepti operis necessitas cogeret. Cum enim evangelicas quæstiones, ubi videntur quibusdam quatuor Evangelistæ non inter se constare, solvere aggrederer, ut potui expositis intentionibus singulorum, primo mihi discutiendum occurrit, quod nonnulli quærere solent, cur ipsius Christi nulla scripta proferramus. Ita enim volunt et ipsum credi nescio quid aliud scripsisse quod diligunt, nihilque sensitse contra deos suos, sed eos potius magico ritu coluisse: et discipulos ejus non solum de illo fuisse mentitos, dicendo illum Deum per quem facta sunt omnia, cum aliud nihil quam homo fuerit, quamvis excellentissimæ sapientiæ; verum etiam de diis eorum non hoc docuisse quod ab illo didicissent. Unde factum est ut eos de Deo Israel potius urgeremus, qui per Ecclesiam Christianorum ab omnibus gentibus colitur, et istorum sacrilegas vanitates ubique jam evertit, sicut per Prophetas suos tanto ante prædixit, et per Christi nomen, in quo benedici omnes gentes promiserat, ea quæ prædixit, implevit. Ex quo intelligere debent nec Christum aliud de diis eorum vel nosse vel docere potuisse, quam Deus Israel per Prophetas suos jus sit atque prædixit, per quos ipsum Christum promisit et misit; in cuius nomine secundum pollicitationem quam Patribus fecit, cum benedicerentur omnes gentes, factum est ut et ipse Deus Israel, universæ terræ vocaretur: nec discipulos ejus a sui magistri doctrina deviasse, cum deos Gentium coli prohiberent, de vel insensatis simulacris supplicarem, vel societatem cum dæmoniis haberemus, vel creaturæ potius quam Creatori religionis obsequio serviremus.

CAPUT XXXV. — *Mediatoris mysterium antiquis per prophetiam, nobis per Evangelium prædicatur.*

53. Quapropter, cum sit ipse Christus Sipientia Dei, per quem creata sunt omnia, cumque nullæ mentes rationales sive Angelorum sive hominum, nisi participatione ipsius sapientes fiant, cui per Spiritum sanctum, per quem charitas in cordibus nostris diffunditur, inhæremus, quæ Trinitas unus Deus est; consultum est divinâ providentiâ mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus et occidentibus occupata tenebatur, ut eadem ipsa Dei Sipientia ad unitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, viveret, moreretur, resurgeret, congrua salutis nostræ dicendo et faciendo, patiundo et sustinendo, fieret et deorsum hominibus exemplum redeundi, et eis qui sursum sunt Angelis exemplum manendi. Nisi enim et in animæ rationalis natura temporaliter aliquid oriretur, id est, inciperet esse quod non erat, nunquam ex vita pessima et stulta ad sapientem atque optimam veniret. Ac per hoc,

cum rebus æternis contemplantium veritas perfruatur, rebus autem ortis fides credentium debeatur, purgatur homo per rerum temporalium fidem, ut æternarum percipiat veritatem. Nam et quidam eorum nobilissimus philosophus Plato, in eo libro quem Timæum vocant, sic ait: «Quantum ad id quod ortum est æternitas valet, tantum ad fidem veritas.» Duo illa sursum sunt, æternitas et veritas: duo ista deorsum, quod ortum est, et fides. Ut ergo ab imis ad summa revocemur, atque id quod ortum est recipiat æternitatem, per fidem veniendum est ad veritatem. Et quia omnia quæ in contrarium pergunt, per aliquid medium reducuntur, et ab æterna justitia temporalis iniquitas nos alienabat; opus ergo erat media justitia temporalis, quæ mediæ, temporalis esset de imis, justa de summis¹, atque ita se nec abrumpens a summis, et contemperans imis, ima redderet summis. Ideo Christus mediator Dei et hominum dictus est, inter Deum immortalem et hominem mortalem Deus et homo (1 Tim. II, 5), reconcilians hominem Deo, manens id quod erat, factus quod non erat. Ipse est nobis fides in rebus ortis, qui est veritas in æternis.

54. Hoc magnum et inenarrabile sacramentum, hoc regnum et sacerdotium antiquis per prophetiam revelabatur, posteris eorum per Evangelium prædicatur. Oportebat enim ut aliquando in omnibus gentibus redderetur, quod diu per unam gentem promittebatur. Proinde qui Prophetas ante descensionem suam præmisit, ipse et Apostolos post ascensionem suam misit. Omnibus autem discipulis suis per hominem quem assumpsit, tanquam membris sui corporis caput est. Itaque cum illi scripserunt quæ ille ostendit et dixit, nequaquam dicendum est quod ipse non scripserit; quandoquidem membra ejus id operata sunt, quod dictante capite cognoverunt. Quidquid enim ille de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc scribendam illis tanquam suis manibus imperavit. Hoc unitatis consortium et in diversis officiis concordium membrorum sub uno capite ministerium quisquis intellexerit, non aliter accipiet quod narrantibus discipulis Christi in Evangelio legerit, quam si ipsam manum Domini, quam in proprio corpore gestabat, scribentem conspexerit. Quamobrem illa potius jam videamus qualia sint, quæ putant Evangelistas sibi met ipsis scripsisse contraria (quod parum intelligentibus videri potest); ut his quæstionibus dissolutis, ex hoc quoque appareat, illius capituli membra, non solum idem sentiendo, verum etiam convenientia scribendo, in corporis ipsius unitate germanam servasse concordiam.

¹ sic olim ferebat editio Ratisbonensis; sed hanc germanam certe lectionem in posterioribus editionibus contra manuscriptorum fidem mutaverant ad hunc modum: *Quæ mediæ temporalis esset de imis mixta et summis.*

LIBER SECUNDUS.

In quo Matthæi Evangelium usque ad cenæ narrationem ex ordine pertractat Augustinus, cumque eo comparat alia Marci, Lucæ et Joannis Evangelia, demonstrans perpetuam inter quatuor Evangelistas reperiri consensuam

PROLOGUS. — 1. Quoniam sermone non brevi et admodum necessario, quem libro uno complexi sumus, refutavimus eorum vanitatem, qui discipulos Christi Evangelium conscribentes, ideo contemnendos putant, quia ipsius Christi quem licet non ut Deum, tamen ut hominem sapientia longe præ cæteris excellentem honorandum esse non dubitant, nulla scripta profertur a nobis; et eum talia scripsisse videri volunt, qualia perversi diligunt, non quilibet lectis et creditis a perversitate corrigi possunt: nunc jam videamus ea quæ quatuor Evangelistæ de Christo scripserunt, quemadmodum sibi atque inter se congruant; ne quid ex hoc in fide christiana offendiculi patiantur, qui curiosiores quam capaciores sunt, quod non utcumque perlectis, sed quasi diligentius perscrutatis evangelicis Libris, inconvenientia quædam et repugnantia se deprehendisse existimantes, magis ea contentiose objectanda, quam prudenter consideranda esse arbitrantur.

CAPUT PRIMUM. — *Quare usque ad Joseph generatores Christi commemorentur, cum de illius semine Christus non sit natus, sed de Virgine Maria.*

2. Matthæus evangelista sic orsus est: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham* (Matth. 1, 1). Quo exordio suo satis ostendit, generationem Christi secundum carnem se suscepisse narrandam. Secundum hanc enim Christus filius hominis est, quod etiam se ipse sæpissime appellat (*Id.* vii, 20, et ix, 6), commendans nobis quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis. Nam illa superna et æterna generatio, secundum quam Filius Dei unigenitus est ante omnem creaturam, quia omnia per ipsum facta sunt, ita ineffabilis est, ut de illa dictum a propheta intelligatur, *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isai.* lvi, 8)? Exsequitur ergo humanam generationem Christi Matthæus, ab Abraham generatores commemorans, quos perducit ad Joseph virum Mariæ: de qua natus est Jesus. Neque enim fas erat ut ob hoc eum a conjugio Mariæ separandum putaret, quod non ex ejus concubitu, sed virgo peperit Christum. Hoc enim exemplo magnifice insinuatur fidelibus conjugatis, etiam servata pari consensu continentia, pos e permanere vocarique conjugium, non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu: præsertim quia nasci eis etiam filius potuit sine ullo complexu carnali, qui propter solos gignendos filios adhibendus est. Neque enim propterea non erat appellandus Joseph pater Christi, quia non cum concubendo generat, quandoquidem recte pater esset etiam ejus quem non ex sua conjugè procreatum, aliunde adoptasset.

3. Putabatur quidem Christus etiam aliter filius Joseph, tanquam ex ejus omnino carne progenitus;

sed ab eis hoc putabatur, quos Mariæ latebat virginitas. Nam Lucas ait: *Et ipse Jesus erat incipiens quas annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph* (*Luc.* iii, 23). Qui tamen Lucas non ejus parentem solam Mariam, sed ambos parentes ejus appellare minime dubitavit, ubi ait: *Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem in die solenni Pasche.* Sed ne quisquam hic parentes consanguineos potius Mariæ cum ipsa matre ejus intelligendos putet, quid ad illud respondebit, quod ipse item Lucas superius dixit. *Et erat pater ejus et mater mirantes super iis quæ dicebantur de illo* (*Id.* ii, 40, 41, 35)? Cum igitur ipse narret, non ex concubitu Joseph, sed ex Maria virgine natum Christum; unde eum patrem ejus appellat, nisi quia et virum Mariæ recte intelligimus sine commixtione carnis, ipsa copulatione conjugii; et ob hoc etiam Christi patrem multo conjunctius, qui ex ejus conjugè natus sit, quam si esset aliunde adoptatus? Unde manifestum est illud, quod ait, *Ut putabatur, filius Joseph*, propter illos dixisse, qui eum ex Joseph, sicut alii homines nascuntur, natum arbitrabantur.

CAPUT II. — *Quomodo sit Christus filius David, cum ex Joseph filii David concubitu non sit natus.*

4. Ac per hoc, etiam si demonstrare aliquis posset, Mariam ex David nullam consanguinitatis originem ducere, sat erat secundum istam rationem accipere Christum filium David, qua ratione etiam Joseph pater ejus recte appellatus est: quanto magis, cum evidenter dicat apostolus Paulus, ex semine David secundum carnem Christum (*Rom.* i, 3), ipsam quoque Mariam de stirpe David aliquam consanguinitatem duxisse, dubitare utique non debemus. Cujus femine quoniam nec sacerdotale genus taceat, insinuante Luca, quod cognata ejus esset Elisabeth, quam dicit de filiabus Aaron (*Luc.* i, 36, 5); firmissime tenendum est carnem Christi ex utroque genere propagatam, et regim scilicet et sacerdotum, in quibus personis apud illum populum Hebræorum etiam mystica unctio figurabatur, id est, chrisma, unde Christi nomen elucet, tanto ante etiam illa evidentissima significatione prænuntiatum.

CAPUT III. — *Quare alios progeneratores Christi Matthæus enumerat, alios Lucas.*

5. Quos autem movet, quod alios progeneratores Matthæus enumerat, descendens a David usque ad Joseph (*Matth.* i, 1-16), alios autem Lucas ascendens a Joseph usque ad David (*Luc.* iii, 23-38), facile est, ut advertant duos patres habere potuisse Joseph, unum a quo genitus, alterum a quo fuerit adoptatus (a). Antiqua est enim consuetudo adoptandi etiam

(a) II retract. cap. 16.

in illo populo Dei, ut sibi filios facerent quos non ipsi genuissent. Nam excepto quod filia Pharaonis Moysen adoptaverat (*Exod. ii, 10*) (illa quippe alienigena fuit), ipse Jacob nepotes suos ex Joseph natos, verbis manifestissimis adoptavit dicens: *Nunc itaque filii tui duo, qui facti sunt tibi priusquam ad te venirem, mei sunt: Ephraem et Manasse, tanquam Ruben et Simcon erunt mihi. Natos autem si genueris postea, tibi erunt* (*Gen. XLVIII, 5, 6*). Unde etiam factum est ut duodecim tribus essent Israel, excepta tribu Levi, quae templo serviebat; cum ea quippe tredecim fuerunt, cum duodecim fuissent filii Jacob. Unde intelligitur Lucas patrem Joseph, non a quo genitus, sed a quo fuerat adoptatus, suscepisse in Evangelio suo, cujus progenitores darsum versus commemoraret, donec exiret ad David. Cum enim necesse sit, utroque evangelista vera narrante, et Matthæo scilicet et Luca, ut unus eorum ejus patris originem tenuerit qui genuerat, alter ejus qui adoptaverat Joseph, quem probabilius intelligimus adoptantis originem tenuisse, quam eum qui noluit Joseph genitum dicere ab illo cujus eum filium esse narrabat? Commodius enim filius ejus dictus est, a quo fuerat adoptatus, quam diceretur ab illo genitus cujus carne non erat natus. Matthæus autem dicens, *Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob*, atque ita in hoc verbo quod est, *genuit*, perseverans donec in ultimo diceret, *Jacob autem genuit Joseph*; satis expressit ad eum patrem se perduxisse ordinem¹ generantium, a quo Joseph non adoptatus, sed genitus erat.

6. Quanquam si etiam Lucas genitum diceret Joseph ab Heli, nec sic nos hoc verbum perturbare deberet, ut aliud crederemus quam ab uno evangelista gignentem, ab altero adoptantem patrem fuisse commemoratum. Neque enim absurde quisque dicitur non carne, sed charitate genuisse, quem filium sibi adoptaverit: aut vero etiam nos quibus dedit Deus potestatem filios ejus fieri, de natura atque substantia sua nos genuit, sicut unicum Filium, sed utique dilectione adoptavit. Quo verbo Apostolus saepe uti non ob aliud intelligitur (*Rom. viii, 15, et ii, 4*), nisi ad discernendum Unigenitum ante omnem creaturam, per quem facta sunt omnia, qui solus de substantia Patris natus est, secundum aequalitatem divinitatis hoc omnino quod Pater: quem missum dicit ad suscipiendam carnem ex illo genere, quo et nos secundum naturam nostram sumus, ut illo participante mortalitatem nostram per dilectionem, nos efficeret participes divinitatis suae per adoptionem. Ita enim dicit: *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus*² (*Galat. iv, 4, 5*). Et tamen dicimur etiam nati ex Deo, id est, accepta potestate ut filii ejus efficiamur, qui jam homines eramus: efficiamur autem per gratiam, non per naturam. Nam si per naturam filii essemus, nunquam aliud fuisset. Cum

¹ sic in Mss. At in editis, *originem*.

² Plerique et antiquiores Mss., *recipimus*.

enim dixisset Joannes, *Dedit eis potestatem Filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus; secutus ait, Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*. Ita quos dixit accepta potestate factos Dei filios, quod illa adoptio significat quam Paulus commemorat, eosdem dixit natos ex Deo. Atque ut apertius ostenderet qua gratia factum sit, *Et Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis* (*Joan. i, 12-14*): tanquam diceret, Quid mirum si filii Dei facti sunt cum caro essent, propter quos unicus caro factus est, cum Verbum esset? Hac sane magna distantia, quia nos effecti filii Dei mutamur in melius, ille autem Filius Dei cum filius hominis factus esset, non est mutatus in deterius, sed assumpsit quod erat inferius. Dicit et Jacobus: *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquid creaturae ejus* (*Jacobi i, 18*). Ne scilicet in eo quod ait, *genuit*, hoc nos fieri putarem quod ipse est, ideo principatum quemdam in creatura vobis hac adoptione concessum satis ostendit.

7. Non ergo alienum esset a veritate, etiamsi Lucas ab illo esse Joseph genitum diceret, a quo fuerat adoptatus. Etiam sic quippe genuit eum, non ut homo esset, sed ut filius esset: sicut nos genuit Deus, ut filii ejus simus, quos fecerat ut homines essemus. Unicum autem genuit, non solum ut Filius esset, quod Pater non est; sed etiam ut Deus esset, quod et Pater est. Sed plane si hoc verbo etiam Lucas uteretur, omni modo esset ambiguum quis eorum adoptantem, quis ex propria carne gignentem patrem commemorasset: quomodo etsi neuter eorum diceret, *genuit*, sed et iste cum filium illius, et ille in ius diceret, nihilominus esset ambiguum quis eorum illum de quo natus, quis illum a quo adoptatus erat commemorasset. Nunc vero cum alter dicit, *Jacob genuit Joseph*; alter, *Joseph qui fuit filius Heli*: etiam ipsa verborum differentia quod singuli suscepissent eleganter intinuerunt. Sed hoc facile sane, ut dixi, posset occurrere homini religioso, qui quodlibet aliud querendum potius judicaret, quam evangelistam crederet esse mentitum; facile, inquam, occurreret, ut videret quibus causis unus homo duos patres habere potuerit: hoc et illis calumniosis occurreret, nisi litigare quam considerare maluissent.

CAPUT IV. — *Quare quadraginta generationes, excepto ipso Christo, invenimus apud Matthæum, cum quatuordecim triplicet.*

8. Illud autem quod deinceps insinuandum est, revera ut adverti et videri posset, lectorem attentissimum et diligentissimum requirebat. Acute quippe animadversum est, Matthæum, qui regiam in Christo instituerat insinuare personam, excepto ipso Christo, quadraginta homines in generationum serie nominasse. Numerus autem iste illud tempus significat, quo in hoc saeculo et in hac terra regi nos oportet a Christo secundum disciplinam laboriosam, qua *flagellat Deus*, ut scriptum est, *omnem filium quem recipit* (*Hebr. xii, 6*): de qua dicit Apostolus, per tribulationem oportere nos intrare in regnum Dei (*Act. xiv,*

21). Quam significat etiam illa virga ferrea, de qua in Psalmo legitur, *Reges eos in virga ferrea*; cum superius dixisset, *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus*. Reguntur enim etiam boni in virga ferrea, de quibus dicitur, *Tempus est ut iudicium incipiat a domo Domini*; et si initium a nobis, qualis finis erit eis qui non credunt Dei Evangelio? et si iustus vix saluus erit; peccator et impius ubi parebunt (II Petr. IV, 17, 18)? Ad quos pertinet quod sequitur: *Tanquam vas figuli conteres eos* (Psal. II, 9). Reguntur enim boni per hanc disciplinam; mali vero comminuntur: qui tanquam iidem ipsi commemorantur propter una atque eadem sacramenta¹, quæ habent communia mali cum bonis.

9. Quia ergo numerus iste laboriosi hujus temporis sacramentum est, quo sub disciplina regis Christi adversus diabolum dimicamus, etiam illud declarat, quod quadraginta dierum jejunium, hoc est humiliationem animæ, consecravit et Lex et Prophetæ per Moysen et Eliam, qui quadragenis diebus jejunaverunt (Exod. XXXIV, 28, et III Reg. XIX, 8); et Evangelium per ipsius Domini jejunium, quibus diebus quadraginta etiam tentabatur a diabolo (Matth. IV, 1, 2), quid aliud quam per omne hujus sæculi tempus tentationem nostram in carne sua, quam de nostra mortalitate assumere dignatus est, præfigurans? Post resurrectionem quoque non amplius quam dies quadraginta cum discipulis in hac terra esse voluit (Act. I, 3), huic eorum vitæ adhuc humana conversatione commixtus, et cum illis alimenta mortalium, quamvis jam non moriturus, accipiens: ut per ipsos quadraginta dies significaret, se occulta præsentia quod promiserat impleteram, quando ait, *Ecce ego vobiscum sum usque in consummationem sæculi* (Matth. XXVIII, 20). Cur autem iste numerus hanc temporalem vitam terrenamque significet, illa interim causa de proximo occurrit, quamvis sit alia fortasse secretior, quod et tempora annorum quadripartitis vicibus currunt, et mundus ipse quatuor partibus terminatur, quas aliquando ventorum nomine Scriptura commemorat, ab Oriente et Occidente, Aquilone et Meridie (Zach. XIV, 4). Quadraginta autem, quater habent decem. Porro ipsa decem ab uno usque ad quatuor progrediente numero consummantur.

10. Ad hunc igitur mundum, et ad istam terrenam mortalemque vitam hominum, ad nos regendos in tentatione laborantes, venientem regem Christum Matthæus suscipiens, exorsus est ab Abraham, et enumeravit quadraginta homines. Ab ipsa enim gente Hebræorum, quæ a cæteris gentibus ut distingueretur, Deus de terra sua et de cognatione sua separavit Abraham (Gen. XII, 1, 2), Christus venit in carne; ut et hoc ad eum distinctius prophetandum et prænuntiandum maxime pertineret, quod promittebatur ex qua esset gente venturus. Cum enim quaterdenas generationes tribus distinctis articulis, dicens ab Abraham usque ad David generationes esse quatuor-

¹ Duo Vss. vaticani, cæteris refragantibus, propter unam eadem utque eadem sacramenta.

decima, et a David usque ad transmigrationem Babyloniz alias quatuordecim, totidemque alias usque ad nativitatem Christi (Matth. I, 17); non tamen cas duxit in sumam ut diceret, Fiant omnes quadraginta duæ. Unus quippe in illis progenitoribus bis numeratur, id est Jechonias, a quo facta est quedam in extraneas gentes deflexio, quando in Babyloniam transmigratum est. Ubi autem ordo a rectitudine flectitur, atque ut eat in diversum, tanquam angulum facit; illud quod in angulo est, bis numeratur, in fine scilicet prioris ordinis, et in capite ipsius deflexionis. Et hoc ipsum jam præfigurabat Christum a circumcissione ad præputium, tanquam ab Jerusalem ad Babyloniam quodammodo migratum, et hinc atque hinc utrisque in se credentibus tanquam lapidem angularem futurum. Hæc tunc in figura præparabat Deus rebus in veritate venturis. Nam et ipse Jechonias, ubi angulus iste præfiguratus est, interpretatur Præparatio Dei. Sic ergo jam non quadraginta duæ, quod faciunt ter quatuordecim, sed propter unum bis numeratum, quadraginta una generationes sunt, si et ipsum Christum annumeremus, qui huic regendæ vitæ nostræ temporali atque terrenæ, tanquam numero quadragenario regaliter præsidet.

11. Quem ad istam mortalitatem nobiscum participandam quia descendente voluit significare Matthæus, ideo et ipsas generationes ab Abraham usque ad Joseph et usque ad ipsius Christi nativitatem, descendendo commemoravit ab initio Evangelii sui: Lucas autem non ab initio Evangelii sui, sed a baptismo Christi, generationes enarrat, nec descendendo, sed ascendendo, tanquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans; ubi eum vox de cælo declaravit, ubi testimonium Joannes ipsi perhibuit, dicens, *Ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. I, 29). Ascendende autem transit et Abraham, et pervenit ad Deum, cui mundati et expiati reconciliamur. Merito et adoptionis originem ipse suscepit, quia per adoptionem efficimur filii Dei, credendo in filium Dei. Per carnalem vero generationem Filius Dei potius propter nos filius hominis factus est. Satis autem demonstravit non se ideo dixisse, Joseph filium Heli, quod de illo genitus, sed quod ab illo fuerat adoptatus; cum et ipsum Adam filium Dei dixit, cum sit factus a Deo, sed per gratiam quam postea peccando amisit, tanquam filius in paradiso constitutus sit.

12. Quapropter in generationibus Matthæi, significatur nostrorum susceptio peccatorum a Domino Christo: in generationibus autem Lucæ, significatur abolitio nostrorum peccatorum a Domino Christo. Ideo eas ille descendens enarrat, iste ascendens. Quod enim dicit Apostolus, *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati*; hæc est susceptio peccatorum: quod autem addit, *Ut de peccato damnaret peccatum in carne* (Rom. VIII, 3); hæc est expiatio peccatorum. Proinde Matthæus ab ipso David per Salomonem descendit, in cujus matre ille peccavit (II Reg. XI, 4): Lucas vero ad ipsum David per Nathan ascendit; per quem prophetam Deus peccatum illius

expiavit (II Reg. xii, 1-11) (a). Ipse quoque numerus quem Lucas exsequitur, certissime prorsus abolitionem indicat peccatorum. Quia enim Christi aliqua iniquitas, qui nullam habuit, non est utique conjuncta iniquitatibus hominum, quas in sua carne suscepit; ideo numerus penes Matthæum, excepto Christo, est quadragenarius. Quia vero justitiæ suæ Patrisque nos expiatis ab omni peccato purgatosque conjungit, ut fiat quod ait Apostolus, *Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est* (I Cor. vi, 17); ideo in eo numero qui est penes Lucam, et ipse Christus a quo incipit enumeratio, et Deus ad quem pervenit, connumerantur, et sit numerus septuaginta septem, quo significatur omnium prorsus remissio et abolitio peccatorum. Quam etiam ipse Dominus per hujus numeri mysterium evidenter expressit, dicens remittendum esse peccati, non solum septies, sed etiam septuagies septies (Matth. xviii, 22).

13. Nec frustra iste numerus ad peccatorum omnium pertinet mundationem, si diligentius inquiratur. Denarius quippe tanquam justitiæ numerus in decem præceptis Legis ostenditur. Porro peccatum est Legis transgressio; et utique transgressio denarii numeri congruenter undenario figuratur: unde et vela cilicina jubentur in tabernaculo undecim fieri (Exod. xxvi, 7); quis autem dubitet ad peccati significationem cilicium pertinere? Ac per hoc quia universum tempus septenario dierum numero volvitur, convenienter undenario septies multiplicato ad numerum septuagesimum et septimum cuncta peccata perveniunt. In quo numero etiam sit plena remissio peccatorum, expiante nos carne sacerdotis nostri, a quo nunc iste numerus incipit; et reconciliante nos Deo, ad quem nunc iste numerus pervenit per Spiritum sanctum, qui in columbæ specie in hoc baptismo, ubi numerus iste commemoratur, apparuit (Luc. iii, 22).

CAPUT V. — *Quomodo Matthæi ordini congruat ordo Lucæ in his quæ de conceptu et de infantia vel pueritia Christi alius prætermittit, alius commemorat.*

14. Post enumeratas generationes Matthæus ita sequitur: *Christi autem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Hoc quemadmodum factum sit, quod hic prætermisit, Lucas exposuit post commemoratum conceptum Joannis, ita narrans: In mense autem sexto missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph, de domo David; et nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena; Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum vidisset¹, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud Deum: ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum:*

¹ Editi hic et infra, *audisset*. At plerique et melioris notæ Mss. constanter habent, *vidisset*; juxta græcum textum, *ἰδέθησα*.

(a) v. retract. cap. 16.

*hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur; et dicitur illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, et Virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur sanctum¹, vocabitur Filius Dei; et cætera, quæ ad id quod nunc agitur non pertinent. Hoc ergo Matthæus commemoravit dicens de Maria, *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto*: nec contrarium est quia Lucas exposuit id quod Matthæus prætermisit; cum de Spiritu sancto Mariam concepisse uterque testetur: sicut non est contrarium quia Matthæus deinceps connectit quod Lucas prætermittit. Sequitur enim, et dicit Matthæus: *Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini in somnis apparuit ei, dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem, Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabitur² nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini; et accepit conjugem suam: et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum; et vocavit nomen ejus Jesum. Cum ergo natus esset Jesus in Bethleem Judæ in diebus Herodis regis, et cætera.**

15. De civitate Bethleem Matthæus Lucasque consentiunt: sed quomodo et qua causa ad eam venerint Joseph et Maria, Lucas exponit, Matthæus prætermittit. Contra, de Magis ab Oriente venientibus Lucas tacet, Matthæus dicit, ita contextens: *Ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est; et cætera, usque ad eum locum, ubi scriptum est de ipsis Magis quod responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam. Hoc totum Lucas prætermittit, sicut Matthæus non narravit quod Lucas narrat, in præsepi positum Dominum; et quod pastoribus eum natum angelus nuntiaverit; et quod multitudo militiæ cælestis facta est cum angelo laudantium Deum; et quod venerunt pastores, et viderunt verum esse quod eis angelus nuntiaverat; et quod die circumcisionis suæ nomen acceperit; et quæ post impletos dies purgationis Mariæ idem Lucas narrat, quod attulerint eum ad Jerusalem, et de Simeone vel*

¹ In editis, *ex te sanctum*. Abest, *ex te*, a tribus Vaticanis Mss. et a Callicanis plerisque, nec in græco textu habetur.

² Editi, *vocabitur*. At Mss., *vocabunt*: excepto Audoenensi, qui habet, *vocabis*. Sic in græcis exemplaribus varie legitur, *καλεσούσιν* et *καλεσει*.

Anna, quæ dixerint de illo in templo, posteaquam cognoverunt eum impleti Spiritu sancto : omnia hæc tacet Matthæus.

16. Unde merito quæritur quando facta sint, sive quæ Matthæus prætermittit et Lucas dicit, sive quæ Lucas prætermittit et Matthæus dicit. Quandoquidem Matthæus, regressis in regionem suam Magis qui venerant ab Oriente, sequitur et narrat, Joseph ab angelo admonitum ut cum infante in Ægyptum fugeret, ne ab Herode necaretur; deinde Herodem illo non invento, a bimatu et infra pueros occidisse: defuncto autem Herode rediisse ab Ægypto, et audito quod Archelaus in Judæa regnaret pro Herode patre suo, habitasse cum puero in Galilææ civitate Nazareth: quæ omnia Lucas tacet. Nec ideo contrarium videri potest, quod vel hic dicit quæ ille prætermittit, vel ille commemorat quæ iste non dicit. Sed quæritur quando fieri potuerint quæ contexit Matthæus de protectione in Ægyptum atque inde regressione post Herodis mortem, ut jam in civitate Nazareth habitarent, quo eos Lucas, posteaquam perfecerunt in templo circa puerum omnia secundum Legem Domini, reversos esse commemorat. Hic proinde cognoscendum est quod deinceps ad cætera talia valeat, ne similiter moveant animumque conturbent, sic unumquemque Evangelistam contextero narrationem suam, ut tanquam nihil prætermittentis series digesta videatur: tacitis enim quæ non vult dicere, sic ea quæ vult dicere, illis quæ dicebat adjungit, ut ipsa continuo sequi videantur: sed cum alter ea dicit quæ alter tacuit, diligenter ordo consideratus indicat locum ubi ea potuerit, a quo prætermissa sunt, transilire, ut ea quæ dicere intenderat ita superioribus copularet. tanquam ipsa nullis interpositis sequerentur. Ac per hoc intelligitur Matthæus, ubi ait somnio admonitos Magos ne redirent ad Herodem, et per aliam viam regressos in regionem suam; illic prætermisisse quæ Lucas narravit gesta circa Dominum in templo, et dicta a Simeone et Anna: ubi rursus Lucas prætermittens protectionem in Ægyptum, quam narrat Matthæus, tanquam continuam contexit regressionem ad civitatem Nazareth.

17. Si quis autem velit unam narrationem ex omnibus, quæ de Christi nativitate et infantia vel pueritia in utriusque narratione ab alterutro seu dicuntur seu prætermittuntur, ordinare sic potest: *Christi autem generatio sic erat (Matth. 1, 18). Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia: et uxor illi de filiabus Aaron, et women ejus Elisabeth. Erant autem justiambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela. Et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini: et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autem illi angelus Domini, stans a dextris altaris incensi: et Zacharias turbatus*

est videns, et timor irritus super eum. At autem ad illum angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exsultata est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem: et eris gaudium tibi, et exsultatio, et multi in nativitate ejus gaudebunt: erit enim magnus coram Domino: et vinum et siceram non bibit; et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ: et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum: et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filias, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Unde hoc sciam? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel qui adsto ante Deum, et missus sum loqui ad te, et hæc tibi evangelizare: et ecce eris tacens, et non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam, et mirabantur quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos, et cognoverunt quod visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, et permansit mutus. Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor ejus, et occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic mihi fecit Dominus in diebus, quibus respecti auferre opprobrium meum inter homines. In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph, de domo David; et nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena; Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum vidisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas, Maria, invenisti enim gratium apud Deum: ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum: hic erit magnus, et filius Altissimi, vocabitur; et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei: et ecce Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua; et hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Juda: et intravit in domum Zachariæ, et salutavit Elisabeth. Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exsultavit infans in utero ejus; et repleta est Spiritu sancto Elisabeth, et exclamavit voce magna, et dixit: Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in

auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo : et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino. Et ait Maria : Magnificat anima mea Dominum. Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus. Et misericordia ejus in progenies et progenies timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mens cordis sui. Deposuit potentes de sede, et exultavit humiles. Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham et semini ejus in sæcula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, et reversa est in domum suam (Luc. 1, 5, 36) : et inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini in somniis apparuit ei dicens : Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam : quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem : Ecce Virgo in utero habebit et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, et accepit conjugem suam : et non cognoscebat eam (Matth. 1, 18-25). Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, et peperit filium. Et audierunt vicini et cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei. Et factum est in die octavo, venerunt circumcidere puerum, et vocabant eum nomine patris ejus Zachariam. Et respondens mater ejus, dixit : Nequaquam, sed vocabitur Joannes. Et dixerunt ad illam : Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuent autem patri ejus quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem scripsit, dicens : Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi. Apertum est autem illico os ejus et lingua ejus, et loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum; et super omnia montana Judææ divulgabantur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes : Quid putas puer iste erit? Etenim manus Domini erant cum illo. Et Zacharias pater ejus impletus est Spiritu sancto, et prophetavit, dicens : Benedictus Dominus, Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suæ. Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, Prophetarum ejus. Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui san-

¹ Unus e Colbertinis Mss. : *quis*? Alii codices, *quis*? et sic in antiquis Corb. biblis; nempe quia græce est, *ti*, neutro genere concordans cum voce, *io paterem*, quæ puerum significat.

cti. Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis. Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati serviamus illi, in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris. Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis : præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus, ad dandam scientiam salutis plebi ejus in remissionem peccatorum eorum. Per viscera misericordiæ Dei nostri in quibus visitavit nos Oriens ex alto. Illuminare iis qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu; et erat in desertis usque in diem ostensionis suæ ad Israel. Factum est autem in diebus illis, exit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside¹ Syriæ Syriano. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam civitatem David, quæ vocatur Bethleem, eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret : et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit; et reclinavit eum in præsepio; quia non erat eis locus in diversorio. Et pastores erant in eadem regione vigilantes et custodientes vigilias noctis supra gregem suum : et ecce angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos, et timerunt timore magno. Et dixit illis angelus : Nolite timere : ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David. Et hoc vobis signum : invenietis infantem pannis involutum, et positum in præsepio. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum et dicentium : Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est ut discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur ad invicem : Transeamus usque Bethleem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes, et invenerunt Mariam et Joseph, et infantem positum in præsepio. Videntes autem cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt mirati sunt, et de iis quæ dicta erant a pastoribus ad ipsos. Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Et reversi sunt pastores glorificantes et laudantes Deum in omnibus quæ audierant et viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur (Luc. 1, 57, 11, 21). Et ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolymam, dicentes : Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Jerosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum et Scribas populi,

¹ In aliquot Mss. et editione Ratisponensi, a præside. Apud Er. et Lov., sub præside. sed in pluribus et melioris notæ Mss. absque præpositione est, *præside*; id est, præsidem agente, juxta græc., *ἐγεμονεύοντος*.

sciscilabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei, In Bethleem Juda: sic enim scriptum est per prophetam, Et tu Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiit dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. Et mittens eos in Bethleem dixit: Ite, et interrogate diligenter de puero; et cum inveneritis renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum. Qui cum audissent regem, abierunt: et ecce stella quam viderant in Oriente, antecedit eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus: et procidentes adoraverunt eum; et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham. Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam (Matth. II, 1-12). Qui cum recessissent, posteaquam impleti sunt dies purgationis matris ejus, secundum Legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino: sicut scriptum est in Lege Domini, Quia omne masculinum adaperiens ruitam, sanctum Domino vocabitur. Et ut darent hostiam secundum quod dictum est in Lege Domini, par turturam, aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon, et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel, et Spiritus sanctus erat in eo: et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini: et venit in Spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem Legis pro eo, et ipse accepit eum in amplexus suos, et benedixit Deum, et dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad revelationem Gentium, et gloriam plebis tuæ Israel. Et erant pater ejus et mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illos Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur; et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa filia Phanael de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua; et hæc vidua usque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. Et hæc, ipsa hora superveniens, confitebatur Domino, et loquebatur de illis omnibus qui expectabant redemptionem Jerusalem¹. Et ut perfecerunt omnia secundum Legem Domini (Luc. II, 22-39), ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi; futurum est enim ut He-

rodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui surgens accepit puerum et matrem ejus nocte, et recessit in Ægyptum. Et erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem, ex Ægypto vocavi filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde: et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethleem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus multus, Rachel plorans filios suos, et noluit consolari quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce apparuit angelus Domini in somnis Joseph in Ægypto, dicens: Surge et accipe puerum, et matrem ejus, et vade in terram Israel; defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui surgens accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire. Et admonitus in somnis, recessit in partes Galilææ: et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazareus vocabitur (Matth. II, 13-23). Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem in die solemnium Paschæ. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis in Jerusalem secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem, et non cognoverunt parentes ejus. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter dii, et requirebant eum inter cognatos et notos. Et non inveniētes, regressi sunt in Jerusalem requirentes eum. Et factum est post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos et interrogantem eos. Stupēbant autem omnes qui audiebant eum, super prudentia et responsis ejus. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad illos. Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis. Et mater ejus conservabat omnia verba hæc in corde suo¹. Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines (Luc. II, 40-52).

CAPUT VI. — De ordine prædicationis Joannis Baptistæ inter omnes quatuor.

18. Jam hinc de prædicatione Joannis narrari incipit, quam omnes quatuor commemorant. Nam et Matthæus post illa verba, quæ ultima ejus posui, ubi commemoravit ex propheta testimonium, Quoniam Nazareus vocabitur, sequitur et adjungit: In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, etc. (Matth. III, 1). Et Marcus qui nihil de natiuitate vel infantia vel pueritia Domini narravit, hinc Evangelii sumpsit initium, id est, a Joannis prædicatione. Sic enim exorsus est: Initium Evangelii Jeru-

¹ Editi, redemptionem Israel. At Mss. magno consensu ferunt, redemptionem Jerusalem: quibuscum etiam concordat vetustissimus Bihliorum codex Corbeiensis. Porro in græco textu est, Introin in Jerusalem, redemptionem in Jerusalem, addita præpositione in, quæ propter in præcedentis litteræ concursum facile exciderit librariæ incuria.

¹ Editi: confers in corde suo. Abst confrens 2 Mss.

Christi filii Dei : sicut scriptum est in Isaiâ propheta, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facile semitas ejus. Fuit Joannes in deserto baptizans et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, etc. (Marc. i, 1-4). Et Lucas post verba ubi ait, *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines, de Joannis prædicatione jam sequitur dicens : Anno autem quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Ituræ et Trachonitidis regionis, et Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna et Caïpha, factum est verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto, etc. (Luc. iii, 1, 2).* Joannes quoque apostolus in Evangelistis quatuor eminentissimus, posteaquam dixit de Verbo Dei, qui est ipse Filius ante omnia sæcula creaturæ, quia omnia per ipsum facta sunt, intulit continuo de Joannis prædicatione ac testimonio dicens : *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes (Joan. i, 6).* Unde jam videndum est, de ipso Joanne Baptista quatuor Evangelistarum narrationes quemadmodum inter se non discordent : non ut hoc a nobis per omnia requiratur aut exigatur, quod modo fecimus de primordiis nati ex Maria Christi, quemadmodum inter se Matthæus Lucasque consentiant, ut ex utriusque narratione unam faceremus, demonstrantes tardioribus quemlibet eorum commemorando quod alter tacet, vel tacendo quod alter commemorat, non impedire intellectum veracis narrationis alterius ; ut hoc exemplo, sive ut a me factum est, sive alio modo commodius fieri possit, videat unusquisque et in cæteris talibus locis fieri posse quod hic factum esse perspexerit.

19. Jam ergo, ut dixi, videamus quatuor Evangelistarum de Baptista Joanne consensum. Matthæus ita sequitur : *In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ.* Marcus non dixit, *In diebus illis* ; quia nullam seriem rerum ante præmiserat, in quarum rerum diebus intelligeretur dicere, si diceret, *In illis diebus.* Lucas autem per potestates terrenas signantius ipsa tempora expressit prædicationis vel baptismi Joannis dicens : *Anno autem quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Ituræ et Trachonitidis regionis, et Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna et Caïpha, factum est verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto.* Nec tamen intelligere debemus hos dies, id est hoc tempus harum potestatum, significasse Matthæum cum diceret, *In diebus illis* ; sed in multo longioris temporis spatio voluisse accipi, quod ait, *In diebus illis.* Mox enim ut narravit reversum de Ægypto Christum mortuo Herode ; quod utique tempore infantie vel pueritiæ ejus factum est, ut possit constare quod Lucas de illo, cum duodecim annorum esset, gestum narravit in templo Jerusalem (Luc. ii, 42-50) : cum ergo infantem vel puerum ex Ægypto revocatum commemorasset

Matthæus, continuo intulit, *In diebus autem illis venit Joannes Baptista,* non utique tantummodo pueritiæ illius dies insinuans, sed omnes dies ab ejus nativitate usque ad tempus quo prædicare ac baptizare cepit Joannes, quo jam tempore Christi juvenilis ¹ ætas invenitur ; quia coævi erant ipse et Joannes, et triginta ferme annorum narratur fuisse cum ab illo baptizatus esset.

CAPUT VII. — *De duobus Herodibus.*

20. Sed plane de Herode solet movere nonnullos quod Lucas narravit, in diebus baptismi Joannis Herodem fuisse tetrarcham Galilææ, quando etiam Dominus juvenis baptizatus est (Luc. iii, 1-21) ; Matthæus autem, mortuo Herode, dicit puerum Jesum ab Ægypto remeasse : quod utrumque verum esse non potest, nisi duo fuisse intelligantur Herodes. Quod cum fieri potuisse nemo nesciat, qua cæcitate insaniant, qui procliviores sunt ad calumniandum eyangelicæ veritati, quam paululum consideratioribus, ut duos homines eodem vocabulo appellatos intelligant ? cujus rei exemplis plena sunt omnia. Nam iste posterior Herodes prioris Herodis filius fuisse perhibetur ; sicut Archelaus, quem Matthæus in Judææ regnum patri mortuo successisse commemorat (Matth. ii, 19-22) ; sicut Philippus, quem fratrem tetrarchæ Herodis et ipsum Ituræ tetrarcham Lucas insinuat. Rex enim fuit Herodes ille qui quærebat animam pueri Christi ; Herodes autem alius filius ejus, non rex, sed tetrarcha dictus est, quod nomen præcum a parte regni quarta inditum resonat.

CAPUT VIII. — *Quomodo Matthæus dicat timuisse Joseph ire cum infante Christo in Jerusalem, propter Archelaum ; et non timuisse ire in Galilæam, ubi erat tetrarcha Herodes frater ejus.*

21. Nisi forte hinc rursus quispiam moveatur, cum Matthæus dixerit ideo timuisse Joseph cum puero redeunte ire in Judæam, quia pro patre suo Herode Archelaus filius ejus ibi regnabat ; quomodo potuerit ire in Galilæam, ubi alius filius ejus Herodes tetrarcha erat, sicut Lucas testatur. Quasi vero ipsa sint tempora, quibus tunc puero timebatur, quæ nunc Lucas commemoravit, quæ usque adeo mutata erant, ut in ipsa Judæa non jam rex esset Archelaus, sed Pontius Pilatus, qui non rex Judæorum, sed præses erat : cujus temporibus agentes sub Tiberio Cæsare filii majoris Herodis, non regnum habebant, sed tetrarchiam. Quod utique nondum factum erat, quando Joseph timens Archelaum in Judæa regnantem, se in Galilæam cum puero contulit, ubi et civitas ejus erat Nazareth.

CAPUT IX. — *Quomodo dicat Matthæus ideo isse in Galilæam Joseph cum infante Christo quia timuit Archelaum pro suo patre regnantem in Jerusalem ; cum Lucas dicat ideo isse in Galilæam, quia ibi erat Nazareth civitas eorum.*

22. An forte et hoc movet, quomodo dicat Matthæus, propterea cum puero Jesu parentes ejus isse in Galilæam, quia metu Archelai in Judæam ire noluerunt ; cum propterea magis isse in Galilæam videantur,

¹ Mss., *juvenalis ætas.* Sic passim pro, *juvenilis.*

quia civitas eorum erat Nazareth Galilææ, sicut Lucas non tacuit? Sed intelligendum est, ubi angelus in somnis in Ægypto dixit ad Joseph, *Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel*, sic intellectum esse primo a Joseph, ut putaret jussum se esse pergere in Judæam; ipsa enim primitus intelligi potuit terra Israel: porro autem posteaquam comperit illic regnare filium Herodis Archelaum, noluit obijcere se illi periculo, cum posset terra Israel etiam sic intelligi, ut et Galilæa illic deputaretur, quia et ipsam populus Israel incolebat. Quanquam et alio modo solvi possit hæc quæstio, quia potuit videri parentibus Christi cum puero, de quo talia per angelica responsa cognoverant, non esse habitandum nisi in Jerusalem, ubi erat templum Domini; et propterea redeuntes ex Ægypto, illuc eos ituros fuisse, et illic habituros, nisi Archelai præsentia terrerentur. Neque enim divinitus jubebantur ibi habitare, ut de Archelao quod timebant deberent continere.

CAPUT X. — *Quomodo Lucas dicit, ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem in die solemnium Paschæ cum illo puero; cum dicat Matthæus quod metu Archelai timuerint illum ire ab Ægypto redeuntes.*

23. An et hoc aliquis dicit: Quomodo ergo, sicut Lucas narrat, ibant parentes ejus per omnes annos pueritiae Christi in Jerusalem, si Archelai timore illum prohibebantur accedere? Hoc mihi dissolvere non esset difficile, nec si aliquis Evangelistarum expressisset, quamdiu ibi regnaret Archelaus. Fieri enim poterat ut per diem festum inter tam ingentem turbam latenter ascenderent, mox reversuri, ubi tamen aliis diebus habitare metuerent: ut nec solemnitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione conspicui. Cum vero etiam de regno Archelai quam fuerit diuturnum, omnes tacuerint, iste quoque intellectus patet, ut quod Lucas dicit per omnes annos eos ascendere solitos in Jerusalem (*Luc. 11, 41*), tunc accipiamus factitatum, cum jam non timeretur Archelaus. Quod si Archelai regnum aliquanto diuturnius ulla præter Evangelium prodit historia, cui fides habenda videatur; illud quod superius dixi suffecerit, quod ita timebant parentes pueri habitationem in Jerusalem, ut tamen propter Dei timorem festivitatem solemnem non prætermitterent, in qua latere facillime possent: neque enim incredibile est, captatis temporibus opportunis vel dierum vel horarum, accedere homines ad ea loca in quibus esse formidant.

CAPUT XI. — *Quomodo potuerint, completis diebus purgationis matris Christi, sicut Lucas dicit, ascendere cum illo in templum ad peragenda solemnia, si secundum Matthæum jam Herodi, per Magos notum erat eum natum, pro quo, cum eum quæreret, tot occidit infantes.*

24. Hinc etiam illa solvitur quæstio, si aliquem movet, cum jam sollicitus esset ille major Herodes percussus Magorum nuntio, quod rex Judæorum natus fuisset, quomodo potuerint completis diebus purgationis matris ejus tuto cum illo ascendere in templum, ut fierent circa eum secundum Legem Domini

quæ Lucas commemorat. Quis enim non videat, etiam illum unum diem regem multis occupatum latere potuisse? Si autem illud verisimile non videtur, quod Herodes qui valde sollicitus expectabat, quid sibi Magi de puero renuntiarent, post tam multos dies se sensit illusum, ut transacto tempore purgationis matris ejus, et peracta circa infantem solemnitate primogenitorum in templo Jerusalem, post etiam projectionem eorum in Ægyptum, in mentem illi venerit quærere animam pueri, et necare tot parvulos: si hoc ergo movet, omitto dicere quot et quantis occupationibus regia cura distendi potuerit, et per plurimos dies ab illa intentione vel averti omnino, vel impediri. Neque enim enumerari possunt causæ quibus hoc potuerit accidere; quas tamen multas et maguas esse potuisse nemo ita rerum humanarum inexpertus est, ut aut neget, aut dubitet. Cujus enim cogitationi non occurrat, quam multa alia terribiora regi nuntiari potuerint seu vera seu falsa, ut qui regem infantem post aliquot annos sibi vel filiis suis adversaturum timuerat, aliquorum magis propinquantium periculorum terroribus agitatus, ab illa cura mentem abreptam in aliis proxime cavendis potius occuparet? Ut ergo hæc omittam, illud dico, posteaquam nihil Herodi Magi renuntiaverunt, eum credere potuisse, illos fallaci stellæ visione deceptos, posteaquam non invenerunt quem natum putaverant, erubuisse ad se redire, atque ita eum timore depulso ab inquirendo ac persequendo puero quievisse. Cum ergo post purgationem matris ejus in Jerusalem cum illo venissent, et ea gesta essent in templo, quæ a Luca narrantur (*Luc. 11, 22-39*), quia verba Simeonis et Annæ de illo prophetantium, cum cœpissent ab eis qui audierant prædicari, ad pristinam intentionem revocatura erant animum regis, admonitus per somnium Joseph cum infante et matre ejus fugit in Ægyptum. Deinde vulgatis rebus, quæ in templo factæ dictæque fuerant, Herodes se a Magis sensit illusum; ac deinde ad Christi mortem cupiens pervenire, multos infantes, sicut Matthæus narrat, occidit (*Matth. 11, 3-16*).

CAPUT XII. — *De verbis Joannis inter omnes quatuor.*

25. Matthæus vero de Joanne ita contextit: *In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum. Hic est enim qui dictus est per Isaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* (*Id. m, 1-3*). Marcus quoque et Lucas consentiunt hoc Isaïæ testimonium esse de Joanne (*Marc. 1, 3, et Luc. 11, 4*). Nam plura verba etiam consequentia ex eodem propheta Lucas commemoravit, cum de Baptista Joanne narraret. Joannes autem evangelista ipsum Joannem Baptistam de seipso idem testimonium Isaïæ protulisse commemorat (*Joan. 1, 23*): sicut nunc Matthæus dixit quedam Joannis verba, quæ alii non dixerunt. *Prædicans, inquit, in deserto Judææ, et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum: hæc verba Joannis alii prætermiserunt. Jam vero quod sequitur Matthæus et adjungit,*

Ille est enim qui dictus est per prophetam Isaiam dicentem: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus, ambigue positum est, nec elucet utrum ex persona sua idem Matthæus hoc commemoraverit, an adhuc verba ejusdem Joannis servatus adjunxerit, ut totum hoc Joannes dixisse intelligatur, Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum: hic est enim qui dictus est per Isaiam prophetam, et cœtera. Neque enim hoc movere debet quia non ait, Ego sum enim, qui dictus sum per Isaiam prophetam; sed ait, Hic est enim, qui dictus est. Solet quippe esse talis locutio¹ et ipsorum Evangelistarum Matthæi et Joannis. Nam et Matthæus dixit, Invenit hominem sedentem in telonio (Math. ix, 9); nec dixit, Invenit me: et Joannes, Hic est, inquit, discipulus qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc; et scimus quia verum est testimonium ejus (Joan. xxi, 24); non dixit, Ego sum, aut, Verum est testimonium meum. Dominus autem ipse sæpissime dicit, Filius hominis (Math. ix, 6, et xvi, 27), aut Filius Dei (Joan. v, 25); et non dicit, Ego: et, Oportebat, inquit, Christum pati et resurgere a mortuis tertio die (Luc. xxiv, 46); non ait, Oportebat me pati. Potuit ergo et Joannes Baptista, cum dixisset, Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum cœlorum, de seipso adjungere quæ sequuntur, Hic est enim qui dictus est per Isaiam prophetam, etc., ut post verba ejus Matthæus ita narrationem contexat, Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, etc. Quod si ita est, non mirum si et interrogatus quid diceret de seipso, sicut narrat Joannes Evangelista, Ego, ait, vox clamantis in deserto (Joan. i, 25); sicut jam dixerat, præcipiens ut agerent pœnitentiam. De vestitu ergo ejus et victu ita Matthæus sequitur, dicens: Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos ejus. Esca autem ejus erat locustæ et mel silvestre. Hoc et Marcus dicit pene totidem verbis, cæteri autem duo tacent.

26. Sequitur ergo Matthæus, et dicit: *Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnia Judæa, et omnis regio circa Jordanem, et baptizabantur in Jordane aë eo, confitentes peccata sua. Videns autem multos Phariseorum et Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a futura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ: et ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ. Jam enim securis ad radicem arborum posita est: omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Ego quidem vos baptizo in aqua in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni: cujus ventilabrum in manu sua, et permandabit aream suam, et congregabit trituum suum in horreum, pileas autem comburet igni inextinguibili. Hæc omnia dicit et Lucas, eadem pene verba Joannis exprimens. Et ubi aliquid varium est in verbis, ab eadem tamen*

sententia non receditur: velut cum dicit Matthæus Joannem dixisse, *Et ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham*; ille autem, *Et ne cæperitis dicere, Patrem habemus Abraham*. Iste, *Ego quidem vos baptizo in aqua in pœnitentiam*; ille interponit interrogationem turbarum, quid facerent, et eis respondentem Joannem de bonis operibus, tanquam de fructibus pœnitentiæ, quod Matthæus omisit: deinde in cordibus suis cogitantibus de illo utrum ipse esset Christus eum dicit respondisse, *Ego quidem aqua baptizo vos*; non dixit, in pœnitentiam. Deinde Matthæus, *Qui autem, inquit, post me venturus est, fortior me est*: ille vero, *Venit autem, inquit, fortior me*. Item Matthæus, *Cujus non sum, inquit, dignus calceamenta portare*: ille autem, *Cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus*. Quod et Marcus dicit, cum cætera taceat: nam post commemoratum habitum et victum ejus, secutus ait, *Et prædicabat dicens: Venit fortior me post me, cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus. Ego baptizavi vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto*. De calceamentis ergo hoc a Luca distat, quod addidit, *procumbens*. De baptismo autem hoc ab utroque, quia non dixit, *et igni*, sed tantum, *in Spiritu sancto*. Sicut enim Matthæus, ita et Lucas dixit, et eodem ordine, *Ipse vos baptizabit in Spiritu et igni*: nisi quod Lucas non addidit, *sancto*, (a), sicut Matthæus dixit, *in Spiritu sancto et igni* (Math. iii, 3-12, Marc. i, 6 8, et Luc. iii, 7 17). His tribus attestatur Joannes evangelista, cum dicit: *Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat dicens, Hic erat quem dixi, Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat* (Joan. i, 15). Sic enim ostendit, tunc eum hoc dixisse, quando eum illi dixisse commemorant; repetisse autem et commemorasse quod jam dixisset, cum ait, *Hic erat quem dixi, qui post me venit*.

27. Si ergo quaeritur quæ verba potius Joannes Baptista dixerit, utrum quæ Matthæus, an quæ Lucas eum dixisse commemorat, an quæ Marcus in ipsis paucis quæ illum dixisse posuit, tacens cætera; nullo modo hinc laborandum esse judicat, qui prudenter intelligit ipsas sententias esse necessarias cognoscendæ veritati, quibuslibet verbis fuerint explicatæ. Quod enim alius alium verborum ordinem tenet, non est utique contrarium. Neque illud contrarium est, si alius dicit quod alius prætermittit. Ut enim quisque menüerat, et ut cuique cordi erat vel brevius vel prolixius, eandem tamen explicare sententiam, ita eos explicasse manifestum est.

28. Et in hoc satis apparet quod ad rem maxime pertinet, quoniam veritas Evangelii, verbo Dei, quod supra omnem creaturam æternum atque incommutabile permanet, per creaturam temporalibus signis et linguis hominum dispensato, summum culmen auctoritatis obtinuit; non nos debere arbitrari mentiri quemquam, si pluribus rem quam audierunt vel viderunt reminiscuntibus, non eodem modo atque eisdem verbis, eadem tamen res fuerit indicata; aut sive nu-

¹ Sic Mss. et Ital. At Fr. et Lov., esse quasi de altis acutis.

(a) Nunc tamen Lucas in Bibliis græcis et in latinis habet additum, *sancto*.

tetur ordo verborum, sive alia pro aliis quæ tamen idem valeant verba proferantur; sive aliquid vel quod recordanti non occurrit, vel quod ex aliis quæ dicuntur possit intelligi, minus dicatur; sive aliorum quæ magis dicere statuit narrandorum gratia, ut congruus temporis modus sufficiat, aliquid sibi non totum explicandum, sed ex parte tangendum quisque suscipiat; sive ad illuminandam declarandamque sententiam, nihil quidem rerum, verborum tamen aliquid addat, cui auctoritas narrandi concessa est; sive rem bene tenens non assequatur, quamvis id conetur, memoriter etiam verba quæ audivit ad integrum enuntiare. Quisquis autem dicit Evangelistis certe per Spiritus sancti potentiam id debuisse concedi, ut nec in genere verborum, nec in ordine, nec in numero discrepent; non intelligit, quanto amplius Evangelistarum excellit auctoritas, tanto magis per eos fuisse firmendam cæterorum hominum vera loquentium securitatem: ut pluribus eandem rem forte narrantibus, nullo modo quisquam eorum de mendacio recte arguatur, si ab altero ita discrepaverit, ut possit etiam Evangelistarum exemplo præcedente defendi. Cum enim fas non sit, Evangelistarum aliquem mentitum fuisse, vel existimare vel dicere; sic apparebit nec eum fuisse mentitum, cui recordanti tale aliquid acciderit, quale illis accidisse monstratur. Et quanto magis ad mores optimos pertinet cavere mendacium, tanto magis tam eminente auctoritate regi debebamus, ne putaremus esse mendacia, cum sic inter se variari aliquorum narrationes inveniremos, ut inter Evangelistas variatæ sunt. Simul etiam, quod ad doctrinam fidelem maxime pertinet, intelligeremus non tam verborum quam rerum querendam vel amplectendam esse veritatem, quando eos qui non eadem locutione utuntur, cum rebus sententiisque non discrepant, in eadem veritate constituisse approbamus.

29. Quid ergo in his quæ de narrationibus Evangelistarum collata proponi, putandum est esse contrarium? An quod alius dixit, *cujus non sum dignus calceamenta portare*; alii vero, *corrigiam calceamenti solvere*? Non enim verbis, aut verborum ordine, aut aliquo genere locutionis, sed etiam re ipsa videtur aliud esse calceamenta portare, aliud corrigiam calceamenti solvere. Merito ergo queri potest quid Joannes dixerit non se dignum esse; utrum calceamenta portare, an corrigiam calceamenti solvere. Si enim alterum horum dixit, ille verum videtur narrasse qui hoc potuit narrare quod dixit; qui autem aliud, etsi non est mentitus, certe vel oblitus, aliud pro alio dixisse putabitur. Omnem autem falsitatem abesse ab Evangelistis decet, non solum eam quæ mentiendo promitur, sed etiam eam quæ obliviscendo. Itaque si ad rem pertinet, aliquid aliud intelligere ex eo quod dictum est, *calceamenta portare*; et aliquid aliud ex eo quod dictum est, *corrigiam calceamenti solvere*: quid aliud accipiendum recte existimaveris, nisi Joannem utrumque dixisse, sive aliud alio tempore, sive contextim? Potuit enim sic dicere, *Cujus non sum dignus corrigiam calceamenti solvere, nec calceamenta portare*;

ut unus Evangelistarum hinc aliud, alii vero aliud, omnes tamen verum narraverint. Si autem nihil intendit Joannes, cum de calceamentis Domini diceret, nisi excellentiam ejus et humilitatem suam; quodlibet horum dixerit, sive de solvenda corrigia calceamentorum, sive de portandis calceamentis, eandem tamen sententiam tenuit, quisquis etiam verbis suis per calceamentorum commemorationem eandem significationem humilitatis expressit, unde ab eadem voluntate non aberravit. Utilis igitur modus et memorie maxime commendandus, cum de convenientia dicimus Evangelistarum, non esse mendacium, cum quisque etiam dicens aliquid aliud quod etiam ille non dixit de quo aliquid narrat, voluntatem tamen ejus hanc explicat, quam etiam ille qui ejus verba commemorat. Ita enim salubriter discimus, nihil aliud esse querendum, quam quid velit ille qui loquitur.

CAPUT XIII. — De baptizato Jesu.

30. Sequitur ergo Matthæus, et dicit: *Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo: Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? Respondens autem Jesus, dicit ei: Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam. Tunc dimisit eum. Attestantur et cæteri venisse Jesum ad Joannem. Baptizatum autem tres commemorant: sed tacent quod Matthæus ait, dixisse Domino Joannem, vel Joanni Dominum respondisse (Matth. iii, 13-15, Marc. i, 9; Luc. iii, 21, et Joan. i, 32-34).*

CAPUT XIV. — De verbis vocis factæ de cælo super baptizatum.

31. Deinde sequitur Matthæus: *Baptizatus autem confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cæli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hoc et alii duo, Marcus et Lucas, similiter narrant: sed de verbis vocis quæ de cælo facta est, variant locutionem, salva tamen sententia. Quod enim Matthæus ait dictum, *Hic est Filius meus dilectus*, et alii duo dicunt, *Tu es Filius meus dilectus*, ad eandem sententiam explicandam valet, sicut superius tractatum est. Vox enim cælestis unum horum dixit, sed Evangelista ostendere voluit ad id valere quod dictum est, *Hic est Filius meus*, ut illis potius qui audiebant indicaretur quod ipse esset Filius Dei, atque ita dictum referre voluit, *Tu es Filius meus*, ac si diceretur illis, *Hic est Filius meus*. Non enim Christo indicabatur quod sciebat: sed audiebant qui aderant, propter quos etiam ipsa vox facta est. Jam vero quod alius dicit, *in quo mihi complacui*; alius, *in te complacui*, alius, *in te complacuit mihi* (Matth. iii, 16, 17; Marc. i, 10, 11, et Luc. iii, 22); si queris quid horum in illa voce sonuerit, quodlibet accipe, dummodo intelligas eos qui non eandem locutionem retulerunt, eandem retulisse sententiam. Quæ diversitas locutionum ad hoc etiam utilis est, ne uno modo dictum minus intelligatur, et aliter quam res se habet, interpretetur. Quod enim dictum est, *in quo mihi comple-*

cui, si velit quis ita intelligere, ut Deus in Filio sibi placuisse videatur; admonetur ex eo quod dictum est, *in te complacui*. Si rursus ex hoc uno intelligat quisque, in Filio Patrem placuisse hominibus; admonetur ex eo quod dictum est, *in te complacuit mihi*. Ex quo satis apparet, quilibet Evangelistarum cœlestis vocis etiam verba tenuerit, alios ad eandem sententiam familiariter explicandam verba variasse: ut intelligatur hoc dictum esse ab omnibus, tanquam diceretur, In te placitum meum constitui, hoc est, per te gerere quod mihi placet. Illud vero quod nonnulli cœdices habent secundum Lucam, hoc illa voce sonuisse quod in Psalmo scriptum est, *Filius meus es tu, ego hodie genui te* (Psalm. 11, 7); quanquam in antiquioribus codicibus græcis non inveniri perhibeatur, tamen si aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari possit, quid aliud quam utrumque intelligendum est quolibet verborum ordine de cœlo sonuisse?

CAPUT XV. — *Quomodo secundum Joannem Evangelistam dicat Joannes Baptista, Ego non noveram eum; cum secundum alios invenitur quod jam noverat eum.*

32. Quod autem secundum Joannem de columba dicitur, non quando factum est narratur, sed verba Joannis Baptistæ referuntur commemorantis quid viderit. In quo quæritur, quemadmodum dictum sit, *Et ego non noveram eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joan. 1, 33). Si enim tunc eum cognovit, cum columbam vidit descendentem super eum, quærendum est quomodo dixerit venienti ut baptizaretur, *Ego magis a te debeo baptizari* (Matth. 3, 14): hoc enim ei dixit antequam columba descenderet. Ex quo apparet, quamvis eum jam nosset (nam etiam in utero matris exsultavit, cum ad Elisabeth Maria venisset (Luc. 1, 41), aliquid tamen in eo quod nondum noverat, columbæ descensione didicisse, quod ipse scilicet baptizaret in Spiritu sancto propria quadam et divina potestate: ut nullus homo qui accepisset a Deo Baptismum, etiamsi aliquem baptizaret, posset dicere suum esse quod traderet, vel a se dari Spiritum sanctum.

CAPUT XVI. — *De tentato Jesu.*

33. Sequitur Matthæus, et dicit: *Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo. Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens dixit: Scriptum est, Non in pane solo vivit homo¹, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei, etc. usque ad id quod dictum est, Tunc reliquit eum diabolus; et ecce Angeli accesserunt et ministrabant ei. Totum hoc similiter Lucas narrat, etsi non eodem ordine. Unde incertum est quid prius factum sit, utrum regna terræ prius demonstrata sint ei, et postea in*

pinnam templi levatus sit; an hoc prius, et illud postea. Nihil tamen ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit: et quod aliis verbis easdem sententias Lucas explicat, non semper commendandum est quam nihil depereat veritati. Marcus autem attestatur quidem eum in deserto a diabolo esse tentatum quadraginta diebus et noctibus; sed tacet quid ei dictum sit, quidve responderit. Item quod Lucas prætermisit, iste non tacuit, quod Angeli ministrabant illi (Matth. 4, 1-11, Marc. 1, 12, 13, et Luc. 4, 1-13): Joannes vero totum istum locum prætermisit.

CAPUT XVII. — *De vocatione apostolorum piscantium.*

34. Sequitur narrans Matthæus, *Cum autem audisset quod Joannes traditus esset, recessit in Galilæam* hoc et Marcus dicit, et Lucas (Matth. 4, 12; Marc. 1, 14, et Luc. 4, 14); sed Lucas de Joanne tradito nihil hoc loco dicit. Joannes autem Evangelista, priusquam iret Jesus in Galilæam, dicit Petrum et Andream mansisse cum illo uno die, et tunc Petro nomen impositum, cum antea Simon vocaretur. Sequenti item die jam volentem exire in Galilæam, invenisse Philipum, et ei dixisse ut sequeretur eum: inde ventum est, ut etiam de Nathanaele narraret. Die autem tertio in Galilæa constitutum, fecisse illud in Cana de aquæ in vinum conversione miraculum (Joan. 1, 39-41, 44). Quæ omnia cæteri Evangelistæ prætermiserunt, id contextentes narrationibus suis, quod Jesus reversus in Galilæam sit: unde intelligitur fuisse interpositos aliquot dies, quibus illa de discipulis gesta sunt, quæ interponuntur a Joanne. Non est autem contrarium ei loco, ubi Matthæus narrat Dominum dixisse Petro, *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam* (Matth. 16, 18). Neque enim hoc nomen tunc accepisse intelligendus est, sed tunc potius, quando ei Joannes dictum esse commemorat; *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus* (Joan. 1, 42): ut eum hoc nomine appellaret postea Dominus dicens, *Tu es Petrus*. Non enim ait, *Tu vocaberis Petrus, sed, Tu es Petrus*; quod ei jam dictum erat antea, *Tu vocaberis*.

35. Deinde contextit narrationem Matthæus, et dicit: *Et relicta civitate Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Neptalim, et cætera, quousque sermo terminetur, quem habuit in monte. In quo contextu narrationis attestatur ei Marcus de discipulorum vocatione, Petri et Andream, et paulo post Jacobi et Joannis. Sed cum Matthæus continuo conjungeret narrationem prolixi illius sermonis quem in monte habuit, posteaquam multos curavit, et eum multæ turbæ secutæ sunt, Marcus interposuit alia, quia docebat eos in synagoga, et stupebant super doctrina ejus. Tunc ipse dixit, quod et Matthæus post illum prolixum sermonem, quia erat docens eos quasi potestatem habens, et non sicut Scribæ. Narravit etiam de homine a quo expulsus est immundus spiritus; deinde de opere Petri. In his autem Lucas ei consentit (Matth. 4, 13, 17, 29, Marc. 1, 16-31, et Luc. 4, 31-39): Matthæus vero de isto dæmonio ni-*

¹ Editio Rat. et unus e Cod. Mss. *vivet homo*; in futuro, *vixit* græcum *zesteti*: favente hebræo textu Deut. cap. 8, v. 3.

bil narravit; de socru autem Petri non tacuit, sed postea (*Math. viii, 14, 15*).

36. In hoc autem loco, quem nunc consideramus, idem Matthæus post vocationem discipulorum, quibus piscantibus jussit ut eum sequerentur, narrat eum circuisse Galilæam, docentem in synagogis, et prædicantem Evangelium, et sanantem omnem languorem; et collectis ad eum turbis, ascendisse in montem, et usum fuisse illo sermone prolixo. Dat ergo locum intelligendi, tunc facta esse qua: Marcus post electionem eorumdem discipulorum narrat, cum circumiret Galilæam, et doceret in synagogis eorum: tunc etiam de socru Petri: sed eum postea commemorasse quod prætermiserat, quamvis non omnia prætermissa in narrationem revocaverit.

37. Sane potest movere, quomodo Joannes dicat, non in Galilæa, sed juxta Jordanem, primo Andream secutum esse Dominum cum alio, cujus nomen taceatur, deinde Petrum ab illo nomen accepisse, tertio Philippum vocatum ut eum sequeretur: cæteri autem tres Evangelistæ de piscatione vocatos eos dicant satis inter se convenienter, maxime Matthæus et Marcus. Nam Lucas Andream non nominat, qui tamen intelligitur in ea navi fuisse secundum Matthæi et Marci narrationem, qui breviter hoc perstringunt, quemadmodum gestum sit: quod Lucas apertius explicavit, commemorans ibi etiam miraculum super captura piscium, et quod ex ipsa navi Dominus prius fuerit locutus ad turbas. Hoc etiam videtur distare, quod tantum Petro a Domino dictum commemorat, *Ex hoc jam homines eris captiens*; quod illi ambobus fratribus dictum esse narrarunt. Sed potuit utique prius hoc Petro dici, cum de capta ingenti multitudine piscium miraretur, quod Lucas insinuavit; et ambobus postea, quod illi duo commemoraverunt. Illud ergo quod de Joanne diximus, diligenter considerandum est: non enim parva repugnantia putari potest, cum et locorum plurimum intersit, et temporis, et ipsius vocationis. Nam si juxta Jordanem, antequam Jesus isset in Galilæam, ad testimonium Joannis Baptistæ secuti sunt cum duo, quorum erat unus Andreas, qui fratrem suum Simonem continuo adduxit ad Jesum, quando et nomen ut Petrus vocaretur accepit; quomodo ab aliis Evangelistis dicitur quod eos in Galilæa piscantes invenerit, atque ad discipulatum vocaverit (*Math. iv, 13-23; Marc. i, 16-20; Luc. v, 1-11, et Joan. i, 35-44*)? nisi quia intelligendum est, non sic eos vidisse tunc Dominum juxta Jordanem, ut ei jam inseparabiliter cohererent, sed tantum cognovisse quis esset, cumque miratos ad propria remeasse.

38. Nam et in Cana Galilæe cum fecisset de aqua vinum, dicit idem Joannes, quod crediderint in eum discipuli ejus. Quod ita narrat: *Et die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana Galilæe, et erat mater Jesu ibi. Vocatus est autem et Jesus et discipuli ejus ad nuptias* (*Joan. ii, 1, 2*). Qui utique si tunc in eum crediderunt, sicut paulo post dicit, nondum erant discipuli cum ad nuptias vocati sunt. Sed illo more locutionis hoc dictum est, quo loquimur, cum dicimus apostolum

Paulum in Tarso Ciliciæ natum (*Act. xxii, 3*): neque enim tunc jam erat apostolus. Ita discipulos Christi invitatos ad nuptias cum andimus, non jam discipulos, sed qui futuri erant discipuli intelligere debemus. Jam enim utique discipuli Christi erant, quando ista narrata atque conscripta sunt; et idem sic de illis locutus est temporum præteritorum narrator.

39. Quod autem dicit idem Joannes, *Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus; et ibi manserunt non multis diebus* (*Joan. ii, 12*); incertum est utrum jam illi adhæserant, etiam Petrus et Andreas et filii Zebedæi. Matthæus enim primo narrat quod venerit, et habitaverit in Capharnaum; et postea quod eos de navibus piscantes vocaverit: iste autem, quod cum illo Capharnaum venerint discipuli ejus. An forte Matthæus quod prætermiserat recapitulavit: quia non ait ipse, *Post hoc ambulans juxta mare Galilæe, vidit duos fratres*; sed sine ulla consequentis temporis differentia, *Ambulans autem, inquit, juxta mare Galilæe, vidit duos fratres, et cætera*? Proinde fieri potest ut postea narraverit, non quod postea factum erat, sed quod prius prætermiserat, ut cum illo intelligantur venisse Capharnaum, quo Joannes dicit et ipsum et matrem et discipulos ejus venisse. An potius alii discipuli fuerunt; sicut cum jam Philippus sequebatur, quem sic vocaverat, ut diceret ei, *Sequere me?* Quo enim ordine vocati sint omnes duodecim Apostoli, in Evangelistarum narrationibus non apparet, quandoquidem non tantum ordo vocationis, sed nec ipsa vocatio commemorata est omnium, sed tantum Philippi, et Petri, et Andree, et filiorum Zebedæi, et Matthæi publicani, qui etiam Levi vocabatur (*Math. iv, 18-22, et ix, 9; Marc. i, 16-20, et ii, 14; Luc. v, 1-11, et Joan. i, 25-44*) Singillatim tamen ab eo nomen et primum et solus Petrus accepit (*Joan. i, 42*). Nam filios Zebedæi non singillatim, sed simul ambos appellavit filios tonitruum (*Marc. iii, 17*).

40. Sane animadvertendum est quod Scriptura evangelica et apostolica non solos illos duodecim appellat discipulos ejus, sed omnes qui in eum credentes, magisterio ejus ad regnum cælorum erudiebantur. Ex quorum multitudine elegit duodecim, quos et Apostolos nominavit, sicut Lucas commemorat. Ipse quippe paulo post ait: *Et descendens cum illis stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis* (*Luc. vi, 15-17*). Non utique diceret turbam discipulorum, homines duodecim. Aliis quoque Scripturarum locis hoc evidenter apparet, discipulos ejus omnes appellatos qui ab eo discerent quod ad æternam vitam pertineret.

41. Quæri autem potest quomodo binos vocaverit de naviculis piscatores, primo Petrum et Andream; deinde progressus paululum, alios duos filios Zebedæi, sicut narrant Matthæus et Marcus: cum Lucas dicat ambas eorum naviculas impletas magna illa captura piscium, sociosque Petri commemoret Jacobum et Joannem filios Zebedæi vocatos ad adjurandum, cum retia extrahere plena non possent, simulque mi-

ratos tantam multitudinem piscium, quæ capta erat : et cum Petro tantum dixisset, *Noli timere, ex hoc jam homines eris capiens*; simul eum tamen subductis ad terram navibus secutos fuisse. Unde intelligendum est hoc primo esse factum quod Lucas insinuat; nec tunc eos a Domino vocatos, sed tantum Petro fuisse prædictum quod homines esset capturus. Quod non ita dictum est, quasi jam pisces nunquam esset capturus: nam et post resurrectionem Domini legitimus eos esse piscatos (*Joan. xxi, 3*). Dictum est ergo quod deinceps capturus esset homines; non dictum est quod jam non esset capturus pisces. Unde datur locus intelligere eos ad capturam piscium ex more remeasse, ut postea sciret quod Matthæus et Marcus narrant, quando eos binos vocavit, et ipse jussit ut eum sequerentur, primo duobus Petro et Andrea, deinde aliis duobus filiis Zebedæi. Tunc enim non subductis ad terram navibus tanquam cura redeundi, sed ita eum secuti sunt, tanquam vocantem ac jubentem ut eum sequerentur.

CAPUT XVIII. — *De tempore secessionis ejus in Galilæam.*

42. Illud etiam requirendum est, quomodo Joannes evangelista; antequam Joannes Baptista missus esset in carcerem, dicit Jesum isse in Galilæam (Postea enim quam commemoravit, quod in Cana Galilææ fecit de aqua vinum, et descendit Capharnaum cum matre et discipulis, et ibi manserunt non multis diebus, dicit eum deinde ascendisse Jerosolymam propter Pascha; post hæc venisse in Judæam terram et discipulos ejus, et illic demoratum cum eis et baptizantem: ubi secutus ait, *Erat autem et Joannes baptizans in Ænon juxta Salim, quia aquæ multæ erant illic; et adveniebant, et baptizabantur: nondum enim nissus erat in carcerem Joannes [Joan. ii, 13, et iii, 22-24]*; Matthæus autem dicat, *Cum autem audisset quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam (Matth. iv, 12)*. Similiter et Marcus: *Posteaquam autem traditus est, laquit, Joannes, venit Jesus in Galilæam (Marc. i, 13)*. Lucas etiam nihil quidem dicit de tradito Joanne, sed tamen et ipse post baptismum et tentationem Christi dicit eum isse in Galilæam, sicut illi duo. Nam ita contextit narrationem suam: *Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus. Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilæam, et summa exiit per universam regionem de illo (Luc. iv, 13, 14)*. Unde intelligitur hos tres evangelistas non Joanni evangelistæ contraria narrasse, sed prætermisisse primum Domini adventum in Galilæam posteaquam baptizatus est, quando illic aquam convertit in vinum; tunc enim nondum erat traditus Joannes: eum vero adventum ejus in Galilæam connexuisse narrationibus suis, qui post Joannem traditum factus est; de quo ejus reditu in Galilæam ipse Joannes evangelista sic loquitur: *Ut ergo cognovit Jesus quia audierunt Pharisæi quia Jesus plures discipulos facit et baptizat quam Joannes (quanquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus), reliquit Judæam, et abiit iterum in Galilæam (Joan. iv, 1-5)*. Tunc ergo intelligimus jam fuisse

SANCT. AUGUST. III.

traditum Joannem, Judæos vero audisse quod plures discipulos faceret et baptizaret, quam fecerat et baptizaverat Joannes.

CAPUT XIX. — *De illo sermone prolixo quem secundum Matthæum habuit in monte.*

43. Jam nunc de illo sermone prolixo, quem secundum Matthæum in monte habuit Dominus, videamus utrum ei cæteri Evangelistæ nihil adversari videantur. Marcus quippe non eum commemoravit omnino, nec aliquid ejus simile dixit, nisi quasdam sententias, non contextim, sed sparsim, quas Dominus locis aliis repetivit. Reliquit tamen locum in textu narrationis suæ, ubi intelligamus hunc dictum esse sermonem, sed ab eo prætermisum: *Et erat, inquit, prædicans in synagogis eorum, et omni Galilæa, et demonia ejiciens*. In hac prædicatione quam dicit eum habuisse in omni Galilæa, intelligitur etiam sermo iste habitus in monte, cujus commemorationem facit Matthæus. Namque idem Marcus ita sequitur, *Et venit ad eum leprosus deprecans eum, et genuflexo dixit: Si vis, potes me mundare (Marc. i, 39, 40)*, et cætera de hoc leproso mundato talia connectit, ut ipse intelligatur, quem Matthæus commemorat tunc esse mundatum, quando post illum sermonem Dominus de monte descendit. Sic enim ait Matthæus: *Cum autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Et ecce leprosus, veniens adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare (Matth. viii, 1, 2)*, et cætera.

44. Hujus leprosi etiam Lucas meminit (*Luc. v, 12, 13*), non sane hoc ordine, sed ut solent prætermisita recordari, vel posterius facta præoccupare, sicut divinitus suggererantur, quæ antea cognita, postea recordando conscriberent. Veruntamen idem Lucas sermonem etiam ipse Domini prolixum narravit, ubi etiam sic exorsus est, ut in isto Matthæus. Illic enim dixit: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*: et ille: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei*. Deinde multa quæ sequuntur etiam in Lucæ narratione similia sunt. Et ad extremum sermonis ipsa conclusio persorsus eadem reperitur, de homine prudente quæ ædificat super petram, et de stulto qui ædificat super arenam: nisi quod in flumen tantum dicit illisum domum, non et pluviam et ventos, sicut Matthæus. Posset ergo facillime credi eundem etiam ipse Domini interposuisse sermonem, aliquas autem prætermisisse sententias, quas Matthæus posuit: item alias posuisse, quas iste non dixit; quasdam etiam non iisdem verbis, custodita tamen veritatis integritate, similiter explicasse.

45. Posset hoc, sicut dixi, facillime credi, nisi moveret quod Matthæus in monte dicit hunc habitum esse sermonem a Domino sedente; Lucas autem in loco campestri a Domino stante. Hæc itaque diversitas facit videri alium fuisse illum, alium istum. Quid enim prohiberet Christum alibi quædam repetere quam jam antea dixerat, aut iterum quædam facere quam antea jam fecerat? Non sane istos duos sermones, quorum unum Matthæus, alterum Lucas inseruit, longa temporis distantia separari, hinc probabiliter

(Trente-cinq.)

creditur, quod et ante et postea quædam similia vel eadem ambo narrarunt, ut non absurde sentiatur eorum narrationes hæc interponentium in eisdem locis et diebus esso versatas. Nam Matthæus hoc ita dicit: *Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, et Decapoli, et Jeroosolymis, et Judæa et de trans Jordanem. Videns autem turbas ascendit in montem; et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus. Et aperiens os suum docebat eos dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum, et cætera (Matth. iv, 25; vii, 29).* Hic potest videri multas turbas vitare voluisse, et ob hoc ascendisse in montem, tanquam recedendo a turbis, ut solis suis discipulis loqueretur. Cui rei videtur attestari etiam Lucas, ita narrans: *Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit: Simonem, quem cognominavit Petrum, et Andream fratrem ejus, Jacobum et Joannem, Philippum et Bartholomæum, Matthæum et Thomam, Jacobum Alphæi et Simonem qui vocatur Zelotes, Judam Jacobi et Judam Scarioth, qui fuit proditor. Et descendens cum illis stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis, ab omni Judæa, et Jerusalem, et maritima, et Tyri¹, et Sidonis, qui venerant ut audirent eum et sanarentur a languoribus suis. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes. Et ipse elevatis oculis in discipulos suos dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei, etc. (Luc. vi, 12-49).* Hic potest intelligi cum in monte duodecim discipulos elegit ex pluribus, quos Apostolos nominavit, quod Matthæus prætermisit, tunc illum habuisse sermonem quem Matthæus interposuit, et Lucas tacuit, hoc est in monte; ac deinde cum descendisset, in loco campestri habuisse alterum similem, de quo Matthæus tacet, Lucas non tacet: et utrumque sermonem eodem modo esse conclusum.

46. Quod autem Matthæus isto sermone terminato sequitur et dicit, *Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus, potest videri discipulorum turbas dixisse, ex quibus illos duodecim elegerat. Quod vero mox ait, Cum autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ: et ecce leprosus veniens adorabat eum, potest intelligi post utrumque sermonem factum fuisse, non solum quem Matthæus, verum etiam quem Lucas interponit. Neque enim apparet post descensionem de monte quantum temporis fuerit interpositum; sed hoc solum voluit significare Matthæus, post illam descensionem multas turbas fuisse cum Domino, quando leprosum mundavit, non quantum temporis interfuerit: præsertim cum eundem leprosum Lucas jam in civitate posito Domino dicat esse mundatum, quod Matthæus dicere non curavit.*

47. Quanquam etiam illud possit occurrere, in ali-

¹ Nos cum editis, et maritima et Tyri. At aliquot MSS., et maritima Tyri: onusso, et, quod a græco etiam abest.

qua excelsiore parte montis primo cum solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis illos duodecim elegit: deinde cum eis descendisse, non de monte, sed de ipsa montis celsitudine in campestrum locum, id est, in aliquam æqualitatem, quæ in latere montis erat, et multas turbas capere poterat; atque ibi stetit donec ad eum turbæ congregarentur: ac postea cum sedisset, accessisse propinquius discipulos ejus, atque ita illis cæterisque turbis præsentibus unum habuisse sermonem, quem Matthæus Lucasque nararunt, diverso narrandi modo, sed eadem veritate rerum et sententiarum, quas ambo dixerunt. Jam enim præmonuimus, quod et nullo præmonente unicuique sponte videndum fuit, si quis prætermittat aliquid quod alius dicat, non esse contrarium; nec si alius alio modo aliquid dicat, dum eadem rerum sententiarumque veritas explicetur: ut quod Matthæus ait, *Cum autem descendisset de monte, simul etiam de illo campestri loco qui in latere montis esse potuit, intelligatur. Deinde Matthæus de leproso mundato narrat, quod etiam Marcus et Lucas similiter.*

CAPUT XX. — *Quomodo dicat Matthæus Centurionem ad eum accessisse pro puero suo, cum Lucas dicat quod amicos ad eum miserit.*

48. Post hæc Matthæus sequitur, et dicit: *Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad illum Centurio, rogans eum, et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur, et cætera, usque ad eum locum ubi ait, Et sanatus est puer ex illa hora (Matth. viii, 5-13).* Hoc de puero Centurionis etiam Lucas commemorat: non, sicut iste, post leprosum mundatum, quem ille postea recordatus commemoravit, sed post suum illius prolixioris sermonis, quod ita conjungit: *Cum autem impleisset omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum: Centurionis autem cujusdam servus male habens erat moriturus, qui illi erat pretiosus, etc., usque in eum locum quo sanatus est (Luc. vii, 1-10).* Illic intelligendum est, cum impleisset quidem omnia verba sua in aures plebis, intrasse Christum Capharnaum, hoc est, quia non antequam hæc verba terminasset intravit: sed non esse expressum post quantum temporis intervallum cum istos sermones terminasset intraverit Capharnaum. Ipso quippe intervallo leprosus ille mundatus est, quem loco suo Matthæus interponit, iste autem postea recordatur.

49. Jam ergo videamus utrum sibi de hoc sermo Centurionis Matthæus Lucasque consentiant. Matthæus enim dicit: *Accessit ad eum Centurio, rogans eum et dicens: Puer meus jacet in domo paralyticus. Cui videtur repugnare quod ait Lucas: Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, et salvaret servum ejus. At illi cum venissent ad Jesum rogabant eum sollicite, dicentes ei: Quia dignus est, ut hoc illi præstet: diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse ædificavit nobis. Jesus autem ibat cum illis: et cum jam non longa esset a domo, misit ad eum Centurio amicos dicens: Domine, non vexari non enim dignus sum ut sub lectum meum in-*

tras; propter quod et meipsum non sum dignum arbitratu ut venire ad te: sed dic verbo, et sanabitur puer meus. Si enim hoc ita gestum est, quomodo erit verum quod Matthæus narrat, *Accessit ad eum quidam Centurio*, cum ipse non accesserit, sed amicos miserit? nisi diligenter advertentes intelligamus Matthæum non omni modo deseruisse usitatum morem loquendi. Non solum enim dicere solemus accessisse aliquem, etiam antequam perveniat illic quo dicitur accessisse; unde etiam dicimus, *Parum accessit*, vel *multum accessit*, eo quo appetit pervenire: verum etiam ipsam perventionem cujus adipiscendæ causa acceditur, dicimus plerumque factam, etsi eum ad quem pervenit, non videat ille qui pervenit, cum per amicum pervenit ad aliquem, cujus ei favor est necessarius. Quod ita tenuit consuetudo, ut jam etiam vulgo perventores appellentur, qui potentium quorumlibet tanquam inaccessibiles animos, per convenientium personarum interpositionem, ambitionis arte pertingunt. Si ergo ipsa perventione dicitur per alios fieri, quanto magis accessus per alios fieri potest, qui plerumque infra perventionem remanet, quando potuerit quisque plurimum quidem accedere, sed tamen non potuerit pervenire? Non ergo absurde Matthæus, etiam quod vulgo possit intelligi, per alios factu accessu Centurionis ad Dominum, compendio dicere voluit, *Accessit ad eum Centurio*.

50. Verum tamen non negligenter intuenda est etiam sancti Evangelistæ altitudo mysticæ locutionis, secundum quam scriptum est in Psalmo, *Accedite ad eum, et illuminamini* (Psal. xxxiii, 6). Proinde quia fidem Centurionis, qua vere acceditur ad Jesum, ipse ita laudavit ut diceret, *Non inveni tantam fidem in Israel*; ipsum potius accessisse ad Christum dicere voluit prudens Evangelista, quam illos per quos verba sua miserat. Porro autem Lucas ideo totum quemadmodum gestum esset aperuit, ut ex hoc intelligere cogeremur, quemadmodum eum accessisse dixerit alius qui mentiri non potuit. Sic enim et illa mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur, quamvis simbriam vestimenti ejus tenuerit, magis tamen tetigit Dominum, quam illæ turbæ a quibus premebatur (Luc. viii, 42-48). Ut enim hæc quo magis credidit, eo magis tetigit Dominum; ita et Centurio quo magis credidit, eo magis accessit ad Dominum. Jam cætera in hoc capitulo quæ alter dicit, et alter prætermittit, superfluo pertractantur; cum ex illa regula primitus commendata nihil inveniantur habere contrariam.

CAPUT XXI. — *De socru Petri quo ordine narratum sit.*

51. Sequitur Matthæus et dicit: *Et cum venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febricitantem: et tetigit manum ejus, et dimisit eam febris; et surrexit, et ministrabat eis* (Math. viii, 14, 15). Hoc quando factum sit, id est, post quid vel ante quid, non expressit Matthæus. Non enim post quod narratur, post hoc etiam factum necesse est intelligatur. Nimirum tamen iste hoc recoluisse intelligitur, quod prius omiserat. Nam id Marcus narrat (Marc. i, 29-31), antequam illud de leproso mundato commemoret,

quod post sermonem in monte habitum, de quo ipse tacuit, videtur interposuisse. Itaque et Lucas post hoc factum narrat de socru Petri (Luc. iv, 38, 39.), post quod et Marcus, ante sermonem etiam ipse, quem prolixum interposuit, qui potest idem videri quem dicit habitum in monte Matthæus. Quid autem interest quis quo loco ponat, sive quod ex ordine inserit, sive quod omissum recollit, sive quod postea factum ante præoccupat; dum tamen non adversetur eadem vel alia narranti, nec sibi, nec alteri? Quia enim nullus in potestate est, quamvis optime fideliterque res cognitæ, quo quisque ordine recordetur (quid enim prius posteriusve homini veniat in mentem, non est ut volumus, sed ut datur); satis probabile est quod unusquisque Evangelistarum eo se ordine credidit debuisse narrare, quo voluisset Deus ea ipsa quæ narrabat ejus recordationi suggerere, in eis duntaxat rebus, quarum ordo, sive ille, sive ille sit, nihil minuit auctoritati veritatique evangelicæ.

52. Cur autem Spiritus sanctus dividens propria unicuique prout vult (I Cor. xii, 11), et ideo mentes quoque sanctorum propter Libros in tanto auctoritatis culmine collocandos, in recolendo quæ scriberent sine dubio gubernans et regens, alium sic, alium vero sic narrationem suam ordinare permiserit, quisquis pia diligentia quæsiverit, divinitus adjutus poterit invenire. Hoc tamen non est hujus operis munus, quod nunc suscepimus, tantum ut demonstremus Evangelistas neque sibi neque inter se repugnare, quolibet ordine, vel easdem res, vel alias factorum dictorumque Christi unusquisque eorum potuerit volueritque narrare. Quapropter ubi ordo temporum non apparet, nihil nostra interesse debet, quem narrandi ordinem quilibet eorum tenuerit: ubi autem apparet, si quid moverit quod sibi aut alteri repugnare videatur, utique considerandum et enodandum est.

CAPUT XXII. — *De ordine rerum quas post hocarrant utrum nil inter se dissentiant Matthæus, Marcus et Lucas.*

53. Sequitur ergo Matthæus dicens: *Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes. et eiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem, Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes portavit* (Math. viii, 16-18). Hoc ad ejusdem diei tempus pertinere satis indicat, cum jungit, *Vespere autem facto*. Sic et Marcus cum de ipsa socru Petri sanata dixisset, *Et ministrabat eis*; hoc idem subjecit: *Vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, et dæmonia habentes; et erat omnis civitas congregata ad januam: et curavit multos qui vexabantur variis languoribus; et dæmonia multa eiciebat; et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum. Et diluculo valde surgens egressus est et abiit in desertum locum* (Marc. i, 31-35). Videtur hic ordinem tenuisse Marcus, ut post illud quod dictum est, *Vespere autem facto*, deinde diceret, *Et diluculo valde surgens*. Quamvis nec illud necesse sit, ubi dicitur, *Vespere autem facto*, ejusdem diei vespereum ac-

cipere; nec ubi dicitur, *diluculo*, ejusdem noctis diluculum: tamen utcumque videri potest hic rerum gestarum ordo servatus, propter digestum ordinem temporum. Lucas quoque cum de socru Petri narrasset, non ait ipse, *Vespere autem facto*; sed tamen quod idem significaret adjunxit, dicens: *Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum: at ille singulis manus imponens curabat eos. Exibant etiam dæmonia a multis clamantia et dicentia, Quia tu es Filius Dei. Et increpans, non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Facta autem die, egressus ibat in desertum locum* (Luc iv, 40-42). Et hic videmus eundem prorsus ordinem temporum custoditum, quem comperimus apud Marcum. Matthæus autem qui videtur non ordine quo gestum est, sed quo prætermissum recollit, hoc de socru Petri commemorasse, posteaquam narravit quid ipso die, facto etiam vespere, gestum sit, jam non subjungit diluculum, sed ita narrat: *Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit ire trans fretum*. Jam hoc aliud est, non illud quod Marcus et Lucas contextunt, qui post vespere diluculum ponunt. Quod ergo hic dictum est, *Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit ire trans fretum*, aliud eum recordatum interposuisse debemus accipere, quod die quodam cum vidisset Jesus turbas multas circum se, jussit ire trans fretum.

CAPUT XXIII. — *De illo qui ait Domino, Sequar te quocumque ieris, et aliis quæ juxta sunt, quo ordine narrentur a Matthæo et Luca.*

54. Deinde quod subjungit, *Et accedens unus Scriba ait illi: Magister, sequar te quocumque ieris, usque ad illud ubi ait, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos* (Matth. viii, 19-22); hoc similiter narrat et Lucas. Sed ille post plura, nec ipse sane expresso ordine temporum, sed recordantis modo: utrum quod prius omisit, an quod posterius etiam factum quam sunt ea quæ sequuntur, præoccupavit, incertum est. Ita enim dicit: *Factum est autem ambulanti- bus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocumque ieris*. Et respondit ei prorsus eadem quæ Matthæus commemorat. Quod autem Matthæus dicit tunc istud gestum esse, quando jussit ut irent trans fretum, Lucas vero, ambulanti- bus illis in via, non est contrarium; quia in via utique ambulaverunt, ut venirent ad fretum. Et de illo qui petit primum sepelire patrem suum, Matthæus et Lucas omnino consentiunt. Quod enim Matthæus primo ejusdem verba posuit hoc propter patrem suum petentis, et deinde Domini dicentis, *Sequere me*, Lucas autem primo Domini dicentis, *Sequere me*, et deinde illius hoc petentis, ad sententiam nihil interest. Commemoravit Lucas et alium dixisse, *Sequar te, Domine, sed primum permittit mihi renuntiare his qui domi sunt*¹; de quo tacet Matthæus. Inde jam Lucas in aliud perrexit, non in illud quod ordine temporis sequebatur. *Post hæc autem, in-*

¹ sic Mss. et editio natisponensis, quibus consentit Augustini Speculum, et Corbeicensis Biblia. Al. Fr. et Lov. habent, *his qui domi sunt*.

quit, *designavit Dominus et alios septuaginta duos* (Luc. ix, 57; x, 1). Post hæc quidem, manifeste; sed quæ- rido temporis intervallo posthæc fecerit illud Dominus, non apparet. In ipso tamen intervallo fit quod deinceps Matthæus subjungit: nam idem Matthæus ordinem temporum adhuc tenet, ita narrans:

CAPUT XXIV. — *De transfretatione ejus, ubi dormivit in navicula, et de expulsis dæmonibus, quos permisit in porcos, quomodo ea quæ gesta vel dicta sunt, conveniant inter Matthæum, Marcum et Lucam.*

55. *Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus: et ecce motus magnus factus est in mari; usque ad illud ubi ait: Et venit in civitatem suam*. Ista duo facta continuatim quæ narrat Matthæus de tranquillo mari, posteaquam ventis imperavit Jesus a somno excitatus, et de illis qui habebant seivum dæmonium, ruptisque vinculis agebantur in desertum, similiter narrat Marcus et Lucas (Matth. viii, 23-34, Marc. iv, 36: v, 17, et Luc. viii, 22-37): verbis aliis dictæ sunt ab alio atque alio quædam sententiæ, non tamen aliæ, velut illud quod eum dicit dixisse Matthæus, *Quid timidi estis, modicæ fidei?* Marcus ita dicit, *Quid timidi estis? necdum habetis fidem?* id est, illam perfectam, velut granum sinapis: hoc ergo et ille ait, *modicæ fidei*. Lucas autem, *Ubi est fides vestra?* Et totum quidem dici potuit, *Quid timidi estis? Ubi est fides vestra? Modicæ fidei*. Unde aliud hic, aliud ille commemorat. Et illud quod excitantes eum dixerunt. Matthæus sic, *Domine, salva nos, perimus*; Marcus, *Magister, non ad te pertinet quia perimus?* Lucas, *Præceptor, perimus: una eademque sententia est excitantium Dominum, volentiumque salvari; nec opus est quærere quid horum potius Christo dictum sit. Sive enim aliquid horum trium dixerint, sive alia verba quæ nullus Evangelistarum commemoravit, tantumdem tamen valentia ad eandem sententiæ veritatem, quid ad rem interest? Quanquam et hoc fieri potuit, ut pluribus eum simul excitantibus, omnia hæc, aliud ab alio dicerentur. Item quod sedata tempestate dixerunt secundum Matthæum, *Qualis est hic, quia ventis et mare obediunt ei?* Secundum Marcum, *Quis putas est iste, quia et ventus et mare obediunt ei?* Secundum Lucam, *quis putas hic est, quia et ventis imperat et mari, et obediunt ei?* quis non videat unam esse sententiam? Tantumdem enim prorsus valet, *Quis putas est iste?* et, *Qualis est hic?* et ubi non est dictum, *imperat*, utique consequenter intelligitur, quia Imperanti obeditur.*

56. Quod vero Matthæus duos dicit fuisse, qui legionem illam dæmonum patiebantur, quæ in porcos ire permissa est, Marcus autem et Lucas unum commemorant: intelligas unum eorum fuisse personam alicujus clarioris et famosioris, quem regio illa maxime dolebat, et pro cujus salute plurimum satagebat. Hoc volentes significare duo Evangelistæ, solum commemorandum judicaverunt, de quo facti hujus fama latius præclariorumque fragoravit. Nec quod verba dæmonum diverse ab Evangelistis dicta sunt, habet aliquid scrupuli; cum vel ad unam redigi sententiam vel omnia dicta possint intelligi. Nec quia pluraliter

apud Matthæum, apud illos autem singulariter loquitur; cum et ipsi narrent quod interrogatus quid vocaretur, legionem se esse respondit, eo quod multa essent dæmonia. Nec quod Marcus dixit circa montem fuisse gregem porcorum, Lucas autem in monte, quidquam repugnat. Grex enim porcorum tam magnus fuit, ut aliquid ejus esset in monte, aliquid circa montem. Erant enim duo millia porcorum, sicut Marcus expressit.

CAPUT XXV. — *De paralytico cui dixit, Dimittuntur tibi peccata, et, Tolle grabatum tuum, maxime utrum locus ubi hoc factum est, conveniat inter Matthæum et Marcum; quia Matthæus dicit in civitate sua, Marcus autem in Capharnaum.*

57. Hinc ergo sequitur Matthæus, adhuc temporum ordinem servans, atque ita narrationem contexit: *Et ascendens in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto, etc., usque ad illud quod ait, Videntes autem turbæ, timerunt et glorificaverunt Deum, qui dedit postestatem talem hominibus (Matth. ix, 1-8).* De hoc paralytico dixerunt etiam Marcus et Lucas. Quod ergo Matthæus dicit Dominum dixisse, *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata tua;* Lucas autem non dixit, *Fili, sed, homo,* ad sententiam Domini expressius insinuandam valet: quia homini dimittebantur peccata, qui hoc ipso quod homo erat, non posset dicere, *Non peccavi;* simul etiam ut ille qui homini dimittebat, intelligeretur Deus. Marcus autem hoc dixit quod et Matthæus; sed non dixit, *Confide.* Potuit quidem et ita dici: *Confide, homo; dimittuntur tibi peccata, fili; aut, Confide, fili; dimittuntur tibi peccata, homo; aut quolibet verborum ordine congruenti.*

58. Illud sane potest movere, quod de isto paralytico Matthæus ita narrat: *Et ascendens in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto:* Marcus autem non hoc in ejus civitate factum dicit, quæ utique Nazareth vocatur, sed in Capharnaum; quod ita narrat: *Et iterum intravit in Capharnaum post dies: et auditum est quod in domo esset; et convenerunt multi, ita ut non caperet neque ad januam: et loquebatur eis verbum. Et venerunt ferentes ad eum paralyticum, qui a quatuor portabatur. Et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum ubi erat, et patefacientes submitserunt grabatum in quo paralyticus jacebat. Cum vidisset autem Jesus fidem illorum, etc. (Marc. ii, 1-12)* Lucas autem non commemorat quo in loco factum sit, sed ita dicit: *Et factum est in una dierum, et ipse sedebat docens: et erant Pharisei sedentes, et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ et Judææ et Jerusalem: et virtus erat Domini ad sanandos eos. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus, et quærebant eum inferre, et ponere ante eum: et non inveniētes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, et per tegulas submitserunt illum cum lecto in medium ante Jesum. Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua, etc. (Luc. v, 17-26).* Remanet igitur quæstio in-

ter Marcum et Matthæum, quod Matthæus ita scribit, tanquam in civitate Domini factum sit, Marcus autem in Capharnaum. Quæ difficiliter solveretur, si Matthæus etiam Nazareth nominaret: nunc vero cum potuerit ipsa Galilæa dici civitas Christi, quia ipsa Galilæa erat Nazareth: sicut universum regnum in ea civitatibus constitutum, dicitur Romana civitas; cumque in tot gentibus constituta civitas sit, de qua scriptum est, *Gloriosissima dicta sunt de te, civitas Dei (Psal. lxxxvi, 3);* et cum ipse prior populus Dei in tot civitatibus habitans, etiam una domus dictus sit domus Israel (*Isai. v, 7; Jerem. iii, 20, et Ezech. iii, 4*): quis dubitaverit in civitate sua hoc fecisse Jesum, cum hoc fecerit in civitate Capharnaum civitate Galilææ, quo transfretando redierat de regione Gerasenorum, ut veniens in Galilæam, recte diceretur venisse in civitatem suam, in quocumque oppido esset Galilææ; præsertim quia et ipsa Capharnaum ita excelebat in Galilæa, ut tanquam metropolis haberetur? Quod si prorsus non liceret accipere civitatem Christi, vel ipsam Galilæam, in qua erat Nazareth, vel ipsam Capharnaum, quæ sicut caput Galilææ civitatibus eminebat; diceremus Matthæum prætermisisse quæ gesta sunt, posteaquam venit Jesus in civitatem suam, donec veniret Capharnaum, et hoc adjunctis de sanato paralytico: sicut in multis ita faciunt, prætermittentes media, tanquam hoc continuo sequatur, quod sine ulla præmissionis suæ significatione subjungunt.

CAPUT XXVI. — *De vocatione quoque Matthæi, utrum Marco et Lucæ qui dicunt Levin Alphæi, idem Matthæus congruat.*

59. Hinc ergo sequitur Matthæus, dicens: *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine, et ait illi, Sequere me: et surgens secutus est eum (Matth. ix, 9).* Hoc Marcus ita narrat, eundem etiam ipse ordinem tenens post illius paralytici sanitatem: *Et egressus est, inquit, ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, et docebat eos. Et cum præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium, et ait illi, Sequere me: et surgens secutus est eum (Marc. ii, 13, 14).* Nil hic repugnat; ipse est enim Matthæus qui et Levi. Lucas etiam hoc post eundem paralyticum sanatum ita subjungit: *Et post hæc exiit, et vidit publicanum nomine Levi sedentem ad telonium, et ait illi, Sequere me. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum (Luc. v, 27, 28).* Hinc autem probabilius videtur quod hæc prætermissa recordando Matthæus commemorat: quia utique ante illum sermonem habitum in monte, credendum est vocatum esse Matthæum. In eo quippe monte tunc Lucas commemorat omnes duodecim ex plurimis discipulis electos, quos et Apostolos nominavit (*Id. vi, 13*).

CAPUT XXVII. — *De convivio ubi objectum est et quod cum peccatoribus manducaret, et quod non jejunarent discipuli ejus, quod videtur alius alios di-*

¹ In plerisque Mss., *Levin Alphæi*. Sic etiam in veteribus Coptobensibus Bibliis.

cere a quibus objectum sit, et de verbis eorum, responsisque Domini, utrum Matthæus, Marcus et Lucas congruant.

60. Sequitur itaque Matthæus, et dicit: *Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes, discumbebant cum Jesu, et discipulis ejus, etc., usque ad illud ubi ait, Sed vinum novum in utres novos mittunt, et ambo conservantur (Matth. ix, 10-17).* Illic Matthæus non expressit in cuius domo discumbebat Jesus cum publicanis et peccatoribus: unde posset videri non hoc ex ordine subjunxisse, sed quod alio tempore factum est recordatus interposuisse, nisi Marcus et Lucas qui hoc omnino similiter narrant, manifestarent in domo Levi, hoc est Matthæi, discubuisse Jesum, et dicta illa omnia quæ sequuntur. Ita enim Marcus hoc idem dicit, eundem ordinem servans: *Et factum est, cum accumberet in domo illius, multi publicani et peccatores simul discumbebant cum Jesu (Marc. ii, 15-22).* Cum ergo dicit, *in domo illius;* exprimit utique illum, de quo superius loquebatur, id est Levi. Sic et Lucas cum dixisset, *Ait illi, Sequere me: et relictis omnibus surgens secutus est eum;* continuo subiecit, *Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua; et erat turba multa publicanorum et aliorum, qui cum illis erant discumbentes (Luc. v, 27-39).* Manifestum est itaque in cuius domo ista gerebantur.

61. Jam ipsa verba videamus, vel quæ Domino dicta, vel quæ ab illo respondeas omnes isti tres Evangelistæ posuerunt. Matthæus: *Et videntes, inquit, Pharisei, dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester?* Totidem pene verbis hoc ait et Marcus: *Quare cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit magister vester?* Prætermissum est ergo a Matthæo quod iste addidit, *et bibit:* sed quid ad rem, cum plena sit sententia, insinuans pariter convivantes? Lucas autem aliquanto differentius hoc videtur commemorasse: *Et murmurabant, inquit, Pharisei et Scribæ eorum, dicentes ad discipulos ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducatis et bibitis?* Non utique magistrum eorum volens¹ illic intelligi; sed simul omnibus, et ipsi et discipulis ejus hoc objectum insinuans: non tamen ei dictum, sed illis, quod et de ipso et de illis acciperetur. Nam utique et ipse Lucas ita dicit Dominum respondisse, *Non veni vocare justos, sed peccatores in penitentiam:* quod non eis respondisset, nisi quod dixerant, *manducatis et bibitis,* ad ipsum maxime pertineret. Propterea etiam Matthæus et Marcus de illo discipulis ejus hoc objectum esse narrarunt, quia et cum de discipulis dicebatur, magistro magis obiciebatur, quem sectando imitabantur. Una ergo sententia est, et tanto melius insinuata, quanto quibusdam verbis, manente veritate, variata. Item quod Matthæus refert Dominum respondisse, *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium.*

¹ Miss. cum Er. Al. Rat. et Lov. *rotent*: mendose.

Non enim veni vocare justos, sed peccatores; Marcus quoque et Lucas eisdem pene verbis eandem sententiam tenuerunt, nisi quod ambo non interponunt illud ex propheta testimonium, *Misericordiam volo, quam sacrificium.* Lucas autem cum dixisset, *Non veni vocare justos, sed peccatores,* addidit, *in penitentiam;* quod ad explanandam sententiam valet, ne quisquam peccatores ob hoc ipsum quod peccatores sunt, diligi arbitretur a Christo: cum et illa similitudo de ægrotis bene intimet quid velit Deus vocando peccatores, tanquam medicus ægros, utique ut ab iniquitate tanquam ab ægritudine salvi fiant; quod fit per penitentiam.

62. Item quod dicit Matthæus, *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes: Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter?* Marcus similiter intulit, dicens, *Et erant discipuli Joannis et Pharisei jejunantes; et veniunt, et dicunt illi: Cur discipuli Joannis et Pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant?* nisi quod iste putari potest addidisse Pharisæos, quod simul cum discipulis Joannis hoc dixerint, cum Matthæus tantum discipulos Joannis hoc dixisse perhibeat. Sed verba ipsa quæ illos dixisse apud Marcum legitur, magis indicant alios hoc dixisse de aliis; id est, convivas qui aderant venisse ad Jesum, quia jejunabant discipuli Joannis et Pharisei, et hoc ei de illis dixisse: ut quod ait, *veniunt,* non de ipsis dixerit, de quibus interposuerat, *Et erant discipuli Joannis et Pharisei jejunantes;* sed cum isti essent jejunantes, veniunt illi, quos hoc movet, et dicunt illi, *Cur discipuli Joannis et Pharisæorum jejunant, tui autem non jejunant?* Quod Lucas evidentius expressit, ita hoc idem intimans, cum dixisset quid eis responderit Dominus de vocatione peccatorum, tanquam ægrotorum: *At illi, inquit, dixerunt ad eum, Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et obsecrationes faciunt, similiter et Pharisæorum, tui autem edunt et bibunt?* Ergo et hic, sicut Marcus, alios de aliis hoc dixisse narravit. Unde ergo Matthæus, *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis dicentes: Quare nos et Pharisei jejunamus?* nisi quia et ipsi aderant, et omnes certatim, ut quisque poterat, hoc objecerunt: quorum sententia diverso loquendi modo, sed tamen a veritate non alieno, a tribus Evangelistis insinuata est.

63. Item illud de sponsi filiis, quia non jejunabunt quamdiu cum eis est sponsus, similiter interposuerunt Matthæus et Marcus: nisi quod Marcus filios nuptiarum appellavit, quos ille sponsi; quod ad rem nihil interest. Filios quippe nuptiarum non tantum sponsi, sed etiam sponsæ intelligimus. Eadem ergo est aperta sententia, non altera adversa. Lucas autem non ait, *Numquid possunt filii sponsi jejunare?* sed ait, *Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare?* in quo et ipse ad aliud quiddam insinuandum, eandem sententiam eleganter aperuit. Sic enim intelligitur eosdem ipsos qui loquebantur fuisse facturos, ut lugentes jejunarent filii sponsi, quoniam ipsi essent sponsum occisuri. Quod

autem dixit Matthæus, *lugere*; hoc Marcus et Lucas, *jejunare*: quia et ille postea, *tunc jejunabunt*, ait; non, tunc lugebunt. Verum illo verbo significavit de tali jejunio Dominum locutum, quod pertinet ad humilitatem tribulationis: ut illud alterum, quod pertinet ad gaudium mentis in spiritualia suspensæ, atque ob hoc alienatæ quodammodo a corporalibus cibis, posterioribus similitudinibus Dominus significasse intelligatur, de panno novo et de vino novo, id ostendens quod animalibus atque carnalibus circa corpus occupatis, et ob hoc veterem adhuc sensum trahentibus, hoc genus jejunii non congruat; quas similitudines et alii duo similiter explicarunt. Jam enim satis in promptu est nihil esse contrarium, si quid alius dicit, quod alius prætermittit, seu verbi, seu rei; dum vel ab eadem sententia non recedatur, vel quæ forte alia ponitur, alii non adversetur.

CAPUT XXVIII. — *De filia Archisynagogi resuscitata, et muliere quæ tetigit fimbriam vestimenti ejus: utrum ordo quo dicta sunt nihil cuiquam eorum adversetur, ut quibus dicta sunt; et maxime de verbis Archisynagogi, quibus rogavit Dominum.*

64. Sequitur deinde Matthæus adhuc temporum ordinem servans: *Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, et adorabat eum dicens: Filiæ meæ modo defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Et surrexit puella: et exiit sana hæc in universam terram illam (Matth. ix, 18-26)*. Dicunt hoc et alii duo, Marcus et Lucas; sed ab isto ordine jam recedunt. Alibi enim hoc recordantur atque inserunt, id est, eo loco ubi redit transfretando a regione Gerasenorum, post expulsa et in porcos permittis dæmonia. Nam hoc Marcus ita conjungit post illud apud Gerasenos factum: *Et cum transcendisset, inquit, Jesus in navi rursus trans fretum, convenit turba multâ ad illum: et erat circa mare. Et venit quidam de archisynagogis, nomine Jairus, et videns eum prociidit ad pedes ejus, etc. (Marc. v, 21-43)*. Ac per hoc intelligendum est, hoc quidem de archisynagogi filia factum esse, cum transcendisset Jesus in navi rursus trans fretum: sed quanto post, non apparet. Nisi enim fuisset intervallum, non esset quando fieret quod modo narravit Matthæus in convivio domus suæ: tanquam de alio quippe narravit, more Evangelistarum, quod de se ac domi suæ gestum erat: post quod factum nihil aliud continuo sequitur, quam hoc de archisynagogi filia. Sic ipse enim contexit ut ipse transitus aperte indicet hoc consequenter narrari, quod et consequenter factum est: quandoquidem cum superius commemorasset, quæ de panno novo et de vino novo Jesus dixerit, continuo subjecit, *Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit*; ac per hoc si hæc illo loquente accessit, nihil aliud factorum dictorumque ejus interpositum est. In narratione autem Marci, patet locus ubi interponi alia potuerunt, sicut jam ostendimus. Similiter et Lucas cum post narratum apud Gerasenos miraculum transit ad narrandum de archisynagogi filia, non sic transit ut renitatur Matthæo, qui post illas de panno

et vino similitudines hoc gestum esse demonstrat, dicendo, *Hæc illo loquente*. Iste quippe cum terminasset quod apud Gerasenos factum narraverat, hoc modo transit in aliud: *Factum est autem, inquit, cum redisset Jesus, excepit illum turba: erant enim omnes expectantes eum. Et ecce vir cui nomen Jairus, et ipse princeps synagogæ erat, et cecidit ad pedes Jesu, etc. (Luc. viii, 40-56.)* Sic intelligitur, quod turba quidem illa continuo excepit Dominum, quippe quem reditum exspectabat: quod vero adjunxit, *Et ecce vir cui nomen erat Jairus, non continuo factum accipiendum est, sed prius illud de convivio publicanorum, sicut narrat Matthæus; cui rei sic conjungit hoc, ut non possit aliud factum consequenter intelligi.*

65. In hac ergo narratione, quam nunc considerandam suscepimus, de illa quidem quæ fluxum sanguinis patiebatur, omnes isti tres Evangelistæ sine ulla quæstione concordant. Neque enim interest ad rei veritatem, quod ab alio aliquid tacitum, ab alio dicitur; nec quod Marcus dicit, *Quis tetigit vestimenta mea?* et Lucas, *Quis me tetigit?* Alter enim dixit usitate, alter proprie, eandem tamen uterque sententiam. Nam usitatus dicimus, *Conscindis me, quam, Conscindis vestimenta mea*; cum tamen in aperto sit quid velimus intelligi.

66. At vero cum Matthæus archisynagogum, non morituram, vel morientem, vel in extremo vitæ positam filiam suam narrat Domino nuntiasse, sed omnino defunctam; illi autem duo, morti jam proximam, nondum tamen mortuam, usque adeo ut dicant venisse postea qui mortuam nuntiarent, et ob hoc jam non debere vexari magistrum, tanquam sic veniret, ut manum imponendo mori non siceret, non ut qui posset mortuam suscitare: considerandum est, ne repugnare videatur, et intelligendum brevitatis causa Matthæum hoc potius dicere voluisse, rogatum esse Dominum ut faceret quod eum fecisse manifestum est, ut scilicet mortuam suscitaret: attendit enim non verba patris de filia sua, sed quod est potissimum, voluntatem; et talia verba posuit, qualis voluntas erat. Ita enim desperaverat, ut potius eam vellet reviviscere, non credens vivam posse inveniri, quam morientem reliquerat. Duo itaque posuerunt quid dixerit Jairus: Matthæus autem, quid voluerit atque cogitaverit. Utrumque ergo petitum est a Domino, ut vel morientem salvam faceret, vel mortuam suscitaret: sed cum instituisset Matthæus totum breviter dicere, hoc insinuavit patrem rogantem dixisse, quod et ipsum certum est voluisse, et Christum fecisse. Sane si illi duo vel quisquam eorum, patrem ipsum commemorasset dixisse, quod sui domo venientes dixerant, ut jam non convexaretur Jesus, quod puella mortua fuisset, repugnarent ejus cogitationi verba quæ posuit Matthæus: nunc vero et illud suis nuntiantibus, et prohibentibus ne jam magister veniret, non legitur quod ille consenserit. Ac per hoc et illud quod ei Dominus ait, *Noli timere, credo tantum, et salva eris, non diffidentem reprehendit, sed credentem robustius confirmavit. Talis quippe in illo fides erat, qualis et*

in illo qui ait, *Credo, Domine; adjuva incredulitatem meam* (Marc. ix, 25).

67. Quæ cum ita sint per huiusmodi Evangelistarum locutiones varias, sed non contrarias, rem plane utilissimam discimus, et pernecessariam; nihil in cuiusque verbis nos debere inspicere, nisi voluntatem, cui debent verba servire; nec mentiri quemquam, si aliis verbis dixerit quid ille voluerit, cuius verba non dicit: ne miseri aucupes vocum, apicibus quodammodo litterarum putent ligandam esse veritatem; cum utique non in verbis tantum, sed etiam in cæteris omnibus signis animorum, non sit nisi ipse animus inquirendus.

68. Quod autem nonnulli codices habent secundum Matthæam, *Non enim mortua est mulier, sed dormit*; eam Marcus et Lucas duodecim annorum puellam fuisse testentur; intelligas hebræo more locutum esse Matthæum. Nam et aliis Scripturarum locis hoc invenitur, non eas tantum quæ virum passæ fuerant, sed omnino feminas etiam intactas atque integras, mulieres appellari: sicut de ipsa Eva scriptum est, *Formavit eam in mulierem* (Gen. ii, 22); et illud in libro Numerorum, ubi jubentur custodiri mulieres quæ nescierunt cubile masculi, id est virgines, ne interficiantur (Num. xxxi, 18): qua locutione etiam Paulus ipsum Christum ait *factum ex muliere* (Galat. iv, 4). Hoc enim melius intelligimus, quam ut illam duodecim annorum jam nuptam, vel virum expertam fuisse credamus.

CAPUT XXIX. — *De duobus cæcis et muto dæmonio, quæ solus Matthæus dicit.*

69. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci clamantes, et dicentes: Miserere nostri, fili David*, et cætera, usque ad illud ubi ait, *Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum eicit dæmones* (Matth. ix, 27-34). Hoc de duobus cæcis et de muto dæmonio, solus Matthæus ponit. Illi enim duo cæci, de quibus et alii narrant (Marc. x, 46-52, et Luc. xviii, 35-43), non sunt isti, sed tamen simile factum est: ita ut si ipse Matthæus non etiam illius facti meminisset (Matth. xx, 29-34), posset putari hoc quod nunc narrat, dictum fuisse etiam ab aliis duobus. Quod commendare memoriæ diligenter debemus, esse quædam facta similia; quod probatur, cum idem ipse evangelista utrumque commemorat: ut si quando talia singula apud singulos invenerimus, atque in eis contrarium, quod solvi non possit, occurrat nobis non hoc esse factum, sed aliud simile, vel similiter factum.

CAPUT XXX. — *Ubi turbarum misertus misit discipulos suos, dans eis potestatem sanitatum præstandarum, et eis multa mandavit, ordinans quemadmodum viverent: ubi querendum est quomodo Matthæus Marco et Luca congruat maxime de virga quam secundum Matthæum dicit non ferendam, secundum Marcum autem solam ferendam; et de habitu calceamentorum atque vestium.*

70. Sane deinceps non apparet ordo rerum gestarum. Nam post hæc duo facta, de cæcis et muto dæ-

monio, ita sequitur: *Et circumibat Jesus civitates omnes et castella, docens in synagogis eorum, et prædicans regnum Evangelii, et curans omnem languorem, et omnem infirmitatem. Videns autem turbas, misertus est eis; quia erant vexati, et jacentes, sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci: rogare ergo Dominum messis, ut ejiciat operarios in messem suam. Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, et cætera, usque ad aliud ubi ait, Amen dico vobis non perdet mercedem suam* (Id. ix, 35; x, 42). In hoc toto loco, quem nunc commemoramus, multa monuit discipulos suos: sed utrum eum ex ordine Matthæus subjunxit, an ei ordo narrandi recordatio sua fuerit, sicut dictum est, non apparet. Hunc locum breviter videtur perstrinxisse Marcus, et eum sic ingressus est, dicens: *Et circumibat castella in circuitu docens. Et convocavit duodecim, et cepit eos mittere binos; et dabat illis potestatem spirituum immundorum, et cætera, usque ad illud ubi ait, Excutite pulverem de pedibus vestris, in testimonium illis* (Marc. vi, 6-11). Sed antequam hoc narraret Marcus, prius post resuscitatum filiam archisynagogi, illud narravit, ubi Dominum in patria sua mirabantur, unde illi esset tanta sapientia et virtutes, cum ejus cogitationem nossent: quod Matthæus post admonitionem istam discipulorum, et post alia multa commemorat (Matth. xiii, 54). Itaque incertum est, utrum hoc quod agitur in ejus patria, Matthæus omissum revocaverit; an Marcus recordatum anticipaverit; quisnam eorum ordinem rei geste, et quis recordationis suæ tenuerit. Lucas autem continuo post resurrectionem filie Jairi, subjungit hunc locum de potestate et admonitione discipulorum (Luc. ix, 1-6), tam breviter sane quam Marcus: neque ipse ita, ut hoc sequi etiam in rerum gestarum ordine appareat. In nominibus ergo discipulorum, Lucas, qui eos alio loco nominat², cum prius eliguntur in monte, a Matthæo non discrepat, nisi in nomine Judæ Jacobi (Id. vi, 14-16), quem Matthæus Thaddæum appellat; nonnulli autem codices habent Lebbaeum³. Quis autem unquam prohiberit duobus vel tribus nominibus hominem unum vocari?

71. Solet item quæri, quomodo Matthæus et Lucas commemoraverint dixisse Dominum discipulis ut nec virgam ferrent, cum dicat Marcus, *Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum*; et sequatur etiam ipse, *non peram, non panem, neque in zona cæs*: ut ostendat in eodem loco versari narrationem suam, in quo et illorum qui dixerunt nec virgam ferendam. Quod ita solvitur, ut intelligamus sub alia significatione dictam virgam, quæ secundum Marcum ferenda est; et sub alia illam quæ secundum Matthæum et Lucam non est ferenda: sicut sub alia significatione

¹ Editi, *mittat*. Mss. vero, *eficiat*. In græco est, *ekball*.

² Editio Ratisponensis et novemdecim Mss., alio nomine nominat.

³ In quinque Mss., *Lebbaeum*: corrupte, ut patet ex græco textu qui Matth. cap. 10, v. 3, habet, *kat Lebbaeos o epiklêtheis Thaddaios, et Lebbaeus qui vocatur Thaddæus*.

intelligitur tentatio, de qua dictum est, *Deus neminem tentat* (Jacobi. 1, 13); et sub alia de qua dictum est, *Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum* (Deut. xiii, 3); illa seductionis est, hæc probationis. Sicut iudicium aliter accipitur, de quo dictum est, *Qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui male fecerunt, in resurrectionem iudicii* (Joan. v, 29); et aliter, de quo dictum est, *Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta* (Psal. xlii, 1): illud enim iudicium damnationis est, hoc discretionis.

72. Et multa alia sunt verba quæ non habent unam significationem, sed diversis locis congruenter posita, diverso modo intelliguntur, et aliquando cum expositione dicuntur: ut est illud, *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia purvuli estote, ut sensibus perfecti sitis* (I Cor. xiv, 20). Hoc enim breviter clausa sententia dici potuit, Nolite esse pueri, sed estote pueri. Et illud, *Si quis putat se sapientem esse in vobis in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens* (Id. iii, 18): quid enim aliud dixit, quam, Non sit sapiens, ut sit sapiens? Aliquando autem clausæ ita dicuntur, ut exerceant inquirentem: ut est quod ait ad Galatas, *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit. Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit gloriam, et non in altero. Unusquisque enim proprium onus portabit* (Galat. vi, 2-5). Nisi oneris nomen sub diversis significationibus acceperis, procul dubio putabis eundem sibi in loquendo esse contrarium, et hoc in una sententia tam vicine positis verbis: qui cum paulo ante diceret, *Alter alterius onera portate*; postea dixit, *Unusquisque proprium onus portabit*. Sed alia sunt onera participandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis Deo de actibus nostris: illa cum fratribus sustentanda communicantur, hæc propria ab unoquoque portantur. Ita et virga intelligitur spiritualiter, de qua dicebat Apostolus, *In virga veniam ad vos* (I Cor. iv, 21)? et corporaliter, sive ad equum qua utimur sive ad aliquid aliud opus fuerit: ut interim omittam et alias hujus nominis figuratas significationes.

73. Utrumque ergo accipiendum est a Domino Apostolis dictum, et ut nec virgam ferrent, et ut non nisi virgam ferrent. Cum enim secundum Matthæum diceret eis, *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zona vestra; non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam*; continuo subiecit, *Dignus est enim operarius cibo suo*. Unde satis ostendit cur eos hæc possidere ac ferre noluerit: non quod necessaria non sint sustentationi hujus vitæ; sed quia sic eos mittebat, ut eis hæc debere demonstraret ab illis ipsis quibus Evangelium credentibus annuntiarent, tanquam stipendia militantibus, tanquam fructum vineæ plantatoribus, tanquam lac gregis pastoribus. Unde Paulus dicit: *Quis militat suis stipendiis unquam? quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? quis pascit gregem, et de lacte gregis non percipit?* Hinc enim loquelatur de iis quæ necessaria sunt prædicatoribus

Evangelii: unde paulo post dicit, *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si vestra carnalia metemus? Si alii potestatis vestræ participant, non magis nos? sed non sumus nisi hac potestate*. Unde apparet hæc non ita præcepisse Dominum, tanquam Evangelistæ vivere aliunde non debeant, quam eis præbentibus quibus annuntiant Evangelium; alioquin contra hoc præceptum fecit idem apostolus, qui victum de manuum suarum laboribus transigebat, ne cuiquam gravis esset (I Thess. ii, 9): sed potestatem dedisse, in qua scirent sibi ista deberi. Cum autem a Domino aliquid imperatur, nisi fiat, inobedientiæ culpa est: cum autem potestas datur, licet cuique non uti, et tanquam de suo jure cedere. Hæc ergo Dominus loquens discipulis, id agebat, quod ipse Apostolus paulo post apertius ita explicat: *Nescitis quoniam qui in templo operantur, quæ de templo sunt edunt? qui altari deserviunt, altari compartiuntur? Sic et Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere: ego autem nullius horum usus sum* (I Cor. ix, 7-15). Cum itaque dicit ita Dominum ordinasse, se autem usum non esse, utique ostendit utendi potestatem datam, non impositam serviendi necessitatem.

74. Hoc ergo ordinans Dominus, quod eum ordinasse dicit Apostolus, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere, illa Apostolis loquebatur, ut securi non possiderent, neque portarent huic vitæ necessaria, nec magna, nec minima. Ideo posuit, *nec virgam*, ostendens a fidelibus suis omnia deberi ministris suis, nulla superflua requirentibus. Ac per hoc addendo, *Dignus est enim operarius cibo suo*, prorsus aperuit et illustravit unde et quare hæc omnia loqueretur. Hanc ergo potestatem virgæ nomine significavit, cum dixit, *ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum*. Potuit enim etiam sic breviter dici, Nihil necessariorum vobiscum feratis, nec virgam, nisi virgam tantum: ut illud quod dictum est *nec virgam*, intelligatur, ne minimas quidem res; quod vero adjunctum est, *nisi virgam tantum*, intelligatur, quia per potestatem a Domino acceptam, quæ virgæ nomine significata est, etiam quæ non portantur non deerunt. Utrumque ergo Dominus dixit, sed quia non utrumque unus evangelista commemoravit, putatur ille qui virgam sub alia significatione positam tollendam dixit, ei qui virgam rursus aliud significantem non tollendam dixit, esse contrarius; sed jam ratione reddita non putetur.

75. Sic et calceamenta cum dicit Matthæus in via non esse portanda, curam prohibet, qua ideo portanda cogitantur, ne desint. Hoc et de duabus tunicis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam quam esset indutus, aliam portandam putaret, sollicitus ne opus esset, cum ex illa potestate posset accipere. Proinde Marcus dicendo calceari eos sandaliis vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticæ significationis habere adinonet, ut pes neque tectus sit, neque nudus ad terram; id est, nec occultetur Evangelium, nec terrenis commodis innitatur. Et quod non portari vel haberi duas tunicas, sed expressius indui prohibet dicens, *Et ne induerentur duabus tunicis; quid eos mo*

net nisi non dupliciter, sed simpliciter ambulare?

76. Ita Dominum omnia dixisse, nullo modo dubitandum est, partim proprie, partim figurate: sed Evangelistas, alia istum, alia illum inseruisse scriptis suis; quædam vero eadem vel duos, vel tres eorum quælibet, vel omnes quatuor posuisse: nec sic tamen omnia esse conscripta, quæ ab illo seu dicta seu facta sunt. Quisquis autem putat non potuisse Dominum in uno sermone quædam figurate, quædam proprie ponere eloquia, cætera ejus inspiciat; videbit quam hoc temere atque inerudite arbitretur. Potest enim iste (ut unum aliquid dicam quod animo interim occurrit), quoniam monet ut non sciat sinistra quod facit dextra (*Matth. vi, 3*), et ipsas elemosynas, et quidquid illic aliud præcipit, figurate accipiendum putare.

77. Sane rursus admonet, quod oportet meminisse lectorem, ne tali admonitione sæpissime indigeat, aliis atque aliis sermonum suorum locis Dominum multa iterasse quæ alibi jam dixerat; ne forte ipsorum locorum ordo cum ex alio evangelista non convenerit, alicui eorum hinc putet esse contrarium; cum intelligere debeat iterum alibi dici, quod jam alibi dictum erat: nec tantum de dictis, verum etiam de factis observari debere. Nihil enim prohibet hoc idem iterum factum credere: calumniari autem Evangelio, dum non credit iterum factum, quod iterum, fieri non potuisse nemo convincit, sacrilegæ vanitatis est.

CAPUT XXXI. — *Ubi Joannes Baptista misit ad Dominum de carcere discipulos suos, quid Matthæus et Lucas dicunt.*

78. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et factum est, cum consummasset Jesus, præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, ut doceret, et prædicaret in civitatibus eorum. Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* etc., usque ad illud ubi ait, *Et justificata est sapientia a filiis suis* (*Matth. xi, 4-19*). Hunc totum locum de Joanne Baptista, quod miserit ad Jesum, et cujusmodi responsum acceperint illi quos misit, et quidquid post eorum abscessum de Joanne Dominus dixit, interponit et Lucas (*Luc. vii, 18-35*): non quidem ipso ordine, sed quis eorum recordationis suæ, quis rerum ipsarum hic ordinem teneat, non apparet.

CAPUT XXXII. — *Ubi exprobravit civitatibus quod non egerint poenitentiam, quod et Lucas dicit: ubi quærendum est quemadmodum illi Matthæus ipso ordine congruat.*

79. Sequitur Matthæus, et dicit: *Tunc cepit exprobrare civitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent poenitentiam*, etc., usque ad illud ubi ait, *Terræ Sodomorum remissius erit in die judicii, quam tibi* (*Matth. xi, 20-24*). Etiam hoc commemorat Lucas (*Luc. x, 12-15*), continuato cuidam sermone Domini etiam hæc ex ipsius ore conjungens: unde magis videtur ipse hoc ordine illa commemorare, quo a Domino dicta sunt; Matthæus autem suæ recordationis ordinem tenuisse: aut si illud quod idem Matthæus ait, *Tunc cepit exprobrare civitatibus*, sic ac-

ceptum putatur, ut punctum ipsum temporis vultu credatur exprimere in eo quod dictum est, *Tunc*, non autem ipsum tempus aliquanto latius quo hæc multa gerebantur et dicebantur; quisquis hoc credit, credat etiam hoc esse bis dictum. Cum enim et apud unum Evangelistam inveniantur quædam quæ his dixerit Dominus; sicut apud eundem Lucam de non tollenda pera in via et similiter cæteris, duobus locis dictum a Domino invenitur (*Luc. ix, 3, et x, 4*): quid mirum si et aliquid aliud bis dictum singillatim a singulis dicitur eodem ordine quo dictum est, et ideo diversus ordo apparet in singulis, quia et tunc quando et ille, et tunc quando iste commemorat, dictum est?

CAPUT XXXIII. — *Ubi vocat ad tollendum jugum et sarcinam suam, quemadmodum Matthæus a Luca non discrepet in narrandi ordine.*

80. Sequitur Matthæus: *In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus*, etc., usque ad illud ubi ait, *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve* (*Matth. xi, 25-30*). Hujus loci et Lucas meminit, sed ex parte. Non dicit enim ipse, *Venite ad me, omnes qui laboratis*, et alia quæ sequuntur. Semel autem hoc dictum a Domino, sed Lucam non totum quod dictum est commemorasse, credibile est. Matthæus enim dicit, *In illo tempore respondens Jesus dixit*, posteaquam exprobravit civitatibus: Lucas autem post illam exprobrationem civitatum interponit quædam, non tamen multa; atque hoc ita subjungit, *In ipsa hora exsultavit Spiritu sancto, et dixit* (*Luc. x, 21*). Unde etiam si Matthæus non *In illo tempore* diceret, sed *In ipsa hora*, tam pauca interponit Lucas in medio, ut etiam eadem hora dictum non absurde videatur.

CAPUT XXXIV. — *Ubi discipuli spicas vellentes manducaverunt, quemadmodum inter se congruant Matthæus, Marcus et Lucas in narrandi ordine.*

81. Sequitur Matthæus, et dicit: *In illo tempore abiit Jesus sabbato per sata; discipuli autem ejus esurientes ceperunt vellere spicas, et manducare*, etc., usque ad illud ubi ait, *Dominus est enim Filius hominis etiam sabbati* (*Matth. xii, 1-8*). Hoc quoque sine ulla repugnantia questione commemoratur et a Marco et a Luca (*Marc. ii, 23-28, et Luc. vi, 1-5*): sed illi non dicunt, *In illo tempore*. Unde fortassis magis Matthæus rei gestæ hic ordinem tenuit, illi autem recordationis suæ: nisi latius accipiatur quod dictum est, *In illo tempore*, id est, quo hæc multa et diversa gerebantur.

CAPUT XXXV. — *De illo qui manum aridam cum haberet, sabbato curatus est, quemadmodum narratio Matthæi concordet cum Marco et Luca, vel rerum ordine, vel Domini et Judæorum verbis.*

82. Sequitur ergo Matthæus, ita narrans: *Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam, et cætera*, usque ad illud ubi ait, *Et restituta est sanitati sicut altera* (*Matth. xii, 9-13*). De isto sanato, qui manum habebat aridam, etiam Marcus et Lucas non tacent (*Marc. iii, 1-5, et Luc. vi, 6-10*) Posset autem putari eo die factum et

de spicis et de isto sanato, quoniam et sabbatum hic commemoratur; nisi Lucas aperuisset alio sabbato factum esse de sanitate aridæ manus: Proinde quod ait Matthæus, *Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum*, non quidem venit nisi cum inde transisset, sed post quot dies in synagogam eorum venerit, posteaquam a segete illa transivit, an recta continuoque illuc ierit, non expressum est. Ac per hoc locus datur narrationi Lucæ, qui dicit alio sabbato hujus manum sanatam. Sed potest movere, quomodo Matthæus dixerit, quod ipsi interrogaverint Dominum, *Si licet sabbato curare*, volentes invenire accusandi occasionem; ipse vero illis de ove proposuerit similitudinem, dicens, *Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam, et si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit, et levabit eam? Quanto melior est homo ove? Itaque licet sabbatis bene facere; cum Marcus et Lucas illos potius a Domino interrogatos esse perhibeant, Licet sabbato bene facere, an male? animum salvam facere, an perdere? Itaque intelligendum est quod illi prius interrogaverint Dominum, *Si licet sabbato curare*: deinde quod intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituerit in medio illum quem fuerat sanaturus, et interrogaverit quæ Marcus et Lucas eum interrogasse commemorant; ac tunc illis tacentibus, proposuisse similitudinem de ove, et conclusisse quod liceat sabbato bene facere; postremo circumspectis eis cum ira, sicut Marcus dicit, contristatum super cæcitate cordis eorum, dixisse homini, *Exeunde manum tuam*.*

CAPUT XXXVI. — *Considerandum utrum ab isto cuius arida manus sanata est, ita digrediantur hi tres Evangelistæ ut in nullo sibi adversentur ipso narrationis ordine.*

83. Sequitur Matthæus, ita contextens narrationem suam: *Exeuntes autem Pharisei consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent. Jesus autem sciens, recessit inde; et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes: et præcepit eis ne manifestum eum facerent. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem, et cætera, usque ad illud ubi ait, Et in nomine ejus gentes sperabunt (Matth. xii, 14-21)*. Hoc solus iste commemorat, illi duo in alia perrexerunt. Ordinem sane rei gestæ videtur Marcus aliquantulum tenuisse, qui dicit Jesum cognita maligna adversum se dispositione Judæorum, secessisse ad mare cum discipulis suis, et ad eum turbas confluisse, et sanasse eum plurimos (*Marc. iii, 7-12*). Unde autem cœperit in aliud ire, non quod ordine sequeretur, vix apparet: utrum ubi dicit convenisse ad eum turbas; potuit enim hoc jam et alio tempore: an ubi dicit, *ascendit in montem*. Quod et Lucas videtur commemorare dicens, *Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare (Luc. vi, 12)*: dicendo enim, *in illis diebus*, satis ostendit non continuo factum.

CAPUT XXXVII. — *De mutuo et cæco qui dæmonium habebat, quomodo Matthæus Lucasque consentiunt.*

84. Matthæus ergo sequitur et dicit: *Tunc oblatus*

est ei dæmonium habens, cæcus et mutus; et curavit eum, ita ut loqueretur et videret (Matth. xii, 22). Hoc non isto ordine, sed post alia multa Lucas commemorat, et mutum dicit tantum non etiam cæcum (*Luc. xi, 14*): sed non ex eo quod aliquid tacet, de alio dicere putandus est: ea enim sequentia etiam ipse contextit quæ Matthæus.

CAPUT XXXVIII. — *Ubi ei dictum est quod in Beelzebub ejicit dæmonia, quidquid ex ipsa occasione locutus est de blasphemia adversus Spiritum sanctum, et de duabus arboribus, utrum in nullo Matthæus a duobus aliis, maxime a Luca, dissentiat.*

85. Sequitur Matthæus, dicens: *Et stupebant omnes turbæ, et dicebant: Numquid hic est filius David? Pharisei autem audientes dixerunt: Hic non ejicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Jesus autem sciens cogitationes eorum dixit eis: Omne regnum dirisum contra se, desolabitur, etc., usque ad illud ubi ait, Ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis (Matth. xii, 23-37)*. Marcus non ex occasione illius muti subjicit dictum de Jesu quod in Beelzebub ejiceret dæmonia; sed post alia quædam, quæ solus commemorat, hoc quoque subnectit, sive alio loco id recolens et adjungens, sive aliquid prætermittens, et deinde ad hunc ordinem rediens (*Marc. iii, 23-30*). Lucas autem pene totidem verbis hoc dicit quod Matthæus (*Luc. xi, 14-26*): et quod digitum Dei appellat Spiritum Dei, ab eadem sententia non recedit; quin potius et aliquid docet, ut noverimus quemadmodum intelligamus ubicumque Scripturarum legerimus digitum Dei. In aliis autem, quæ non hic dicunt Marcus et Lucas, nulla controversia est; nec in his quæ aliquanto aliter dicunt, quia eadem sententia est.

CAPUT XXXIX. — *Quod respondit petentibus signum, de Jona propheta et de Ninivitis, et de Regina Austri, et de spiritu immundo, qui cum exierit ab homine, redit et invenit domum mundatam, quomodo Matthæus Lucas congruat.*

86. Sequitur Matthæus, et dicit: *Tunc responderunt ei quidam de Scribis et Phariseis dicentes: Magister, volumus a te signum videre, etc., usque ad illud ubi ait, Sic erit et generationi huic proximæ (Matth. xii, 38-45)*. Hæc etiam Lucas narrat eo quidem loco, sed aliquanto dispari ordine (*Luc. xi, 16-37*). Nam illud quod petierunt signum a Domino de celo, supra commemoravit post illud de mutuo miraculum: et non ibi retulit, quid eis ad hoc Dominus respondisset; sed postea cum turbæ concurrissent, dicit hoc fuisse responsum eis, quos dat intelligi superius a se commemoratos, quod de celo signum quærebant: et hoc annectit posteaquam interposuit de muliere quæ dixit Domino, *Beatus venter qui te portavit*. Hanc autem mulierem interponit, cum de sermone Domini commemorasset, quod spiritus immundus exiens ab homine, redit, et invenit mundatam domum. Post mulierem ergo illam, cum diceret responsum case turbis de signo quod de celo quærebant, interposita similitudine Jonæ prophetæ, deinde continuato sermone ipsius Domini, commemorat dictum de regina

Austr, et de Ninivitis : ita aliquid potius commemoravit quod Matthæus tacuit, quam aliquid prætermisit eorum quæ hoc loco ille narravit. Quis autem non videat superfluo quæri, quo illa ordine Dominus dixerit; cum et hoc discere debeamus per Evangelistarum excellentissimam auctoritatem, non esse mendacium, si quisquam non hoc ordine cujusquam sermonem digesserit, quo ille a quo processit, cum ipsius ordinis nihil intersit ad rem, sive ita, sive ita sit? Et adhuc Lucas productionem hunc Domini sermonem indicat, et in eo quædam commemorat, qualia Matthæus in sermone illo qui est habitus in monte (*Matth. v-vii*), quæ bis dicta intelligimus, et ibi scilicet, et hic. Terminato autem isto sermone, in aliud pergit Lucas : in quo utrum ordinem rerum gestarum servarit, incertum est. Ita enim connectit : *Et cum loqueretur, rogavit eum quidam Phariseus ut pranderet apud se.* Non autem ait, Cum hæc loqueretur; sed, *cum loqueretur.* Nam si dixisset, Cum hæc loqueretur, necessario cogeret intelligere hoc ordine non tantum a se fuisse narrata, verum et a Domino gesta.

CAPUT XL. — *Ubi ei nuntiata est mater et fratres ejus, utrum a Marco et Luca ordo ipse non discrepet.*

87. Sequitur ergo Matthæus, et dicit : *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres stabant foris, quærentes loqui ei, etc., usque ad illud ubi ait, Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater et soror et mater est (Matth. i, 46-50).* Hoc sine dubio consequenter gestum intelligere debemus. Præmisit enim, cum ad hoc narrandum transiret, *Adhuc eo loquente ad turbas* : quid est autem, *Adhuc*, nisi illud quod loquebatur? Non enim dixit, *Et eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres*; sed, *Adhuc eo loquente* : quæ cum dicit, cogit intelligi, hæc loquente, quæ superius indicabat. Nam et Marcus post illud quod de blasphemia Spiritus sancti, quid Dominus dixerit retulit, *Et veniunt*, inquit, *mater ejus et fratres (Marc. iii, 31-35)* : prætermisiss quibusdam, quæ in eodem textu sermonis Domini et Matthæus prolixius Marco, et Lucas prolixius Matthæo posuerunt. Lucas autem non hujus rei gestæ ordinem tenuit, sed præoccupavit hoc, et recordatum ante narravit. Denique hoc sic interposuit, ut solum appareat a nexu et superiorum et posteriorum. Post commemoratas enim quasdam parabolas Domini, ita hoc de matre et fratribus ejus recordatum interposuit : *Venerunt autem ad illum*, inquit, *mater et fratres ejus : et non poterant ad eum adire præ turba* : non expressit quando ad eum venerint. Rursus cum et hinc transit, ita loquitur : *Factum est autem, inquit, in una dierum, et ipse ascendit in naviculam, et discipuli ejus (Luc. viii, 19-22).* Et hic utique cum dicit, *Factum est in una dierum*, satis indicat, non necesse esse ut hæc dies intelligatur in qua hoc gestum est, vel illa quæ continuo sequitur. Nihil itaque habet repugantiæ cum cæteris duobus quod Matthæus de matre et fratribus Domini narrat,

neque in verbis Domini, neque in ipso ordine rerum gestarum.

CAPUT XLI. — *Quod ex navicula turbis locutus est de illo cujus in seminando aliud cecidit in via, etc., et de illo cui superseminata sunt sisania, et de grano sinapis, et de fermento; et quod in domo locutus est, de thesauro abscondito in agro, et de margarita, et de sagena missa in mare, et de proferente de thesauro nova et vetera, quomodo Marco et Luca Matthæus consentiat, vel in his quæ cum illo dixerunt, vel narrationis ordine.*

88. Sequitur Matthæus : *In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare : et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet : et omnis turba stabat in littore; et locutus est eis multa in parabolis dicens, et cætera, usque ad illud ubi ait, Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera (Matth. xiii, 1-52).* Post illud quod narratum est de matre et fratribus Domini, hoc continuo gestum esse, et eum ordinem Matthæum etiam in narrando tenuisse, ea res insinuat, quia cum illinc transiret, ita contexit ut diceret, *In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare, et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ.* Cum enim dicit, *In illo die* (nisi forte dies, more Scripturarum, tempus significet), satis indicat aut hoc consequenter gestum, aut non multa interponi potuisse; maxime quia et Marcus eum ordinem tenet (*Marc. iv, 1-34*) : Lucas autem post illud quod narrat de matre et fratribus Domini, in aliud transit, nec eo transitu connexionem aliquam facit, qua huic ordini repugnare videatur (*Luc. viii, 22*) : Omnium ergo horum quæ Matthæus Dominum locutum esse narravit, quæ cum illo dixerunt Marcus et Lucas, non habent repugantiæ questionem; quæ autem ipse solus dixit, multo magis sine controversia sunt : nec in ipso ordine, quamvis aliquanto diversum alius alium teneat, partim gestarum rerum, partim recordationis suæ, video quid vel cui quisque adverteretur.

CAPUT XLII. — *Quod venit in patriam suam, et mirabantur doctrinam, cum genus ejus contemnerent : quomodo consentiat Marco et Luca Matthæus, maxime utrum narrandi ordo nihil alteri adverteretur.*

89. Sequitur ergo Matthæus : *Et factum est cum consummasset Jesus parabolas istas, transit inde : et veniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum*¹, etc., usque ad illud ubi ait, *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum (Matth. xiii, 53-58).* A superiore sermone parabolarum sic transit, ut non ostendat consequentis ordinis necessitatem : præsertim quia Marcus ab istis parabolis, non in quod iste, sed in aliud tendens, in quod et Lucas ita contexit narrationem, ut credibilis ostendatur hoc esse potius consequenter gestum, quod ipsi duo continuenter adjungunt, de navi scilicet in

¹ Mss. tres, *in synagoga eorum* : juxta græcum textum.

qua dormiebat Jesus, et de illo miraculo expulso- rum dæmoniorum apud Geraseos (*Marc.* iv, 35; v, 17, et *Luc.* viii, 22-37), quæ duo Matthæus jam superior recolens interposuit (*Matth.* viii, 23-34). Nunc ergo quæ in patria sua Dominus dixerit vel ei dicta sint, videamus utrum cum aliis duobus Marco et Luca concordent. Nam Joannes longe in diversis et dissimilibus narrationis suæ locis vel dicta esse Domino talia (*Joan.* vi, 42), vel eum dixisse commemorat, qualia hoc loco tres cæteri meminerunt.

90. Et Marcus quidem eadem prope commemorat hic omnia quæ Matthæus, nisi quod Dominum fabrum et Mariæ filium dicit a civibus suis dictum (*Marc.* vi, 1-6), non, sicut Matthæus, fabri filium. Nec mirandum est, cum utrumque dici potuerit: eo enim et fabrum credebant, quo fabri filium. Lucas autem eandem rem gestam latius indicat, et plura ibi commemorat; nec longe post baptismum et tentationem ejus hoc inserit, sine dubio præoccupans quod multis rebus interpositis postea gestum est: unde quisque possit advertere, quod huic tam magnæ questioni, quam de consensu Evangelistarum enodandam Deo adjuvante suscepimus, plurimum necessarium est, non nescientes aliquid eos præternisisse, aut nescientes quemadmodum se ordo rerum gestarum haberet, alium potius ordinem suæ recordationis tenuisse; quod hinc evidentissime intelligi potest, quia Lucas antequam aliquid narraret Dominum fecisse Capharnaum, præoccupavit hunc locum, quem nunc consideramus, ubi cives ejus et potentiam virtutis in eo stupebant, et ignobilitatem generis contemnebant. Nam hoc eum dicit eis dixisse, *Utique dicetis mihi: Medice, cura teipsum: quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua;* cum secundum eju- dem ipsius Lucæ narrationem nihil adhuc legatur fecisse Capharnaum. Quod quia longum non est, et facillimum est et pernecessarium, totum inserimus, unde ad hoc narrandum et quomodo venerit. Posteaquam baptizatum et tentatum Dominum indicavit, ita sequitur: « Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus. Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilæam: et fama exiit per universam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum, et magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundu- m consuetudinem suam die sabbati in synago- gam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber prophete Isaiæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me; propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, dimittere contractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum et diem retributionis. Et cum pliusset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Coepit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, et dicebant: Nonne hic est

filius Joseph? Et ait illis, Utique dicetis mihi hæc similitudinem: Medice, cura teipsum. Quanta au- divimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua (*Luc.* iv, 13-23), et cætera, donec peragat totum ipsum narrationis suæ locum. Quid ergo evidentius, quam hoc eum scientem præoccupasse narrandum, cum utique jam magna ab illo in Capharnaum facta fuisset et ipse noverit, et ipse commemoret, quæ se nondum narrasse utique scit? Neque enim tantum ab ejus baptismo progressus est, ut oblitus putetur non- dum se aliquid commemorasse de iis quæ in Caphar- naum gesta fuerant: modo enim coepit post bap- tismum aliquid narrare de Domino.

CAPUT XLIII. — *Quemadmodum inter se conveniant Matthæus, Marcus et Lucas de verbis Herodis cum audisset de mirabilibus Domini, vel de ipso narratio- nis ordine.*

91. Sequitur Matthæus: *In illo tempore audivit He- rodes tetrarcha samam Jesu, et ait pueris suis: Ille est Joannes Baptista; ipse surrexit a mortuis, et ideo vir- tutes operantur in eo* (*Matth.* xiv, 1, 2). Marcus hoc idem et eodem modo dicit, sed non eodem ordine (*Marc.* vi, 14-16). Nam posteaquam discipulus Dominus misit, dicens eis ne quid in via ferrent, nisi virgam tantum, terminato eo sermone, quantum ab illo commemora- tum est, etiam hoc subjecit, nulla tamen facta neces- sitate, qua hoc etiam consequenter gestum esse intel- ligere cogemur: sicut nec Matthæus; *In illo enim tempore dixit, non, In illo die, vel hora: nisi quod Marcus non quod Herodes dixerit, sed, Dicebant, in- quit, quia Joannes Baptista surrexit a mortuis: Mat- thæus vero de ipso Herode, Ait, inquit, pueris suis. Lucas etiam cum narrandi ordinem, quem Marcus, teneus, nec ipse sane etiam rerum gestarum eundem ordinem fuisse credi cogens, ita hoc idem commemo- rat: Audivit autem, inquit, Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, et hæsitabat, eo quod diceretur a quibusdam quia Joannes surrexit a mortuis; a quibus- dam vero, quia Elias apparuit; ab aliis autem, quia propheta unus de antiquis surrexit. Et ait Herodes: Joannem ego decollavi; quis est autem iste de quo ego audio talia? Et quærebat videre eum* (*Luc.* ix, 7-9). In his verbis Lucas quoque Marco attestatur, ad hoc dui- taxat quod alii dixerint, non Herodes, Joannem a mortuis surrexisse. Sed quia hæsitantem commemo- ravit Herodem, verbaque ejus ita postea posuit dice- tis, *Joannem ego decollavi; quis est autem iste de quo audio ego talia?* intelligendum est aut eum post hanc hæsitationem confirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cum ait pueris suis, sicut Matthæus narrat, *Et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista; ipse sur- rexit a mortuis, et ideo virtutes operantur in eo:* aut ita pronuntianda sunt hæc verba, ut hæsitantem adhuc indicent. Si enim diceret, Numquidnam hic est, aut, Numquid forte hic est Joannes Baptista? non opus esset admonere aliquid de pronuntiatione, qua dubi- tans atque hæsitans intelligatur. Nunc quia illa verba desunt, utroque modo pronuntiarî potest; ut aut con- firmatum eum ex aliorum verbis, credentem dixisset

accipiamus; aut adhuc, sicut Lucas commemorat, hesitantem: præsertim quia et Marcus, qui superius dixerat, ab aliis fuisse dictum quod Joannes a mortuis resurrexit, in extremo tamen ipsum Herodem dixisse non tacet, *Quem ego decollavi Joannem, hic a mortuis resurrexit*. Quæ item verba duobus modis pronuntiarî possunt, ut aut confirmantis, aut dubitantis intelligantur. Cum autem Lucas posteaquam hoc commemoravit, in aliud transeat; duo isti, Mathæus et Marcus ex hac occasione narrant quemadmodum sit ab Herode Joannes occisus.

CAPUT XLIV. — *De Joanne incluso, vel etiam occiso, quo ordine ab his tribus narretur.*

92. Sequitur ergo Mathæus, et dicit: *Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiadem, uxorem fratris sui, etc., usque ad eum locum ubi ait, Et accedentes discipuli ejus, tulerunt corpus¹, et sepelierunt illud; et venientes nuntiaverunt Jesu (Matth. xiv, 3-12)*. Marcus hoc similiter narrat (*Marc. vi, 17-29*): Lucas autem non eodem ordine id recordatur, sed circa ipsum baptismum quo Dominus baptizatus est. Unde hoc præoccupasse intelligitur et ipse ex occasione, ut ibi narraret quod multo post factum est. Cum enim commemorasset Joannis verba de Domino, quod ventilabrum in manu ejus, et mundabit aream suam, frumenta recondet in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili: continuo subjecit, quod non continuo factum esse Joannes evangelista apertissime exponit, cum commemorat, posteaquam baptizatus esset Jesus, isse illum in Galilæam, quando fecit de aqua vinum; et inde post paucorum dierum in Capharnaum habitationem, rediisse ad Judæam terram, et ibi baptizasse multos circa Jordanem, antequam missus esset Joannes in carcerem (*Joan. ii, 1, 12, et iii, 22-24*). Quis autem non putet, qui minus² in his litteris eruditus est, tanquam post illa verba de ventilabro et de area mundata, continuo sit a Joanne offensus Herodes, et eum in carcerem miserit? Non autem hoc ordine ista narrata quo gesta sunt, et alibi jam probavimus, et hoc ipso loco non quilibet alius, sed idem Lucas hoc probat (*Luc. iii, 15-21*). Si enim post verba illa continuo Joannes in carcerem missus est, quomodo post ipsam commemorationem Joannis in carcerem missi baptizatus est Jesus, secundum ipsius Lucæ narrationem? Proinde manifestum est, ex occasione recordatum præoccupasse, et ante multa quæ priusquam Joanni hoc fieret, gesta narraturus erat, hoc præoccupatum in sua narratione præmissæ. Sed nec illi duo Mathæus et Marcus eo rerum ordine de Joanne in carcerem misso in sua narratione posuerunt, quo factum apparet etiam in eorum scriptis: nam et ipsi dixerunt, tradito Joanne Dominum huc in Galilæam (*Matth. iv, 12, et Marc. i, 14*); et post multa quæ fecit in Galilæa, veniunt ad Herodis

admonitionem vel hæsitationem, quod Joannes, quem decollavit, a mortuis resurrexit (*Matth. xiv, 1, 2, et Marc. vi, 14-16*); et ex hac occasione narrant omnia quæ de Joanne contigerunt incluso et occiso.

CAPUT XLV. — *Ad miraculum de quinque panibus quo ordine ab omnibus, et quemadmodum ventum sit.*

93. Sequitur ergo Mathæus, cum dixisset nuntiatum esse Christo quod Joannes occisus ait, et ita narrationem contexit: *Quod cum audisset, inquit, Jesus, recessit inde in navicula in locum desertum soorsum. Et cum audissent turbæ secutæ sunt eum pedestres de civitatibus. Et extera vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum (Matth. xiv, 13, 14)*.

Hoc continuo post Joannis passionem factum esse commemorat. Unde post hæc, facta sunt illa quæ primo narrata sunt, quibus motus Herodes dixit, *Joannem ego decollavi*. Illa enim posteriora debent intelligi, quæ ad Herodem pertulit fama, ut moveretur, et hæsitaret quisnam iste esse posset, de quo audiret talia, cum Joannem ipse occidisset. Marcus autem posteaquam passionem Joannis narravit, commemorat discipulos missos rediisse ad Jesum, et renuntiassæ illi omnia quæ egerant et docuerant; et Dominum eis (quod ipse solus commemorat) dixisse ut requiescerent pusillum in deserto, et ascendisse cum eis in navem, et isse: et turbas hoc videntes prævenisse eos illum; quarum misertum Dominum docuisse multa; et hora jam progrediente factum esse ut de quinque panibus et duobus piscibus omnes qui aderant pascerentur (*Marc. vi, 30-44*). Quod miraculum omnes quatuor Evangelistæ commemoraverunt. Lucas etiam qui jam longe supra de Joannis passione narraverat (*Luc. iii, 20*), ex occasione qua diximus, nunc posteaquam commemoravit illam Herodis hæsitationem de Domino quisnam esset, hoc continuo subjungit quod Marcus, id est, rediisse ad illum Apostolos, et narrasse illi quæcumque fecerant, et assumptis eis recessisse in locum desertum, atque eo secutis turbas, et locutum esse de regno Dei, et eos qui cura indigebant sanasse: atque inde etiam ipse³ die declinante commemorat miraculum de quinque panibus factum (*Id. ix, 10-17*).

94. At vero Joannes, qui multam ab eis tribus Evangelistis eo distat, quia magis in sermonibus quos Dominus habuit immoratur, quam in factis quæ mirabiliter fecit, posteaquam commemoravit eum relictæ Judæa abiisse iterum in Galilæam, quod tunc intelligitur factum, cum et alii Evangelistæ dicunt eum Joanne tradito isse in Galilæam; posteaquam ergo id commemoravit Joannes, in transitu ejus per Sainariam multa quæ locutus est ex occasione illius Samaritanæ quam invenit ad puteum, contexit narrationi suæ: et post duos dies dicit eum inde exiisse in Galilæam, deinde venisse in Cana Galilææ, ubi fecerat de aqua vinum, et sanasse filium reguli cujusdam (*Joan. iv, 3, 5, 45-54*). Alia vero, quæ illum in Galilæa fecisse atque dixisse alii dixerunt, Joannes tacet: sed sano,

¹ Editi, corpus ejus. Abest. ejus, a Mss. et a græco.

² Editi, nisi qui minus, etc. Abest, nisi, a Mss. ut sit iste sensus, Quis autem, si minus in his litteris eruditus est, non putet.

³ Er. et Lov. serunt, ipso die. M.

quod illi tacuerunt, dicit ascendisse eum in die festo Jerosolymis, et fecisse ibi miraculum illud de homine qui triginta octo annos habebat in infirmitate, nec habebat hominem a quo in piscinam deponeretur, in qua variis valetudinibus affecti sanabantur; et ex hac occasione multa eum locutum fuisse commemorat. Post hæc eum dicit abiisse trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, et secutam multitudinem magnam: deinde abiisse in montem, et ibi sedisse cum discipulis suis, proximo Pascha die festo Judæorum: tum levatis oculis et visa multitudine maxima, pavise eam de quinque panibus et duobus piscibus (*Joan. v-vi, 13*); quod et cæteri Evangelistæ dicunt. Ac per hoc, prætermisisse illum per quæ illi narrando ad hujus miracoli commemorationem venerunt, certum est: verumtamen tanquam ex alia narrationis via, cum et illi tacuissent quæ iste dixisset, ad hoc miraculum de quinque panibus occurrerunt sibi et illi tres qui pene pariter ambulabant, et iste qui sermonum Domini alta connectans, per alia quæ illi tacuerunt circumvolavit quodammodo, et eis ad miraculum de quinque panibus pariter commemorandum, non multo post ab eis rursus in altiora revolaturus occurrat.

CAPUT XLVI. — *In ipso de quinque panibus miraculo quemadmodum inter se omnes quatuor conveniant.*

95. Sequitur ergo Matthæus, et ad ipsam de quinque panibus factum narrationem suam ex ordine ita perducit: *Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: Desertus est locus, et hora jam præterit; dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas. Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire; date illis vos manducare, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis* (*Math. xiv, 15-21*). Hoc ergo miraculum quod omnes quatuor Evangelistæ commemorant (*Marc. vi, 34-44, et Luc. ix, 12-17*), et putantur inter se aliquid discrepare, considerandum atque tractandum est, ut ex hoc etiam ad cætera similia regulæ locutionum discantur, quibus tam diversis eadem tamen sententia retinetur, et eadem rerum veritas custoditur. Et inchoanda quidem est consideratio, non a Matthæo secundum ordinem Evangelistarum, sed a Joanne potius, a quo ita expressa est ista narratio, ut etiam nomina discipulorum diceret, cum quibus de hac re locutus est Dominus. Ita enim dicit: *Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum: Unde ememus panes ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum; ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos et duos pisces; sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo Jesus: Facite homines discumbere. Erat autem serenum multum in loco: discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia. Accipit ergo panes Jesus, et cum gratias egisset, distribuit dis-*

cumbentibus: similiter et ex piscibus quantum orlebant. Hi autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfluerunt his qui manducaverant (*Joan. vi, 5-13*).

96. Non hic queritur quod iste dixit, cujusmodi essent panes; hordeaceos enim fuisse non tacuit, quod cæteri tacuerunt: neque hoc queritur, quod iste non dixit, fuisse ibi etiam præter quinque millia virorum, mulieres et parvulos, quod dicit Matthæus. Et omnino jam certum esse debet, et regulariter teneri in talibus quæstionibus, neminem moveri oportere, cum ab alio dicitur quod ab alio prætermittitur. Sed queritur quomodo ea quæ dixerunt, vera sint omnia, ne narrationem alterius narrans aliud alter excludat. Si enim Dominus, secundum narrationem Joannis, prospectis turbis, quæsiivit a Philippo, tentans eum, unde illis escæ dari possent; potest movere quomodo sit verum, quod alii narraverunt, prius dixisse Domino discipulos, ut dimitteret turbas, quo possent sibi alimentum emere de proximis locis: quibus ille respondit secundum Matthæum, *Non habent necesse ire; date eis vos manducare*. Cui etiam Marcus Lucasque consentiunt, tantum hoc prætermittentes quod ait, *Non habent necesse ire*. Intelligitur ergo post hæc verba Dominum inspexisse multitudinem, et dixisse Philippo quod Joannes commemorat, isti autem prætermiserunt. Deinde quod Philippus apud Joannem respondit, hoc Marcus a discipulis responsum esse commemorat, volens intelligi hoc ex ore cæterorum Philippum respondisse: quanquam et pluralem numerum pro singulari usitatissimo ponere potuerunt. Quod ergo ait Philippus, *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat*; hoc est dicere, quod ait Marcus, *Euntes ememus ducentis denariis panes, et dabimus eis manducare*. Quod autem commemorat idem Marcus dixisse Dominum, *Quot panes habetis?* prætermiserunt cæteri. Quod autem Andreas apud Joannem de quinque panibus et duobus piscibus suggestit, hoc cæteri pluralem numerum pro singulari ponentes, ex discipulorum persona retulerunt. Et Lucas quidem responsum Philippi ait responsum Andree in unam sententiam constrinxit: quod enim ait, *Non sunt nobis plus quam quinque panes et duo pisces*, Andree retulit responsum: quod vero adjunxit, *Nisi forte nos escas, et emamus in omnem hanc turbam escas*, videtur ad responsum Philippi pertinere; nisi quod de ducentis denariis tacuit: quanquam et in ipsius Andree sententia potest hoc intelligi. Cum enim dixisset, *Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces*; adjunxit etiam ipso, *Sed hæc quid sunt inter tantos?* hoc est dicere, *Nisi forte nos escas, et emamus in omnem hanc turbam escas*.

97. Ex qua universa varietate verborum, rerum autem sententiarumque concordia, satis apparet, salubriter nos doceri, nihil querendum in verbis nisi loquentium voluntatem: cui demonstrandæ invigilare

debent omnes veridici narratores, cum de homine, vel de angelo, vel de Deo aliquid narrant; horum enim voluntas verbis promi potest, ne de ipsa inter se aliquid discrepent.

98. Sane prætermittere non oportet hoc loco intentum et ad cætera, quæ talia forte occurrerint, facere lectorem, quia Lucas dixit quinquagenos jussos esse discumbere, Marcus vero et quinquagenos et centenos. Quod hic ideo non movet, quia unus partem dixit, alter totum: qui enim etiam de centenis retulit, hoc retulit quod ille prætermisit: nihil itaque contrarium est. Verumtamen si alius de quinquagenis tantum commemoraret, alius tantum de centenis, valde videretur esse contrarium; nec facile dignosceretur utrumque dictum esse, unum autem ab altero, alterum ab altero esse commemoratum: et tamen attentius consideratum inveniri debuisset quis non fateatur? Hoc ideo dixi, quia existunt sæpe aliqua ejusmodi, quæ parum intendentibus et temere judicantibus contraria videantur, et non sint.

•CAPUT XLVII. — *Quod ambulavit super aquas, quomodo qui hoc dixerunt inter se conveniant; et quomodo ab illo loco digrediantur, ubi turbas de quinque panibus pavit.*

99. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et dimissa turba ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto, solus erat ibi: navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus; erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eum ambulans supra mare. Et videntes eum supra mare ambulantem turbati sunt, dicentes: Quia phantasma est, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Venerunt et adoraverunt eum dicentes: Vere Filius Dei es (Matth. xiv, 23-33)*. Marcus quoque hoc idem post narratum de quinque panibus miraculum ita sequitur: *Et cum sero esset, erat navis in medio mari, et ipse solus in terra. Et videns eos laborantes in remigando, erat enim ventus contrarius eis, etc. (Marc. vi, 47-54)*, similiter, nisi quod de Petro super aquas ambulante nihil dixit. Hoc autem ne moveat præcavendum est, quod Marcus dixit de Domino, cum ambularet super aquas, et volebat præterire eos. Quomodo enim hoc intelligere potuerunt, nisi quia in diversum ibat, eos volens tanquam alienos præterire, a quibus ita non agnoscebatur, ut phantasma putaretur? Quod ad mysticam significationem referri, quis usque adeo tardus est, ut nolit advertere? Sed tamen turbatis et exclamantibus subvenit, dicens, *Confidite, ego sum; nolite timere*. Quomodo ergo eos volebat præterire, quos paventes ita confirmat, nisi quia illa voluntas præterendi ad eliciendum illum clamorem valebat, cui subveniri oportebat!

100. Joannes etiam adhuc cum istis aliquantum immoratur. Nam post narratum de quinque panibus miraculum, ipse quoque hoc de laborante navicula, et de ambulatione Domini super aquas non tacet, ita contextens: *Jesus ergo cum cognovisset quia venturi essent, ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare: et cum ascendis-*

sent navem, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ jam factæ erant, et non venerat ad eos Jesus. Mare autem vento magno flante exsurgebat, etc. (Joan. vi, 15-21). Nihil hic contrarium videri potest, nisi quod Matthæus dimissis turbis eum dicit ascendisse in montem, ut illic solus oraret: Joannes autem, in monte fuisse, cum eisdem turbis quas de quinque panibus pavit¹. Sed cum et ipse Joannes dicat post illud miraculum fugisse eum in montem, ne a turbis teneretur, quæ eum volebant regem facere; utique manifestum est quod de monte in planiora descenderant, quando illi panes turbis ministrati sunt. Et ideo non est contrarium quod ascendit rursus in montem, sicut et Matthæus et Joannes dicunt: nisi quod Matthæus dicit, *ascendit*; Joannes autem, *fugit*: quod esset contrarium, si fugiens non ascenderet. Nec illud repugnat quod Matthæus dixit, *ascendit in montem solus orare*; Joannes autem, *Cum cognovisset, inquit, quia venturi essent, ut facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus*. Neque enim causæ orandi contraria est causa fugiendi: quandoquidem et hinc Dominus, transfigurans in se corpus humilitatis nostræ, ut conforme faceret corpori gloriæ suæ (*Philipp. iii, 21*), id quoque docebat, hanc esse nobis magnam causam orandi, quando est causa fugiendi. Nec illud adversum est, quod Matthæus prius cum dixit jusse discipulos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas, ac deinde dimissis turbis ascendisse in montem solum orare; Joannes vero prius eum fugisse commemorat solum in montem, ac deinde, *Ut autem sero factum est, inquit, descenderunt discipuli ejus ad mare; et cum ascendissent navem, etc.* Quis enim non videat hoc recapitulando Joannem postea dixisse factum a discipulis, quod jam Jesus jusserat antequam fugisset in montem; sicut solet in sermone ad aliquid prætermisum rediri quodammodo? Sed quia ipse reditus, maxime in brevitate ac puncto temporis factus, non commemoratur; putant plerumque qui audiunt, hoc etiam postea factum esse quod postea dicitur. Sic etiam quos dixerat ascendisse navem, et venisse trans mare in Capharnaum, dicit ad eos in mari laborantes venisse Dominum ambulantem super aquas: quod utique prius in ipsa navigatione factum est, qua veniebant Capharnaum.

101. Lucas autem post narratum de quinque panibus miraculum pergit in aliud, et ab ordine isto digreditur. Neque enim aliquid de navicula illa commemorat, et de via Domini super aquas: sed cum dixisset: *Et manducaverunt omnes, et saturati sunt, et sublatum est quod supersuit illis fragmentorum coplini duodecim*; deinde subjunxit, *Et factum est, cum solus esset orans, erant cum illo et discipuli, et interrogavit illos dicens: Quem me dicunt esse turbæ (Luc. ix, 17, 18)? jam deinceps aliud narrans, non quod illi*

¹ Sic in aliquot melioris notæ Mss. At in aliis duodecim Mss. habetur *in monte fuisse, cum eisdem turbis de quinque, etc.* In editis autem Er. et Lov., in montem fugisse, cum eisdem turbis de quinque, etc.

tres, qui Dominum ambulantes super aquas venisse ad navigantes discipulos retulerunt. Nec ideo putari debet in illo monte, quo eum dixit Matthæus ascendisse, ut solus oraret, dixisse discipulis, *Quem me dicunt esse turbæ* (Lucas enim videtur in hoc congruere Matthæo, quia dixit, *cum solus esset orans*; cum ille dixisset, *ascendit in montem solus orare*)? sed omnino alibi, cum solus oraret, et essent cum illo discipuli, hoc interrogavit. Solum quippe Lucas fuisse dixit, non sine discipulis, sicut Matthæus et Joannes, quando ab illo discesserunt, ut præcederent eum trans mare. Iste namque apertissime adjunxit, *Erant cum illo et discipuli*. Proinde solum dixit, sine turbis, quæ cum illo non habitabant.

CAPUT XLVIII. — *Quomodo Matthæus et Marcus Joanni non adversentur in eo quod ab eis tribus narratur quid posteaquam transfretarunt factum sit.*

102. Sequitur Matthæus, dicens: *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesar. Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes: et rogabant eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent; et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt. Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ et Pharisei dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem manducant, etc., usque ad illud ubi ait, *Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem* (Matth. xiv, 34; xv, 20).*

Hæc et Marcus commemorat sine aliqua repugnantie questione (Marc. vii, 1-23): quidquid enim diverso modo ab alio dicitur, ab eadem sententia non recedit. Joannes autem ab navicula, ad quam Dominus super mare ambulans venit, posteaquam exierunt in terram, more suo in sermonem Domini intentus, cum ex occasione panis multa præcipueque divina locutum esse commemorat; postque ipsum sermonem rursus in aliud atque aliud ejus narratio sublimiter fertur (Joan. vi, 22-72). Nec tamen in eo quod ab istis digreditur, aliquid ordini istorum, illius in alia transitus adversatur. Quid enim prohibet intelligere et illos esse sanatos a Domino, de quibus narrant Matthæus et Marcus; et illis qui eum secuti sunt trans mare, hæc eum locutum esse, quæ prædicat Joannes: quandoquidem Capharnaum, quo dicuntur secundum Joannem transfretasse, juxta stagnum est Genesar, ad quam terram secundum Matthæum dicuntur exisse?

CAPUT XLIX. — *De muliere Chananæa quæ dixit, Et canes edunt de micis cadentibus de mensa dominorum suorum, quomodo inter se Matthæus Lucasque consentiant.*

103. Sequitur itaque Matthæus post illum sermonem Domini, ubi de non lotis manibus cum Phariseis egit, atque ita conserit narrationem, ordinem, quantum ipse transitus indicat, rerum etiam quæ consecutæ sunt servans: *Et egressus, inquit, inde Jesus recessit in partes Tyri et Sidonis. Et ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa, clamavit dicens ei: Miserere mei, Domine, fili David; filia mea male a læmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum, etc.,*

SANCT. AUGUST. III.

usque ad illud ubi ait, *O mulier, magna est fides tua; fiat sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora* (Matth. xv, 21-23). Hoc de muliere Chananæa etiam Marcus commemorat, eundem rerum gestarum ordinem servans, nec afferens aliquam repugnantie questionem, nisi quod in domo dicit fuisse Dominum cum ad illum venit eadem mulier profilia sua rogans (Marc. vii, 24-30). Matthæus autem posset quidem facile intelligi de domo tacuisse, eandem tamen rem commemorasse: sed quoniam dicit discipulos Domino ita suggessisse, *Dimitte illam, quoniam clamat post nos*; nihil videtur aliud significare, quam post ambulantes Dominum mulierem illam deprecatorias voces emisisse. Quomodo ergo in domo, nisi quia intelligendum est dixisse quidem Marcum quod intraverit ubi erat Jesus, cum eum prædixisset fuisse in domo? Sed quia Matthæus ait, *Non respondit ei verbum*; dedit agnoscere, quod ambo tacuerunt, in eo silentio egressum fuisse Jesum de domo illa: atque ita cætera contexuntur, quæ jam in nullo discordant. Quod enim Marcus commemorat ei Dominum respondisse de pane filiorum non mittendo canibus, illis interpositis, dictum est, quæ Matthæus dicta non tacuit: id est, quia discipuli rogaverunt eum pro illa; et quia respondit non se esse missum nisi ad oves quæ perierunt domus Israel; et quia illa venit, id est, consecuta est, et adoravit eum dicens, *Domine, adjuva me*: tunc deinde dictum est quod Evangelistæ ambo commemorant.

CAPUT L. — *Cum de septem panibus pavit turbas, utrum inter se Matthæus Marcusque consentiant.*

104. Sequitur Matthæus ita narrans: *Et cum transisset inde Jesus, venit secus mare Galilææ; et ascendens in montem, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, claudos, cæcos, debiles, et alios multos, et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos: ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes; et magnificabant Deum Israel. Jesus autem convocatis discipulis suis dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducant, etc., usque ad illud ubi ait, *Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos et mulieres* (Matth. xv, 29-38). Hoc aliud miraculum de septem panibus et paucis pisciculis etiam Marcus commemorat eodem pene etiam ordine, nisi quia interponit quod nullus alius dicit, de surdo cui Dominus aures aperuit, spuens et dicens, *Effeta, quod est, adaperire* (Marc. vii, 31; viii, 9).*

105. Hoc sane non ab re fuerit admonere in hoc miraculo de septem panibus, quod duo evangelistæ Matthæus Marcusque posuerunt, quia si aliquis eorum id dixisset, qui de illis quinque panibus non dixisset, contrarius cæteris putaretur. Quis enim non existimaret unum idemque factum esse; non autem integre et veraciter, sive ab illo, sive ab aliis, sive ab omnibus fuisse narratum, sed aut illum pro quinque panibus septem dum falleretur commemorasse, aut illos pro septem quinque, aut utrosque mentitos, vel oblivione deceptos? Hoc et de duodecim cophinis, et de septem

(Trente-six.)

sportis opinaretur quasi contrarium : hoc de quinque millibus, et de quatuor millibus eorum qui pascerentur. Sed quia illi qui miraculum de septem panibus narraverunt, nec illud de quinque tacuerunt, neminem movet, et utrumque factum omnes intelligunt. Hoc ideo diximus, ut sicubi simile invenitur factum a Domino, quod in aliquo alteri Evangelistæ ita repugnare videatur, ut omnino solvi non possit, nihil aliud intelligatur quam utrumque factum esse, et aliud ab alio commemoratum : sicut de centenis, et quinquagenis discumbentibus commendavimus; quia si non etiam illud utrumque apud unum inveniremus, contraria singulos dixisse putaremus (a).

CAPUT LI. — *Quod dicit Matthæus inde eum venisse in fines Magedan, quomodo congruat Marco; et in eo quod petentibus signum respondit iterum de Jona.*

106. Sequitur Matthæus, et dicit : *Et dimissa turba ascendit in naviculam et venit in fines Magedan*, etc. usque ad illud ubi ait, *Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ* (Matth. xv, 39; xvi, 4). Hoc jam et alibi dixit idem Matthæus (Id. xii, 39). Unde etiam atque etiam retinendum est, sæpius Dominum eadem dixisse; ut quod existente contrario solvi non potuerit, bis dictum intelligatur. Hunc sane ordinem etiam Marcus tenens, post illud de septem panibus miraculum, hoc idem subjicit quod Matthæus, nisi quod Dalmanutha, quod in quibusdam codicibus legitur, non dixit Matthæus, sed Magedan (Marc. viii, 10-12). Non autem dubitandum est eundem locum esse sub utroque nomine. Nam plerique codices non habent etiam secundum Marcum, nisi Magedan. Nec illud moveat, quod Marcus non dicit responsum esse quærentibus signum de cælo, idem quod Matthæus de Jona, sed ait Dominum respondisse, *Signum non dabitur ei*. Intelligendum est enim quale petebant, hoc est, de cælo : prætermisit autem dicere de Jona, quod Matthæus commemoravit.

CAPUT LII. — *De fermento Pharisæorum, quomodo cum Marco conveniat, vel re vel ordine.*

107. Sequitur Matthæus : *Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis : Intuemini, et cavete a fermento Pharisæorum et Saducæorum*, etc., usque ad illud ubi ait, *Tunc intellexerunt quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina Pharisæorum et Saducæorum* (Matth. xvi, 5-12). Hæc eadem etiam Marcus et eodem ordine digere (Marc. viii, 13-21).

CAPUT LIII. — *Cum interrogavit discipulos, quem illi dicerent homines, utrum nihil inter se repugnet Matthæus, Marcus et Lucas, rebus aut ordine.*

108. Sequitur Matthæus : *Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi, et interrogabat discipulos suos dicens : Quem me¹ dicunt homines esse Filium hominis? At illi dixerunt : Alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex Prophe-*

¹ In editis exciderat, me; quod hic in optimæ notæ Mss. habetur, et in græco.

(a) Vide supra, cap. 46.

tis, etc., usque ad illud ubi ait, *Et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis* (Matth. xvi, 13-19). Hoc eodem pene ordine Marcus narrat, sed interposuit primo de cæco illuminato, quod solus ipse commemorat, de illo qui dixit Domino, *Video homines sicut arbores ambulantes* (Marc. viii, 22-29). Lucas autem post miraculum illud de quinque panibus hoc recordatur, atque inserit (Luc. ix, 18-20) : cujus recordationis ordo, sicut supra jam ostendimus, nihil repugnat ordini istorum. Sed potest illud movere, quod Lucas Dominum interrogasse discipulos suos, quem illum dicerent homines, tunc dixit, cum esset solus orans, et adessent etiam ipsi : porro autem Marcus in via dicit illos hoc ab eodem interrogatos. Sed eum movet, qui nunquam oravit in via¹.

109. Jam etiam dixisse me recolo, ne quis arbitretur quod hic Petrus nomen accepit, ubi illi ait, *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Non enim accepit hoc nomen, nisi ubi Joannes commemorat ei dictum esse, *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus* (Joan. i, 42). Unde nec illo loco, ubi Marcus duodecim discipulos nominatim commemorans, dixit appellatos Jacobum et Joannem filios tonitruum, arbitrandum est nomen accepisse Petrum; quia dixit illic quod imposuerit ei nomen ut vocaretur Petrus (Marc. iii, 16-19) : hoc enim recollendo dixit, non quod tunc factum sit.

CAPUT LIV. — *Ubi prænuuntiavit discipulis passionem suam, quæ sit inter Matthæum, Marcum et Lucam convenientia.*

110. Sequitur Matthæus, et dicit : *Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus. Exinde cæpit Jesus ostendere discipulis suis quia oporteret eum ire Jerosolyman, et multa pati a senioribus et Scribis*, etc., usque ad illud ubi ait, *Non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* (Matth. xvi, 20-23). Hæc eodem ordine subnectunt Marcus et Lucas (Marc. viii, 30-33, et Luc. ix, 21, 22) : sed Lucas de Petro, quod passioni Christi contradixerit, tacet.

CAPUT LV. — *Ubi subjungunt iidem tres quomodo præcepit Dominus ut post eum qui voluerit veniat quam secum concordent.*

111. Sequitur Matthæus : *Tunc Jesus dixit discipulis suis : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*, etc., usque ad illud ubi ait, *Et tunc reddet unicuique secundum opus ejus* (Matth. xvi, 24-27). Hoc et Marcus subjungit eundem ordinem servans : sed ipse non dicit de Filio hominis venturo cum Angelis suis, ut reddat unicuique secundum opus suum. Commemoratur tamen etiam illud dixisse Dominum, *Qui enim me confusus fuerit, et mea verba, in generatione ista adultera et peccatrice, et Filius hominis confundetur eum cum venerit in gloria sua cum Angelis sanctis* (Marc. viii, 34-38). Quod intelligi potest ad eamdem sententiam pertinere, qua dixit Matthæus, ut reddat unicuique secun-

¹ Er. et Lov. : Qui putat quod nunquam oravit in via At. Rat. Mss. non habent, prædat quod.

dum opus suum. Lucas quoque eadem eodemque ordine annectit, non multum diverso verborum modo, eadem tamen sententiarum veritate simillimus¹ (*Luc. ix, 25-26*).

CAPUT LVI. — *Quod se Dominus tribus discipulis in monte ostendit cum Moyse et Elia, quomodo inter se congruant tres isti ordine et rebus, et maxime propter numerum dierum, quia Matthæus et Marcus dicant post sex dies factum, quod Lucas post octo.*

112. Sequitur Matthæus: *Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis venientem in regno suo. Et post dies sex assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in montem excelsum seorsum, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat.* Hæc visio Domini in monte coram tribus discipulis, Petro, Jacobo et Joanne, ubi etiam de cælo illi testimonium paternæ vocis perhibuitur, a tribus Evangelistis eodem ordine commemoratur, et ad easdem omnino sententias (*Matth. xvi, 28; xvii, 9; Marc. viii, 39; ix, 9, et Luc. ix, 27-56*): sed cætera secundum ea genera locutionum diversa, sine ulla sententiarum diversitate, quæ multis locis superius demonstravimus, videri a legentibus possunt.

113. Quod autem Marcus post sex dies factum dicit, sicut Matthæus, Lucas autem post octo, non contemnendi sunt, si quos movet, sed ratione reddita instruendi. Dicit enim quando enuntiamus dicentes: Post tot dies; aliquando non annumeramus cum in quo loquimur, et eum quo res ipsa futura est, quam prænuntiamus vel pollicemur, sed medios, post quos revera plenos atque integros illud futurum est. Hoc fecit Matthæus et Marcus; excepto eo die quo hæc loquebatur Jesus, et illo quo exhibuit memoratam in monte visionem, medios dies intuentes dixerunt, *Post sex dies*: quod ille annumeratis finalibus, id est primo atque ultimo, dixit, *Post octo dies*, eo loquendi modo quo pars pro toto commemoratur.

114. Item quod Lucas ait de Moyse et Elia, *Et factum est, dum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Præceptor, bonum est nos hic esse, et cætera*, non debet putari contrarium ei, quod Matthæus Marcusque ita conjunxerunt, Petrum hoc suggestisse quasi adhuc Moyses et Elias cum Domino loquerentur. Non enim expresserunt, quod tunc; sed tacuerunt potius, quod iste addidit, illis discedentibus hoc Petrum de tribus tabernaculis faciendis Domino suggestisse. Addidit etiam Lucas, intransibus illis in nubem, factam esse vocem de nube; quod illi non dixerunt, sed nec contradixerunt.

CAPUT LVII. — *Ubi de adventu Eliæ locutus est eis, quæ sit convenientia inter Matthæum et Marcum.*

115. Sequitur Matthæus: *Et interrogaverunt eum discipuli dicentes: Quid ergo Scribæ dicunt quod Eliam oporteat primum venire? At ille respondens ait eis: Elias quidem venturus est, et restituet omnia: dico autem vobis quia Elias jam venit, et non cognoverunt eum,*

¹ Rat. et duo Mas., *sententiam veritate simillimo.*

sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt; sic et Filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis (Matth. xvii, 10-15). Hoc idem Marcus, etiam hunc ordinem servans, commemoravit et in nonnulla diversitate verborum, nusquam tamen ab ejusdem sententiæ veritate discessit (*Marc. ix, 10-12*): sed ipse non addidit, intellexisse discipulos quod Joannem Dominus significasset, dicendo quod Elias jam venerit.

CAPUT LVIII. — *De illo qui ei obtulit filium suum, quem discipuli sanare non potuerant, quemadmodum tres isti consentiant etiam ordine narrationis.*

116. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutis ante eum, dicens: Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est, et male patitur, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium (Matth. xvii, 14-20).* Hoc et Marcus et Lucas eodem etiam ordine memorant, sine ulla repugnantia quæstione (*Marc. ix, 16 28, et Luc. ix, 38-43*).

CAPUT LIX. — *Ubi de passione sua cum eis dixisset, contristati sunt, quod tres ipsi eodem ordine commemorant.*

117. Sequitur Matthæus, dicens: *Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum; et occidetur eum, et tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer (Matth. xvii, 21, 22).* Hoc eodem ordine Marcus Lucasque commemorant (*Marc. ix, 29-31, et Luc. ix, 44, 45*).

CAPUT LX. — *Ubi de ore piscis solvit tributum, quod Matthæus solus dicit.*

118. Sequitur Matthæus, dicens: *Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, et dixerunt ei: Magister vester non solvit didrachma? Ait, Etiam, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Invenies staterem; illum sumens da eis pro me et te (Matth. xvii, 23-26).* Hoc solus iste commemorat, quo interposito eundem ordinem sequitur, in quo cum eo etiam Marcus et Lucas pariter ambulant.

CAPUT LXI. — *De puero parvulo quem proposuit imitandum, de scandalis mundi, de membris corporis scandalizantibus, de angelis parvulorum qui vident faciem Patris, de una ove ex ovis centum, de fratre corripiendo in secreto, de solvendis ligandisque peccatis, de concordia duorum et congregatione trium, de dimittendis peccatis usque septuagies septies, de servo cui dimissum est multum debitum, et ipse parvum non dimisit conservo, Matthæus quemadmodum cæteris non repugnat.*

119. Sequitur ergo idem Matthæus, et dicit: *In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum dicentes: Quis, putas, major est in regno caelorum? Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum, et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum, usque ad illud ubi ait, Sic et Pater meus caelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris (Matth. xviii).* Ex isto aliquanto proluxiore Domini sermone non omnia, sed quædam Marcus eundem

sequens ordinem posuit; quædam etiam ipse, quæ Matthæus non dicit, inseruit (*Marc. ix, 55-59*). Totus autem sermo quousque eum considerandum suscepimus, a Petro solo interpellatur, quærente quoties fratri debeat ignosci. Talia enim Dominus loquebatur, ut satis eluceat, etiam hoc quod Petrus interrogavit, eique responsum est, ad eundem pertinere sermonem. Lucas autem, nisi illud de parvulo quem constituit ante discipulos imitandum, cum de sua magnitudine cogitarent, nihil hoc ordine servato commemorat (*Luc. ix, 46-48*). Si qua enim alia similiter dixit, quæ et in isto sermone sunt posita, alibi et ex aliis occasionibus dicta recoluit: sicut Joannes de remissione peccatorum, quod tenebuntur, si cui tenuerint; et dimittentur, si cui dimiserint, post resurrectionem a Domino dictum commemorat (*Joan. xx, 23*); cum Matthæus in hoc sermone Dominum hoc dixisse meminerit, quod et Petro antea dictum fuisse idem ipse testatur (*Matth. xvi, 19*). Eadem itaque sæpe ac pluribus locis Jesus dixisse, necubi movcamur, si ordo dictorum quibusdam repugnare putabitur, sicut jam toties commendavimus, meminisse debemus, ne hoc semper admonere necesse sit.

CAPUT LXII. — *Quando interrogatus est utrum liceat dimittere uxorem, quemadmodum inter se consentiant Matthæus et Marcus, maxime de ipsis interrogationibus vel Domini vel Judæorum atque responsis, in quibus videntur aliquantulum variare.*

120. Sequitur Matthæus, ita narrans: *Et factum est, cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem: et secutæ sunt eum turbæ multæ, et curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisei, tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa, etc., usque ad illud ubi ait, Qui potest capere capiat (Id. xix, 1-12). Hoc et Marcus commemorat, eundem ordinem tenens (Marc. x, 1-12). Sane videntur est, ne repugnare videatur, quod idem Marcus a Domino dicit interrogatos Phariseos, quid eis Moyses præceperit, atque ita illos interroganti respondisse de permissio sibi libello repudii: cum Matthæus dixerit verbis Domini, quibus ostenderat ex Lege Deum conjunxisse masculum et feminam, et propterea non eos debere ab homine separari, illos retulisse responsionem, *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere?* Quibus iterum ait, *Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non sic fuit.* Nam et Marcus hanc Domini responsionem non tacet, sed posteaquam ei responderunt interroganti de libello repudii.*

121. In quo ordine vel modo verborum hoc intelligere debemus, ad rei veritatem nihil interesse utrum Domino separationem prohibentem et sententiam suam de Lege firmanti, ipsi intulerint questionem de libello repudii per eundem Moysen sibi permissio, per quem et illud scriptum est, quod Deus conjunxerit masculum et feminam (*Gen. ii, 24*); an hoc idem illi de præcepto Moysi eos interroganti responderint. Nam et voluntas ejus ita se habebat, ut non eis redderet

rationem cur illud Moyses permisit, nisi prius ipse hoc commemorasset; quæ voluntas ejus, ea quam Marcus posuit, interrogatione significata est: et illorum voluntas ipsa erat, ut de auctoritate Moysi, quoniam mandavit dari libellum repudii, tanquam concluderent eum separationem sine dubio vetaturum; hoc enim dicturi etiam tentantes accesserant. Quæ voluntas eorum sic expressa est per Matthæum, ut non eos esse commemoraret interrogatos, sed ultro intulisse de mandato Moysi, quo velut convincerent Dominum separationem conjugum prohibentem. Cum ergo voluntas loquentium, cui debent verba servire, ab Evangelista utroque nonstrata sit, nihil interest quam diversus inter ambos fuerit uarrandi modus, dum ab eadem veritate neuter abscederet.

122. Potest etiam hoc intelligi, quod, sicut dicit Marcus, prius eos de uxore dimittenda interrogantes Dominus vicissim interrogaret, quid eis præceperit Moyses: qui cum respondissent, Moysen permisisse libellum repudii scribere, et dimittere, respondit eis de ipsa Lege per Moysen data, quomodo Deus instituerit conjugium masculi et feminæ, dicens ea quæ ponit Matthæus, id est, *Non legistis quia qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos, et cætera.* Quibus auditis illi id quod ei primo interroganti responderant, repetiverunt, dicentes, *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere?* Tunc Jesus causam ostendit esse duritiam cordis ipsorum, quam Marcus brevitatis causa prius ponit, tanquam illi priori, quam Matthæus intermisit, eorum responsioni redditam; nihil deperire judicans veritatem, quocumque loco eisdem ipsis verbis quæ bis dixerant redderetur, quoniam ipsis verbis eam reddiderat Dominus.

CAPUT LXIII. — *De parvulis quibus manus imposuit, de divite cui dixit, Vende omnia tua; de vinea quo conducti sunt operarii per horas diversas, quemadmodum Matthæus duobus aliis non repugnet.*

123. Sequitur Matthæus: *Tunc oblatis sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, et oraret: discipuli autem increpabant eos, et cætera, usque ad illud ubi ait, Multi enim sunt vocati, pauci autem electi (Matth. xix, 13; xx, 16).* Hunc cum Matthæo Marcus ordinem tenuit (*Marc. x, 13-16*), sed de conductis operariis ad vineam solus Matthæus interponit. Lucas autem cum commemorasset illud quod eis dixit quærentibus inter se quoniam major esset, adjunxit de illo quem viderant ejicientem dæmonia, cum eum non sequeretur: inde jam digreditur ab istis duobus, ubi ait eum firmasse faciem suam ut iret in Jerusalem (*Luc. ix, 46-51*); ac post multa interposita occurrit eis rursus ad commemorandum istum divitem cui dicitur, *Vende omnia quæ habes (Id. xviii, 18-30)*; quem nunc isti commemorant ex ordine quo pariter eunt. Nam ibi etiam Lucas de istis parvulis, antequam divitis faciat mentionem, quemadmodum et isti, non prætermittit. De illo ergo divite qui quærit, quid boni faciat ut vitam æternam consequatur, potest videri distare aliquid quod secundum Matthæum dicitur, *Quid me interrogas de bono?* secundum illos autem, *Quid me dicis bonum?* Nam,

Quid me interrogas de bono? ad illud magis referri potest, quod ait ille quærens, *Quid boni faciam?* Ibi enim et bonum nominavit, et interrogatio est: *Magister autem bono*, nondum est interrogatio. Commodissime ergo intelligitur utrumque dictum, *Quid dicis me bonum*; et, *interrogas me de bono?*

CAPUT LXIV. — *Ubi secreto duodecim discipulis de passione sua prædixit, et mater filiorum Zebedæi cum filiis suis petiit ut unus eorum ad dexteram ejus, alter ad sinistram sederet, quomodo non repugnet Matthæus aliis duobus.*

124. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et ascendens Jesus Jerosolymam assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis: Ecce ascendimus Jerosolymam, et filius hominis tradetur principibus sacerdotum et Scribis; et condemnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus ad debendum et flagellandum et crucifigendum; et tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, et petens aliquid ab eo, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis* (Matth. xx, 17-28). Hunc cum illo ordinem etiam Marcus tenet, filios Zebedæi perhibens dixisse quod ab eis, non per eos ipsos, sed per matrem dictum esse Matthæus expressit, cum illa eorum voluntatem attulisset ad Dominum. Unde magis ipsos quam illam dixisse quod dictum est, Marcus breviter intimavit. Denique et Dominus, et secundum Matthæum et secundum Marcum, ipsis potius quam matri respondit. Lucas autem posteaquam ex eodem ordine commemoravit, quæ de passione et de resurrectione sua duodecim discipulis prædixerit, prætermittit ea quæ isti commemorant, post quæ interposita occurrunt ei ad Jericho (Luc. xviii, 31-35). Quod autem dixerunt Matthæus et Marcus de principibus gentium, qui dominantur subjectis, non ita futurum inter illos, sed eum qui erit major etiam servum aliorum futurum: dicit tale aliquid et Lucas, sed non eo loco (*Id.* xxii, 24-27); et ordo ipse indicat, iterum esse eandem sententiam a Domino dictam.

CAPUT LXV. — *De cæcis Jericho illuminatis, quemadmodum non adversetur Matthæus vel Marco, vel Lucæ.*

125. Sequitur Matthæus: *Et egredientibus eis ab Jericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David*, etc., usque ad illud ubi ait, *Et confestim viderunt, et secuti sunt eum* (Matth. xx, 29-34). Hoc et Marcus commemorat, sed de uno cæco factum (Marc. x, 46-52). Quæ ita solvitur quæstio, ut illa soluta est de duobus, qui legionem dæmonum patiebantur in regione Gerasenorum (*Supra*, cap. 24, n. 56). Nam duorum etiam cæcorum, quos modo interposuit, unum fuisse notissimum et in illa civitate famosissimum, ex hoc etiam satis apparet, quod et nomen ejus et patris ejus Marcus commemoravit: quod in tot superius sanatis a Domino non facile occurrit, nisi cum Jairum archi-

synagogum etiam nomine expressit, cujus filiam resuscitavit Jesus (Marc. v, 22-43). In quo etiam magis iste sensus apparet, quia et ille archisynagogus utique in loco isto nobilis fuit. Procul dubio itaque Bartimæus iste Timari filius ex aliqua magna felicitate dejectus, notissimæ et famosissimæ miseræ fuit, quod non solum cæcus, verum etiam mendicus sedebat. Hinc est ergo quod ipsum solum voluit commemorare Marcus, cujus illuminatio tam claram famam huic miraculo comparavit, quam erat illius nota calamitas.

126. Lucas vero quamvis omnino eodem modo factum, tamen in alio cæco intelligendus est par commemorare miraculum, et ejusdem miraculi parem modum. Ille quippe hoc factum dicit, cum appropinquaret Jericho (Luc. xviii, 35-43): at isti cum egrederetur ab Jericho. Sed nomen civitatis et facti similitudo putari suadet semel esse factum: sed Evangelistas in hoc sibi adversari, quod alius dicat, *Cum appropinquaret Jericho*, alii, *Cum egrederetur ab Jericho*, non sane hoc persuadet, nisi eis qui præcivius credi volunt mentiri Evangelium, quam duo similia similiterque miracula fecisse Jesum. Quid autem sit creditur, et quid potius verum, et omnis fidelis filius Evangelii facillime videt; et omnis contentiosus saltem cum admonitus fuerit, vel tacendo, vel etiam si tacere noluerit, cogitando sibi ipse respondet.

CAPUT LXVI. — *De asinæ pullo, quomodo Matthæus cæteris congruat, qui solum pullum commemorant.*

127. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et cum appropinquassent Jerosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc Jesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenistis asinam alligatam et pullum cum ea, etc.*, usque ad eum locum ubi ait, *Benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in altissimis* (Matth. xxi, 1-9). Hoc etiam Marcus narrat eodem ordine custodito (Marc. xi, 1-10). Lucas autem in Jericho immoratur, quædam commemorans quæ isti prætermiserunt, de Zachæo principe Publicanorum, et quædam in parabolis dicta. Post hæc et ipse occurrit eis ad hujus pulli commemorationem, in quo sedit Jesus (Luc. xix, 1-38). Nec moveat quod Matthæus asinam dicit et pullum, cæteri autem de asina tacent. Imo etiam recordanda est illa regula, quam de quinquagenis et centenis discumbentibus, cum quinque panibus turba pascerentur, supra insinuavimus (*Supra*, cap. 46, n. 98): qua insinuata, non deberet hoc jam permovere lectorem, nec si Matthæus ita de pullo tacuisset, quemadmodum illi de asina tacuerunt, ut maxime contrarium putaretur, quod unus asinam dixit, alii pullum asinæ; quanto minus moveri oportet, quia unus ita commemoravit asinam, de qua cæteri tacuerunt, ut tamen pullum non taceret, de quo illi dixerunt? Ubi ergo utrumque factum potest intelligi, nulla repugnantia est, nec si alius aliud, et aliud alius commemoret: quanto minus ubi alius unum, alius utrumque?

128. Joannes quoque cum taceat quemadmodum Dominus discipulos suos ad hæc animalia sibi adducenda miserit, interponit tamen breviter hoc de pullo,

cum testimonio etiam prophetæ, quod Matthæus adhibet (*Joan.* xi, 14, 15). In quo etiam testimonio prophetico aliquantum diversa Evangelistarum locutio ab ea quidem sententia non recedit: sed potest movere quod hoc Matthæus sic adhibet, ut asinam dicat commemorasse prophetam; non autem ita se habet, vel quod Joannes interponit, vel codices ecclesiastici interpretationis usitata. Cujus rei causa illa mihi videtur, quod Matthæus hebræa lingua perhibetur Evangelium conscripsisse. Manifestum est autem interpretationem illam quæ dicitur Septuaginta in nonnullis se aliter habere quam inveniunt in hebræo, qui eam linguam noverunt, et qui interpretati sunt singuli eosdem Libros hebræos. Hujus item distantie causa si queratur, cur tanta auctoritas interpretationis Septuaginta multis in locis distet ab ea veritate quæ in hebræis codicibus invenitur; nihil occurrere probabilius existimo, quam illos Septuaginta eo spiritu interpretatos, quo et illa quæ interpretabantur dicta fuerant: quod ex ipsa eorum mirabili quæ prædicatur consensione firmatum est. Ergo et ipsi nonnulla in eloquio variando, et ab eadem voluntate Dei, cujus illa dicta erant, et cui verba servire debent non recedendo, nihil aliud demonstrare voluerunt, quam hoc ipsum quod nunc in Evangelistarum quatuor concordia quadam diversitate miramur, qua nobis ostenditur non esse mendacium, si quisquam ita diverso modo aliquid narret, ut ab ejus voluntate cui consonandum et consentiendum est, non recedat. Quod nosse et moribus utile est, propter cavenda et judicanda mendacia; et ipsi fidei, ne putemus quasi consecratis sonis, ita muniri veritatem, tanquam Deus nobis quemadmodum ipsam rem, sic verba quæ propter illam sunt dicenda, commendat; cum potius ita res quæ dicenda est, sermonibus per quos dicenda est¹, præferatur, ut istos omnino querere non debeamus, si eam sine his nosse possemus, sicut illam novit Deus, et in ipso Angeli ejus.

CAPUT LXVII. — *De expulsis templo vendentibus et ementibus, quemadmodum tres isti non repugnent Joanni qui hoc idem longe alibi dicit.*

129. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et cum intrasset Jerosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Jesus propheta a Nazareth Galilææ. Et intravit Jesus in templum Dei, et eiciebat omnes vendentes et ementes in templo, etc., usque ad eum locum ubi ait, Vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Hoc de turbis vendentium ejectis e templo, omnes commemorant, sed Joannes longe diverso ordine (*Matth.* xxi, 10-13; *Marc.* xi, 15-17; *Luc.* xix, 45, 46; et *Joan.* ii, 1-17). Nam post testimonium Baptistæ Joannis de Jesu, cum eum commemorasset isse in Galileam, quando aquam convertit in vinum, inde post commemorationem paucorum in Capharnaum dierum, dicit eum ascendisse in Jerosolymam, cum esset Pascha Judæorum, et factio flagello de resticulis expulisse de templo ven-

¹ In duodecim Mss. et in editione Ratisponensi: *Quæ discenda est, sermonibus per quos discenda est.*

dentis. Unde manifestum est, non semel, sed iterum hoc esse a Domino factum: sed illud primum commemoratum a Joanne, hoc ultimum a cæteris tribus.

CAPUT LXVIII. — *De arefacta arbore ficulnea, et quæ juxta narrata sunt, quomodo non repugnet Matthæus cæteris, et maxime Marco de ordine narrationis.*

150. Sequitur Matthæus: *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos. Videntes autem principes sacerdotum et Scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo et dicentes, Hosanna filio David; indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Jesus autem dicit eis: Utique; nunquam legitis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem revertens in civitatem, esurivit: et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea, nisi folia tantum; et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum; et arefacta est continuo ficulnea. Et videntes discipuli mirati sunt dicentes: Quomodo continuo aruit? Respondens autem Jesus, ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis, sed et si monti huic dixeritis, Tolle te, et jacta te in mare, fiet: et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis (*Matth.* xxi, 14-22).*

151. Hoc et Marcus consequenter dicit, sed non eundem ordinem tenet. Primo enim quod eum Matthæus in templum dixit intrasse, et eiecisse vendentes et ementes, non commemorat Marcus, sed circumspicit omnibus, cum jam vespera esset, exisse dicit in Bethaniam cum duodecim; et alia die cum exirent a Bethania esurisse, et arbori fici maledixisse: quod et Matthæus commemorat. Et subjungit idem Marcus, quod venerit Jerosolymam, et cum introisset in templum, eiecit vendentes et ementes, quasi altero die, non primo factum esset (*Marc.* xi, 11-17). Sed quia Matthæus ita connectit, *Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam*, unde mane revertentem in civitatem arbori maledixisse commemorat; probabilius creditur ipse potius tenuisse ordinem temporis de vendentibus et ementibus ejectis de templo. Cum enim dicit, *Et relictis illis, abiit foras*; quibus relictis intelligi poterit, nisi cum quibus superius loquebatur, indignantibus quod pueri clamarent, *Hosanna filio David?* Prætermisit ergo Marcus quod primo die factum est, cum intravit in templum; et recordatum interposuit, cum dixisset quod non invenerit aliquid in ficulnea præter folia, quod secundo die factum est, sicut ambo testantur. Miratos autem esse discipulos quod arbor aruerit, et eis Dominum respondisse de fide et de monte in mare transferendo, non ipso secundo die quo dixit arbori, *Jam non amplius in æternum quisquam ex te fructum manducet*, sed tertio die dicit. Ipso quippe die secundo commemoravit idem Marcus de templo ejectos vendentes, quod primo die factum prætermiserat. Ipso ergo secundo die dicta facta vespera egressum de civitate, et cum mane transirent, vidisse discipulos ficum aridam factam a radicibus, et

recordatum Petrum dixisse ei, *Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit*: tunc eum de potentia fidei respon-
dissime. Matthæus autem tanquam secundo die hoc to-
tum factum sit, id est, et dictum arbori, *Nunquam ex
te fructus nascatur in sempiternum*; et arefactam esse
continuo; et videntibus hoc discipulis atque mirantibus
illud de virtute fidei fuisse responsum. Unde intelligi-
tur, Marcum quidem secundo die commemorasse quod
primo die factum prætermiserat, de templo scilicet
ejectos vendentes et ementes: Matthæus vero cum
commemorasset quod altero die factum est, de ar-
bore maledicta quando mane revertebatur a Betha-
nia in civitatem, prætermisit ea quæ Marcus com-
memoravit, venisse illum in civitatem, et vespere
exiisse, et mane cum transirent, discipulos arborem
aridam fuisse miratos; et ei quod secundo die gestum
erat, quo arbor maledicta est, adjunxit illud quod
tertio die gestum est, ejus ariditatem miratos esse
discipulos, et de potentia fidei a Domino audisse: sic
ea conjungens, ut nisi ex Marci narratione cogamur
intendere, ubi et quid Matthæus prætermiserit, non
possit agnosci. Cum ergo dixisset Matthæus, *Et relictis
illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique
mansit. Mane autem revertens in civitatem, esurivit: et
videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et
nichil invenit in ea, nisi folia tantum; et ait illi: Nun-
quam abs te fructus nascatur in sempiternum; et arefacta
est continuo ficulnea*; prætermisissis cæteris ad eundem
diem pertinentibus, adjunxit statim, *Et videntes disci-
puli mirati sunt dicentes: Quomodo continuo aruit?* quod
alio die viderunt, alio die mirati sunt. Intelligitur au-
tem non tunc aruisse quando viderunt, sed continuo
cum maledicta est. Neque enim ariscentem, sed peni-
tus arefactam viderunt, ac sic eam continuo in verbo
Domini aruisse intellexerunt.

CAPUT LXIX. — *Cum Dominum interrogaverunt Ju-
dæi, in qua potestate ista faceret, quomodo inter se
consentiant isti tres.*

132. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et cum venisset
in templum, accesserunt ad eum docentes principes sa-
cerdotum et seniores populi dicentes: In qua potestate
hæc facis? Et quis dedit tibi hanc potestatem? Respon-
dens Jesus dixit illis: Interrogabo vos et ego unum ser-
monem; quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in
qua potestate hæc faciam. Baptismus Joannis unde
erat?* etc., usque ad illud ubi ait, *Nec ego vobis dico in
qua potestate hæc facio* (Matth. xxi, 23-27). Hoc totum
et alii duo Marcus et Lucas totidem pene verbis ex-
plicaverunt (Marc. xi, 27-33, et Luc. xix, 47; xx, 8):
nec in ordine inter se videntur aliquid discrepare,
nisi unde superius locutus sum, quod prætermisissis
quibusdam Matthæus ad alterum diem pertinentibus
ita contexit narrationem, ut nisi advertatur, possit
putari ipsum in secundo die adhuc versari, Marcum
autem in tertio. Lucas vero non quæ ex ordine dies
persequens hoc subjunxit, sed cum commemorasset
ejectos de templo ementes et vendentes, prætermisit
quod exhibat in Bethaniam, et regrediebatur in civita-
tem, et quod de ficulnea factum est, et quod miran-

tibus discipulis de fidei virtute responsum est: atque
his prætermisissis intulit dicens, *Et erat docens quotidie
in templo. Principes autem sacerdotum et Scribæ et
principes plebis quærebant illum predere: et non inve-
niebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus
erat audiens illum. Et factum est in una dierum, docente
illo populum in templo et evangelizante, convenerunt
principes sacerdotum et Scribæ cum senioribus, et aiunt
dicentes ad illum: Dic nobis in qua potestate hæc fa-
cis?* etc., quæ etiam duo illi commemorant. Unde appa-
ret, nihil eis etiam ipso ordine repugnare, quando
id quod dicit factum in una dierum, ea dies intelligi-
tur, in qua id gestum illi etiam retulerunt.

CAPUT LXX. — *De duobus quibus imperaverit pater
ut irent in vineam, et de vinea quæ locata est aliis
agricolis, quomodo non adverteretur Matthæus illis
duobus; cum quibus eundem ordinem tenet, et maxime
in hac parabola quam omnes tres dicunt de vinea lo-
cata, propter responsonem eorum quibus dicebatur,
ubi aliquantum videtur variare.*

133. Sequitur Matthæus: *Quid autem vobis videtur?
Homo¹ habebat duos filios, et accedens ad primum dixit,
Fili, vade, hodie operare in vinea mea: ille autem re-
spondens, ait, Nolo; postea autem pœnitentia motus,
abiit. Accedens autem ad alterum dixit similiter: at
ille respondens, ait, Eo, Domine; et non iit, etc., usque
ad illud ubi ait, *Et qui ceciderit super lapidem istum,
confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum*
(Matth. xxi, 28-44). Marcus et Lucas non commemo-
rant de duobus istis filiis, quibus imperatum est ut
irent atque operarentur in vinea: sed quod post hoc
narrat Matthæus de vinea quæ locata est agricolis,
qui persecuti sunt servos missos ad se, et postea di-
lectum filium occiderunt, et ejecerunt extra vineam,
etiam illi ambo non tacent, eodem ordine custodito
(Marc. xii, 1-11, et Luc. xx, 9-18), id est, postea-
quam de baptismo Joannis interrogati Judæi se ne-
scire dixerunt, et respondit eis, *Nec ego dico vobis in
qua potestate hæc facio.**

134. Nullius ergo hic repugnantia quæstio nasci-
tur, nisi quod Matthæus, cum dixisset quod Dominus
interrogaverit Judæos, *Cum venerit dominus vineæ,
quid faciet agricolis illis?* illos respondisse subjungit
atque dixisse, *Malos male perdet, et vineam locabit aliis
agricolis qui reddant ei fructum temporibus suis.* Quod
Marcus non ab ipsis responsum esse commemorat,
sed Dominum hoc consequenter locutum post inter-
rogationem suam, ipsum sibi quodammodo respon-
disse: ita enim dicit, *Quid ergo faciet dominus vineæ?
Veniet, et perdet colonos, et dabit vineam aliis.* Sed fa-
cile potest intelligi vel illorum vocem ita subjunctam,
ut non interponeretur, Illi dixerunt, aut, Illi respon-
derunt, sed tamen intelligeretur; aut ideo responso-
nem istam Domino potius attributam, quia cum ve-
rum dixerunt, etiam de illis hoc ipse respondit qui
veritas est.

135. Sed illud magis movet, quod Lucas non solum

¹ Editi: *Homo quidam habebat.* Abest, *quidam*, a Mas. et a græco.

eos hoc respondisse non dicit, hæc etiam verba ipse quoque sicut Marcus Domino attribuens, verum etiam contrariam retulisse responsionem, dicentes, *Absit*. Ita enim narrat: *Quid ergo faciet illis dominus vineæ? Veniet, et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis. Quo audito dixerunt illi: Absit. Ille autem aspiciens eos ait: Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Quomodo ergo secundum Matthæum illi, quibus hæc loquebatur, dixerunt, *Malos male perdet, et vineam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis*; cum secundum Lucam talibus verbis contradixerint dicentes, *Absit*? Et revera quod secutus Dominus ait de lapide reprobato ab ædificantibus, et facto in caput anguli, ita illatum est, ut hoc testimonio convincerentur illi parabola contradicentes. Nam et ipse Matthæus hoc sic commemorat dictum, tanquam contradicentibus, cum ait, *Nunquam legistis in Scripturis, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Quid est enim, *Nunquam legistis*, nisi quia hoc responderant, quod esset contrarium? Hoc et Marcus significat, qui hæc ipsa verba ita refert, *Nec Scripturam hanc legistis; Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Quæ sententia secundum Lucam magis apparet loco suo dicta, post illorum contradictionem qua dixerunt, *Absit*. Tantumdem enim valet, sicut hoc etiam ipse ponit, *Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Hanc enim sententiæ voluntatem intimat, sive *Nunquam legistis*, sive *Nec hoc legistis*, sive *Quid est ergo hoc quod scriptum est*.

156. Restat ergo ut intelligamus in plebe quæ audiebat, quosdam respondisse quod Matthæus commemorat dicens, *Aiunt illi: Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis*; quosdam vero illud quod Lucas non tacuit, hoc est, *Absit*. Iis ergo qui illud Domino responderant, illi alii responderunt, *Absit*; sed illorum responsio quibus isti retulerunt, *Absit*, propterea Domino tributa est et a Marco et a Luca, quia, sicut dixi, per eos veritas ipsa locuta est, sive per nescientes si mali erant, sicut per Caipham, qui nesciens quid dixerit, cum esset pontifex, prophetavit (*Joan. xi, 49-51*); sive per scientes ac jam intelligentes atque credentes. Ibi enim erat etiam illa multitudo, per quam jam erat impleta illa prophetia, cum venienti magna celebritate occurrentes acclamarent, *Benedictus qui venit in nomine Domini* (*Psal. cxvii, 26; Math. xxi, 9*).

157. Nec moveat quod idem Matthæus principes sacerdotum et seniores populi dixit accessisse ad Dominum, et quævisse in qua potestate hæc faceret, et quis ei dederit hanc potestatem, quando eos de baptismo Joannis vicissim interrogavit unde esset, de cælo an ex hominibus; quibus respondentibus quod nescirent, ait, *Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio*. Inde enim secutus est contextim loquendo, et ait: *Quid autem vobis videtur? Homo habebat duos filios, etc.*, sine ulla cujusquam rei vel personæ inter-

positione, secundum Matthæum sermo contextitur, usque ad hoc quod de locata agricolis vinea commemoratur. Potest enim putari omnia eum principibus sacerdotum et senioribus populi locutum fuisse, a quibus fuerat de sua potestate interrogatus. Qui utique si tentantes et inimici quæsierant, non in eis posunt intelligi qui crediderant, atque illud clarum ex propheta testimonium Domino perhibuerant; qui etiam modo respondere potuissent, non nescientes, sed credentes, *Malos male perdet, et vineam locabit aliis agricolis*. Hoc omnino movere non debet, ut ideo putemus non fuisse credentes in illa multitudine, quæ tunc Domini parabolas audiebat. Tacuit namque idem Matthæus brevitatis causa, quod Lucas non tacet, parabolam istam scilicet non ad eos solos dictam, qui de potestate interrogaverant, sed ad plebem. Sic enim ait, *Cæpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo plantavit vineam, etc.* In hac ergo plebe intelligendum est etiam illos esse potuisse, qui sic eum audirent, quomodo qui dixerant, *Benedictus qui venit in nomine Domini*; et ipsos vel ex ipsis fuisse qui responderunt, *Malos male perdet, et vineam locabit aliis agricolis*. Quorum responsionem non solum propterea Domino tribuerunt Marcus et Lucas, quod hoc ipse dixisset, quia veritas est¹, quæ etiam per malos atque nescientes sæpe loquitur, occulto quodam instinctu mentem hominis movens, non sanctitatis illius merito, sed jure propriæ potestatis: verum etiam quia tales esse potuerunt, ut non frustra in ipso corpore Domini jam sicut membra deputarentur, ut merito eorum vox illi tribueretur, cujus membra erant, quia jam baptizaverat plures quam Joannes (*Joan. iv, 1*), et habebat turbas discipulorum, sicut ipsi Evangelistæ sæpe testantur, et unde erant etiam illi quingenti fratres, quibus eum apostolus Paulus post resurrectionem præsentatum esse commemorat (*I Cor. xv, 6*): præsertim quia et secundum eundem Matthæum non ita dictum est, *Aiunt illi, Malos male perdet*, ut in eo quod positum est, *illi*, pluralis numerus accipiendus sit, tanquam eorum fuerit ista responsio, qui eum de sua potestate dolose interrogaverant; sed, *Aiunt illi*, dictum est, id est, illi ipsi Domino, singulari pronome, non plurali, quod in codicibus græcis sine ullo scrupulo ambiguitatis apparet (a).

158. Est quidam sermo Domini apud evangelistam Joannem, ubi hoc quod dico, facilius possit intelligi. Dicebat ergo, inquit, *Jesus ad eos qui crediderunt ei, Judæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis; et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. Et responderunt ei: Semen Abraham sumus, et nemini servivimus unquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati: servus autem non manet in domo in æternum; filius autem manet in æternum: si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis. Scio quia filii Abraham estis, sed quæritis*

¹ *10v.*, ipse dixisset qui veritas est. Cæteri libri, *quæ veritas est*.

(a) Græc., *autò*.

me interficere, quia sermo meus non capit in vobis (Joan. vii, 31-37). Non utique illis diceret, *queritis me interficere*, qui in eum jam crediderant, quibus dixerat, *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*: sed quia hoc ad eos dixerat, qui jam in eum crediderant, ea vero multitudo præsens erat quæ plures habebat inimicos, etiam non exprimente Evangelista qui essent qui responderunt, ex hoc ipso quod responderunt, et quod deinde ab illo audire meruerunt, satis apparet quæ verba quibus sint tribuenda personis. Sicut ergo in hac multitudine secundum Joannem erant qui jam crediderant in Jesum, erant etiam qui eum occidere quærebant: sic in illa de qua nunc loquimur, erant qui dolose Dominum interrogaverant, in qua potestate illa faceret; erant etiam qui non dolose, sed fideliter acclamaverant, *Benedictus qui venit in nomine Domini*: ac per hoc erant qui dicerent, *Perdet illos, et vineam suam dabit aliis*. Quæ vox recte etiam ipsius Domini fuisse intelligitur, sive propter veritatem quæ ipse est¹, sive propter membrorum ejus cum suo capite unitatem. Erant etiam qui talia respondentibus dicerent, *Absit*, quia intelligebant in seipsum esse parabolam dictam.

CAPUT LXXI.— *De nuptiis filii Regis ad quas turbæ invitatae sunt, quem Matthæus ordinem tenuerit, propter Lucam qui tale quiddam alibi dicit.*

139. Sequitur Matthæus: *Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisei parabolam ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret: et querentes eum tenere, timerunt turbas; quoniam sicut prophetam eum habebant. Et respondens Jesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, et notebant venire, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi* (Matth. xxi, 45; xii, 14). Parabolam istam de invitatis ad nuptias, solus Matthæus narrat: simile quiddam etiam Lucas commemorat; sed non est hoc, sicut et ordo ipse indicat, quamvis et illud nonnullam hujus similitudinem gerat (Luc. xiv, 16-24). Quod vero post illam parabolam de vinea et occiso filio patrisfamilias subnectit Matthæus, cognovisse Judæos quod in eos totam dictum fuerit, et insidias cœpisse moliri, hoc etiam Marcus Lucasque testantur eundem ordinem retinentes (Marc. xii, 12, et Luc. xx, 19): sed inde ipsi pergunt in aliud, ex hoc subjungentes quod et Matthæus post istam, quam solus interposuit de nuptiis parabolam, ex ordine inscruit.

CAPUT LXXII.— *De nummo Cæsari reddendo, cujus habeat imaginem, et de muliere quæ septem, fratribus nupsit, quemadmodum tres isti concordent.*

140. Sequitur ergo Matthæus: *Tunc abeuntes Pharisei cœnsitium inierunt ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo; non enim respicis personam hominum: dic ergo nobis, quid tibi videtur, licet census dari Cæsari, an non? et cætera, usque ad*

illud ubi ait, *Et audientes turbæ mirabantur in doctrina ejus* (Matth. xii, 45-53). Hæc duo Domini responsa, unum de nummo propter tributum reddendum Cæsari, alterum de resurrectione propter illam mulierem quæ septem sibimet succedentibus fratribus nupsit, Marcus et Lucas similiter narrant, nec in ordine aliquid discrepant (Marc. xii, 13-27, et Luc. xx, 20-40). Post parabolam quippe illam de conductoribus vineæ, et de Judæis in quos dicta est, insidias præparantibus, quæ omnes tres commemoraverunt, prætermittunt hi duo Marcus et Lucas parabolam de invitatis ad nuptias, quam solus Matthæus interposuit: et cum illo jam sequuntur, narrantes hæc duo, de tributo Cæsaris, et de muliere septem singillatim virorum, eodem prorsus ordine, sine aliqua repugnantia quæstione.

CAPUT LXXIII.— *De illo cui commendata sunt duo præcepta dilectionis Dei et proximi, qui ordo sit narrantium Matthæi et Marci, ne a Luca discrepare videantur.*

141. Sequitur ergo Matthæus, et dicit: *Pharisei autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum; et interrogavit eum unus ex eis Legis doctor, tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in Lege? Ait illi Jesus: Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua: hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa Lex pendet et Prophetæ* (Matth. xxii, 34-40). Hoc et Marcus commemorat, eundem ordinem servans (Marc. xii, 28-34). Nec moveat quod Matthæus dicit tentantem fuisse illum a quo Dominus interrogatus est; Marcus autem hoc tacet, et in fine ita concludit¹, quod ei Dominus sapienter respondenti dixerit, *Non longe es a regno Dei*. Fieri enim potest ut quamvis tentans accesserit, Domini tamen responsione correctus sit. Aut certe ipsam tentationem non accipiamus malam, tanquam decipere volentis inimicum; sed cautam potius, tanquam experiri amplius volentis ignotum. Neque enim frustra scriptum est, *Qui facile credit, levis corde est, et minorabitur* (Eccli. xix, 4).

142. Lucas autem non hoc ordine, sed longe alibi tale aliquid interponit (Luc. x, 25-37): utrum autem hoc recordetur, an alius ille sit cum quo similiter de duobus istis præceptis Dominus egerit, prorsus incertum est: hinc autem etiam recte videtur alius esse, non solum propter ordinis multam differentiam, sed quia etiam ipse dicitur respondisse Domino interroganti, et in sua responsione commemorasse duo ista præcepta; et cum ei dixisset Dominus, *Hoc fac, et vives*, ut illud faceret quod magnum esse in Lege ipse responderat, secutus Evangelista ait, *Ille autem volens se justificare dixit: Et quis est meus proximus?* Tunc Dominus narravit de illo qui descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones. Unde quia et tentans prædictus est, et duo præcepta ipse respondit, et post admonitionem Domini dicentis, *Hoc fac, et*

¹ Editti: *Lucas autem hoc tacet, et in fine Marcus illa concludit: mendose.*

¹ In Mss. non additur, *que ipse est.*

vives, non bonus commendatur cum dicitur de eo, *Ille autem volens se justificare*; iste autem quem pari ordine Matthæus Marcusque commemorant, tam bene commendatus est, ut ei diceret Dominus, *Non longe es a regno Dei*: probabilius creditur hunc alium esse, non illum.

CAPUT LXXIV. — *Quod Judæi interrogantur de Christo, cujus eis filius videatur, utrum non repugnet Matthæus aliis duobus; quia secundum istum dicitur, Quid vobis videtur de Christo? cujus est filius? cui responderunt, David: secundum illos autem, Quomodo dicunt Scribæ Christum filium esse David?*

143. Sequitur Matthæus: *Congregatis autem Phariseis, interrogavit eos Jesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare* (Matth. xxii, 41-46). Hoc consequenter et eodem ordine Marcus quoque commemorat (Marc. xi, 35-37). Lucas etiam, tantummodo de illo tacet, qui interrogavit Dominum, quod esset mandatum primum in Lege: hoc autem prætermisso, eundem etiam ipse ordinem servat; et hoc de Christo, quomodo sit filius David, quæsisse a Judæis Dominum pariter narrat (Luc. xx, 41-44). Nec interest ad sententiam, quod secundum Matthæum, cum interrogasset Jesus quid eis videretur de Christo, cujus esset filius, illi responderunt, *David*, tum demum intulit, quomodo eum David diceret Dominum; secundum illos autem duos, Marcum et Lucam, nec interrogati esse, nec respondisse inveniuntur. Intelligere enim debemus, post eorum responsionem sententiam ipsius Domini a duobus Evangelistis insinuatam, quomodo ab illo dicta sit, his audientibus quos volebat suo magisterio utiliter informare, et a Scribarum alienare doctrina: qui de Christo illud solum sapiebant, quod secundum carnem factus erat ex semine David, non eum autem intelligebant Deum, propter quod erat Dominus ipsius David. Ideo tanquam de illis errantibus Dominus ad istos sermonem faciens, quos volebat ab illorum errore liberari, secundum hos duos Evangelistas commemoratur: ut quod illis dictum est, *Quomodo dicitis, sicut Matthæus narrat, sic accipiatur, non tanquam ad illos, sed tanquam de illis ad eos potius dictum sit, quos volebat instruere.*

CAPUT LXXV. — *De Phariseis sedentibus super cathedram Moysi, et dicentibus quæ non faciunt, cæterisque in eos dem Phariseos a Domino dictis, utrum sermo Matthæi congruat aliis duobus, et maxime Lucæ, qui non hoc ordine, sed alibi similem commemorat.*

144. Sequitur Matthæus, ita narrationis ordinem tenens: *Tunc Jesus locutus est ad turbas et ad discipulos suos, dicens: Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei: omnia ergo quæcumque dixe-*

runt vobis, servate et facite; secundum vero opera eorum nolite facere. Dicunt enim et non faciunt, etc., usque ad illud ubi ait, Non me videbitis amodo donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini (Matth. xxiii). Similem sermonem habuisse Dominum adversus Phariseos et Scribas Legisque doctores, Lucas quoque commemorat, sed in domo cujusdam Pharisei, qui eum vocaverat ad convivium. Quod ut narraret, digressus erat a Matthæo, circa illum locum, ubi ambo commemoraverant quod dictum est a Domino, de signo Jonæ trium dierum et noctium, et de regina Austri, et de Ninivitis, et de spiritu immundo qui redit et invenit mundatam domum: post quem sermonem dicit Matthæus, *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus, et fratres stabant foris, quærentes loqui ei* (Id. xii, 39-46); Lucas autem in eo sermone Domini, commemoratis etiam quibusdam quæ Matthæus dixisse Dominum prætermisit, ab ordine quem cum Matthæo tenuerat ita digreditur: *Et cum loqueretur, inquit, rogavit illum quidam Phariseus ut prænderet apud se; et ingressus recubuit. Phariseus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptisatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos, Pharisei, quod de foris est caticis et catini, mandatis. Atque hinc jam cætera in eisdem Phariseos et Scribas et Legis doctores talia dicit, qualia Matthæus hoc loco, quem nunc considerandum suscepimus* (Luc. xi, 29-52). Quanquam ergo ita ista Matthæus commemoret, ut quamvis domum illius Pharisei non nominet, non tamen locum exprimat ubi dicta sint, quo repugnet aliquid illi domui: tamen quia jam venerat Dominus in Jerusalem a Galilæa, et post ejus adventum ita superiora usque ad hunc sermonem contextuntur, ut probabiliter accipiantur in Jerusalem gesta, Lucas autem illud narrat, cum adhuc Dominus iter ageret in Jerusalem; videntur mihi similes duo esse sermones, quorum ille alterum, alterum iste narravit.

145. Sane considerandum est quomodo hic dictam sit, *Non me videbitis amodo donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*; cum secundum eundem Matthæum jam hoc dixerint (Matth. xxi, 9). Et Lucas enim dicit hoc esse responsum a Domino illis qui eum monuerant ut inde iret, quoniam vellet eum Herodes occidere. Ibi etiam adversus ipsam Jerusalem ea prorsus verba ab illo esse dicta commemorat, quæ hic Matthæus. Sic enim narratur secundum Lucam: *In ipsa die accesserunt quidam Phariseorum, dicentes illi: Exi, et vade hinc; quia Herodes vult te occidere. Et ait illis: Ite, dicite vulpi illi, Ecce eficio dæmonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia consummor¹: verumtamen oportet me hodie et cras et sequenti ambulare, quia non capit prophetam perire extra Jerusalem. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum avis nidum suum sub pennis, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat*

¹ Editi, et tertia die consummor. Abest die a MSS. et a græco.

cum dicetis, *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Luc. xiii, 31-35). Narrationi quidem hanc Lucæ non videtur adversari, quod turbæ dixerunt, Domino veniente ad Jerusalem; *Benedictus qui venit in nomine Domini*: secundum quippe Lucæ ordinem nondum illuc venerat, et nondum dictum erat. Sed quia non dicit quod inde tunc abcesserit, ut non veniret nisi eo tempore quo jam illud diceretur (perseverat quippe in itinere suo, donec veniat Jerusalem, atque illud quod ait, *Ecce ejicio dæmonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia consummor*, mystice ab illo et figurate dicta intelliguntur; neque enim eo die passus est, qui est ab hoc die tertius, cum continuo dicat, *Oportet me hodie et cras et sequenti ambulare*), cogit profecto etiam illud mystice intelligi quod ait, *Non videbitis me, donec veniat cum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini*, de illo suo adventu, quo in claritate venturus est, hoc significans, ut illud quod ait, *Ejicio dæmonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia consummor*, referatur ad corpus ejus, quod est Ecclesia. Expelluntur enim dæmonia, cum relictis paternis superstitionibus credunt in eum gentes: et perficiuntur sanitates, cum secundum ejus præcepta vivitur, postquam fuerit diabolo et huic sæculo renuntiatum, usque in finem resurrectionis, qua tanquam tertia consummabitur, hoc est ad plenitudinem angelicam per corporis etiam immortalitatem perficietur Ecclesia. Quapropter ordo iste Matthæi nequam putandus est in aliquid aliud esse digressus: sed Lucas magis intelligendus est, vel præoccupasse quæ gesta sunt in Jerusalem, et recordando interposuisse, antequam ejus narratio Dominum perduceret Jerusalem; aut eidem civitati jam propinquantem talia respondisse monentibus ut caveret Herodem, qualia Matthæus eum dicit etiam turbis locutum, cum jam pervenisset in Jerusalem, atque illa omnia peracta essent quæ supra narrata sunt.

CAPUT LXXVI. — *Cum prænuntiavit templi ever-
sionem, quomodo aliis duobus narrandi ordine
congruat.*

146. Sequitur Matthæus, et dicit: *Et egressus Jesus de templo ibat: et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei adificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis, Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat* (Matth. xxiv, 1, 2). Marcus etiam commemorat hoc eodem pene ordine, post aliquantam digressionem, ad hoc factam, ut commemoraret de vidua, quæ misit duo minuta in gazophylacium (Marc. xii, 41; xiii, 2), quod cum eo Lucas solus commemorat. Nam etiam secundum Marcum, postquam illud Dominus egit cum Judæis, quomodo acciperent Christum filium David, ea narratur quæ dicit de vendendis Pharisæis et hypocrisi eorum: quem locum Matthæus latissime persecutus est, et plura ibi dicta narravit: atque ideo post eundem locum quem breviter perstrinxit Marcus, et copiose digessit Matthæus, nihil amplius Marcus intulit, sicut dixi, quam de illa vidua pauperrima et uberrima; ac deinde

subjungit ea quibus Matthæo iterum cõhereret, dicens de templi futura eversione. Lucas quoque post illud de Christo, quomodo esset filius David, pauca de cavenda hypocrisi Pharisæorum commemorat. Inde sicut Marcus pergit ad viduam, quæ duo minuta in gazophylacium misit. Deinde subjungit de templi futura eversione, quod Matthæus et Marcus (Luc. xx, 46; xxi, 6).

CAPUT LXXVII. — *De sermone quem habuit in monte Oliveti, quærentibus discipulis quando erit consummatio, quemadmodum tres isti inter se congruant.*

147. Sequitur Matthæus dicens: *Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis quando hæc erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi. Et respondens Jesus, dixit eis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, et multos seducent, etc., usque ad illud ubi ait, Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam. Nunc jam istum prolixum sermonem Domini secundum tres Evangelistas, Matthæum, Marcum et Lucam consideremus. Eundem quippe tenentes ordinem pariter ista contextunt (Matth. xxiv, 3; xxv, 46, Marc. xiii, 4-37, et Luc. xxi, 7-36). Dicunt quidem hic etiam aliqua singuli propria, in quibus nulla est repugnantia metuenda suspicio: de his autem quæ pariter dicunt, neubi sibi met adversari putentur, videndum est. Neque enim dici potest, si aliquid tale occurrerit, aliud esse atque alibi a Domino similiter dictum, quando eodem loco rerum ac temporum, omnium trium versatur narratio. Sane quod earundem sententiarum a Domino dictarum, non eundem omnes ordinem servant, nihil ad rem pertinet vel intelligendam vel insinuandam, dum ea quæ ab illo dicta referuntur, non sibi met adversentur.*

148. Quod ergo Matthæus ait, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio*; etiam Marcus eodem ordine ita commemorat, *Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium*: non dixit, *et tunc veniet consummatio*; sed hoc significat quod ait, *primum*, id est, *Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium*: quia illi de fine interrogaverant. Cum ergo dicit, *Primum oportet in omnes gentes prædicari Evangelium*, significat utique, *primum*, antequam veniat consummatio.

149. Item quod Matthæus ait, *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat*; hoc Marcus dicit ita, *Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet, qui legit intelligat*: in qua mutatione verbi exposuit eandem sententiam; ideo quippe *ubi non debet*, quia in loco sancto non debet. Lucas autem non ait, *Cum autem videritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto*; aut, *ubi non debet*: sed ait, *Cum autem videritis circumdari ab*

¹ Post has voces, quod Matthæus et Marcus, addunt *nam, secreto discipulis Dominum interrogantibus quod signum sui adventus esset.*

exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus. Tunc erit ergo abominatio desolationis in loco sancto.

150. Quod autem ait Matthæus, *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes; et qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam; totidem pene verbis hoc etiam Marcus commemorat. Lucas autem, Tunc qui in Judæa sunt, inquit, fugiant in montes: hoc sicut illi duo; cætera vero aliter. Sequitur enim, et dicit, Et qui in medio ejus, discedant; et qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt. Satis diversum videtur quod illi duo dixerunt, Et qui super tectum, non descendant tollere aliquid de domo sua; et quod iste dicit, Et qui in medio ejus, discedant: nisi forte quia perturbatio magna erit tam magno instante periculo, illi quos inclusisset obsidio, quod significat dicendo, qui in medio ejus, in tecto erunt attoniti et volentes videre quid impendat, vel qua evadendum sit. Sed quomodo ait, discedant, quando supra dixit, cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem? Nam illud quod sequitur, Qui in regionibus, non intrent in eam, videtur ad congruam pertinere admonitionem; et potest observari, ut qui extra sunt non in eam intrent: qui autem in medio sunt, quomodo discedant, ab exercitu jam civitate circumdata? An hoc est esse in medio ejus, quando jam ita periculum urgebit, ut temporaliter ad præsentem vitam tuendam non possit evadi; et quoniam tunc parata debet esse anima ac libera, nec carnalibus desideriis occupata et oppressa, hoc significat quod ab illis duobus dictum est, in tecto, vel super tectum: ut quod iste ait, discedant, id est non jam hujus vitæ desiderio capiantur, sed in aliam vitam migrare parati sint; hoc illi duo dixerint, non descendant tollere aliquid de domo, id est nullo affectu inclinatur in carnem tanquam aliquid inde commodi percepturus: et quod iste ait, Qui in regionibus, non intrent in eam, id est, qui jam bono cordis proposito extra illam facti sunt, non eam rursus carnali cupiditate desiderant; hoc illi dixerint, Et qui in agro est, non revertatur retro tollere vestimentum suum, tanquam iterum involvi curis quibus erat exutus?*

151. Quod vero ait Matthæus, *Orate autem, ut non fiat fuga vestra hieme vel sabbato; hinc Marcus partem dixit, partem tacuit: Orate vero, inquit, ut hieme non fiant. Lucas autem hoc non dixit, sed tamen dixit aliquid solus, quo mihi videatur hanc ipsam, quæ ab istis obscure posita est, illustrasse sententiam: ait enim, Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ, et superveniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem orbis terræ. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt. Hæc intelligitur fuga, quam Matthæus commemorat, quæ non debet fieri hieme vel sabbato. Ad hiemem autem pertinent curæ hujus vitæ, quas Lucas aperte posuit: ad sabbatum vero crapula et ebrietas. Curæ quippe tristes*

sunt velut hiems: crapula vero et ebrietas, carnali lætitia luxuriaque cor submergit atque obruit; quod malum sabbati nomine propterea significatum est, quia hæc erat jam, sicuti et nunc est Judæorum pessima consuetudo, illo die deliciis affluere, dum spirituale sabbatum ignorant. Aut si aliquid aliud in illis secundum Matthæum et Marcum verbis intelligendum est, aliquid aliud etiam Lucas dixerit, dum tamen nulla repugnantia quæstio moveatur. Neque enim nunc Evangelia exponenda suscepimus, sed a falsitatis vel fallaciæ calumniis defendenda. Alia vero quæ in hoc sermone Matthæus posuit communia cum Marco, nihil habent quæstionis: quæ autem cum Luca, non in hoc sermone Lucas ea posuit, cujus huic ordo concordat; sed alibi talia vel recordatur atque inserit præoccupando, ut prius commemoret quæ postea a Domino dicta sunt; vel bis a Domino dicta facit intelligi, et nunc secundum Matthæum, et tunc secundum ipsum.

CAPUT LXXVIII. — *Quod commemorant Matthæus et*

Marcus ante biduum futuras Paschæ, et postea dicunt quod in Bethania fuit, quomodo non repugnet Joanni, qui cum ipsis narrat hoc idem quod factum est in Bethania, et dicit, Ante sex dies Paschæ.

152. Sequitur Matthæus: *Et factum est, cum consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur ut crucifigatur (Matth. xxvi, 1, 2). Huic attestantur alii duo Marcus et Lucas, ab eodem ordine non recedentes (Marc. xiv, 1, et Luc. xxii, 1). Neque hoc tanquam a Domino dictum insinuant; hoc enim intimare prætermiserunt: ex sua tamen persona et Marcus dicit, Erat autem Pascha et azyma post biduum; et Lucas, Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. Sic ergo appropinquabat, ut esset post biduum, sicut alii duo apertius consonant. Joannes vero tribus quidem locis commemoravit ejusdem diei festi propinquitatem, cum alia quædam duobus superioribus locis narraret: tertio autem loco apparet ejus narratio circa ipsa versari tempora, ubi hoc etiam illi tres intimant, id est impendentis jam dominicæ passionis (Joan. xi, 55, xii, 1, et xiii, 1).*

153. Sed hoc videri potest parum diligenter intuentibus esse contrarium, quod Matthæus et Marcus posteaquam dixerunt Pascha post biduum futurum, deinde commemoraverunt quod erat Jesus in Bethania, ubi de unguento illo pretioso dicitur: Joannes autem ante sex dies Paschæ dicit Jesum venisse in Bethaniam, de unguento eadem narraturus (Id. xii, 1). Quomodo ergo secundum illos duos, post biduum futurum erat Pascha, cum posteaquam id dixerunt, inveniantur cum Joanne in Bethania illud de unguento quod ipse narrantes, tunc autem ipse dicat post sex dies futurum Pascha? Sed qui ita moventur non intelligunt Matthæum et Marcum illud quod in Bethania de unguento factum erat recapitulando posuisse, non post illam de biduo prædicationem suam, sed ante jam factum cum adhuc sex dies

essent ad Pascha. Non enim quisquam eorum cum dixisset, post biduum futurum Pascha, sic adjunct de illo facto in Bethania, ut diceret, Post hæc cum esset in Bethania: sed Matthæus quidem, *Cum autem esset, inquit, Jesus in Bethania; Marcus autem, Cum esset Bethaniæ*: quod utique intelligitur et antequam illa dicerentur quæ ante biduum Paschæ dicta sunt. Sicut ergo ex Joannis narratione colligitur, ante sex dies Paschæ venit in Bethaniam: ibi factum est illud convivium ubi de unguento pretioso fit commemoratio; inde venit Jerosolymam sedens super asellum; deinde postea geruntur ea quæ narrant post hunc adventum ejus Jerosolymis gesta. Ex illo ergo die quo venit in Bethaniam atque illud de unguento factum est, usque ad diem quo ista omnia gesta atque dicta sunt, intelligimus, etiam Evangelistis non commemorantibus, consumptum fuisse quatrimum, ut occurreret dies quem ante biduum Paschæ duo definierunt. Lucas autem cum ait, *Appropinquabat autem dies festus azymorum*, non expressit biduum: sed hanc propinquitatem, quam commemoravit, in ipso intervallo bidui debemus accipere. Joannes vero cum dicit, *Proximum erat Pascha Judæorum* (Joan. xi, 55), non hoc biduum vult intelligi, sed sex dies ante Pascha. Proinde, cum quædam post hoc dictum commemorasset, tunc jam volens ostendere quam proximum fuisse Pascha dixisset: *Jesus ergo ante sex dies, inquit, Paschæ, venit in Bethaniam, ubi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitavit Jesus* (Id. xii, 1, 2). *Fecerunt autem ei cænam ibi*. Hoc illud est quod commemorant recapitulantes Matthæus et Marcus, cum jam dixissent post biduum futurum Pascha. Recapitulando ergo ad illum diem redeunt in Bethaniam, qui erat ante sex dies Paschæ, et narrant quod Joannes de cæna et unguento: unde venturus erat Jerosolymam, et peractis illis quæ narrata sunt, perventurus ad diem qui erat ante biduum Paschæ, unde isti digressi sunt, ut recapitulando commemorarent quod ante in Bethania de unguento gestum est; cujus rei peracta narratione, illuc iterum redeunt, unde digressi fuerant, id est, ut jam sermo Domini narretur, quem habuit ante biduum Paschæ. Nam si tollamus de medio quod gestum in Bethania digredientes ab ordine recolendo et recapitulando narrarunt, et ipsum ordinem contexamus, ita sermo dirigitur secundum Matthæum dicente Domino: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, et consilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent et occiderent. Dicebant autem, Non in die festo; ne forte tumultus fieret in populo. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicitur Judas Scarioth, ad principes sacerdotum* (Matth. xxvi, 2-14), etc. Inter illud enim quod dictum est, *Ne tumultus fieret in populo*, et illud quod dictum est, *Tunc abiit unus de duodecim, qui dicitur Judas*, interpositum est illud de Bethania, quod recapitulando dixerunt: quo nos prætermissio contexamus narrationem, ut insinuaremus non repugnare ordinem temporum. Se-

cundum Marcum autem, eodem Bethaniæ convivio, quod recapitulando et ipse interposuit, similiter prætermissio, ita se ordo narrationis tenet: *Erat autem Pascha et azyma post biduum; et quærebant summi sacerdotes et Scribæ quomodo eum dolo tenerent, et occiderent. Dicebant enim, Non in die festo; ne forte tumultus fieret populi. Et Judas Scariothes, unus ex duodecim, abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum* (Marc. xiv, 1-10), etc. Etiam hic inter illud quod dictum est, *Ne forte tumultus fieret populi*, et illud quod adjunximus, *Et Judas Scariothes unus ex duodecim*, positum est illud de Bethania, quod recapitulando dixerunt. Lucas sane ipsam rem gestam in Bethania prætermisit. Hæc diximus propter sex dies ante Pascha, quos dixit Joannes, cum in Bethania rem gestam narraret; et biduum ante Pascha, quod Matthæus et Marcus dixerunt, cum post hoc a se dictum illud ipsum in Bethania quod Joannes, commemorarent.

CAPUT LXXIX. — *De cæna in Bethania ubi mulier unguento pretioso Dominum perfudit, quomodo inter se congruant Matthæus, Marcus et Joannes, et quomodo Lucæ non adversentur tale aliquid alio tempore commemoranti.*

154. Sequitur ergo Matthæus ab eo loco, ubi finem feceramus considerandæ narrationis, et dicit: *Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, et consilium fecerunt ut Jesum dolo tenerent, et occiderent. Dicebant autem, Non in die festo; ne forte tumultus fieret in populo. Cum autem esset Jesus in Bethania, in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Dicitur et quod hæc fecit in memoriam ejus* (Matth. xxvi, 3-13). Nunc jam de muliere atque unguento pretioso quod in Bethania gestum est, consideremus. Lucas enim quamvis simile factum commemoret, nomenque conveniat ejus, apud quem convivabatur Dominus; tamen et ipsum Simonem dicit: tamen quia non est contra naturam vel contra morem hominum, ut si potest unus homo habere nomina duo, multo magis possint et unum nomen habere homines duo; potius credibile est alium fuisse illum Simonem non leprosum, in cujus domo hoc in Bethania gerebatur. Nam nec Lucas in Bethania rem gestam dicit, quam narrat: et quamvis non commemoret civitatem aut castellum, ubi factum sit; tamen non videtur in eodem loco versari ejus narratio. Nihil itaque aliud intelligendum arbitror, nisi non quidem aliam fuisse mulierem, quæ peccatrix tunc accessit ad pedes Jesu, et osculata est, et lavit lacrymis, et tersit capillis, et unxit unguento; cui Dominus adhibita similitudine de duobus debitoribus, ait dimissa esse peccata multa, quoniam dilexit multum: sed eandem Mariam bis hoc fecisse, nemel scilicet quod Lucas narravit, cum primo accedens cum illa humilitate et lacrymis meruit peccatorum remissionem (Luc. vii, 36-50). Nam hoc et Joannes, quamvis non sicut Lucas quemadmodum factum esset narraverit, tamen ipsam Mariam commendans cogit-

memoravit, cum jam de Lazaro resuscitando cœpisset loqui, antequam veniret in Bethaniam. Quod ita ibi narrat: *Erat autem quidam, inquit, languens Lazarus a Bethania de castello Mariæ et Marthæ sororis ejus. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur* (Joan. xi, 1, 2). Hoc dicens Joannes attestatur Lucæ, qui hoc in domo pharisæi cujusdam Simonis factum esse narravit. Jam itaque hoc Maria fecerat. Quod autem in Bethania rursus fecit, aliud est, quod ad Lucæ narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus, Joanne scilicet (*Id.* xii, 1-8), Matthæo et Marco (*Marc.* xiv, 3-9).

155. Inter istos igitur tres, Matthæum, Marcum et Joannem, quemadmodum hoc conveniat attendamus, de quibus non est dubium quod eandem rem narrent gestam in Bethania, ubi etiam discipuli, quod omnes tres commemorant, murmuraverunt adversus mulierem tanquam de perditione pretiosissimi unguenti. Quod ergo Matthæus et Marcus caput Domini unguento illo perfusum dicunt, Joannes autem pedes, regula illa ostenditur non esse contrarium, quam demonstravimus, eum de quinque panibus pasceret turbas. Ibi enim quia non defuit qui et quinquagenos, et centenos discubuisse commemoraret, cum alius quinquagenos dixerit, non potuit videri contrarium: potuisset autem si alius centenos tantum posuisset, sicut alius quinquagenos, et tamen debuit inveniri utrumque factum esse. Quo exemplo informari nos oportuit, sicut illic admonui, etiam ubi singuli Evangelistæ singula commemorant, utrumque factum intelligere (*Supra*, cap. 46, n. 98). Proinde et hic non solum caput, sed et pedes Domini accipiamus perfudisse mulierem. Nisi forte quoniam Marcus fracto alabastro perfusum caput commemorat, tam quisquam absurdus et calumniosus est, ut aliquid in vase fracto neget remanere potuisse, unde etiam pedes perfunderet. Sed cum iste contenderit sic esse fractum, ut nihil ibi residui fieret, nitens adversus veritatem Evangelii; quanto melius et religiosius contendit alius non esse ita fractum, ut totum effunderet, nitens pro veritate Evangelii? Ille autem calumniator si tam pertinaciter cæcus est, ut Evangelistarum concordiam de alabastro fracto frangere conetur, prius accipiat perfusos pedes antequam illud fractum esset, ut in integro remaneret, unde etiam caput perfunderetur, ubi fractura illa totum effunderet. A capite quippe nobis ordinate consuli agnoscimus, sed ordinate etiam nos a pedibus ad caput ascendimus.

156. Cætera facti hujus nullam mihi videntur habere quæstionem. Quod enim alii dicunt discipulos murmurasse de unguenti effusione pretiosi, Joannes autem Judam commemorat, et ideo quia fur erat; manifestum puto esse discipulorum nomine eundem Judam significatum, locutione illa quam de Philippo in quinque panibus insinuavimus, plurali numero pro singulari usurpato (*Ibid.*, n. 96). Potest etiam intelligi quod et alii discipuli aut scenserint hoc, aut dixerint, aut eis Juda dicente persuasum sit, atque omniam

voluntatem Matthæus et Marcus etiam verbis expresserint; sed Judas propterea dixerit, quia fur erat, ceteri vero propter pauperum curam; Joannem autem de solo illo id commemorare voluisse, cujus ex hac occasione furandi consuetudinem credidit intinendam.

CAPUT LXXX. — *Ubi mittit discipulos ut præparent ei manducare Pascha, quomodo inter se congruant Matthæus, Marcus et Lucas.*

157. Sequitur Matthæus: *Tunc abiit unus de duodecim qui dicitur Judas Scarioth, ad principes sacerdotum, et ait illis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos, etc.*, usque ad illud, ubi ait, *Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, et paraverunt Pascha* (*Matth.* xxvi, 14-19). Nihil in hoc capitulo contrarium putari potest Marco et Lucæ, qui hoc idem similiter narrant (*Marc.* xiv, 10-16, et *Luc.* xxii, 3-13). Quod enim dicit Matthæus *Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit, Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis*, eum significat quem Marcus et Lucas dicunt patremfamilias vel dominum domus, in qua eis cenaculum demonstratum est, ubi pararent Pascha: quod ergo interposuit Matthæus, *ad quemdam*, tanquam ex persona sua studio brevitate illum compendio voluit insinuare. Si enim diceret dixisse Dominum, *Ite in civitatem, et dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est, apud te facio Pascha*; tanquam civitati dicendum esset, acciperetur. Ac per hoc non ex Domini, cujus mandatum narrabat, sed ex sua persona interposuit, ad quemdam jussisse Dominum ut irent, ne haberet necesse totum dicere, cum hoc illi ad insinuandam jubentis sententiam sufficere videretur. Nam neminem sic loqui, ut dicat, *Ite ad quemdam, quis nesciat? Si enim diceret, Ite ad quemcumque, aut, ad quemlibet*; posset esse integra locutio, sed non esset certus homo ad quem mitterentur (a): cum eum certum ostendunt, quamvis tacito ejus nomine, Marcus et Lucas. Sciebat quippe Dominus ad quem mitteret. Et ut eum etiam illi quos mitterebat, invenire possent, præmonuit quod indicium sequerentur, de lumine gestante aquæ lagenam vel amphoram, ut eum secuti, ad domum quam volebat, venirent. Cum itaque non hic posset dici, *Ite ad quemlibet*, quod integritas quidem locutionis admittit, sed hoc loco rei hujus quæ insinuabatur veritas non admittit; quanto minus hic dici potuit, *Ite ad quemdam*, quod omnino nunquam recta locutione dici potest? Sed plane discipulos a Domino, non ad quemlibet, sed ad quemdam hominem; id est, ad certum aliquem missos esse manifestum est. Quod nobis ex persona sua recte potuit Evangelista narrare, ut diceret, *Misit eos ad quemdam, ut dicerent ei, Apud te facio Pascha. Potuit etiam sic, Misit eos ad quemdam dicens: Ite, dicite ei, Apud te facio Pascha. Ac per hoc cum verba Domini posuisset dicentis, Ite in civitatem*; interposuit ipse, *ad quemdam*: non quia hoc

(a) Hæc difficultas locum non habet in græco: *pròs tîn dêna*.

Domini dixerit, sed ut ipse nobis insinuaret tacito nomine fuisse quemdam in civitate, ad quem Domini discipuli mittebantur, ut præpararent Pascha. Ac sic post hanc ex persona sua interpositionem duorum verborum, sequitur ordinem verborum Domini dicentis, *Et dicite ei, Magister dicit.* Jam enim si quæras, Cui? recte respondetur, Illi cuidam homini, ad quem misisse insinuavit Evangelista, cum ex persona sua interposuisset, *ad quemdam*: minus quidem usitata locutio, sed tamen sic intellecta integerrima est; aut si habet aliquid proprietatis hebræa lingua, qua perhibetur scripsisse Matthæus, ut etiam totum ex persona Domini dictum locutionis integritate non careat, viderint qui noverunt. Sane ita posset etiam latine dici, si diceretur, *Ite in civitatem ad quemdam, quem vobis demonstraverit homo qui vobis occurrerit lagenam aquæ portans*: hoc modo jubenti sine ambiguitate posset obtemperari. Velut etiam si diceret, *Ite in civitatem ad quemdam qui manet illo aut illo loco, in tali vel tali domo; cum expressione loci et designatione domus; posset intelligi, posset fieri.* His autem

atque hujusmodi cæteris tacitis indicis qui dicit, *Ite ad quemdam*, et dicite ei, ideo non potest audiri, quia certum aliquem vult intelligi, cum dicit, *ad quemdam*, et non exprimit quomodo dignoscatur. Quod si ex persona Evangelistæ dictum illud interpositum acceperimus, erit quidem necessitate veritatis subobscura locutio, sed tamen integra. Quod vero Marcus lagenam dicit, quam Lucas amphoram; ille vasis genus, ille modum significavit: uterque tamen veritatem sententiæ custodivit.

158. Sequitur Matthæus: *Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis; et edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum, Domine? etc.*, usque ad illud ubi ait, *Respondens autem Judas qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi: Tu dixisti (Matth. xxvi, 20-25).* In his quæ consideranda nunc proposuimus, nihil asserunt quæstionis etiam cæteri Evangelistæ, qui talia commemorant (*Marc. xiv, 17-21: Luc. xxii, 14-23, et Joan. xiii, 21-27).*

LIBER TERTIUS.

In quo Evangelistarum a cœnæ narratione ad Evangelii finem concordia, collato simul ordineque digesto singulorum contextu, demonstratur.

PROLOGUS. — 1. Jam quoniam omnium quatuor narratio in eo versatur loco, in quo necesse est eos usque in finem pariter ambulare, nec multum digredi ab invicem, sicubi forte alius aliquid commemorat, quod alii prætermittit; videtur mihi expeditius nos demonstrare posse omnium Evangelistarum convenientiam, si ab hoc jam loco omnium omnia contexamus, et in unam narrationem faciemque¹ digeramus. Sic ergo arbitrator commodius faciliusque id quod suscepimus explicari, ut aggrediamur narrationem omnia commemorantes, cum eorum Evangelistarum attestatione, qui ex his omnibus² quisque quod potuit aut quod voluit commemoravit: ut tamen ab omnibus hæc omnia dicerentur, quæ demonstrandum est in nullo sibi esse contraria.

CAPUT PRIMUM. — *De cœna Domini et de expresso traditore ejus, quemadmodum inter se quatuor conveniant.*

2. Hinc igitur incipiamus secundum Matthæum: *Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite, et comedite; hoc est corpus meum (Matth. xxvi, 20-26).* Hæc et Marcus Lucasque commemorant (*Marc. xiv, 17-22, et Luc. xxii, 14-23*). Quod enim Lucas de calice bis commemoravit, prius antequam panem daret, deinde posteaquam panem dedit; illud quod superius dixit, præoccupavit ut solet; illud vero quod ordine suo posuit, non commemoraverat superius: utrumque autem conjunctum hanc senten-

tiam facit, quæ et illorum est. Joannes autem de corpore et sanguine Domini hoc loco nihil dixit, sed plane alibi multo uberius hinc Dominum locutum esse testatur¹ (*Joan. vi, 52-64*). Nunc vero cum Dominum a cœna surrexisse et pedes discipulorum lavasse commemorasset, reddita etiam ratione cur eis hoc fecerit, in qua Dominus adhuc clause significaverat per testimonium Scripturæ, ab eo se tradi qui manducaret ejus panem; venit ad hunc locum, quem tres cæteri pariter insinuant: *Cum hæc dixisset*, inquit, *Jesus, turbatus est spiritu, et protestatus est, et dixit: Amen, amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me. Aspicebant ergo, sicut idem ipse Joannes subnectit, ad invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret (Id. xiii, 2-32).* Et contristati, sicut Matthæus et Marcus dicunt, *cœperunt ei singillatim dicere: Numquid ego sum? At ipse respondens ait, sicut Matthæus sequitur, Qui intingit mecum manum in peropside, hic me tradet.* Et sequitur idem Matthæus ita subnectens: *Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: vobis autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur! bonum erat ei si natus non fuisset homo ille: in his et Marcus hoc etiam ordine consonat.* Deinde Matthæus subjungit: *Respondens autem Judas; qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi: Tu dixisti.* Etiam hic non expressum est, utrum ipse esset. Potest enim adhuc intelligi, tanquam, Non ego dixi: potuit etiam hoc sic dici a Juda et a Domino responderi, ut non omnes adverterent.

¹ Apud Rat. et Er., *seriemque.*

² Sic MSS. At editi Er. et Lov., *cum eorundem Evangelistarum attestatione quæ ex his, etc.*

¹ MSS. optimæ notæ Corbeiensis et Remigiensis, præter alios paucos, omittunt, *hinc Dominum locutum esse testatur*: at habent tamen cum cæteris verba illa, *sed plane alibi multo uberius.*

5. Deinde sequitur Matthæus et inserit mysterium corporis et sanguinis a Domino discipulis datum, sicut et Marcus et Lucas. Sed cum tradidisset calicem, rursus de traditore suo locutus est, quod Lucas persequitur dicens: *Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa: et quidem Filius hominis secundum quod definitum est vadit; verumtamen vix homini illi per quem tradetur!* Hic jam intelligendum est illud consequi quod Joannes narrat, isti autem prætermiserunt; sicut Joannes quædam prætermisit quæ illi dixerunt. Cum ergo post traditum calicem dixisset Dominus, quod a Luca positum est, *Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa, etc.*, conjungitur illud secundum Joannem: « Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu, quem diligebat Jesus: innuit ergo huic Simon Petrus, et dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cum recubisset ille supra pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Jesus: Ille cui ego intinctum panem portexero. Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Scarioth. Et post buccellam, tunc introiit in illum satanas. »

4. Hic videndum est, ne non solum Lucæ, qui jam dixerat intrasse satanam in cor Judæ, quando pactus est tunc cum Judæis, ut cum accepta pecunia traderet, sed etiam sibi ipse Joannes repugnare videatur, qui jam dixerat superius, antequam istam buccellam acciperet. *Et cæna facta, cum jam diabolus inmisisset in cor ut traderet eum Judas.* Quomodo enim intrat in eor, nisi immittendo iniquas persuasiones cogitationibus iniquorum? Sed nunc intelligere debemus a diabolo Judam plenius esse possessum: sicut contra in bono, illi qui jam acceperant Spiritum sanctum, quando eis post resurrectionem insufflavit dicens, *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 23); postea eum, cum desuper missus esset die Pentecostes, utique plenius acceperunt. Post buccellam ergo tunc introiit in eum satanas: « Et, » sicut contextim Joannes ipse commemorat, « dicit ei Jesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia oculos habebat Judas, quia dixit ei Jesus¹, Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum; aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo acceperat ille buccellam, exiit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset, dicit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo: et si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in sometipso, et continuo clarificabit eum. »

CAPUT II. — De prædicta negatione Petri, quemadmodum ostendantur nihil inter se repugnare.

5. « Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me; et, sicut dixi Judæis, quo ego vado vos non potestis venire: et vobis dico modo. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si di-

¹ Sic Mss. Edit autem, *persuasiones cogitationum iniquarum.*
² Mss. prope omnes, *dicit ei Jesus.* Duo e Vat. et Raf., *dixerit.* Græc., *legit.*

lectionem habueritis ad invicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Jesus: Quo ego vado non potes me modo sequi; sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Respondit Jesus: Animam tuam pro me pones? amen, amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neget » (Joan. xiii, 33-38). Hoc de prædicta negatione sua Petro non solus Joannes, ex cujus Evangelio modo ista interposui, sed et cæteri tres commemorant (Math. xxvi, 30-35; Marc. xiv, 26-31, et Luc. xxii, 31-34). Non sane omnes ex una eadem que occasione sermonis ad eam commemorandam veniunt: nam Matthæus et Marcus pari prorsus ordine et eodem narrationis suæ loco eam subnectunt ambo, posteaquam Dominus egressus est ex illa domo, ubi manducaverant Pascha; Lucas vero et Joannes, antequam inde esset egressus. Sed facile possemus intelligere aut illos duos eam recapitulando posuisse, aut istos præoccupando; nisi magis moveret quod tam diversa, non tantum verba, sed etiam sententias Domini præmittunt, quibus permotus Petrus illam præsumptionem proferret, vel cum Domino vel pro Domino moriendi, ut magis cogant intelligi ter eum expressisse præsumptionem suam diversis locis sermonis Christi, et ter illi a Domino responsum quod cum esset ante galli cantum ter negaturus.

6. Neque enim incredibile est, aliquantum disjunctis intervallis temporis Petrum commotum esse ad præsumendum, sicut ad negandum; vel ei Dominum aliquid ter similiter respondisse: quandoquidem etiam contextim, nullis aliis interpositis rebus aut verbis, post resurrectionem ter illum interrogaverit utrum cum amet, et ei ter hoc idem respondentem etiam ipse mandatum de pascendis ovibus suis unum idemque ter præceperit (Joan. xxi, 15-17). Hoc autem esse credibilis, quod ter ostenderit præsumptionem suam Petrus, et de trina sua negatione ter a Domino audierit, ex ipsis Evangelistarum verbis, quæ a Domino dicta diversæ ac diversa commemorant, sic probatur. Ecce meminimus quod nunc interposui ex Evangelio Joannis; hoc certe dixerat: « Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me; et, sicut dixi Judæis, quo ego vado vos non potestis venire: et vobis dico modo. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? » Nempe hic manifestum est, ex illis verbis motum esse Petrum ut diceret, *Domine, quo vadis?* quia dicentem audierat, *Quo ego vado vos non potestis venire.* Respondit Jesus eidem Petro: *Quo ego vado non potes me sequi modo; sequeris autem postea.* Tunc ille: *Quare non possum, inquit, sequi te modo? animam meam pro te ponam.* Huic præsumptioni respondit Dominus futuram ejus negationem. Lucas autem cum commemorasset dixisse Dominum, *Simon, ecce satanas expetivit vos ut*

*cribraret sicut triticum : ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua ; et tu, aliquando conversus, confirma fratres tuos ; tunc subiecit Petrum respondisse, Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire. Et ille dixit : Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Quam hoc aliud sit, aliud illud unde Petrus ad præsumendum permotus sit, quis non videat ? At vero Matthæus, *Et hymno dicto, inquit, exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* Sic prorsus et Marcus. Quid habent etiam hæc verba vel sententiæ simile illis¹, vel quibus secundum Joannem, vel quibus secundum Lucam, Petrus retulit præsumptionem suam ? Et hic ergo ita sequitur : *Respondens autem Petrus, ait illi : Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus : Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt.**

7. Hæc pene ipsis verbis etiam Marcus commemorat, nisi quod non generaliter, sed distinctius, quemadmodum futurum esset, expressit dictum a Domino, *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus.* Cum itaque omnes dicant prædixisse Dominum quod cum Petrus esset negaturus antequam gallus cantaret, non autem omnes dicant quoties gallus cantaret. Marcus hoc solus narravit expressius. Unde nonnullis videtur non congruere cæteris, quia parum attendunt, et maxime eorum obnubilatur intentio, cum adversus Evangelium animo induuntur hostili. Tota enim Petri negatio, trina negatio est. In eadem namque permansit trepidatione animi, propositoque mendacii, donec admonitus quid ei prædictum sit, amaro fletu et cordis dolore sanaretur. Hæc autem tota, id est trina negatio, si post primum galli cantum inciperet, falsum dixisse viderentur tres : quorum Matthæus dixit, *Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis ;* Lucas autem, *Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me ;* Joannes autem, *Amen, amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.* Diversis enim verbis et verborum ordine eandem explicaverunt sententiam dixisse Dominum, quod antequam gallus cantaret, ter cum Petrus esset negaturus. Rursus si totam trinam negationem ante peregisset, quam cantare gallus inciperet, superfluo dixisse Marcus deprehenderetur ex persona Domini, *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus bis vocem dederit, ter me negaturus es.* Quid enim attinebat dicere, *priusquam bis*, quando, si ante primum galli cantum tota illa trina negatio completeretur, simul et ante secundum, et ante tertium, et ante omnes galli cantus ejusdem

noctis completa inveniretur, quæ ante ipsum primum completa probaretur ? Sed quia ante primum galli cantum cœpta est illa trina negatio, attenderunt illi tres, non quando, eam completurus esset Petrus, sed quanta² futura esset, et quando cœptura ; id est, quia trina, et quia ante galli cantum : quanquam in animo ejus, et ante primum galli cantum tota possit intelligi. Quamvis enim verbis negantis ante primum cœpta, ante secundum autem galli cantum peracta sit tota illa trina negatio ; tamen affectione animi et timore Petri ante primum tota concepta est³. Nec interest quantis morarum intervallis trina voce enuntiata sit, cum cor ejus etiam ante primum galli cantum tota possederit, tam magna scilicet formidine imbibita, ut posset Dominum, non solum semel, sed iterum et tertio interrogatus negare, ut rectius diligentiusque attendentibus⁴, quomodo jam mœchatus est mulierem in corde suo qui eam viderit ad concupiscendum (*Matth. v, 28*) ; sic Petrus quodcumque verbis ederet timorem, quem tam vehementem animi conceperat, ut perdurare posset usque ad tertiam Domini negationem, tota trina negatio ei temporis deputanda est, quando eum trine negationi sufficiens timor invasit : ex quo etiam si post primum galli cantum inciperent, pulsato interrogationibus pectore, verba illa negationis erumpere, nec sic absurde atque mendaciter ante galli cantum ter negasse diceretur, quando ante galli cantum tantus timor obsederat mentem, qui eum⁴ posset usque ad tertiam negationem perducere. Multo minus igitur movere debet, quia trina negatio etiam trinis negantis vocibus ante galli cantum cœpta, etsi non ante primum galli cantum peracta est. Tanquam si alicui diceretur, *Ille nocte, antequam gallus cantet, ad me scribes epistolam, in qua mihi ter conviciaberis : non utique si eam ante omnem galli cantum scribere inciperet, et post primum galli cantum finiret, ideo dicendum erat falsum fuisse prædictum.* Marcus ergo de ipsarum vocum intervallis planius elocutus est, qui dixit ex persona Domini, *Priusquam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus.* Ita gestum esse apparebit, cum ad eundem locum narrationis evangelicæ venerimus, ut etiam illic ostendatur Evangelistas sibi congruere.

8. Si autem quaerantur ipsa omnino verba quæ Petro Dominus dixerit ; neque inventri possunt, et superfluo quaeruntur ; cum sententia ejus, propter quam cognoscendam verba proferuntur, etiam in diversis Evangelistarum verbis possit esse notissima. Sive ergo diversis sermonum Domini locis commotus Petrus singillatim ter enuntiaverit præsumptionem suam, et ter ei Dominus suam negationem prædixerit, sicut probabilius indagatur ; sive aliquo narraadi ordine possint omnium Evangelistarum commemorationes in unum redigi, quibus demonstratur semel Dominum prædixisse Petro præsumenti quod eum negaturus

¹ Lov., quando. Sed melius editi alii et Mss., quanta.

² Ita Mss. et Rat. At Er. et Lov., cœpta est.

³ In sex Mss. additum hic est, videtur.

⁴ In Mss. prope omnibus et Rat., eam.

caeret; nulla hic Evangelistarum repugnantia deprehendi poterit, sicut nulla est.

CAPUT III. — *De his quae dicta sunt a Domino donec exiret de domo ubi cœnauerant, quemadmodum nihil discrepare monstrantur.*

O. Nunc ergo quantum possumus, ipsam ex omnibus ordinem jam sequamur. Cum itaque secundum Joannem hoc Petro praedictum esset, sequitur idem Joannes, et conserit Domini sermonem, dicentis: *Non turbatur cor vestrum. Creditis in Deum, et in me credite: in domo Patris mei mansiones multae sunt, etc.* Sermonis ejus praeclara maximeque sublimia diu narrat, donec contextim veniat ad illum locum, ubi ait Dominus: *Pater juste, et mundus te non cognovit; ego autem te cognovi: et illi cognoverunt quia tu me misisti; et notum eis feci nomen tuum, et notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis (Joan. xiv-xvii).* Cum autem facta esset contentio inter eos, quis eorum videretur esse major, sicut Lucas commemorat, dixit eis: *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic: sed qui major est in vobis, fiat sicut junior; et qui praecessor est, sicut ministrator. Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne qui ministrat? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat: vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposui mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeat super thronos, judicantes duodecim tribus Israel. Ait autem Dominus Simoni, sicut Lucas ipse subjungit, *Simon, ecce satanas expellit vos, ut cribraret sicut triticum: ego autem rogaui pro te, ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire. Et ille dixit: Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis: Quando misit vos sine sacco et pera et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat; similiter et peram: et qui non habet, vendat tunicam suam, et erret gladium. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me, Et cum injustis deputatus est. Etenim ea quae sunt de me, finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce gladii duo hic. At ille dixit eis: Satis est (Luc. xii, 24-28). Et hymno dicto, sicut Matthaeus Marcusque commemorant, exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Jesus: *Omnes vos scandalum patientini in me in ista nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, precedam vos in Galilaeam. Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam***

¹ In editis omnia erant particula, et; quae hic in melioris notae MSS. habetur, neque in antiquis Corbeiensibus Bibliis et in textu graeco.

² Biblii, sicut minor. At MSS., sicut junior: sic etiam antiqua Corbeiensia Biblia et Augustini speculum; juxta graec. et veteros.

scandalizabor. Ait illi Jesus: *Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt (Matth. xxvi, 30-35).* Haec secundum Matthaeum inseruimus: sed et Marci pene ipsa et totidem verba sunt (Marc. xiv, 26-31), nisi quia distat illud quod de galli cantu jam supra enodavimus.

CAPUT IV. — *De his quae gesta sunt in illo praedio vel horto, quo ex illa domo post caenam venerunt, quemodo trium, id est Matthaei, Marci et Lucae consonantia demonstratur, quoniam Joannes de hoc tacet.*

10. Contextit ergo narrationem Matthaeus, et dicit: *Tunc venit Jesus cum illis in villam quae dicitur Gethsemani (Matth. xxvi, 36-46).* Hoc dicit et Marcus (Marc. xiv, 32-42); hoc et Lucas non expressae nominato praedio, cum ait: *Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum: secuti autem illum et discipuli. Et cum pervenisset ad locum dixit illis: Orate ne intretis in tentationem (Luc. xxi, 39-46).* Iste locus est, cujus nomen illi dixerunt Gethsemani. Ibi fuisse intelligimus hortum, quem commemorat Joannes, ita narrans: *Haec cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse et discipuli ejus (Joan. xviii, 1).* Deinde, secundum Matthaeum, *dixit discipulis: Sedete hic, donec vadam illuc et orem. Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedaei, cepit contristari et maerere esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem; sustinete hic et vigilate mecum. Et progressus pusillum, proclidit in faciem suam, orans et dicens: Mi Pater, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos, et invenit eos dormientes; et dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilare, et orate ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit et oravit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, et invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eundem sermonem dicens. Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis: Dormite jam, et requiescite: ecce appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, camus; ecce appropinquavit qui me tradet.*

11. Haec etiam Marcus, eoque prorsus modo atque ordine conserit, aliquando brevius quasdam constringens sententias, et aliquid magis aperiens. Nam videtur hic sermo secundum Matthaeum tanquam sibi ipsi contrarius, quod post tertiam orationem venit ad discipulos suos et dicit illis, *Dormite jam, et requiescite: ecce appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus; ecce appropinquavit qui me tradet.* Quomodo enim supra, *Dormite jam, et requiescite, cum concludat ecce as-*

propinquavit hora; et ideo dicat, *Surgite, eamus?* Qua velut repugnantia commoti qui legunt, conantur ita pronuntiare quod dictum est, *Dormite jam, et requiescite*, tanquam ab exprobrante, non a permittente sit dictum. Quod recte fieret, si esset necesse: cum vero Marcus ita hoc commemoraverit, ut cum dixisset, *Dormite jam, et requiescite*, adjungeret, *sufficit*; et deinde inferret, *Venit hora; ecce tradetur Filius hominis*: utique intelligitur post illud quod eis dictum est, *Dormite jam, et requiescite*, siluisse Dominum aliquantum, ut hoc fieret quod permiserat; et tunc intulisse, *ecce appropinquavit hora*. Ideo post illa verba secundum Marcum positum est, *sufficit*, id est, quod requievistis jam sufficit. Sed quia commemorata non est ipsa interpositio silentii Domini, propterea coarctat intellectum, ut in illis verbis alia pronuntiatio requiratur.

12. Lucas autem prætermisit quoties oraverit: dixit sane quod isti tacuerunt, et orantem ab angelo confortatum, et prolixius orantis sudorem fuisse sanguineum, et guttas decurrentes in terram. Cum ergo dicit, *Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos*, non expressit quanta oratione: nihilo tamen illis duobus repugnat. Joannes vero posteaquam in hortum ingressum dicit cum discipulis suis, non commemorat quid illic egerit, donec ejus traditor cum Judæis ad eum comprehendendum veniret.

13. Tres igitur isti eandem rem ita narraverunt, sicut etiam unus homo ter posset¹ cum aliqua varietate, nulla tamen adversitate. Lucas enim, quantum ab eis progressus, id est avulsus fuerit ut oraret, manifestius aperuit, dicens, *quantum jactus est lapidis*. Porro autem Marcus primo ex verbis suis idem narravit rogasse Dominum, *ut si fieri posset, transiret ab eo illa hora*, id est passionis, quam calicis nomine mox significavit. Deinde verba ipsa Domini sic enuntiavit: *Abba, Pater, omnia tibi possibilia sunt; transfer calicem hunc a me*. Quibus verbis si adjungas quod illi duo dixerunt, et quod ipse etiam Marcus ex persona sua pariter supra posuit, ita sententia manifestatur, *Pater, si fieri potest, omnia enim tibi possibilia sunt, transfer calicem istum a me*; ne quis cum putaret Patris minuisse potestatem, cum ait, *si fieri potest*: non enim dixit, Si facere potes; sed, *si fieri potest*: fieri autem potest quod ille voluerit. Sic itaque dictum est, *si fieri potest*, ac si diceretur, *si vis*. Manifestavit enim Marcus quo intellectu accipiendum sit, *si fieri potest*, quando ait, *omnia tibi possibilia sunt*. Et quod commemoraverunt eum dixisse, *Verum non quod ego volo, sed quod tu* (quod tantumdem valet, quantum si et ita dicatur, *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat*), satis ostendit non ex impossibilitate, sed ex voluntate Patris dictum esse, *si fieri potest*: præsertim quia Lucas et hoc ipsum planius intumavit: non enim ait, *si fieri potest*; sed, *si vis*. Cui apertiori sententiæ apertius jungitur quod Marcus posuit, ut ita dicatur: Si

¹ Itic in oratione adhibitum fuerat, loquitur: superfluo, cum optime subaudiatur, narrare.

vis, omnia enim tibi possibilia sunt, transfer a me calicem istum.

14. Quod autem ipso Marcus, non solum *Pater*, sed *Abba, Pater*, eum dixisse commemorat, hoc est *Abba* hebraice, quod est latine *Pater*. Et fortasse Dominus propter aliquod sacramentum utrumque dixerit, volens ostendere illam se tristitiam in persona sui corporis, id est Ecclesie, suscepisse, cui factus est angularis lapis, venienti ad eum partim ex Hebræis, ad quos pertinet quod ait, *Abba*; partim ex Gentibus, ad quas pertinet quod ait, *Pater* (*Ephes. ii, 11-23*). Etiam Paulus apostolus non prætermittens hoc sacramentum, *In quo clamamus, inquit, Abba, Pater* (*Rom. viii, 15*): et iterum ait, *Misit Deus Spiritum suum in corda vestra, clamantem Abba, Pater* (*Galat. iv, 6*). Oportuit enim ut bonus magister et verus salvator infirmioribus compatiens, in se ipso demonstraret non debere suos martyres desperare, si qua forte cordibus eorum irreperet sub tempus passionis ex humana fragilitate tristitia, cum eam vincerent, voluntati suæ præponendo voluntatem Dei, quia ille scit quid expediat quibus consulit. De qua tota re non nunc tempus est ut uberius disseratur: agitur enim modo de convenientia Evangelistarum, in quorum diversitate verborum salubriter discimus non aliud in verbis ad audiendam veritatem, quam sententiam loquentis esse requirendam. Hoc est enim *Pater*, quod *Abba, Pater*: sed ad sacramentum intimandum, planius est *Abba, Pater*; ad unitatem significandam, sufficit *Pater*. Et Dominum quidem *Abba, Pater*, dixisse credendum est: sed tamen non eluceret sententia, nisi aliis dicentibus *Pater*, demonstraretur sic esse illas duas Ecclesias ex Judæis et Græcis, ut etiam una sit. Ex illo ergo intellectu dictum est, *Abba, Pater*, quo idem Dominus alibi ait, *Habeo alias oves quæ non sunt de hoc ovili*; Gentes utique significans, cum haberet oves etiam in populo Israel. Sed quia secutus adjecit, *Oportet me et eas adducere, ut sit unus grex et unus pastor* (*Joan. x, 16*); quantum valet ad Israelitas et Gentes, *Abba, Pater*, tantum ad unum gregem, solum *Pater*.

CAPUT V. — *De his quæ in ejus apprehensione facta et dicta omnes commemorant, quomodo inter se nihil appareat dissentire.*

15. *Adhuc ergo ipso loquente*, sicut dicunt *Matthæus* et *Marcus*, *ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Jesum, dixit: Ave, rabbi. Et osculatus est eum* (*Matth. xxvi, 47-56, et Marc. xiv, 43-50*). Dixitque illi primo, quod ait *Lucas*, *Juda, osculo Filium hominis tradis* (*Luc. xxii, 47-53*)? deinde quod *Matthæus*, *Amice, ad quid venisti?* Deinde dixit, quod *Joannes* commemorat: *Quem quaeritis? Responderunt ei: Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus: Ego sum. Stabat autem et Judas, qui tradebat eum, cum ipsis: ut ergo dixit eis, Ego sum,*

¹ Editi, *missi a principibus*. Abest vox, *missi*, a meliori notæ MSS., nec est in græco.

abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. Iterum ergo eos interrogavit: *Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Jesum Nazarenum. Respondit Jesus: Dixi vobis quia ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire. Ut impleretur sermo quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidisti ex ipsis quemquam* (Joan. xviii, 2-11).

16. *Videntes autem, sicut Lucas dicit, ii qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio? Et percussit unus ex ipsis, quod omnes quatuor dicunt, servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus, sicut Lucas et Joannes dicunt, dexteram. Qui autem percussit, secundum Joannem Petrus erat: quem percussit autem, Malchus vocabatur. Deinde quod Lucas dicit, Respondens Jesus ait: Sinite usque huc; et adjunxit quod Matthæus commemorat, Convertite gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum? Quomodo ergo implebantur Scripturæ, quia sic oportet fieri? His verbis adjungi potest quod illum eo loco dixisse Joannes commemorat, Calicem quem dedit mihi Pater, non vis bibam illum? Tunc, sicut Lucas dicit, tetigit auriculam illius qui percussus erat, et sanavit eum.*

17. Nec moveat quasi contrarium sit quod Lucas dixit, interrogantibus discipulis si percuterent in gladio, Dominum respondisse, *Sinite usque huc*: quasi post illam percussorem ita dictum fuerit, ut placuerit ei usque huc factum, id est amplius fieri noluerit; cum in verbis quæ Matthæus posuit, intelligatur potius totum factum quo usus est gladio Petrus, Domino displicuisse. Illud enim verius est, quod cum eum interrogassent dicentes, *Domine, si percutimus in gladio?* tunc respondit, *Sinite usque huc*: id est, non vos moveat quod futurum est; permittendi sunt huc usque progredi, hoc est, ut me apprehendant, et impleantur quæ de me scripta sunt. Sed inter moras verborum interrogantium Dominum et illius respondentis, Petrus defensionis aviditate et majori pro Domino commotione percussit: sed non potuerunt etiam simul dici, quæ simul fieri potuerunt. Non enim diceret, *Respondens autem Jesus*, nisi illorum interrogationi responderet, non factio Petri. Nam de facto Petri quid judicaverit, Matthæus solus dixit. Ubi etiam non dixit Matthæus, Respondit Jesus Petro, *Convertite gladium tuum*; sed dixit, *Tunc ait illi Jesus, Convertite gladium tuum*: quod post factum apparet dixisse Dominum. Illud vero quod Lucas posuit, *Respondens autem Jesus ait, Sinite usque huc*, illis qui interrogaverant responsum esse accipiendum est: sed quia, ut diximus, inter verba interrogantium et respondentis Domini, facta est uno ictu percussio, hoc ordine judicavit esse narrandum, ut etiam inter verba interrogationis et responsionis eam insereret. Non est ergo contrarium hoc ei quod dixit Matthæus, *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt*, id est, qui usi fuerint gladio. Videri autem posset contrarium, si Dominus ex illa responsione, saltem usque ad unum,

nec ipsum lethale vulnus, usum tamen gladii spontaneum approbasse demonstraretur. Quamquam etiam Petro dictum totum congruenter intelligi possit, ut sic connectatur et quod Lucas et quod Matthæus retulit, quemadmodum supra commemoravi, *Sinite usque huc*; et, *convertite gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt*, etc. Quomodo autem sit intelligendum, *Sinite usque huc*, jam exposui: et si aliter melius potest, ita sit; dum tamen Evangelistarum veritas constet.

18. Postea sequitur Matthæus, et commemorat eum in illa hora dixisse turbis: *Tanquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in templo, et non me tenuistis. Tunc addidit etiam verba quæ Lucas ponit: Sed hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum. Hoc autem totum factum est, sicut Matthæus dicit, ut implerentur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt; sicut et Marcus dicit. Sequebatur autem illum unus adolescens amictus sindone, sicut idem Marcus commemorat; et cum tenuissent eum, rejecta sindone nudus profugit ab eis.*

CAPUT VI. — *De his quæ gesta sunt cum duceretur Dominus ad domum principis sacerdotum, et quæ in ipsa domo cum nocte perductus esset, et maxime de Petri negatione, quemadmodum inter se omnes congruant.*

19. *At illi tenentes Jesum duxerunt ad Caipham, principem sacerdotum, ubi Scribæ et seniores convenerant, sicut Matthæus dicit (Matth. xxvi, 57-75). Sed primo ad Annam ductus est, socerum Caiphæ, sicut Joannes dicit (Joan. xviii, 12-27). Marcus autem et Lucas nomen non dicunt pontificis (Marc. xiv, 53-72, et Luc. xxii, 54-62). Ductus est autem ligatus, cum adessent in illa turba tribunos et cohors et ministri Judæorum, sicut Joannes commemorat. Petrus autem sequebatur eum a longe usque in atrium principis sacerdotum: et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem, sicut dicit Matthæus. Et calefaciebat se ad ignem, sicut in eo loco narrationis dicit Marcus. Hoc et Lucas commemorat, quod Petrus sequebatur a longe: accenso autem igne in medio atrio, et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Et Joannes dicit, quod sequebatur Jesum Simon Petrus, et alius discipulus. Discipulus autem ille alius erat notus pontifici, et introiit cum Jesu in atrium pontificis, sicut Joannes dicit. Petrus autem stabat ad ostium foris, secundum eundem Joannem. Exiit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, et dixit ostiariæ, et introduxit Petrum, sicut idem Joannes dicit. Sic enim factum est, ut intus esset et Petrus in atrio, sicut et alii dicunt.*

20. *Principes autem sacerdotum et omne consilium, sicut Matthæus dicit, quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent: et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Convenientia enim testimonia non erant, sicut Marcus dicit, cum eundem locum commemoraret. Novissime autem venerunt duo falsi testes, sicut dicit Matthæus, et dixerunt: Ille dixit, Possum destruere templum Dei, et post*

*triduum reedificare*¹ *illud*. Alios etiam Marcus commemorat dixisse, *Nos audivimus eum dicentem, Ego dissolvam templum hoc manu factum, et post triduum aliud non manu factum edificabo: et ideo non erat conveniens testimonium illorum, sicut idem Marcus ibidem dicit. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. Dicit illi Jesus: Tu dixisti; hæc Matthæus. Marcus autem eadem aliis verbis dicit, nisi quod tacet quod eum adjuraverit princeps sacerdotum: sed tantum valere ostendit quod ei dicit Jesus, Tu dixisti, quantum si diceret, Ego sum. Sequitur enim, ut ait idem Marcus: Jesus autem dixit illi, Ego sum. Et videbitis Filium hominis a dextris sedentem virtutis, et venientem cum nubibus cæli. Hoc dicit etiam Matthæus, sed non dicit respondisse Jesum, Ego sum. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit; quid adhuc egenus testibus? quod Matthæus commemorat, et sequitur, Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis. Hoc etiam testatur et Marcus. Et sequitur Matthæus: Tunc exspuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt. Alii autem palmas in faciem ei dederunt, dicentes: Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? Hoc dicit et Marcus: commemorat etiam quod ei faciem velaverunt. De his quoque Lucas attestatur.*

21. Hæc intelligitur passus Dominus usque ad mane in domo principis sacerdotum, quo prius adductus est, ubi etiam Petrus tentatus est. Sed de Petri tentatione, quæ inter has Domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes narrant: nam ipsas primo commemorant Matthæus et Marcus, deinde Petri tentationem; Lucas vero explicat prius tentationem Petri, tum deinde has Domini contumelias: Joannes autem incipit Petri tentationem dicere, et interponit quædam de contumeliis Domini, et adjungit quod inde missus est ad Caipham pontificem; et inde recapitulat, ut explicet quam cœperat tentationem Petri in domo, quo primo adductus est, et redit ad ordinem, ubi ostendat quemadmodum ductus sit Dominus ad Caipham.

22. Sic ergo Matthæus sequitur: *Petrus vero sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Jesu Galilæo eras? At ille negavit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam, vidit illum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, Quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro: Vere et tu ex illis es; nam et loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari et jurare, quia non novisset hominem: et continuo gallus cantavit: hæc dicit Matthæus. Intelligitur autem quod posteaquam exiit foras, cum jam semel negasset, gallus cantavit primus, quod Matthæus tacet, et Marcus dicit.*

23. Non autem foris ante januam iterum negavit,

¹ *Plerique Mss., edificare: juxta græc., oikodomēs.*

sed cum rediisset ad focum: quando autem redierit, non opus erat commemorare. Marcus ergo sic illud narrat: *Et exiit foras ante atrium, et gallus cantavit. Rursum autem cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, Quia hic ex illis est. At ille iterum negavit. Hæc vero ancilla non eadem, sed alia est, sicut dicit Matthæus. Sane hoc quoque intelligitur, quia in secunda negatione a duobus compellatus est: et ab ancilla scilicet, quam commemorant Matthæus et Marcus; et ab alio, quem commemorat Lucas. Sic enim hoc narrat Lucas: *Petrus vero sequebatur a longe. Accenso autem igne in medio atrio, et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, et eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Hoc ergo quod Lucas ait, Et post pusillum, jam egressus erat Petrus januam, et primus gallus cantaverat; jamque redierat, ut quemadmodum dicit Joannes, ad focum stans iterum negaret. Joannes enim in prima negatione Petri, non solum de primo galli cantu tacet, sicut cæteri, excepto Marco; sed etiam quod sedentem ad ignem cognoverit ancilla, non commemorat. Hoc enim tantum ait, *Dicit ergo Petrus ancilla ostiaria: Numquid et tu de discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. Deinde interponit quæ gesta sunt cum Jesu in eadem domo, quæ commemoranda arbitratus est, ita narrans: Stabant autem servi et ministri ad prunas, quia frigus erat; et calefaciebant se: erat autem cum eis et Petrus stans, et calefaciens se. Hic ergo jam intelligitur exiisse foras Petrum, et rediisse: primo enim sedebat ad ignem; et postea jam rediens, stare cœperat.***

24. Sed forte ait aliquis: Nondum exierat, surrexerat autem exiturus. Hoc potest dicere qui putat foris ante januam secundo interrogatum negasse. Videamus ergo Joannis sequentia: *Pontifex ergo, inquit, interrogavit Jesum de discipulis suis, et de doctrina ejus. Respondit ei Jesus: Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, et in templo, quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil: quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis: ecce ii sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit aliam Jesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Jesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. Hic sane ostenditur quod Annas pontifex erat: nondum enim missus erat ad Caipham, cum jam illi diceretur, *Sic respondes pontifici? Et hos duos, Annam et Caipham pontifices, commemorat etiam Lucas in initio Evangelii sui (Luc. iii, 2). His dictis Joannes redit ad quod cœperat de negatione Petri, id est, ad eandem domum, ubi gesta sunt quæ narravit, et unde ad Caipham missus est Jesus, ad quem ab initio ducebatur, sicut dixit Matthæus. Commemoravit autem ista Joannes quæ interposuit recapitulans de Petro, et ad eam narrationem rediens, ita dicit, ut compleat trinam negationem: *Erat autem Simon Petrus stans, et calefaciens se. Dixerunt ergo ei.***

*Namquid et tu ex discipulis ejus es? Negavit illa, et dixit: Non sum. Hoc igitur loco invenimus, et non ante januam, sed ad focum stantem, secundo negasse Petrum: quod fieri non posset, nisi jam rediisset, posteaquam foras exierat. Neque enim jam exierat, et foris cum vidit altera ancilla: sed cum exierat, cum vidit, id est, cum surgeret ut exiret, animadvertit eam, et dixit his qui erant ibi, id est, qui simul erant ad ignem intus in atrio, *Et hic erat cum Jesu Nazareno. Ille autem qui foras exierat, hoc audito, rediens, juravit illis contra nitentibus, Quia non novi hominem. Nam et Marcus sic ait de eadem ancilla: Et cepit dicere circumstantibus, Quia hic ex illis est. Dicebat enim non illi, sed his qui illo exeunte ibi remanserant, sic tamen ut ille audiret: unde rediens, et rursus ad ignem stans, resistebat negando verbis eorum. Deinde in eo quod Joannes ait, Dixerunt, Numquid et tu ex discipulis ejus es? quod redeunti et stanti dictum intelligimus, quod quoque confirmatur, non illam tantum alteram ancillam, quam commemorant in hac secunda negatione Matthæus et Marcus, sed et alium quem commemorat Lucas, cum Petro id egisse; unde Joannes dicit, Dixerunt ergo ei. Quapropter sive posteaquam illo exeunte dixit ancilla his qui secum erant in atrio, quia hic ex illis est, hoc audito ille regressus est, ut se quasi purgaret negando: sive, quod est credibilis, non audivit quid de illo dictum fuerit, cum foras exiret, et posteaquam rediit, dixerunt ei ancilla, et ille alius quem Lucas commemorat, Numquid et tu ex discipulis ejus es? et dixit, Non sum: pertinacius insistente illo de quo Lucas ait, atque dicente, Et tu de illis es; cui Petrus ait, O homo, non sum. Liquido tamen colligitur, collatis de hac re omnibus Evangelistarum testimoniis, non ante januam secundo Petrum negasse, sed intus in atrio ad ignem. Matthæum autem et Marcum, qui commemoraverunt exitum cum foras, regressum ejus brevitalis causa tacuisse.**

25. Nunc jam de tertia negatione inspiciamus eorum congruentiam, quam Matthæum solum jam explicasse meminerimus. Sequitur ergo Marcus et dicit: *Et post pusillum rursus qui adstabant, dicebant Petro: Vere ex illis es; nam et Galilæus es. Ille autem cepit anathematizare et jurare, Quia nescio hominem istum quem dicitis. Et statim iterum gallus cantavit.* Lucas autem ita secutus, hoc idem narrat: *Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens: Vere et hic cum illo erat; nam et Galilæus est. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicitis. Et continuo adhuc illo loquente, cantavit gallus.* Joannes secutus de tertia Petri negatione, ita explicat: *Dicit unus ex servis pontificis, cognatus ejus cujus abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus, et statim gallus cantavit.* Quod igitur Matthæus et Marcus dicunt, post pusillum, quantum esset hoc temporis, manifestat Lucas dicendo, *Et intervallo facto quasi horæ unius: de hoc autem intervallo tacet Joannes. Item quod Matthæus et Marcus non singulari, sed plurali numero enuntiant eos qui cum Petro agebant, cum Lucas unum dicat, Joannes*

quoque unum, eumque cognatum ejus, cujus abscidit Petrus auriculam; facile est intelligere, aut pluralem numerum pro singulari, usitata locutione usurpasse Matthæum et Marcum; aut quod unus maxime tanquam sciens, et qui cum viderat, affirmabat, ceteri autem secuti ejus fidem, Petrum simul urgebant: unde duos Evangelistas compendio pluralem numerum posuisse; alios autem duos enim solum significare voluisse, qui præcipuus in hoc erat. Jam vero illud quod Matthæus ipsi Petro dictum fuisse asserit, *Vere et tu ex illis es; nam et loquela tua manifestum te fecit;* sicut Joannes eidem Petro dictum asseverat, *Nonne ego te vidi in horto cum illo?* Marcus autem inter se illos de Petro locutos dicit, *Vere ex illis est; nam et Galilæus est (a);* sicut et Lucas, non Petro, sed de Petro dicit, *Alius quidam affirmabat dicens: Vere et hic cum illo erat; nam et Galilæus est:* aut sententiam intelligimus tenuisse eos qui compellatum dicunt Petrum; tantumdem enim valuit quod de illo coram illo dicebatur, quantum si illi diceretur: aut utroque modo actum, et alios illum, alios alium modum commemorasse. Galli autem cantum post tertiam negationem secundum intelligimus, sicut Marcus expressit.

26. Sequitur ergo Matthæus, ita dicens: *Et recordatus est Petrus verbi Jesu quod dixerat, Priusquam gallus cantet, ter me negabis: et egressus foras, flevit amare.* Marcus autem ita dicit: *Recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Jesus, Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis: et cepit flere.* Lucas autem sic ait: *Et conversus Dominus respexit Petrum: et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat, Quia priusquam gallus cantet, ter me negabis: et egressus foras, Petrus flevit amare.* Joannes de recordatione et fletu Petri tacet. Sane in eo quod ait Lucas, quod *conversus Dominus respexit Petrum;* quomodo accipiendum sit, diligentius considerandum est. Quamvis enim dicantur etiam interiora atria, tamen in exteriori atrio fuit Petrus inter servos, qui simul se ad ignem calefactabant: non est autem credibile quod ibi audiebatur Dominus à Judæis, ut corporalis fieret illa respectio. Namque cum dixisset Matthæus, *Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt; alii autem palmas in faciem ei dederunt, dicentes: Prophetiza nobis, Christe; quis est qui te percussit?* Secutus est dicens, *Petrus vero sedebat foris in atrio;* quod non diceret, nisi illa cum Domino intus agerentur: et quantum colligitur in narratione Marci, non solum in interioribus, sed etiam in superioribus domus agebantur. Nam posteaquam Marcus talia narravit, secutus ait, *Et cum esset Petrus in atrio deorsum.* Sicut ergo eo quod Matthæus ait, *Petrus vero sedebat foris in atrio,* ostendit quod illa intus agerentur: sic eo quod dixit Marcus, *Et cum esset Petrus in atrio deorsum,* ostendit non solum in interioribus, sed etiam in superioribus gesta

(a) Forte legendum, *Marcus autem in quibusdam codicibus inter se illos,* etc. Nam paulo supra non secus ac in sacris Bibliis habetur hunc ipsum Marci locum: retulit Aug. in hæc verba, *dicebant Petro, Vere ex illis es,* etc., quibus illa non de Petro interse, sed si si Petro locuti narrantur.

quæ dixerat. Quomodo ergo respexit Petrum Dominus facte corporali? Quapropter mihi videtur illa respectu divinitus facta, ut ei veniret in mentem quoties jam negasset, et quid ei Dominus prædixisset, atque ita misericorditer Domino respiciente poeniteret eum, et salubriter fieret: sicut quotidie dicimus, Domine, respice me; et, Respexit eum Dominus, qui de aliquo periculo vel labore divina misericordia liberatus est: et sicut dictum est, *Respice, et exaudi me* (Psalm. xii, 4); et *Converte, Domine, et libera animam meam* (Psalm. vi, 5): ita dictum arbitror, *Conversus Dominus respexit Petrum, et recordatus est Petrus verbi Domini*. Denique cum frequentius soleant in narrationibus suis ponere Jesum quam Dominum, modo Lucas Dominum possit dicens, *Conversus Dominus respexit Petrum, et recordatus est Petrus verbi Domini*; Matthæus autem et Marcus, quia de ista respectione tacuerunt, non verbi Domini, sed verbi Jesu cum recordatum esse dixerunt: ut etiam ex hoc intelligamus illam respectionem a Jesu, non humanis oculis, sed divinitus factam.

CAPUT VII. — *De his quæ mane gesta sunt, priusquam Pilato traderetur, quomodo Evangelistæ inter se non discrepent; et de testimonio Jeremiæ quod Matthæus propter Domini pretium interposuit, cum hoc in ejusdem prophetæ Scriptura non invenitur.*

27. Sequitur ergo Matthæus, et dicit: *Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent: et vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato prævidi* (Matth. xxvii, 1-10). Marcus similiter: *Et confestim mane, inquit, consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus et Scribis et universo concilio, vincientes Jesum duxerunt et tradiderunt Pilato* (Marc. xv, 1). Lucas autem posteaquam complevit narrando Petri negationem, recapitulavit quæ cum Domino gesta sunt, jam ut apparet, circa mane, atque ita contexit narrationem: *Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cadentes; et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus, et interrogabant eum, dicentes: Prophetiza; quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. Et ut factus est dies, conveniunt seniores plebis et principes sacerdotum et Scribæ; et duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixerò, non credetis mihi; si autem et interrogavera, non respondebitis mihi, neque dimittetis: ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus de ore ejus. Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt eum ad Pilatum* (Luc. xxii, 63; xxiii, 1). Hæc omnia narravit Lucas; ubi intelligitur quod etiam Matthæus et Marcus narraverunt, quod interrogatus sit Dominus utrum ipse esset Filius Dei, et quod dixerit, *Dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis*¹, et *venientem in nubibus cæli*, jam luce-

¹ Editi, *virtutis Dei*. Aliamen vocem, *Dei*, hoc loco, non

scente die positum, quando Lucas dicit, *Et ut factus est dies: atque ita narrat similia, ceteri quæ etiam ipse commemorat quod illi tacuerunt*. Noctis autem intelligentes per falsos testes actum esse cum Domino, quod breviter commemoraverunt Matthæus et Marcus, Lucas tacuit, qui enarravit quæ circa mane sunt gesta. Nam et illi, id est Matthæus et Marcus, contexerunt narrationem in his quæ cum Domino acta sunt usque ad mane: sed postea redierunt ad narrationem Petri negationem; qua terminata redierunt ad mane, ut inde cætera contexerent, quousque perducerent¹ quæ cum Domino acta erant, sed nondum commemoraverant quod mane factum esset (Matth. xxvi, 59-75, et Marc. xiv, 53-72). Joannes quoque, cum ea quæ cum Domino gesta sunt ex quantâ parte visum est, et Petri negationem totam commemorasset, *Adducunt ergo, inquit, Jesum ad Caipham in prætorium. Erat autem mane* (Joan. xviii, 28): ubi intelligimus aut aliquam fuisse causam quæ coegerit Caipham esse in prætorio, nec esse præsentem cum illi principes sacerdotum haberent de Domino quæstionem; aut in domo ejus fuisse prætorium (a): tamen ad ipsum ab initio ducebatur, ad quem in extremo perductus est. Sed quia jam tanquam convictum reum adducebant, Caiphas autem jam antea visum fuerat ut Jesus moreretur, nulla mora interposita est quin occidendus Pilato traderetur. Quæ igitur per Pilatum cum Domino gesta sunt, ita Matthæus narrat.

28. Ac primum excurrit inde, ut commemoret exitum Judæe traditoris, quem solus narravit, ita dicens: *Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quia damnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et projectis argenteis in templo, recessit; et abiens, laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum: propter hoc vocatus est ager ille Acheldeniach, hoc est, Ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Et acciperunt triginta argenteos pretium appretiatum, quem appretiauerunt filii Israel², et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.*

29. Si quis autem movetur quod hoc testimonium non invenitur in Scriptura Jeremiæ prophetæ, et ideo putat fidei Evangelistæ aliquid derogandum; primo noverit non omnes codices Evangeliorum habere quod per Jeremiam dictum sit, sed tantummodo per prophetam. Possumus ergo dicere his potius codicibus videmus in Mss., nec eam in antiquis Corbelensibus Bibliis representat versio Vulgata seu Matth. cap. 26, v. 64; seu Marc. cap. 14, v. 63, quibus locis abest etiam a textu græco.

¹ In septem Mss., *perduxerunt*.

² In sacris Bibliis, *a filiis Israel*.

(a) Hujus lectionis difficultatem, ab exemplari scilicet proferam non sincero, quandoquidem in sacris Bibliis non ad Caipham, sed a Caipha, græc., ἀπὸ τοῦ καίφα legitimus expellere cunatur iterum in Joan. Tract. 114.

esse credendam, qui Jeremiæ nomen non habent; dictum est enim hoc per prophetam, sed Zachariam: unde putatur, codices esse mendosos qui habent nomen Jeremiæ, quia vel Zachariæ habere debuerunt, vel nullius, sicut quidam, sed tantum *per prophetam dicentem*, qui utique intelligitur Zacharias. Sed utatur ista defensione, cui placet: mihi autem cur non placeat, hæc causa est, quia et plures codices habent Jeremiæ nomen; et qui diligentius in græcis exemplaribus Evangelium consideraverunt, in antiquioribus græcis ita se perhibent invenisse: et nulla fuit causa cur adderetur hoc nomen, ut mendositas fieret; cur autem de nonnullis codicibus tolleretur, fuit aliqua causa, ut hoc audax imperitia faceret, cum turbaretur quæstione, quod hoc testimonium apud Jeremiam non inveniretur.

30. Quid ergo intelligendum est, nisi hoc actum esse secretiore consilio providentiæ Dei, qua mentes Evangelistarum sunt gubernatæ? Potuit enim fieri ut animo Matthæi Evangelium conscribentis pro Zacharia Jeremias occurreret, ut fieri solet, quod tamen sine ulla dubitatione emendaret, saltem ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne vivente hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suæ, quæ sancto Spiritu regebatur, non frustra occurrisse aliud pro alio nomen prophætæ, nisi quia ita Dominus hoc scribi constituit. Cur autem ita constitucrit Dominus, prima illa causa utilissima debet facillime cogitari, etiã sic esse insinuatam ita omnes sanctos Prophetas uno spiritu locutos mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit, quam si omnium omnia Prophetarum uno unius hominis ore dicerentur: et ideo indubitanter accipi debere quæcumque per eos Spiritus sanctus dixit, et singula esse omnium, et omnia singulorum. Cum igitur, et quæ dicta sunt per Jeremiam tam sint Zachariæ quam Jeremiæ, et quæ dicta sunt per Zachariam tam sint Jeremiæ quam Zachariæ; quid opus erat ut emendaret Matthæus, cum aliud pro alio sibi nomen occurrens a se scriptum relegisset; ac non potius sequens auctoritatem Spiritus sancti, a quo mentem suam regi plus nobis ille utique sentiebat, ita hoc scriptum relinqueret, sicut eum admonendo constituerat ei Dominus, ad informandos nos tantam verborum suorum inter Prophetas esse concordiam, ut non absurde, imo congruentissime etiã Jeremiæ deputaremus quod per Zachariam dictum reperiremus? Si enim hodie quisquam volens alicujus verba indicare, dicat nomen alterius a quo dicta non sint¹, qui tamen sit amicissimus et familiaritate conjunctissimus illi cujus verba dicere voluit; et continuo recordatus alium pro alio se dixisse, ita se colligat atque corrigat, ut tamen dicat, Bene dixi; quid aliud intuens, nisi tantam inter ambos esse concordiam, inter illum scilicet cujus verba dicere voluit, et alium cujus ei nomen pro illius nomine occurrit, ut tale sit hoc istum dixisse, quale si ille dixisset? quanto magis hoc de Prophetis sanctis intelligendum et maxime commendandum fuit, ut omnium libros

¹ In Mss. prope omnibus, *alterius a quo dicta sint*.

tanquam unius unum librum acciperemus, in quo nulla rerum discrepantia crederetur, sicut nulla invenitur, et in quo major esset constantia veritatis, quam si omnia illa unus homo quamlibet doctissimus loqueretur? Quod ergo hinc argumentum sumere conantur vel infideles vel imperiti homines, quasi ad ostendendam dissonantiam sanctorum Evangelistarum, hoc potius debent assumere fideles et docti ad ostendendam unitatem sanctorum etiã Prophetarum.

31. Est et alia causa, quæ mihi videtur alio tempore diligentius pertractanda, ne amplius sermonem protendamus, quam hujus operis terminandi necessitas flagitat, cur hoc nomen Jeremiæ in testimonio Zachariæ sic manere permissum, vel potius sancti Spiritus auctoritate præceptum sit. Est apud Jeremiam, quod emerit agrum a filio fratris sui, et dedit ei argentum; non quidem sub hoc nomine pretii quod positum est apud Zachariam, triginta argenteis; veruntamen agri emptio non est apud Zachariam: quod autem prophetiam de triginta argenteis ad hoc interpretatus sit Evangelista, quod modo de Domino completum est, ut hoc esset pretium ejus, manifestum est; sed ad hoc pertinere etiã illud de agro empto quod Jeremias dixit, hinc potuit mystice significari, ut non hic Zachariæ nomen poneretur, qui dixit triginta argenteis, sed Jeremiæ, qui dixit de agro empto; ut lecto Evangelio atque invento nomine Jeremiæ, lecto autem Jeremia et non invento testimonio de triginta argenteis, invento tamen agro empto, admoneatur lector utrumque conferre, et inde sensum enucleare prophetiæ, quomodo pertineat ad hoc quod in Domino impletum est. Nam illud quod subjecit huic testimonio Matthæus cum ait, *Quem appetiverunt filii Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus, nec apud Zachariam nec apud Jeremiam reperitur*. Unde magis ex persona ipsius Evangelistæ accipiendum est eleganter et mystice insertum, quia hoc ex Domini revelatione cognoverit ad hanc rem, quæ de Christi pretio facta est, hujusmodi pertinere prophetiam. Liber quippe empti agri apud Jeremiam jubetur mitti in vas fictile (*Jerem. xxxii, 9-14*), et emitur hic de pretio Domini ager figuli, et hoc ad sepulturam peregrinorum, tanquam ad permansionem quietis eorum qui in hoc sæculo peregrinantes conspeliuntur Christo per Baptismum. Nam et illam emptionem agri hoc significare Jeremiæ dixit Dominus, quia erit permansio de captivitate liberatorum in illa terra. Hæc tanquam delineanda² arbitratus sum, cum admonerem quid in his prophetiis testimonis in unum redactis et evangelicæ narrationi collatis, diligentius attentiusque requiratur. Hæc interposuit Matthæus de Juda traditore.

CAPUT VIII. — *De his quæ apud Pilatum gesta sunt, quomodo inter se nihil dissentiant.*

32. Deinde sequitur, et dicit: « Jesus autem stetit ante præsidem, et interrogavit eum præses, dicens³

² In quatuor Mss., *delibanda*.

Tu es rex Judæorum? Dicit ei Jesus : Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus : Non audis quanta adversum te dicant testimonia? Et non respondit ei ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer. Per diem autem solemnem consueverat præses dimittere populo unum vincetum quem voluissent : habebat autem tunc vincetum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis dixit Pilatus : Quem vultis dimittam vobis; Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illum uxor ejus dicens : Nihil tibi et justo illi; multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent. Respondens autem præses ait illis : Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt : Barabbam. Dicit illis Pilatus : Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes : Crucifigatur. Ait illis præses : Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes : Crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lavit manus coram populo, dicens : Innocens ego sum a sanguine justii hujus; vos videritis. Et respondens universus populus, dixit : Sanguis ejus super nos et super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur. » Hæc narravit Matthæus per Pilatum gesta de Domino (*Math. xvii, 41-26*).

33. Marcus quoque pene iisdem verbis et rebus concinit. Verba autem Pilati, quibus respondit populo petenti ut solemniter unus vincetus dimitteretur, ita refert : *Pilatus autem respondit eis, et dixit : Vultis dimittam vobis regem Judæorum?* Matthæus autem sic ait : *Congregatis ergo illis, dixit Pilatus : Quem vultis dimittam vobis; Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus?* Nulla quæstio est, quod tacet ipsos petiisse ut aliquis eis dimitteretur : sed quæri potest quæ verba Pilatus dixerit; utrum quæ a Matthæo, an quæ a Marco referuntur. Aliud enim videtur esse, *Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus?* aliud, *Vultis dimittam vobis regem Judæorum?* Sed quia christos reges dicebant, et qui dixit illum an illum, manifestum est eum quæsisse an vellent sibi dimitti regem Judæorum, id est Christum; nihil interest sententiæ, quod hic tacuit Marcus de Barabba, hoc solum volens dicere quod ad Dominum pertinebat; quandoquidem in eorum responsione satis et ipse ostendit, quem sibi dimitti voluerint : *Pontifices, inquit, concitaverunt turbam ut magis Barabbam dimitteret eis : sequitur autem, et dicit, Pilatus autem iterum respondens, ait illis : Quid ergo vultis faciam regi Judæorum?* Unde jam satis apparet, quod id Marcus velit ostendere, dicendo *regem Judæorum*, quod Matthæus dicendo *Christum*. Non enim dicebantur christi reges, nisi Judæorum : namque in eo etiam loco Matthæus ait, *Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus?* Ergo sequitur Marcus, *At illi iterum*

clamaverunt, Crucifige eum : quod ille ait, *Dicant omnes, Crucifigatur*. Et sequitur Marcus, *Pilatus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, Crucifige eum*. Hoc Matthæus non dixit : sed quoniam dixit, *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret*; dixit etiam eum lavisse manus coram populo, ut innocentem se a sanguine justii significaret; quod item et Marcus et alii tacent : satis ostendit etiam Matthæus egisse præsidem cum populo, ut dimitteretur. Quod breviter significavit Marcus in eo quod refert Pilatum dixisse, *Quid enim mali fecit?* Deinde sic etiam ipse concludit, quæ per Pilatum cum Domino gesta sunt : *Pilatus autem, inquit, volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, et tradidit Jesum flagellis cæsum, ut crucifigeretur* : hæc apud præsidem gesta narravit Marcus (*Marc. xv, 2-15*).

34. Lucas apud Pilatum gesta sic narrat : *Cœperunt autem accusare illum, dicentes : Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Cæsari, et dicentem se Christum regem esse*. Hoc illi duo Evangelistæ non dixerunt, cum tamen dicerent quod eum accusabant. Ergo iste etiam ipsa crimina quæ falsa objecerunt, aperuit. Tacuit autem quod ei dixit Pilatus, *Non respondes quidquam? Vide in quantis te accusant* : sed plane sequitur, et dicit quod etiam illi dixerunt, *Pilatus autem interrogavit eum, dicens : Tu es rex Judæorum? At ille respondens ait : Tu dicis*. Hoc autem Matthæus et Marcus commemoraverunt, antequam dicerent compellatum Jesum quod eis accusantibus non responderet. Nihil autem interest veritatis, quo ordine Lucas ista retulerit : quemadmodum nihil interest si alius aliquid tacet, quod alius commemorat; quemadmodum in consequentibus dicit : *Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas : Nihil invenio causæ in hoc homine. At illi invalescebant, dicentes : Commoret populum, docens per universam Judæam, et incipiens a Galilæa usque huc*. *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset; et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerusalemis erat in illis diebus*. *Herodes autem viso Jesu, gavisus est valde : erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audiret multa de illo; et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri*. *Interrogabat autem illum multis sermonibus : at ipse illi nihil respondebat*. *Stabant etiam principes sacerdotum et Scribæ, constanter accusantes eum*. *Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illis indutum veste alba, et remisit ad Pilatum*. *Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die : nam antea inimici erant ad invicem*. Hæc omnia, id est, quod a Pilato ad Herodem Dominus missus est, et quæ ibi gesta sunt; Lucas solus indicat; etiamsi aliquid ibi ait simile, quod in aliis narrationum locis apud alios possit inveniri : cæteri autem ea tantum dicere voluerunt quæ apud Pilatum gesta sunt, quousque Dominus crucifigendus traderetur. Rediens ergo Lucas ad ea quæ apud præsidem gerebantur, unde digressus erat, ut narraret quod apud Herodem actum

est, ita sequitur : *Pilatus autem convocatis principibus sacerdotum et magistratibus et plebe, dixit ad illos : Oblulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum, et ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inveni in homine isto ex his in quibus eum accusatis. Hic intelligimus eum prætermisisse quemadmodum a Domino quæsierit, quid accusatoribus responderet. Sed neque Herodes, inquit : nam remisit vos ad illum ; et ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam. Necessæ autem habebat dimittere eis per diem festum unum. Exclamavit autem simul universa turba dicens, Tolle hunc, et dimitte nobis Barabam : qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate et homicidium missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad illos, volens dimittere Jesum. At illi succlamabant dicentes : Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos : Quid enim multi fecit iste? nullam causam mortis inveni in eo : corripam ergo illum, et dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur, et inualescebant voces eorum. Matthæus huic conatui Pilati, quo sæpius cum eis egit, volens ut dimitteretur Jesus, paucissimis verbis satis attestatus est, ubi ait, Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret : quod non diceret nisi multum ille nisus esset ; quamvis taceret, quoties hoc efficere tentaverit, ut crueret Jesum furori eorum. Et Lucas itaque ita concludit quod actum est apud præsidem : Et Pilatus, inquit, adjudicavit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium et seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant ; Jesum vero tradidit voluntati eorum (Luc. xxiii, 2-25).*

35. Nunc eadem secundum Joannem consideremus, id est, quæ per Pilatum facta sunt. *Et ipsi, inquit, non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed manducarent Pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit : Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt ei et dixerunt ei : Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Hoc videndum est, ne contrarium sit ei quod Lucas dicit, certa in eum dicta esse crimina ; et dicit quæ dicta sint : Cæperunt autem, inquit, accusare illum, dicentes : Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Cæsari, et dicentem se Christum regem esse. Quod vero nunc secundum Joannem commemoravi, videntur Judæi noluisse dicere crimina, cum dixisset eis Pilatus, Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt enim, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum : videlicet ut eorum auctoritatem secutus, quid ei objiceretur desineret quærere ; sed ob hoc tantum nocentem crederet, quod sibi ab eis tradi meruisset. Ergo intelligere debemus, et hoc dictum esse, et illud quod Lucas commemoravit. Multa enim dicta, et multa responsa sunt, unde cuique eorum quantum visum est decerpit, et in narratione sua posuit quod satis esse judicavit. Nam et ipse Joannes dicit quædam quæ objecta sunt, quæ suis locis videbimus. Itaque sequitur : Dixit ergo eis Pilatus : Accipite eum vos, et secundum legem vestram judi-*

cate eum. Dixerunt ergo ei Judæi, Nobis non licet interficere quemquam : ut sermo Jesu impleatur, quem dixit, significans quæ esset morte moriturus. Introiit ergo iterum in prætorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei : Tu es rex Judæorum? Et respondit Jesus, A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me? Et hoc videretur non convenire illi quod ab aliis commemoratum est, Respondit Jesus, Tu dicis ; nisi in consequentibus ostenderet et illud dictum esse. Unde ostendit ea quæ nunc dicit, a cæteris potius Evangelistis tacita quam a Domino dicta non esse. Attende ergo cætera : Respondit, inquit, Pilatus : Numquid ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi : quid fecisti? Respondit Jesus : Regnum meum non est de mundo hoc : si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judæis ; nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus : Ergo rex es tu? Respondit Jesus : Tu dicis, quia rex sum ego. Ecce quando ventum est ad id quod alii Evangelistæ commemoraverunt. Sequitur ergo, item dicente adhuc Domino, quod cæteri tacerunt. « Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus : Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiit ad Judæos, et dicit eis : Ego nullam inveni in eo causam. Est autem consuetudo vobis ut unum dimittam vobis in Pascha : vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum? Clamaverunt rursus omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabam : erat autem Barabbas latro. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum : et veniebant ad eum, et dicebant, Ave rex Judæorum ; et dabant ei alapas. Exiit iterum Pilatus foras, et dicit eis : Ecce adduco eum vobis foras, ut cognoscatis quia in eo nullam causam inveni. Exiit ergo Jesus portans coronam spineam, et purpureum vestimentum, et dicit eis : Ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri, clamabant dicentes : Crucifige, crucifige ! Dicit eis Pilatus : Accipite eum vos, et crucifigite ; ego enim non inveni in eo causam. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. » Hoc potest congruere ei quod Lucas commemorat in accusatione Judæorum dictum, « Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, » ut adjungatur, « Quia Filium Dei se fecit. » Sequitur itaque Joannes, et dicit : « Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit : et ingressus est prætorium iterum, et dicit ad Jesum : Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus : Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? Respondit Jesus : Non haberes potestatem adver-

¹ In editis additur, *eum* : quæ vox a Mss. abest et a vetustis Corbelesibus Bibliis, nec reperitur in græco. Itaque et alias quasdam particulas, præsertim quod eas repetita eadem sententia non constanter nec ubique habent editi, antiquorum exemplarium auctoritate respiciamus.

nos me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui tradidit me tibi, majus peccatum habet. Exinde querebat Pilatus dimittere eum. Judæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari. Illic potest congruere quod Lucas in eadem accusatione Judæorum ita narrat: cum dixissent, *Invenimus eum subvertentem gentem nostram; adjecit, et prohibentem tributa dari Cæsari, et dicentem se Christum regem esse.* Ex quo solvitnr illa quæstio, qua putari poterat Joannes dixisse nullam a Judæis Domino crimen objectam, quando responderunt et dixerunt ei, *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.* Sequitur ergo Joannes, et dicit: « Pilatus ergo cum audivisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabbatha. Erat autem parasceve Paschæ hora quasi sexta, et dicit Judæis: Ecce rex vestr. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur: » hæc narravit Joannes per Pilatum gesta (*Joan. xviii, 28; xix, 16*).

CAPUT IX. — *De illusione qua illus est a cohorte Pilati, quomodo non dissonant tres qui hoc dicunt, Matthæus, Marcus et Joannes.*

36. Consequens est jam, ut ipsam Domini passionem secundum quatuor Evangelistarum testimonia videamus, quam Matthæus sic incipit: « Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem; et exeuntes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei; et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus: et genu flexo ante eum illudebant, dicentes: Ave, rex Judæorum » (*Matth. xxvii, 27-31*). Hoc Marcus in eodem loco narrationis ita dicit: « Milites autem duxerunt eum intro in atrium prætorii, et convocant totam cohortem; et induunt eum purpuram, et imponunt ei plectentes spinam coronam: et cœperunt salutare eum, Ave, rex Judæorum: et percutiebant caput ejus arundine, et conspuebant eum; et ponentes genua, adorabant eum » (*Marc. xv, 16-20*). Intelligitur itaque quod Matthæus ait, « Chlamydem coccineam circumdederunt ei, » hoc Marcum dixisse, indutum purpuram. Pro regia enim purpura, chlamys illa coccinea ab illudentibus adhibita erat: et est rubra quædam purpura cocco simillima. Potest etiam fieri, ut purpuram etiam Marcus commemoraverit, quam chlamys habebat, quamvis esset coccinea. Lucas hoc prætermisit. Joannes autem antequam diceret quod eum Pilatus crucifigendum tradiderit, commemoravit hoc dicens: « Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum et flagellavit, Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum: et veniebant ad eum, et dicebant, Ave, rex Judæorum; et dabant ei alapas » (*Joan. xix, 1-3*). Unde apparet Matthæum et Marcum recapitulando istud commemorasse, non

quod tunc factum sit, cum eum Pilatus jam crucifigendum tradidisset: Joannes enim apud Pilatum dicit hæc gesta satis evidenter; unde isti quod præterlerant recoluerunt. Ad hoc pertinet etiam quod consequenter dicit Matthæus: « Et exspuentes in eum acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus: et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamydem, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum ut crucifigerent. » Hoc quod exuerunt chlamydem, et induerunt eum vestimentis ejus, in fine factum intelligitur, cum jam duceretur. Marcus hoc ita dicit: *Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpuram, et induerunt eum vestimentis suis.*

CAPUT X. — *Quomodo non repugnet quod Matthæus, Marcus et Lucas angariatum dicunt, qui portaret ejus crucem; cum Joannes dicat quod eam Jesus ipse portaverit.*

37. Sequitur ergo Matthæus: « Excuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem; hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus » (*Matth. xxvii, 32*). Marcus quoque: « Et educunt illum, » inquit, « ut crucifigerent eum. Et angariaverunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrem Alexandri et Rufi, ut tolleret crucem ejus » (*Marc. xv, 20, 21*). Hoc Lucas ita dicit: « Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem venientem de villa, et imposuerunt illi crucem portare post Jesum » (*Luc. xxiii, 26*). Joannes autem sic narrat: « Susceperunt autem Jesum, et eduxerunt: et bajulus sibi crucem exiit in eum qui dicitur Calvariæ locum, hebraice Golgotha, ubi eum crucifixerunt » (*Joan. xix, 16-18*). Unde intelligitur quod ipse sibi portabat crucem, cum exiret in locum memoratum. Simon autem ille in itinere angariatus est, de quo tres commemorant, cui postea data est crux portanda usque ad locum. Ita utrumque factum invenimus; primo id quod Joannes dixit, deinde quod cæteri tres.

CAPUT XI. — *De potu quem dederunt ei priusquam commemorata esset ejus crucifixio, quomodo conveniat inter Matthæum et Marcum.*

38. Sequitur itaque Matthæus: *Et venerunt, inquit, in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvarias locus: de hoc loco apertissime consentiunt. Deinde adjungit idem Matthæus: Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum, et cum gustasset, noluit bibere* (*Matth. xxvii, 33, 34*). Hoc Marcus ita narrat: *Et dabant ei bibere vinum myrrhatum; et non accepit* (*Marc. xv, 23*). Hoc intelligendum est Matthæum dixisse, *cum felle mixtum*: fel quippe pro amaritudine posuit; myrrhatum enim vinum amarissimum est: quanquam fieri possit ut et fel et myrrha vinum amarissimum redderent. Quod ergo ait Marcus, *non accepit*; intelligitur, non accepit ut biberet. Gustavit autem, sicut Matthæus testis est; ut quod idem Matthæus ait, *noluit bibere*, hoc Marcus dixerit, *non accepit*; tacuerit autem quod gustaverit.

CAPUT XII. — *De divisione vestimentorum ejus, quomodo inter se omnes conveniant.*

39. Sequitur Matthæus : « Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus sortem mittentes (a); et sedentes, servabant eum » (*Math. xvii, 35, 36*). Hoc idem Marcus sic : « Et crucifigentes eum diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret » (*Marc. xv, 24*). Hoc Lucas sic ait : « Dividentes vero vestimenta ejus miserunt sortes; et stabat populus spectans » (*Luc. xxiii, 34, 35*). Brevis a tribus dictum est; Joannes autem distinctius hoc explicat quemadmodum gestum sit : « Milites ergo, » inquit, « cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad invicem, Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit : ut Scriptura impleretur dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem » (*Joan. xix, 25, 21*).

CAPUT XIII. — *De hora dominicæ passionis, quemadmodum non inter se dissentiant Marcus et Joannes, propter tertiam et sextam.*

40. Sequitur Matthæus : *Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam : Hic est Jesus rex Judæorum* (*Math. xxvii, 37*). Marcus autem priusquam hoc dixisset, *Erat autem, inquit, hora tertia, et crucifixerunt eum* (*Marc. xv, 25*); hoc enim subjungit cum de vestium divisione dixisset : quæ res diligentissime consideranda est, ne magnum faciat errorem. Sunt enim qui arbitrentur hora quidem tertia Dominum crucifixum; a sexta autem hora tenebras factas usque ad nonam, ut consumptæ intelligantur tres horæ ex quo crucifixus est, usque ad tenebras factas. Et posset quidem hoc rectissime intelligi, nisi Joannes diceret, hora quasi sexta Pilato sedisse pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, hebraice autem Gabbatha. Sequitur enim : *Erat autem paraceve Paschæ, hora quasi sexta, et dicit Judæis : Ecce rex vester. Illi autem clamabant : Tolle, tolle, crucifige eum. Dixit eis Pilatus : Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices : Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur* (*Joan. xix, 13-16*). Si igitur hora quasi sexta Pilato sedente pro tribunali traditus est crucifigendus Judæis, quomodo hora tertia crucifixus est, sicut verba Marci non intelligentes quidam putaverunt?

41. Prius enim qua hora crucifigi potuerit videamus; deinde videbimus cur hora tertia crucifixus dixerit Marcus. Hora erat quasi sexta cum traditus est crucifigendus a Pilato sedente, ut dictum est, pro tribunali. Non enim jam plena sexta erat, sed quasi sexta, id est, peracta quinta aliquid etiam de sexta esse coeperat. Nunquam autem isti dicerent, Quinta et quadrans, aut quinta et triens, aut quinta et semis, aut aliquid

(a) Hic Augustinus silentio præterit verba illa versionis vulgatæ, *ut impleretur quod dictum est per prophetam dicens, Diviserunt sibi vestimenta mea, etc.*, quæ in antiquis libris non exstare, et secundum Hieronymum de Matthæi textu non esse observavit jam pridem Nicolaus de Lira : habentur tamen in vetust. Corb. Bibliis.

hujusmodi. Habent enim istam morem Scripturæ, ut a parte totum ponant, maxime in temporibus : sicut de octo illis diebus, post quos eum dicunt ascendisse in montem (*Luc. ix, 28*), quorum medios intuentes Matthæus et Marcus dixerunt, *Post dies sex* (*Math. xvii, 1, et Marc. ix, 1*). Præsertim quia tam moderate idem Joannes locutus est, ut non diceret, sexta; sed, quasi sexta : quod si ita non diceret, sed tantummodo sextam diceret, possemus nos ita intelligere, quemadmodum loqui solent Scripturæ, sicut dixi, a parte totum, ut peracta quinta et inchoata sexta gererentur hæc quæ narrata sunt in crucifixione Domini nostri, donec completa sexta illo pendente fierent tenebræ, quibus tres Evangelistæ attestantur, Matthæus, Marcus et Lucas (*Math. xxvii, 45; Marc. xv, 33, et Luc. xxiii, 44*).

42. Quæramus jam consequenter, cur dixerit Marcus, cum commemorasset quod crucifigentes eum diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortes super eis quis quid tolleret, et secutus adjunxerit, *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum*. Jam certe dixerat, *Et crucifigentes eum diviserunt vestimenta ejus* (*Marc. xv, 21*) : sic etiam cæteri attestantur, quod eo crucifixo vestimenta divisa sunt. Si ejus rei gestæ tempus voluit commemorare Marcus, sufficeret dicere, *Erat autem hora tertia* : ut quid adjunxit, et *crucifixerunt eum*, nisi quia voluit aliquid recapitulando significare, quod quæsitum inveniretur, cum Scriptura ipsa illis temporibus legeretur, quibus universæ Ecclesiæ notum erat qua hora Dominus ligno suspensus sit, unde posset hujus vel error corrigi, vel mendacium refutari? Sed quia sciebat a militibus suspensum Dominum, non a Judæis, sicut Joannes apertissime dicit (*Joan. xix, 23*), occulte ostendere voluit eos magis crucifixisse qui clamaverunt ut crucifigeretur, quam illos qui ministerium principi suo secundum suum officium præbuerunt. Intelligitur ergo fuisse hora tertia cum clamaverunt Judæi ut Dominum crucifigeretur, et veracissime demonstratur tunc eos crucifixisse quando clamaverunt : maxime quia nolebant videri se hoc fecisse, et propter ea eum Pilato tradiderant, quod eorum verba satis indicant, secundum Joannem. Cum enim dixisset eis Pilatus, « Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? responderunt, et dixerunt ei : Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus : Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi ; nobis non licet interficere quemquam » (*Id. xviii, 29-31*). Quod ergo maxime videri fecisse nolebant, hoc eos hora fecisse tertia Marcus ostendit; verissime judicans magis fuisse Domini necatricem linguam Judæorum, quam militum manus.

43. Quisquis autem dixerit non fuisse horam tertiam, cum hoc Judæi primitus clamaverunt, insanissime se ostendit inimicum Evangelii; nisi forte aliter potuerit eandem dissolvere quæstionem : non enim habet unde convincat non fuisse tunc horam tertiam; et ideo veridico Evangelistæ potius credendum, quam contentiosis suspicionibus hominum. Unde, inquis, probas horam tertiam fuisse? Respondco, Quia credo

Evangelistis : quibus et tu si credis, ostende quemadmodum et hora sexta et hora tertia potuerit Dominus crucifigi? De sexta enim, ut fateamur, narratione Joannis urgemur; tertiam Marcus commemorat : quibus si uterque nostrum credit, ostende tu aliter quemadmodum fieri utrumque potuerit; libentissime requiescam. Non enim sententiam meam, sed Evangelii diligo veritatem. Atque utinam etiam plures ab aliis inventiantur hujus exitus quæstionis : quod donec fiat, utere mecum isto si placet. Si enim nullus alius exitus potuerit inveniri, solus iste sufficiet : si autem poterit, cum demonstratus fuerit, eligemus. Tantum non putes consequens esse ut quilibet omnium quatuor Evangelistarum mentitus sit, aut in tanto et tam sancto culmine auctoritatis erraverit.

44. Si autem quis dixerit se inde convincere non fuisse horam tertiam, cum illud Judæi clamaverunt, quia posteaquam dixit idem Marcus, *Pilatus autem iterum respondens ait illis : Quid ergo vultis faciam regi Judæorum? At illi iterum clamaverunt : Crucifige eum*; non interponitur aliquid morarum ab eodem Marco in ejus narratione, et continuo ad id pervenitur, ut traderetur ad crucem Dominus a Pilato, quod Joannes hora quasi sexta factum esse commemorat : intelligat qui hoc dicit, multa prætermissa esse, quæ in medio gesta sunt, cum Pilatus ageret quærens quomodo eum a Judæis eriperet, et adversus eorum insanissimam voluntatem quibuscumque modis potuit, instantissime niteretur. Matthæus enim ait, *Dicit illi Pilatus : Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Dicant omnes : Crucifigatur* : tunc fuisse dicimus horam tertiam. Quod autem Matthæus sequitur, et narrat, *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret*; et in conatibus Pilati ad eripiendum Dominum, et in tumultu Judæorum contra nitentium, consumptum tempus duarum horarum intelligimus, et ceptam fuisse sextam, qua nondum terminata gesta sunt quæ ab eo tempore quo Pilatus Dominum tradidit, usque ad tenebras factas narrantur. Quod autem Matthæus supra commemorat, *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illum uxorem ejus dicens : Nihil tibi et justo illi; multa enim passa sum hodie per risum propter eum (Matth. xxvii, 22, 23, 24, 19)*; postea sederat pro tribunali Pilatus, sed inter illa quæ prius gesta narrabat, recordatus Matthæus quod de Pilati uxore dixit, voluit hoc ibi interponere, ut præstrueret qua maxime causa Pilatus nec novissime volebat eum tradere Judæis.

45. Lucas autem narrat, cum dixisset Pilatus, *Emendatum ergo illum dimittam*, exclamasse universam turbam, *Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam*; sed fortasse nondum dixerant, *Crucifige*. Iterum autem Pilatus, secundum eundem Lucam, *locutus est ad illos volens dimittere Jesum : at illi succlamabant dicentes, Crucifige, crucifige illum* : tunc intelligitur fuisse hora tertia. Quod ergo sequitur Lucas, et dicit, *Ille autem tertio dixit ad illos : Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis invenio in eo : corripiam ergo illum, et dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur; et invalesce-*

bant voces eorum. (Luc. xxiii, 16-23); satis etiam ipse significat magnum tumultum fuisse; et post quantum morarum illis tertio dixerit, *Quid enim mali fecit?* licet intelligere quantum indagandæ veritati satis est : et postea quod ait, *Instabant vocibus magnis, et invalescebant voces eorum*, quis non videat ideo factum, quia videbant Pilatum nolle eis tradere Dominum? Et quia hoc magnopere volebat, non utique in momento temporis cessit, sed vel duæ horæ et aliquid amplius in illa cunctatione transierunt.

46. Joannem quoque interroga, et vide quanta fuerit Pilati illa cunctatio et recusatio tam sædi ministri : idem namque multo explicatius ea narrat, quamvis nec ipse utique dicat omnia, in quibus duæ horæ et de sexta aliquid præterfluxit. Tunc cum flagellasset Jesum, et a militibus veste illusoria, multisque illusionibus male tractari permisisset (credo ut hoc modo saltem eorum furorem mitigaret, ne usque ad mortem scire pertenderent), « Exiit iterum Pilatus foras, et dicit eis : Ecce adduco eum vobis foras, ut cognoscatis quia in eo nullam causam invenio. Exiit ergo Jesus portans spineam coronam et purpureum vestimentum. Et dicit eis : Ecce homo; » ut illa velut ignominiosa specie visa placarentur. Sed adjungit, et dicit : « Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri, clamabant dicentes : Crucifige, crucifige; » tunc horam tertiam fuisse dicimus. Attende quæ sequantur : « Dicit eis Pilatus : Accipite eum vos, et crucifigite; ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, et secundum legem debet mori; quia Filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit : et ingressus est prætorium iterum, et dicit ad Jesum : Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus : Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? Respondit Jesus : Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui tradidit me tibi, majus peccatum habet. Exinde Pilatus quærebat dimittere eum. » In hoc igitur quod quærebat Pilatus dimittere eum, quantum temporis putamus fuisse consumptum, quanta prætermissa quæ vel a Pilato dicebantur, vel a Judæis contradicebantur, quousque dicerent Judæi unde ille commoveretur, et cederet? Ita enim sequitur : « Judæi autem clamabant dicentes : Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris; omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus ergo cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, hebraice autem Gabbatha. Erat autem parasceve Paschæ, horæ quasi sexta. » Ab illa ergo voce Judæorum qua primo dixerunt, *Crucifige*, cum esset hora tertia, usque ad hoc quo sedit pro tribunali, per medias moras cunctationis Pilati et tumultuantium Judæorum, duæ horæ præterierant, et peracta quinta jam de sexta aliquid cæperat. *Dixit ergo Judæis : Ecce*

¹ Codices plures, explicatius enarrat, quamvis. Et infra, pro : *Tunc cum flagellasset*, MSS. magno consensu habent : *Tamen cum flagellasset.*

rex vester. Illi autem clamabant : Tolle, tolle, crucifige eum. Sed neque jam commotus Pilatus timore calumniæ facile cedebat. Tunc enim uxor ejus ad eum miserat sedentem pro tribunali : quod præoccupavit Matthæus, qui hoc solus commemoravit antequam ad eum locum narrationis veniret, ut ibi hoc poneret, ubi opportunum judicavit. Tentans itaque adhuc Pilatus, ne quid proficeret, dixit eis : *Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices : Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur* (Joan. xix, 4-16). Et dum pergit, et dum crucifigitur cum duobus latronibus, dum vestes ejus dividantur, et in sortem illa tunica mittitur¹, atque inter hæc variis conviciis illuditur (simul enim cum illa gererentur, etiam convicia jaciebantur), completa est hora sexta, et factæ sunt tenebræ, quas Matthæus, Marcus et Lucas commemorant.

47. Jam itaque corrumpat impia pertinacia, et credat Dominum Jesum Christum, et tertia hora crucifixum lingua Judæorum, et sexta manibus militum : quia in tumultu Judæorum, et Pilati æstibus, dux atque amplius horæ præterierunt a voce qua dixerunt, *Crucifige*. Sed ipse Marcus, qui maximo brevitatis sectator est, breviter voluit intimare Pilati voluntatem et conatum pro Domini vita. Cum enim dixisset, *At illi iterum clamaverunt, Crucifige eum*, ubi ostendit quod jam clamaverant, cum vellent sibi dimitti Barabbam : adjunxit, *Pilatus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit* (Marc. xv, 13, 14)? Hoc modo breviter insinuavit quid diu gestum est. Memor tamen etiam ipse quod vellet intelligi, non ait, Pilatus vero dixit eis ; sed ait, *Pilatus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit?* Quia si diceret, dixit ; quasi semel dictum intelligeremus : quia vero ait, *dicebat* ; satis intimavit intelligentibus, multis modis et sæpe dictum esse, quousque inciperet hora sexta. Cogitemus ergo quam breviter hoc dixerit Marcus in comparatione Matthæi, quam breviter Matthæus in comparatione Lucæ, quam breviter Lucas in comparatione Joannis, cum tamen alia atque alia quisque commemoraret ; quam denique breviter ipse Joannes in comparatione rerum quæ gestæ sunt, et morarum cum illa gererentur : et sine insaniam resistendi credamus duas horas et quiddam in illo intervallo transire potuisse.

48. Quisquis autem dixerit potuisse Marcum, si ita esset, eo tempore dicere fuisse horam tertiam, quo erat hora tertia, cum vox Judæorum de crucifigendo Domino sonuisset, dicere etiam quod eum tunc ipsi crucifixerint ; nimis superbe leges narratoribus veritatis imponit. Sic enim potest dicere, si hæc ipse narraret, eo modo eodemque ordine ab omnibus debuisse narrari, quo ipse narravit. Dignetur ergo consilio Marci evangelistæ supervari consilium suum, qui eo loco id ponendum judicavit, quo loco divina inspiratione suggestum est. Recordationes enim eorum ejus manu gubernatæ sunt, qui gubernat aquam, sicut scriptum est, qualiter illi placuerit. Fluitat enim humana memoria per varias cogitationes, nec in cæjusquam

¹ *Ms. duo, et sors in illam tunicam mittitur.*

potestate est quid et quando ei veniat in mentem. Cum ergo illi saneti et veraces viri quasi fortalita recordationem suarum propter narrationis ordinem occultæ Dei potestati, cui nihil fortuitum est, commisissent, non oportet quemquam hominum dicere longe abjectam ab oculis Dei et longe peregrinantem, hoc loco poni debuit, quod valde ignorat cur eo loco Deus poni voluerit. *Quia et si obvelatum est evangelium nostrum*, ait Apostolus, *in his qui percutunt obvelatum est* (II Cor. iv, 3). Et cum dixisset, *Aliis quidem cumus odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem* ; subjecit statim, *Et ad hæc quis idoneus* (Id. ii, 16) ? id est, quis idoneus intelligere quam justo fiat ? Quod idem Dominus dicit : *Ego veni, ut qui non vident, videant ; et qui vident, cæci fiant* (Joan. ix, 39). Ipsa est enim altitudo divitiarum scientiæ et sapientiæ Dei, qua fit ex eadem massa aliud vas in honorem, aliud in contumeliam ; et dicitur carni et sanguini, *O homo tu quis es qui respondeas Deo* (Rom. ix, 21, 20) ? Quis ergo et in hac re cognoscit intellectum Domini, aut quis consiliarius illi fuit (Id. xi, 33, 34), ubi sic gubernavit corda reminiscantium Evangelistarum, et in Ecclesiæ fastigio tanto auctoritatis culmine sublimavit, ut per hæc ipsa quæ in eis contraria videri possunt, nonnulli excæcarentur, digne tradit in concupiscentias cordis sui, et in reprobum sensum (Id. i, 24, 28) ; et multi exercerentur ad eliminandum pium intellectum secundum occultam Omnipotentis justitiam ? Dicit enim propheta Domino : *Nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ ; vir imprudens non cognoscet, et stultus non intelliget hæc* (Psal. xci, 6, 7).

49. Peo autem, et admonco eos qui hæc legunt, per nos adjuvante Domino elaborata, ut hujus sermonis quæ in hoc loco interponendum arbitratus sum, in omni simili questionum difficultate meminerint, ne scripius eodem repetenda sint. Facile autem videbit qui sine impietatis duritia voluerit attendere, quam opportuno loco Marcus hoc de tertia hora posuerit, ut ibi quisque recordetur qua hora Judæi crucifixerunt Dominum, qui volebant in Romanos vel principes vel milites transferre ipsum facinus, ubi factum ministrorum militum commemoratum est. Ait enim, *Et crucifigentes eum dividerunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret* : qui hoc¹, nisi milites, sicut Joannes manifestat ? Ergo ne quisquam cogitationem tanti criminis, aversus a Judæis, in milites illos converteret, *Erat autem, inquit, hora tertia et crucifixerunt eum* ; ut illi eum potius crucifixisse inveniantur, quos hora tertia ut crucifigeretur clamare potuisse, diligens inquisitor inveniet, cum adverterit hoc quod a militibus factum est, hora sexta factum esse.

50. Quanquam non desinat qui pasceves, quam Joannes commemoravit dicens, *Erat autem pasceve Paschæ, hora fere sexta*, horam diei tertiam velint intelligi, qua sedit Pilatus pro tribunali : ut eadem tertia completa videatur, quando crucifixus est ; atque illo jam pendente in ligno, aliæ tres horæ peractæ sint, et reddiderit spiritum : ut ab ea hora qua de-

¹ *In editis additur, fecerunt : quod abest a *Ms.**

functus est, id est diei sexta, tenebrae fierent usque ad nonam. Dicunt enim, die quidem illo quem dies sabbati sequebatur, parasceven fuisse Pascha Judæorum, quod ab eodem sabbato jam incoeperent Azyma: sed tamen verum Pascha, quod jam in passione Domini gerebatur, non Judæorum, sed Christianorum, coepisse preparari, id est, parasceven habere, ab hora noctis nona, in eo quod Dominus a Judæis occidendus preparabatur. Parasceve quippe interpretatur preparatio. Ab illa ergo nona noctis hora usque ad ejus crucifixionem occurrit hora parasceves sexta secundum Joannem, et hora diei tertia secundum Marcum: ut non Marcus horam illam recordatam recapitulando commemoraverit, qua clamaverunt Judæi, *Crucifige, crucifige*; sed eam prorsus horam tertiam dixerit, qua Dominus est fixus in ligno. Quis fidelis non huic faveat solutioni questionis, si modo possit aliquis articulus conjici ab hora nona noctis, unde coepisse parasceven Paschæ nostri, id est preparationem mortis Christi, congruentur intelligamus? Si enim dicamus eam coepisse quando a Judæis apprehensus est Dominus; adhuc noctis primæ partes erant: si quando ad domum perductus est sacerdoti Caiaphæ, ubi et auditis ad principibus sacerdotum; adhuc gallus non cantaverat, quod ex Petri negatione colligimus, quæ, cum jam audiretur, facta est: si autem quando Pilato traditus est; jam mane fuisse apertissime scriptum est. Restat ergo ut intelligamus tunc coepisse istam parasceven Paschæ, id est preparationem mortis Domini, quando responderunt omnes principes sacerdotum apud quos primo audiebatur, et dixerunt, *Reus est mortis*; quod apud Matthæum et Marcum invenitur (*Matth. xxvi, 66, et Marc. xiv, 64*): ut recapitulando intelligantur de Petri negatione postea dixisse quod antea factum erat. Non enim absurde conjicitur, tempore eo, quando, ut dixi, reum mortis pronuntiaverunt, horam nonam noctis esse potuisse: ex qua hora usque ad horam qua sedit Pilatus pro tribunali, quasi hora sexta fuit, non diei, sed parasceves, id est preparationis immolationis Domini, quod verum Pascha est: ut plena sexta ejusdem parasceves, quæ plena diei tertia occurrebat, Dominus suspenderetur in ligno. Sive ergo hoc potius intelligendum eligatur, sive Marcus tertiam horam recolverit, eamque maxime ad condemnationem Judæorum in Domini crucifixione commemorare voluerit, qua intelliguntur clamare potuisse ut crucifigeretur, ut ipsos potius crucifixisse acciperemus, quam eos quorum manibus in ligno suspensus est; sicut ille Centurio magis accessit ad Dominum, quam illi amici quos misit (a): procul dubio questio soluta est de hora Dominicæ passionis, quæ maxime solet et contentiosorum concitare impudentiam, et infirmorum imperitiam perturbare.

CAPUT XIV. — *De duobus latronibus cum illo crucifixis, quomodo omnes concordent.*

51. Sequitur Matthæus, et dicit: *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, et unus a sinistris*

(*Matth. xxvii, 38*). Et Marcus similiter et Lucas (*Marc. xv, 27, et Luc. xxiii, 33*). Nec Joannes aliquam facit questionem, quamvis latrones eos non dixerit: ait enim, *Et cum eo alios duos, hinc et hinc, medium autem Jesum* (*Joan. xix, 18*). Esset autem contrarium, si cum illi dixissent latrones, iste diceret innocentes.

CAPUT XV. — *De his qui Domino insultaverunt, quomodo inter se consonent Matthæus, Marcus et Lucas.*

52. Sequitur Matthæus, et dicit: *Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Qui destruis templum, et in triduo illud reedificas, salva te ipsum; si Filius Dei es, descende de cruce*. Huic Marcus pene ad eadem verba consonat. Sequitur deinde Matthæus, et dicit: *Similiter et principes sacerdotum illudentes cum Scribis et senioribus dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei: confidit in Deum, liberet nunc eum si vult; dixit enim, Quis Filius Dei esum* (*Matth. xxvii, 39-43*). Marcus et Lucas, quamvis alia verba dicant, ad eandem tamen sententiam concinunt, cum alius præmittit, quod alius commemorat (*Marc. xv, 29-32, et Luc. xxiii, 35-37*). De principibus enim sacerdotum quod insultaverint Domino crucifixo pariter non tacent; quamvis seniores tacuit Marcus: Lucas autem quia principes dixit, nec addidit sacerdotum, magis nomine generali omnes primates complexus est, ut ibi possint intelligi et Scribæ et seniores.

CAPUT XVI. — *De latronum insultatione, quomodo non repugnent Matthæus et Marcus Lucas, qui dixit unum eorum insultasse, alium credidisse.*

53. Sequitur Matthæus, et dicit: « Idipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo, improperebant ei » (*Matth. xxvii, 44*). Nec Marcus discrepat, hoc idem dicens aliis verbis (*Marc. xv, 32*). Lucas autem potest putari repugnare, nisi genus locutionis satis usitatum non obliviscamur. Ait enim Lucas: « Unus autem de iis qui pendebant latronibus blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac te ipsum et nos. » Et sequitur idem ipse, atque ita contextit: « Respondens autem alter, increpabat illum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es. Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali gessit. Et dicebat ad Jesum: Domine, memento mei cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Jesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso » (*Luc. xxiii, 39-43*). Quomodo ergo, sicut Matthæus dicit, « Latrones qui crucifixi erant cum eo, improperebant ei »; vel, sicut Marcus dicit, « Et qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei »; quandoquidem unus eorum conviciatus est, secundum Lucæ testimonium, alter et comescuit eum, et in Dominum credidit? nisi intelligamus Matthæum et Marcum breviter perstringentes hunc locum, pluralem numerum pro singulari posuisse: sicut in Epistola ad Hebræos legitur pluraliter dictum, *Clau-*

¹ Editi, *rah!* qui. At veteres lxx. et textus græcus carcat particula, *rah*.

(a) Vid. supra, lib. 2, cap. 20.

runt ora leonum, cum solus Daniel significari intelligatur; et pluraliter dictum, *Secti sunt* (Hebr. xi, 35-37), cum de solo Isaia tradatur. In Psalmo etiam quod dictum est, *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum*, etc., pluralem numerum pro singulari positum, in Actibus Apostolorum exponitur: nam reges propter Herodem, principes propter Pilatum intellexerunt, qui testimonium ejusdem psalmi adhibuerunt (Psal. ii, 2; Act. iv, 26, 27). Sed quia et Pagani solent calumniari Evangelio, videant quemadmodum locuti sint auctores eorum, Phædras, Medæas et Clytemnestras, cum singule fuerint. Quid autem usitatus, verbi gratia, quam ut dicat aliquis, *Et rustici mihi insultant*; etiam si unus insultet? Tunc enim esset contrarium quod Lucas de uno manifestavit, si illi dixissent ambos latrones conviciatos Domino; ita enim non posset sub numero plurali unus intelligi: cum vero dictum est, *latrones*, vel, *qui cum eo crucifixi erant*, nec additum est, ambo; non solum si ambo fecissent, posset hoc dici, sed etiam quia unus hoc fecit, potuit usitato locutionis modo per pluralem numerum significari.

CAPUT XVII. — *D: potu aceti, quomodo inter se omnes consentiant.*

54. Sequitur Matthæus et dicit: *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam* (Matth. xxvii, 45-49). Hoc et duo alii contestantur (Marc. xv, 35-36, et Luc. xxiii, 44, 45): addidit autem Lucas etiam unde factæ sint tenebræ, id est solem obscuratum. Sequitur Matthæus: *Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens: Eli, Eli, lamma sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes et audientes, dicebant: Etiam vocat iste.* Marcus pene ad eadem verba, ad eandem tamen sententiam non pene, sed omnino consentit. Sequitur Matthæus: *Et continuo currens unus ex eis acceptans spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere.* Sic et Marcus dicit: *Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.* Quod quidem de Elia, non ipsum qui obtulit spongiam cum aceto, sed cæteros dixisse Matthæus narravit: ait enim, *Cæteri vero dicebant: Sine, videamus an veniat Elias liberans eum*; unde intelligimus et illum et cæteros hoc dixisse. Lucas autem antequam de latronis insultatione narraret, hoc de aceto ita commemoravit: *Illudabant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes illi, et dicentes: Si tu es rex Judæorum, salvum te fac* (Luc. xxiii, 36, 37). Semel complecti voluit quod a militibus factum et dictum est. Ubi movere non debet, quod non unum eorum dixit acetum obtulisse: genus enim locutionis enuit, de quo supra tractavimus, pluralem pro singulari ponens (Superiori cap. 16). Hoc autem de aceto etiam Joannes commemoravit, ubi ait: *Postea sciens Jesus quia jam omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. Vas autem positum erat aceto plenum: illi autem spongiam plenam aceto hy-*

sopo circumponentes obtulerunt ori ejus (Joan. xix, 28, 29). Sed quod apud eundem Joannem invenitur dixisse, *Sitio*, et quia vas ibi erat aceto plenum, non mirum est si cæteri tacuerunt.

CAPUT XVIII. — *De vocibus Domini quæ continuo meriturus emisit, quomodo non repugnent Matthæus et Marcus Lucæ, et ipsi tres Joanni.*

55. Sequitur Matthæus: *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum* (Matth. xxvii, 50). Marcus similiter: *Jesus autem emissa voce magna, expiravit* (Marc. xv, 37). Lucas autem quid ipsa voce magna dixerit, declaravit; dixit enim: *Et clamans voce magna Jesus, ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum; et hæc dicens expiravit* (Luc. xxiii, 46). Joannes vero sicut tacuit illam vocem primam, *Eli, Eli*, quam Matthæus et Marcus retulerunt; tacuit etiam istam quam Lucas solus indicavit, illi autem duo nomine vocis magnæ significaverunt, id est, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*: quod eum voce magna dixisse et ipse Lucas similiter attestatus est, ut intelligeremus hanc fuisse vocem magnam, quam Matthæus et Marcus commemoraverunt. Sed dixit Joannes quod nullas illorum trium, eum dixisse, *Consummatum est*, cum acetum accepisset: quod eum ante ipsam vocem magnam dixisse intelligimus. Hæc sunt enim verba Joannis: *Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit, Consummatum est; et inclinato capite tradidit spiritum* (Joan. xix, 30). Inter illud quod ait, *Consummatum est*, et illud quod ait, *et inclinato capite tradidit spiritum*, emissa est illa vox magna quam tacuit iste, cæteri autem tres commemoraverunt. Hoc enim apparet esse ordinis, ut ante diceret, *Consummatum est*, cum perfectum in illo esset quod de illo prophetatum erat, et tanquam ad hoc expectaret, qui utique eum vollet moreretur, deinde commendans tradidit spiritum. Sed quovis ordine quilibet arbitretur dici potuisse, hoc magnopere cavendum est, ne cui videatur quisquam Evangelistarum alteri repugnare, si vel tacuit quod alius dixit, vel dixit quod alius tacuit.

CAPUT XIX. — *De scissione veli quomodo non disconsentiant Matthæus et Marcus a Lucæ, quo ordine factum sit.*

56. Sequitur Matthæus: *Et ecce velum templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum* (Matth. xxvii, 51). Et Marcus sic: *Et velum templi scissum est in duo, a sursum usque deorsum* (Marc. xv, 38). Lucas autem similiter hoc ait: *Et velum templi scissum est medium* (Luc. xxiii, 45); sed non eodem ordine. Volens enim miraculum miraculo adungere, cum dixisset, *Sol obscuratus est*, continuo subjungendum existimavit, *Et velum templi scissum est medium*: præoccupans videlicet quod exspirante Domino factum est, ut deinde recapitulans exsequeretur et de potu aceti, et de illa voce magna, et de ipsa morte, quam ante scissionem veli post tenebras facta intelliguntur. Matthæus enim, qui cum dixisset, *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum*, continuo subjecit, *Et ecce velum templi scissum est*, satis expressit

tunc esse scissum, cum Jesus emisisset spiritum. Si autem non addidisset, *Et ecce*, sed simpliciter dixisset, *Et velum templi scissum est*; incertum esset utrum ipse et Marcus hoc recapitulando commemorassent, Lucas autem ordinem tenuisset; an Lucas recapitulasset quod illi ordine posuissent.

CAPUT XX. — *De admiratione Centurionis et eorum qui cum illo erant, quomodo inter se consentiant Matthæus, Marcus et Lucas.*

57. Sequitur Matthæus: « Et terra mota est, et petreæ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt; et excentes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. » Hæc quæ solus dixit, non est metuendum ne cuiquam cæterorum repugnare videantur. Sequitur idem ipse: « Centurio autem et qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræ motu et iis quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste » (*Matth. xxvii, 51-54*). Marcus sic: « Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans exspirasset, ait: Vere homo hic Filius Dei erat » (*Marc. xv, 39*). Lucas sic: « Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens: Vere hic homo justus erat » (*Luc. xxiii, 47*). Non est contrarium quod Matthæus viso terræ motu dicit admiratum Centurionem, et eos qui cum illo erant, cum Lucas dicat hoc eum admiratum, quod emissa illa voce exspirasset, ostendens quam in potestate habuerit quamvis moreretur: in eo quippe quod idem Matthæus non solum dixit, *viso terra motu*, sed etiam addidit, *et iis quæ facta erant*; integrum locum fuisse demonstravit Lucæ, ut diceret Centurionem ipsam Domini mortem fuisse miratum; quia et hæc inter illa est, quæ tunc mirabiliter facta erant. Quanquam etsi Matthæus illud non addidisset, intelligendum erat, cum multa miranda facta fuerint, et omnia Centurio et qui cum eo erant, mirari potuerint, liberum fuisse narratibus quid quisque illum miratum commemorare voluisset: nec eos ibi repugnare, cum alius illud, alius illud diceret fuisse miratum; quando omnia fuerat ille miratus. Quod autem alius ait Centurionem dixisse, *Vere Filius Dei erat iste*, alius autem, *Vere homo hic Filius Dei erat*; non movebit eum cui non exciderunt tam multa superius similiter dicta et exposita: ad unam quippe sententiam utraque verba concurrunt; nec quod alius tacuit, *homo*, alius dixit, ullo modo contrarium est. Magis quod Lucas non ait Centurionem dixisse, *Filius Dei erat*, sed, *justus erat*, potest putari diversum: sed vel utrumque dictum a Centurione intelligere debemus, et aliud illos, aliud istum commemorasse; vel fortasse Lucam exprimere voluisse sententiam Centurionis, quomodo dixerit Jesum Filium Dei. Forte enim non cum Unigenitum æqualem Patri Centurio intellexerat; sed ideo Filium Dei dixerat, quia justum crediderat, sicut multi justii dicti sunt filii Dei. Quod autem etiam ipse Lucas dixit, *Videns autem Centurio quod factum erat*, in eo genere inclusit omnia quæ in illa hora mirabiliter facta erant,

SANCT. AUGUST. III.

tanquam unum mirabile factum commemorans, eorum quasi membra et partes erant omnia illa miracula. Jam vero quod Matthæus addidit eos qui cum Centurione erant, alii autem hoc tacuerunt; cui non appareat ex notissima regula non esse contrarium, cum alius dicit quod alius tacet? Et quod Matthæus dixit, *timuerunt valde*; Lucas autem non dixit, *timuit*, sed, *glorificavit Deum*; quis non cum intelligat timendo glorificasse?

CAPUT XXI. — *De mulieribus quæ ibi stabant, quomodo Matthæus, Marcus et Lucas, qui dixerunt eas a longe stetisse, non repugnet Joanni, qui nominavit unam earum juxta crucem stetisse.*

58. Sequitur Matthæus: « Erant autem ibi mulieres multe a longe, quæ secutæ erant Jesum a Galilæa, ministrantes ei; inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi et Joseph mater, et mater filiorum Zebedæi » (*Matth. xxvii, 55 et 56*). Marcus sic: « Erant autem et mulieres de longe aspicientes; inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi minoris et Joseph mater, et Salome; et cum esset in Galilæa, sequebantur eum, et ministrabant ei, et aliæ multe quæ simul cum eo ascenderant Jerosolymam » (*Marc. xv, 40, 41*). Inter hos nihil video quod contrarium possit putari: quid enim interest ad veritatem, quod quasdam mulieres pariter, quasdam singuli nominaverunt? Lucas quoque ita narrationem contexit: *Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. Stabant autem omnes notæ ejus a longe, et mulieres quæ secutæ fuerant eum a Galilæa, hæc videntes* (*Luc. xxiii, 48, 49*). Unde superioribus duobus de mulierum præsentia satis consentit, quamvis nullam earum nominatim exprimat; de turba etiam quæ simul aderat, et videntes quæ fiebant tudebant pectora sua, et revertebantur, consentit Matthæo, quamvis seorsum annexerit, *Centurio autem et qui cum eo erant*: quapropter tantummodo de notis ejus qui stabant a longe solus invenitur dixisse. Nam et Joannes commemoravit de præsentia feminarum antequam Dominus emisisset spiritum, ita narrans: *Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Jesus matrem et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua* (*Joan. xix, 25-27*). Qua in re nisi apertissime Matthæus quoque et Marcus Mariam Magdalenen nominassent, possemus dicere, alias a longe, alias juxta crucem fuisse; nullus enim eorum, præter Joannem, matrem Domini commemoravit: nunc ergo quomodo intelligitur eadem Maria Magdalene, et a longe stetisse cum aliis mulieribus, sicut Matthæus et Marcus dicunt, et juxta crucem fuisse, sicut Joannes dicit; nisi quia in tanto intervallo erant, ut et juxta dici possent, quia in conspectu ejus præsto aderant, et a longe in comparatione turbæ propinquius circumstantis cum Centurione et militibus. Possumus etiam intelligere, quod illæ quæ simul aderant cum matre Domini, postquam

(Trente-huit.)

eam discipulo commendavit, abire jam cœperant, ut a densitate turbæ se exuerent, et cetera quæ facta sunt longius intuerentur; ut cæteri Evangelistæ qui post mortem Domini eas commemoraverunt, jam longe stantes commemorarent.

CAPUT XXII. — *De Joseph qui corpus Domini petiit a Pilato, quomodo omnes consentiant, et quomodo a seipso Joannes non dissentiat.*

59. Sequitur Matthæus: « Cum sero autem factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathia, nomine Joseph, qui et ipse discipulus erat Jesu; hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu: tunc Pilatus jussit reddi corpus » (*Matth. xxvii, 57, 58*). Marcus sic: « Et cum jam sero esset factum, quia erat parasceve, quod est ante sabbatum, venit Joseph ab Arimathia, nobilis decurio, qui et ipse erat expectans regnum Dei; et audacter introiit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Pilatus autem mirabatur si jam obiisset: et accessit Centurione interrogavit eum si jam mortuus esset; et cum cognovisset a Centurione, donavit corpus Joseph » (*Marc. xv, 42-45*). Lucas sic: « Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio, vir bonus et justus (hic non consenserat consilio et actibus eorum), ab Arimathia civitate Judææ, qui expectabat et ipse regnum Dei; hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu » (*Luc. xxiii, 50-52*). Joannes autem posteaquam narravit de cruribus fractis eorum qui cum Domino crucifixi erant, et de latere Domini lancea percusso, quod totum solus dixit, subjungit consentiens cæteris, ita narrans: *Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathia, eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum, ut tolleret corpus Jesu: et permisit Pilatus. Venit ergo, et tulit corpus Jesu* (*Joan. xix, 38*). In hoc nihil exstat in quo aliquis eorum alicui repugnare videatur. Sed aliquis forsitan querat quomodo a semetipso Joannes ipse non discrepet, contestans cum cæteris quod Joseph petierit corpus Jesu, et solus dicens quod occultus fuisset discipulus Domini propter metum Judæorum: merito enim movet, cur ille qui propter timorem occultus discipulus erat, ausus sit petere corpus ejus, quod nullus eorum qui eum palam sequebantur, auderet. Sed intelligendum est, istum fiducia dignitatis hoc fecisse, qua præditus poterat familiariter intrare ad Pilatum: in extremo autem illo officio funeri exhibendo minus curasse de Judæis, quamvis soleret in Domino audiendo eorum inimicitias devitare.

CAPUT XXIII. — *De sepultura ejus, quomodo tres a Joanne non dissentiant.*

60. Sequitur Matthæus: « Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra: et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit » (*Matth. xxvii, 59, 60*). Marcus sic: « Joseph autem mercatus sindonem, et deponens eum involvit sindone, et posuit eum in monumento quod erat excisum de petra; et advolvit lapidem ad ostium monumenti » (*Marc. xv, 46*). Lucas sic: « Et depositum involvit in sindone, et posuit eum in monumento exciso,

in quo nondum quisquam positus fuerat » (*Luc. xxiii, 53*). Ex his tribus nulla quæstio dissensionis oriri potest: Joannes autem sepulturam Domini, non a solo Joseph, sed a Nicodemo quoque curatam fuisse commemorat. Consequenter enim a Nicodemo incipiens, ita narrat: « Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ et aloes quasi libras centum. » Deinde sequitur adjungens ipsum Joseph, et dicit: « Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos Judæis est sepelire. Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus; et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat: ibi ergo propter parasceven Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum » (*Joan. xix, 39-42*). Neque hic aliquid repugnat recte intelligentibus. Neque enim illi qui de Nicodemo tacent, affirmaverunt a solo Joseph Domino sepultum, quamvis solius commemorationem fecerint; aut quia illi una sindone a Joseph involutum dixerunt, propterea prohibuerunt intelligi et alia lintea potuisse afferri a Nicodemo et superaddi, ut verum narraret Joannes, quod non uno linteo, sed linteis involutus sit: quamvis et propter sudarium quod capiti adhibebatur, et institas quibus corpus totum alligatum est, quia omnia de lino erant, etiamsi una sindon ibi fuit, verissime dici potuit, *ligaverunt eum linteis*. Lintea quippe generaliter dicuntur quæ lino texuntur.

CAPUT XXIV. — *De his quæ circa tempus resurrectionis Domini facta sunt, quemadmodum omnes non inter se dissentiant.*

61. Sequitur Matthæus: « Erat autem ibi Maria Magdalene et altera Maria sedentes contra sepulcrum » (*Matth. xxvii, 61*). Quod Marcus ita dicit: « Maria autem Magdalene et Maria Joseph aspicebant ubi poneretur » (*Marc. xv, 47*). Unde nihil eos ex hoc dissentire manifestum est.

62. Sequitur Matthæus: « Altera autem die, quæ est post parasceven, convenerunt principes sacerdotum et Pharisei ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens, Post tres dies resurgam: jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium; ne forte veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi, Surrexit a mortuis; et erit novissimus error pejor priore. At illis Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abentes munierunt sepulcrum, signantes lapidem, cum custodibus » (*Matth. xxvii, 62-66*). Hoc solus Matthæus narrat, nullo aliorum narrante aliquid quod huic videatur esse contrarium.

63. Deinde sequitur idem Matthæus, et dicit: « Vespere autem sabbati, quæ lucescit in primam sabbati¹, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de caelo, et

¹ Editi, *in prima sabbati*. At optimæ notæ Mss. Corleicensis, Floriacensis, etc., constanter habent, *in primam*. Codex græcus, *eis man sabbatôn, in unam sabbatorum*.

accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimenta ejus sicut nix. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Respondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere, vos: scio enim quod Jesum qui crucifixus est, queritis; non est hic, surrexit enim sicut dixit: venite, et videte locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis ejus quia surrexit; et ecce præcedit¹ vos in Galilæam; ibi eum videbitis: ecce dixi vobis (Math. xxviii, 1-15). Huic Marcus consonat (Marc. xvi, 1-11). Sed potest movere quomodo secundum Matthæum angelus super lapidem sedebat revolutum a monumento: Marcus enim introeuntes eas in monumentum dicit vidisse juvenem sedentem in dextris coopertum stola candida, et obstupuisse: nisi intelligamus aut Matthæum tacuisse de illo angelo, quem intrantes viderunt; Marcum vero de illo tacuisse, quem foris viderunt sedentem super lapidem: ut duos viderint, et a duobus singillatim audierint quæ dixerunt angeli de Jesu, prius ab illo quem foris viderunt sedentem super lapidem, deinde ab illo quem viderunt intrantes in monumentum, sedentem a dextris; quo ut intrarent, illius qui foris sedebat verbis exhortatæ sunt dicentis, *Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus*: quo venientes, ut dictum est, et intrantes viderunt eum de quo Matthæus tacet, Marcus autem loquitur, sedentem a dextris, a quo talia similiter audierunt. Aut certe intrantes in monumentum in aliqua septa maceræ debemus accipere, qua communitum locum tunc fuisse credibile est in aliquo spatio ante petram, qua excisa locus factus fuerat sepultura: ut ipsum viderint in eodem spatio sedentem a dextris, quem dicit Matthæus sedentem super lapidem, quem terræ motu ab ostio monumenti revolverat, id est a loco sepulcri, quod effossus erat in petra.

64. Item queri potest, quemadmodum Marcus dicit, *At illæ exeuntes fugerunt de monumento; invaserat enim eas tremor et pavor: et nemini quidquam dixerunt; timebant enim*; cum dicat Matthæus, *Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus*: nisi intelligamus ipsorum angelorum nemini ausas fuisse aliquid dicere, id est, respondere ad ea quæ ab illis audierant, aut certe custodibus quos jacentes viderunt. Nam illud gaudium quod Matthæus commemorat, non repugnat timori de quo Marcus dicit: debuimus enim utrumque in illarum animo factum intelligere, etiamsi ipse Matthæus de timore non diceret; cum vero et ipse dicat, *Exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno*, nihil ex hac re questionis remanere permittit.

65. De hora quoque ipsa qua venerunt mulieres ad monumentum, non contemnenda exoritur questio. Cum enim Matthæus dicat, *Vespere autem sabbati, quæ lucescit in primam sabbati, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum*: quid est quod dicit

¹ vulgata versio, *præcedet*: pauloque post, *ecce præcedit vobis*. At editi et MSS. codices hujus operis ferunt, *præcedit*: tum ex iis plerisque MSS. *ecce dixi vobis*; juxta Græcum *προυει* et *ειπον*.

Marcus, *Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum, oriente jam sole*? In quo quidem a cæteris duobus, id est, Luca et Joanne non discrepat. Quod enim dicit Lucas, *valde diluculo*; et Joannes, *mane cum adhuc tenebræ essent*: hoc intelligitur Marcus dicere, *valde mane, oriente jam sole*, id est cum cælum ab orientis parte jam albesceret; quod non sit utique nisi solis orientis vicinitate: ejus enim est ille fulgor qui nomine auroræ appellari solet. Ideo non repugnat illi qui ait, *cum adhuc tenebræ essent*. Die quippe surgente, aliquæ reliquæ tenebrarum tanto magis extenuantur, quanto magis oritur lux. Nec sic accipiendum est quod ait, *valde mane*, tanquam sol ipse videretur jam super terras: sed potius sicut dicere solemus eis quibus volumus significare temperius aliquid faciendum. Cum enim dixerimus, *Mane*, ne putent jam sole supra terram conspicuo nos dicere, ad hoc plerumque addimus, *Valde mane*; ut illud quod etiam albescente vocatur, intelligant: quanquam et hoc usitatum sit, ut post galli cantum sæpe repetitum, cum conjectare homines cœperint diem jam propinquare, dicant, *Jam mane est*; et cum post hoc verbum attenderint, et jam oriente, id est jam de proximo adveniente in has partes sole, cælum rubescere vel albescere viderint, addant qui dicebant, *Mane est*, et dicant, *Valde mane est*. Quid autem interest, dum sive illo sive isto modo nihil aliud intelligamus a Marco appellatum *mane*, nisi quod Lucas appellavit *diluculo*; et hoc *valde mane*, quod ille *valde diluculo*, et quod Joannes *mane cum adhuc tenebræ essent*; *sole autem jam oriente*, id est; ortu suo jam cælum illuminare incipiente? Quomodo ergo his tribus congruat Matthæus, qui nec *diluculo*, nec *mane*, sed *vespere* ait *sabbati, quæ lucescit in primam sabbati*, attentius indagandum est. A parte quippè prima noctis, quod est vesper, ipsam noctem voluit significare Matthæus, cujus noctis sine venerunt mulieres ad monumentum. Ea vero causa intelligitur eandem noctem sic appellasse, quia jam a vespere licebat afferre aromata, transacto utique sabbato. Ergo quoniam sabbato impediabantur, ut non ante facerent, ab eo tempore nominavit noctem, ex quo eis licere cœpit ut facerent, quocumque vellent tempore ejusdem noctis. Sic itaque dictum est, *vespere sabbati*, ac si diceretur, nocte sabbati, id est nocte quæ sequitur diem sabbati: quod ipsa verba ejus satis indicant. Sic enim ait: *Vespere autem sabbati, quæ lucescit in primam sabbati*: quod fieri non potest, si tantummodo primam noctis particulam, id est solum initium noctis, intellexerimus dicto vespere significatam; neque enim ipsum initium lucescit in primam sabbati, sed ipsa nox quæ luce incipit terminari. Nam terminus primæ partis noctis, secundæ partis initium est; lux autem terminus totius noctis est: unde non potest dici vesper lucescens in primam sabbati, nisi nomine vesperi nox ipsa intelligatur quam lux terminat. Et usitatus loquendi modus divinæ Scripturæ est, a parte totum significare¹: a vespere ergo noctem significavit, cujus extremum est diluculum. Diluculo enim venerunt illæ mulieres ad

¹ in B. deest vox, *significare*. Er. et Lov. secuti sumus.

monumentum; ac per hoc ea nocte venerunt, quæ significata est nomine vesperi. Tota enim significata est eo nomine, ut dixi; et ideo quacumque ejus noctis parte venissent, ea utique nocte venissent: cum ergo venerunt parte ejus noctis extrema, ea procul dubio nocte venerunt. Vespere autem quæ lucescit in primam sabbati, non potest nisi tota ipsa nox intelligi: eo igitur vespere venerunt, quæ ipsa nocte venerunt; ipsa autem nocte venerunt, quæ noctis ipsius quamvis extrema parte venerunt.

66. Nam et ipsum triduum, quo Dominus mortuus est et resurrexit, nisi isto loquendi modo, quo a parte totum dici solet, recte intelligi non potest¹. Ipse quippe ait, *Sicut enim Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus; sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus* (Matth. xii, 40). Computantur² autem tempora, sive ex quo tradidit spiritum, sive ex quo sepultus est, et non occurrit ad liquidum; nisi medium diem, hoc est sabbatum totum diem accipiamus, id est cum sua nocte, illos autem qui eum in medio posuerunt, id est parasceven et primam sabbati, quem diem dominicum dicimus, a parte totum intelligamus. Quid enim juvat quod quidam his angustiis coarctati, et istum locutionis modum, id est a parte totum, in sanctarum Scripturarum solvendis quæstionibus plurimum valere nescientes, noctem voluerunt annumerare tres illas horas a sexta usque ad nonam quibus sol obscuratus est, et diem tres horas alias quibus iterum terris est redditus, id est a nona usque ad ejus occasum? Sequitur enim nox futuri sabbati, qua cum suo die computata, erunt jam duæ noctes et duo dies; porro autem post sabbatum sequitur nox primæ sabbati³, id est illucescentis diei dominici, in qua tunc Dominus resurrexit: erunt ergo duæ noctes et duo dies, et una nox, etiamsi tota posset intelligi, nec ostenderemus quod illud diluculum pars ejus extrema sit; quapropter nec annumeratis illis sex horis, quarum tribus sol contenebratus est, et tribus eluxit, constabit ratio trium dierum et trium noctium. Restat ergo ut illo Scripturarum usitatissimo loquendi modo, quo a parte totum intelligitur, inveniamus extremum diem⁴ tempus parasceves, quo crucifixus et sepultus est Dominus, et ex ipsa extrema parte totum diem cum sua nocte, qui jam peractus fuerat, accipiamus: medium verò, id est sabbati diem, non a parte, sed integre totum: tertium rursus a parte sua prima, id est a nocte totum cum suo diurno tempore; ac sic erit triduum: quemadmodum illi octo dies post quos ascendit in montem, quorum medios integros attendentes Matthæus et Marcus dixerunt, *Post sex dies*; quod Lucas dixit, *Post octo dies* (a).

67. Nunc jam cætera videamus, quemadmodum

¹ Illic in editis interponebatur: *Nunc magna redditur ratio verbi Domini*: quod abest a MSS.

² Er. et Lov., *computentur*: et inferius, *msi ad medium diem*. M.

³ Editi, *primi sabbati*: et paulo post, *diei dominicæ*.

⁴ Unus e Vatic. MSS., *primum diem*.

(a) *Supra*, lib. 2, cap. 58, n. 113.

Matthæo congruant. Lucas enim apertissime duos angelos dicit visos fuisse a mulieribus, quæ venerunt ad monumentum, quorum singulos intellexeramus commemoratos a duobus; unum a Matthæo, id est, illum qui extra monumentum sedebat in lapide; alterum a Marco, id est illum qui intra monumentum sedebat a dextris. Sed Lucas ita narrat: *Et dies erat parasceves, et sabbatum illucescebat. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum ipso venerant de Galilæa, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus; et revertentes paraverunt aromata et argenta: et sabbatum quidem silverunt secundum mandatum: Una autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ paraverant aromata; et invenerunt lapidem revolutum a monumento; et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu: et factum est dum mente consternatæ essent de isto, et ecce duo viri¹ steterunt secus illas in veste fulgenti. Cum timerent autem et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid queritis viventem cum mortuis? non est hic, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens: Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et die tertia resurgere. Et recordatæ sunt verborum ejus, et regressæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia illis undecim, et cæteris omnibus* (Luc. xxiii, 54; xxiv, 12). Quomodo ergo singuli visi sunt sedentes, unas secundum Matthæum foris super lapidem; et alter secundum Marcum intus a dextris; cum secundum Lucam duo steterint secus illas, quamvis similia dixerint? Possumus quidem adhuc intelligere unum angelum visum a mulieribus, et secundum Matthæum, et secundum Marcum, sicut supra diximus: ut eas ingressas in monumentum sic accipiamus, in aliquod scilicet spatium quod erat aliqua maceria communitum, ut intrari posset ante illum saxeam sepulcri locum, atque ibi vidisse angelum sedentem supra lapidem revolutum a monumento, sicut dicit Matthæus, ut hoc sit sedentem a dextris, quod dicit Marcus; deinde intus ab eis, dum inspicerent locum in quo jacebat corpus Domini, visos alios duos angelos stantes, sicut dicit Lucas, similia locutos ad earum exhortandum animum et ædificandam fidem.

68. Sed videamus et illa quæ Joannes dicit, utrum vel quemadmodum his congruant. Sic ergo narrat Joannes: *Una autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, et vidit lapidem sublatum a monumento. Currenit ergo, et venit ad Simonem Petrum, et ad alium discipulum quem amabat Jesus, et dicit eis: Tulcrunt Dominum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, et ille alius discipulus præcurrenit citius Petro, et venit primus ad monumentum: et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introiit in monumentum; et*

¹ sic Editi. At MSS., *et ecce*; juxta græcum.

vidit linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. Tunc ergo introit et ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, et vidit, et credidit. Nondum enim sciebant Scripturam, quia oporteret eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum ad semetipsos discipuli. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans: dum ergo fleret, inclinavit se, et prospexit in monumentum; et vidit duos angelos in albis sedentes, unum ad caput et unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus est, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicitio mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam. Dicit ei Jesus: Maria. Conversa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur Magister. Dicit ei Jesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, et dic eis, Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum vestrum. Venit Maria Magdalene annuntians discipulis, Quia vidi Dominum, et hæc dixit mihi (Joan. xx, 1-18). In hac Joannis narratione dies vel tempus quo ventum est ad monumentum, cum cæteris convenit; illud etiam quod duo angeli visi sunt, concordat cum Luca: sed quod illo stantes dicit angelos visos, iste autem sedentes, et cætera quæ illi non dicunt, quomodo hic possint intelligi non discrepare a cæteris, et quo ordine gesta sint, nisi diligentèr considerentur, repugnantia possunt videri.

69. Quapropter hæc omnia quæ circa tempus resurrectionis Domini facta sunt, secundum omnium Evangelistarum testimonia in una quadam narratione, quantum nec Dominus adjuverit, quemadmodum geri potuerint, ordinemus. Prima sabbati diluculo, sicut omnes consentiunt, ventum est ad monumentum. Jam factum erat quod solus Matthæus commemorat de terræ motu et lapide revoluto conterritisque custodibus, ita ut in parte aliqua velut mortui jacerent. Venit autem, sicut Joannes dicit, Maria Magdalene, sine dubio cæteris mulieribus¹, quæ Domino ministraverant, plurimum dilectione ferventior, ut non immerito Joannes solam commemoraret, tacitis eis quæ cum illa fuerunt, sicut alii testantur. Venit ergo, et ut vidit lapidem sublatum a monumento, antequam aliquid diligentius inspiceret, non dubitans ablatum inde esse corpus Jesu, cucurrit, sicut dicit idem Joannes, et nuntiavit Petro atque ipsi Joanni. Ipse est enim discipulus quem amabat Jesus. At illi currere cœperunt ad monumentum, et præveniens Joannes inclinavit se, et vidit posita linteamina, nec intravit: Petrus autem consecutus intravit in monumentum, et vidit linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput

¹ Editi, cum cæteris mulieribus. At Mss. carent particula, cum.

ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum. Deinde et Joannes intravit, et vidit similiter, et credidit quod Maria dixerat, sublatum esse Dominum de monumento. « Nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum ad semetipsos discipuli. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans, » id est ante illum saxei sepulcri locum, sed tamen intra illud spatium quo jam ingressæ fuerant: hortus quippe illic erat, sicut idem Joannes commemorat (Id. xix, 41). Tunc viderunt angelum sedentem a dextris super lapidem revolutum a monumento, de quo angelo narant Matthæus et Marcus. « Tunc eis dixit, Nolite timere, vos: scio enim quod Jesum qui crucifixus est quæritis; non est hic, surrexit enim sicut dixit: venite et videte locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis ejus, quia surrexit; et ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis; ecce dixi vobis: » quibus similia Marcus quoque non tacuit. Ad hæc verba Maria dum fleret, inclinavit se et prospexit in monumentum, et vidit duos angelos, sicut dicit Joannes, in albis sedentes; unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu. « Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. Illic intelligendi sunt surrexisse angeli, ut etiam stantes viderentur, sicut eos Lucas visos fuisse commemorat, et dixisse secundum eundem Lucam timentibus mulieribus et vultum in terram declinantibus, « Quid quæritis viventem cum mortuis? non est hic, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens, Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et die tertia resurgere. Et recordatæ sunt verborum ejus. Post hæc conversa est retrorsum Maria, et vidit Jesum stantem, sicut dicit Joannes, et non sciebat quia Jesus est. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus est, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicitio mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam. Dicit ei Jesus: Maria. Conversa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Jesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, et dic eis, Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum et Deum meum et Deum vestrum. » Tunc egressa est a monumento, hoc est ab illo loco ubi erat horti spatium ante lapidem effossum: et cum illa alix, quas secundum Marcum invaserat tremor et pavor; et nemini quidquam dicebant. Tunc jam, secundum Matthæum, « ecce Jesus occurrit illis dicens: Ave. Illæ autem accesserunt et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. » Sic enim colligimus et angelorum allocutionem his numero eas habuisse venientes ad monumentum, et ipsius Domini: semel scilicet illic quando Maria hortulanum putavit; et nunc iterum cum eis occurrit in via, ut eas ipsa repetitione firmaret, atque a timore recrearet. « Tunc ergo ait illis: Nolite timere, ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam; ibi me videbunt. Venit ergo Maria Magda-

hæc annuntians discipulis quia vidit Dominum, et hæc ei dixit : non solum ipsa, sed et alix, quas Lucas commemorat, quæ nuntiaverunt hæc discipulis undecim, et cæteris omnibus. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, et non credebant illis. His et Marcus attestatur. Nam posteaquam commemoravit eas trementes et paventes exisse a monumento, et nemini quidquam dixisse, adjunxit quod resurgens Dominus apparuerit mane prima sabbati, primo Mariæ Magdalene, de qua ejecerat septem dæmonia; et quia illa vadens nuntiavit iis qui cum eo fuerant lugentibus et flentibus; et quia illi audientes quod viveret, et visus esset ab ea, non crediderunt. Sane Matthæus etiam illud inseruit, abscedentibus mulieribus quæ illa omnia viderant et audierant, venisse etiam quosdam in civitatem de illis custodibus qui jacuerant velut mortui, et nuntiassent principibus sacerdotum omnia quæ facta erant, hoc est quæ etiam illi sentire potuerunt: illos vero congregatos cum senioribus consilio accepto, pecuniam copiosam dedisse militibus, ut dicerent quod discipuli ejus venissent, eumque furati essent illis dormientibus; pollicentes etiam securitatem a præside qui eos custodes dederat: et illos accepta pecunia fecisse sicut erant edocti, divulgatumque esse verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem.

CAPUT XXV. — *In eo quod se postea discipulis manifestavit, quomodo sibi omnes Evangelistæ non adversentur, collatis testimoniis et de apostolo Paulo et de Actibus Apostolorum.*

70. Jam post resurrectionem quemadmodum apparuerit Dominus discipulis, considerandum est, non solum ut elucescat etiam ex hac re convenientia quatuor Evangelistarum (*Matth. xxviii, Marc. xvi, Luc. xxiv, et Joan. xx, xxi*), verum etiam ut cum Paulo apostolo consonent, qui de hac re in prima ad Corinthios Epistola ita loquitur: *Tradidi enim vobis in primis quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas: et quia apparuit Cephæ, postea duodecim¹, deinde apparuit plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent usque adhuc, quidam autem dormierunt; postea apparuit Jacobo, deinde Apostolis omnibus; novissime² autem omnium quasi abortivo apparuit et mihi (I Cor. xv, 38).* Hunc autem ordinem nullus Evangelistarum tenuit: unde considerandum est utrum ordo quem illi tenuerunt, huic non adversetur: nam nec ille omnia, nec isti omnia dixerunt; quæ autem dixerunt omnes utrum nihil inter se repugnent tantum videndum est. Lucas enim solus quatuor Evangelistarum, non dicit a mulieribus visum Dominum, sed tantummodo angelos: Matthæus autem dicit quod eis occurrerit redeuntibus a monumento: Marcus quoque dicit primo visum esse Mariæ Magdalene,

¹ Editi, undecim., At Mss. duodecim; juxta græc., τοὶ δώδεκα.

² In decem Mss. novissimo: his infra, n. 83, conscriptio est editi

sicut et Joannes; sed quomodo sit ei visus non dicit, quod explicatur a Joanne. Lucas autem non solum tacet, ut dixi, eum apparuisse mulieribus, sed etiam duos, quorum unus fuit Cleophas, talia dicit locutos cum illo antequam agnoscerent eum, tanquam mulieres nihil se aliud quam angelos vidisse nuntiaverint, qui dicebant eum vivere. Ita enim narrat: *Ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emaus; et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus quæ acciderant: et factum est dum loquerentur, et secum quærerent, et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis; oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes? Et respondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere et sermone coram Deo et omni populo; et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel: et nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quo hæc facta sunt. Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, et non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, et ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non viderunt.³ Hæc secundum Lucam ita narrat, ut meminisse ac recolere potuerunt quod a mulieribus dictum erat, vel a discipulis qui cucurrerant ad monumentum, quando eis nuntiatum est quod ablatum inde sit corpus ejus. Et ipse quidem Lucas Petrum tantum dicit cucurrisse ad monumentum, et procumbentem vidisse linteamina sola posita, et abiisse secum mirantem quod factum fuerat. Hoc autem de Petro commemorat, priusquam narret de his duobus quos invenit in via, posteaquam narravit de mulieribus quæ viderant angelos, et ab eis audierant quod resurrexisset Jesus, tanquam tunc Petrus ad monumentum cucurrerit. Sed intelligitur hoc Lucas recapitulando posuisse de Petro. Tunc enim cucurrit Petrus ad monumentum, quando et Joannes, cum tantummodo a mulieribus, præcipue a Maria Magdalene nuntiatum eis fuerat de corpore ablato; tunc autem illa nuntiaverat, quando vidit lapidem avulsam a monumento: et postea facta sunt hæc de visione angelorum, atque ipsius Domini, qui bis numero apparuerat mulieribus; semel ad monumentum, et iterum occurrens revertentibus a monumento. Hoc autem antequam duobus illis in via visus fuisset, quorum erat unus Cleophas. Namque et Cleophas loquens cum Domino quem nondum agnoscebat, non Petrum dixit isse ad monumentum; sed, *abierunt quidam ex nostris*, inquit, *ad monumentum, et ita invenerunt sicut mulieres dixerunt: quod et ipse recapitu-**

³ In prius excusis, non invenerunt. At in Gallicanis et Vaticanis Mss., non viderunt: favente græco, οὐκ εἶδον.

lando intelligitur dixisse, illud scilicet quod primo mulieres nuntiaverant Petro et Joanni de ablato corpore Domini. Ac per hoc cum ipse Lucas Petrum dixerit cucurrisse ad monumentum, et Cleopham dixisse ipse retulerit quod quidam eorum ierant ad monumentum, intelligitur attestari Joanni, quod duo ierant ad monumentum; sed Petrum solum primo commemoravit, quia illi primitus Maria nuntiaverat. Item potest movere quod Petrum non intrantem, sed procumbentem dicit idem Lucas vidisse sola linteamina, et discessisse mirantem; cum Joannes dicat se potius ita vidisse, hoc est discipulum illum quem diligebat Jesus; non intrasse in monumentum, quo prior venerat, sed cum se inclinasset vidisse posita linteamina: sed et seipsum postea dicit intrasse. Ita et Petrus intelligendus est primo procumbens vidisse, quod Lucas commemorat, Joannes tacet; post autem ingressus; sed ingressus tamen antequam Joannes intraret, ut omnes verum dixisse sine ulla repugnancia reperiantur.

71. Ordo ergo rerum qui esse potuit, quemadmodum Dominus, excepto quod jam mulieribus locutus erat, etiam maribus discipulis visus fuerit, secundum testimonia non solum quatuor Evangelistarum, sed etiam Pauli apostoli, contendendus et demonstrandus est. Omnium ergo virorum primo apparuisse intelligitur Petro, ex his duntaxat omnibus quos Evangelistæ quatuor et Paulus apostolus commemoraverunt. Cæterum si apparuit alicui eorum prius quam Petro, quod omnes tacuerunt, quis vel dicere audeat vel negare? Neque enim et Paulus dixit, Apparuit primo Cephæ; sed, Apparuit, inquit, Cephæ, postea duodecim, deinde apparuit plus quam quingentis fratribus simul. Sic autem non apparet quibus duodecim, quemadmodum nec quibus quingentis. Fieri enim potest ut de turba discipulorum fuerint isti duodecim nescio qui. Nam illos quos Apostolos nominavit, non jam duodecim, sed undecim diceret, sicut nonnulli etiam codices habent; quod credo perturbatos homines emendasse, putantes de illis duodecim Apostolis dictum, qui jam Juda extincto undecim erant. Sed sive illi codices verius habeant qui undecim habent, sive alios quosdam duodecim discipulos Paulus velit intelligi¹, sive sacramentum illum numerum² etiam in undecim stare voluerit; quia duodenarius in eis numerus ita mysticus erat, ut non posset in locum Judæ nisi alius, id est Matthias, ad conservandum sacramentum ejusdem numeri subrogari (Act. 1, 26); quodlibet ergo eorum sit, nihil inde existit quod veritati vel istorum alicui veracissimo narratori repugnare videatur: probabiliter tamen creditur posteaquam Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus, quorum erat unus Cleophas, de quibus Lucas totum narrat, Marcus autem breviter ita perstringit: *Post hæc autem, inquit, duobus ex eis ambulantes ostensus est in alia effigie, euntibus in villam.* Castellum quippe illud non

¹ Vss., sive alios quosdam duodecim apostolos Paulus velit intelligi.

² Quinque Mss., sive sacramentum illius numeri.

absurde accipimus etiam villam potuisse appellari; quod nunc jam appellatur ipsa Bethleem, quæ civitas antea vocitata est; quamvis nunc sit honoris amplioris, nomine Domini, qui in illa natus est, sic per Ecclesias omnium gentium diffamato. Et in codicibus quidem græcis magis agrum invenimus (a) quam villam: agri autem nomine non castella tantum, verum etiam municipia et coloniæ solent vocari extra civitatem, quæ caput et quasi mater est cæterarum, unde metropolis appellatur.

72. Quod autem ait Marcus, eis in alia effigie Dominum apparuisse; hoc Lucas dicit, quod eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Oculis quippe eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est usque ad fractionem panis, certi mysterii causa, ut eis in illo alia ostenderetur effigies, et sic eum non nisi in fractione panis agnoscerent, sicut Luca narrante monstratur. Pro merito quippe mentis eorum, adhuc ignorantis quod oportebat Christum mori et resurgere, simile aliquid eorum oculi passi sunt, non veritate fallente, sed ipsis veritatem percipere non valentibus, et aliud quam res est opinantibus; ne quisquam se Christum agnovisse arbitretur, si ejus corporis particeps non est, id est Ecclesiæ, cujus unitatem in sacramento panis commendat Apostolus, dicens, *Unus panis, unum corpus multi sumus* (1 Cor. x, 17): ut cum eis benedictum panem porrigeret, aperirentur oculi eorum, et agnoscerent eum; aperirentur utique ad ejus cognitionem, remoto scilicet impedimento, quo tenebantur ne eum agnoscerent. Neque enim clausis oculis ambulabant; sed inerat aliquid quo non sinerentur agnoscere quod videbant: quod scilicet et caligo et aliquid humor efficere solet. Non quia Dominus non poterat transformare carnem suam, ut alia revera esset effigies, non quam solebant illi contueri; quandoquidem et ante passionem suam transformatus est in monte, ut facies ejus claresceret sicut sol (Matth. xvii, 2): quale vult enim corpus de qualicumque corpore verum de vero facit, qui de aqua vera verum vinum fecit (Joan. ii, 7-11); sed non ita fecerat, cum apparuit illis duobus in alia effigie. Non enim sicut erat apparuit eis¹, quorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Non autem incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum a satana fuisse, ne agnosceretur Jesus: sed tamen a Christo est facta permissio usque ad sacramentum panis; ut unitate corporis ejus participata, removeri intelligatur impedimentum inimici, ut Christus possit agnosci.

73. Nam ipsos esse istos et quibus et Marcus narrat, credendum est; quia dicit ipsos euntes nuntiasse cæteris: sicut Lucas dicit eos surgentes eadem hora,

¹ Editi: Non enim aliter quam erat, sed sicut erat apparuit eis. At Mss. carent his vocibus, aliter quam erat sed; quæ imprudenter additæ fuerant, non probe intellecto verbo, apparuit, quod hic præ. visus est, ponit Augustinus; et Christum, quando illis duobus in alia effigie visus fuit, non propterea transformata sua carne effigiem aliam revera præ se tulisse probat hæc ratio, quia si videntium oculi tenebantur ne eum agnoscerent, sequitur ut non in ipsa quam præ se ferebat effigie visus eis fuerit.

(a) Eis agrum.

regressos esse Jerusalem, et invenisse congregatos undecim, et eos qui cum ipsis erant, dicentes quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni; et tunc etiam ipsos narrasse quæ gesta erant in via, et quomodo eum cognoverint in fractione panis. Jam ergo erat fama quod resurrexerat Jesus, ab illis mulieribus facta, et a Simone Petro, cui jam apparuerat: hoc enim isti duo invenerunt loquentes ad quos in Jerusalem venerunt. Fieri itaque potest ut timore prius in via noluerint dicere quod eum audierant resurrexisse, quando tantummodo angelos dixerunt visos esse mulieribus: ignorantes enim cum quo loquerentur, merito possent esse solliciti ne quid passim de Christi resurrectione jactantes in manus inciderent Judæorum. Quod autem ait Marcus, *Annuntiaverunt cæteris, nec illis crediderunt*; cum Lucas dicat, quod jam inde loquebantur vere resurrexisse Dominum, et Simoni apparuisse: quid intelligendum est, nisi aliquos ibi fuisse qui hoc nollent credere? Cui autem non eluceat prætermisisse Marcum quæ Lucas narrando explicavit, hoc est, quæ cum illis locutus fuerit Jesus antequam agnoscerent eum, et quomodo eum in fractione panis agnoverint? Quandoquidem mox ut dixit eis apparuisse in alia effigie euntibus in villam, continuo conjunxit, *Et illi euntes nuntiaverunt cæteris, nec illis crediderunt*: quasi possent nuntiare quem non agnoverant; aut possent agnoscere, quibus alia effigies ejus apparuerat. Quomodo ergo eum agnoverint, ut nuntiare possent, Marcus sine dubio prætermisit. Quod ideo memoriæ commendandum est, ut assuescamus advertere Evangelistarum morem ita prætermittentium quæ non commemorant, et conjungentium quæ commemorant, ut eis qui usum in hac consideratione non habent, non aliunde maxime error oriatur, quo putent eos non sibi congruere.

74. Lucas ergo sequitur, et dicit: « Dum hæc autem loquuntur, Jesus stetit in medio eorum, et dicit eis: Pax vobis; ego sum, nolite timere. Conturbati vero et confertiti existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas et pedes meos, quia ipse ego sum: palpate, et videte, quia spiritus carnum et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes. » Hanc ostensionem Domini post resurrectionem intelligitur at Joannes commemorare, sic loquens: « Cum esset ergo sero die illo una sabbatorum, et fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, et stetit in medio, et dicit eis: Pax vobis. Et hoc cum dixisset, ostendit eis manus et latera. » Ac per hoc his verbis Joannes possunt conjungi ea quæ Lucas dicit, idem autem Joannes prætermittit. Ita enim Lucas sequitur: « Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi et favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis. » His item verbis possunt adjungi quæ Lucas tacet, dicit autem Joannes: « Gavisi sunt ergo discipuli

viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis; sicut misit me Pater et ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remisistis peccata, remittuntur eis, et quorum detinueritis, detenta sunt. » Illis rursus adjungamus quæ Joannes prætermisit, Lucas commemorat: « Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi et Prophetis et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis die tertia; et prædicari in nomine ejus penitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem: vos autem estis testes horum. Et ego mitto ¹ promissum Patris mei in vos: vos autem sedete in civitate quoadusque induamini virtutem ex alto. » Ecce quomodo commemoravit et Lucas promissionem Spiritus sancti, quam non invenimus a Domino factam, nisi in Evangelio Joannis (*Joan. xiv, 26, et xv, 26*). Quod non prætereunter advertendum est, ut meminerimus quemadmodum sibi Evangelistæ invicem attestantur de quibusdam etiam quæ ipsi non dicunt, et tamen dicta noverunt. Post hæc Lucas quæ gesta sunt omnia prætermittit, nec omnino commemorat, nisi quando Jesus ascendit in cælum: atque id tamen ita conjungit quasi hoc sequatur hæc verba quæ dixit, cum hoc gestum sit una sabbatorum, quo die Dominus resurrexit; illud autem quadragesimo die, sicut idem ipse Lucas in Apostolorum Actibus narrat (*Act. 1, 2-9*). Quod autem dicit Joannes, non cum illis fuisse tunc apostolum Thomam, cum secundum Lucam duo illi, quorum erat unus Cleophas, regressi Jerusalem, invenerint congregatos undecim, et eos qui cum ipsis erant; procul dubio intelligendum est quod inde Thomas exierit, antequam eis Dominus hæc loquentibus appareret.

75. Hinc jam Joannes aliam commemorat sui demonstrationem a Domino discipulis factam post dies octo, ubi erat et Thomas qui prius eum non viderat. « Et post dies octo, » inquit, « iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis: venit Jesus januis clausis, et stetit in medio, et dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et asser manum tuam, et mitte in latera mea, et noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas et dixit ei: Dominus meus et Deus meus. Dicit ei Jesus: Quia vidisti me, credidisti: beati qui non viderunt, et crediderunt. » Hanc secundam Domini visionem erga discipulos factam, id est quam secundo loco Joannes commemorat, apud Marcum possemus agnoscere, breviter eam sicuti assolet perstringentem, nisi moveret quod ibi ait, *Novissime recumbantibus illis undecim apparuit*: non ideo quia Joannes tacuit recumbentes, potuit enim hoc prætermittere; sed quia iste dixit, *Novissime*, quasi ultra jam non eis apparuerit; cum adhuc Joannes tertiam sit ejus narraturus demonstra-

¹ Sic Mas. juxta græc., *apostellò*. At editi habent *future tempore, mittam*.

tionem ad mare Tiberiadis : deinde quod dicit idem Marcus, Exprobrans illis incredulitatem illorum, et duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderant : illis videlicet duobus, quibus in villam euntibus apparuit, posteaquam resurrexit; et Petro, cui primitus eum apparuisse apud Lucam investigatum est; fortasse et Mariæ Magdalenaë, et aliis mulieribus quæ cum illa erant, quando eis et ad monumentum apparuit, et inde redeuntibus in itinere occurrit. Nam ita contexit narrationem idem Marcus, cum commemorasset breviter de duobus illis, quibus apparuit in villam euntibus, quod nuntiassent cæteris, nec illis creditum esset : *Novissime, inquit, recumbentibus illis undecim apparuit, et exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderant.* Quomodo ergo novissime, quasi jam ultra cum non viderint? Novissimum quippe illud est, quo Dominum Apostoli in terra viderunt, quando ascendit in cælum; quod factum est quadragesimo die post ejus resurrectionem. Numquidnam tunc exprobraturus erat quod non credidissent eis qui eum viderant resurrexisse, quando jam et ipsi post resurrectionem toties eum viderant, et maxime ipso die resurrectionis ejus, id est una sabbati jam circa noctem, sicut Lucas Joannesque commemorant? Remanet igitur ut intelligamus eundem diem resurrectionis ejus, id est unam sabbati, quando eum post diluculum vidit Maria et aliæ cum illa mulieres, quando etiam Petrus, quando et illi duo quorum unus erat Cleophas, quos videtur etiam idem Marcus commemorare, quando jam circa noctem illi undecim (præter Thomam) et qui cum eis erant, quando eis et isti quod viderant narra-verunt, nunc etiam Marcum more suo breviter commemorare voluisse; et ideo dixisse, *Novissime*, quia ipso die hoc novissimum fuit, jam incipiente nocturno tempore, posteaquam illi de castello, ubi eum in fractione panis agnoverant, redierunt in Jerusalem, et invenerunt, sicut dicit Lucas, illos undecim, et eos qui cum illis erant, jam colloquentes de resurrectione Domini, et quod visus fuerit Petro : quibus et ipsi narra-verunt quod in via gestum erat, et quomodo eum cognoverint in fractione panis. Sed erant ibi utique non credentes : unde verum est quod Marcus dicit, *Nec illis crediderunt.* Illis ergo jam, sicut Marcus dicit, discumbentibus, et adhuc inde, sicut Lucas dicit, loquentibus, stetit in medio eorum Dominus, et ait illis, *Pax vobis*, sicut Lucas et Joannes : fores autem clausæ erant, cum ad eos intravit, quod solus Joannes commemorat. Verbis itaque Domini quæ tunc eum locutum esse discipulis Lucas Joannesque dixerunt, interponitur et illa exprobratio de qua Marcus dicit, quod non crediderint eis qui eum resurrexisse viderant.

76. Sed hoc rursus movet, quomodo discumbentibus undecim dicit Dominum apparuisse Marcus, si illud tempus est diei dominici jam noctis initio, quod Lucas Joannesque ineminerunt. A parte quippe Joannes dicit non cum eis tunc fuisse apostolum Thomam, quem credimus exiisse inde antequam Dominus ad eos intraret, posteaquam illi duo redeuntes de ca-

stello cum ipsis undecim collocti sunt, sicut apud Lucam invenitur. Sed Lucas in sua narratione dat locum quo possit intelligi, dum hæc loquerentur, prius inde exiisse Thomam, et postea Dominum intrasse. Marcus autem qui dicit, *Novissime recumbentibus illis undecim apparuit*, etiam Thomam illic fuisse cogit fateri. Nisi forte, quamvis uno absente, undecim tamen voluit appellare, quia eadem tunc apostolica societas hoc numero nuncupabatur, antequam Matthias in locum Judæ subrogaretur. Aut si hoc durum est sic accipere, illud ergo accipiamus, post multas demonstrationes ejus quibus per dies quadraginta discipulis præsentatus est, eum etiam novissime recumbentibus illis undecim apparuisse, id est ipso quadragesimo die : et quoniam jam erat ab eis ascensurus in cælum, hoc eis illo die maxime exprobrare voluisse, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderant, antequam ipsi eum viderent; eum utique post ascensionem suam prædicantibus illis Evangelium, etiam gentes quod non viderunt fuerant credituræ. Post illam quippe exprobrationem, secutus ait idem Marcus : *Et dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ : qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.* Hoc ergo prædicaturi, quoniam qui non crediderit condemnabitur, cum id utique non crediderit quod non vidit; nonne ipsi primitus fuerant objurgandi, quod antequam Dominum viderent, non crediderunt eis quibus prius apparuisset?

77. Hanc autem novissimam fuisse corporaliter in terra representationem Domini Apostolis etiam illud admonet ut credamus, quod ita sequitur idem Marcus : *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur : in nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis; serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægrotos manus imponent, et bene habebunt.* Deinde subjungit : *Et Dominus quidem postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, et sedit a dextris Dei. Illi autem profecti, prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Cum ergo dicit, *Et Dominus quidem postquam locutus est eis, assumptus est in cælum*; satis videtur ostendere novissimum cum illis in terra hunc eum habuisse sermonem : quamvis non omnimodo ad id coarctare videatur. Non enim ait, *Postquam hæc locutus est eis*; sed, *postquam locutus est eis* : unde admittit, si necessitas cogeret, non istam fuisse novissimam locutionem, nec istum fuisse novissimum diem quo eis in terra præsens fuit, sed ad omnia quæ cum eis omnibus illis diebus locutus est, posse pertinere quod dictum est, *postquam locutus est eis, assumptus est in cælum.* Sed quia ea quæ supra diximus, magis suadent hunc novissimum diem fuisse, quam ut intelligantur undecim qui Thoma absente decem fuerunt; ideo post hanc locutionem quam Marcus commemorat, adjunctis etiam consequenter illis verbis, vel discipulorum vel ipsius, quæ commemorantur in Actibus Apostolorum (*Act. 1, 4-8*), credendum est assumptum Dominum in cælum, quæ

dragesimo scilicet die post diem resurrectionis ejus.

78. Joannes autem, quamvis fateatur multa se prætermisisse quæ fecit Jesus, voluit tamen etiam tertiam ejus repræsentationem discipulis post resurrectionem factam commemorare ad mare Tiberiadis, septem scilicet discipulis, Petro, Thomæ, Nathanaeli, filii Zebedæi, et aliis duobus quos nominatim non expressit, cum piscarentur; quando jussu ejus retia mittentes in dextram partem, extraxerunt magnos pisces centum quinquaginta tres; quando etiam Petrum ter interrogavit utrum ab illo amaretur, et ei pascendas commendavit oves suas, et de ejus ipsius passione prædixit, et de ipso Joanne ait, Sic ¹ eum volo manere donec veniam. Ad hoc Joannes Evangelium suum terminavit.

79. Jam nunc quærendum est quando primum visus sit a discipulis in Galilæa; quia et hoc quod tertio narrat Joannes, in Galilæa factum est ad mare Tiberiadis: quod facile videt qui recolit illud miraculum de quinque panibus, quod ita narrare incipit idem Joannes: *Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ, quod est, Tiberiadis (Joan. vi, 1).* Ubi autem putari potest primum a discipulis post resurrectionem videri debuisse, nisi in Galilæa? si recolantur verba illius angeli qui secundum Matthæum venientibus ad monumentum mulieribus ita loquitur, *Nolite timere, vos: scio enim quod Jesum qui crucifixus est quæritis; non est hic, surrexit enim sicut dixit: venite, et videte locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis ejus quia surrexit; et ecce præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis: ecce dixi vobis:* item secundum Marcum, sive ipse sit angelus sive alius, *Nolite, inquit, expavescere: Jesum quæritis Nazarenum crucifixum; surrexit, non est hic: ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis ejus et Petro, quia præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis sicut dixi vobis?* Hæc verba ita videntur sonare, quod Jesus non erat se demonstraturus post resurrectionem discipulis, nisi in Galilæa. Quam demonstrationem nec ipse Marcus commemoravit, qui eum dixit mane prima sabbati apparuisse primo Mariæ Magdalenzæ, et illam nuntiasse discipulis, his qui cum eo fuerant lugentibus et stentibus; illos autem non credidisse: post hæc deinde duobus ex his apparuisse euntibus in villam, et illos cæteris nuntiasse; quod factum est, sicut Lucas et Joannes coattestantur, in Jerusalem, eodem ipso die resurrectionis, jam noctis initio: deinde venit ad illam ejus manifestationem, quam novissimam dicit, recumbentibus illis undecim: post hæc dicit eum assumptum in cælum; quod factum scimus in monte Oliveti, non longe ab Jerusalem: nusquam igitur commemorat Marcus completum quod ab angelo prænuntiatum esse testatur. Matthæus vero nihil aliud dicit, nec ullum alium locum omnino commemorat, vel ante vel postea, ubi discipuli, posteaquam resurrexit, viderint Dominum, nisi in

¹ Lov., si; juxta textum græcum *em*. At Rat. Er. et omnes *non, sic*: atque Augustinum ita legisse patet infra, lib. 4, s. 30.

Galilæa secundum angeli prædicti nomen. Denique cum insinuasset quid ab angelo mulieribus dictum sit, et illis abeuntibus subjecisset quid de corruptis ad mentium custodibus gestum sit; continuo tanquam nihil aliud sequeretur (quia et revera sic erat dictum ab angelo, *Surrexit, et ecce præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis*, ut nihil aliud sequi debuisse videatur), *Undecim autem, inquit, discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus: et videntes eum, adoraverunt; quidam autem dubitaverunt. Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra: cuntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Ita Matthæus clausit Evangelium suum.

80. Ac per hoc, si aliorum consideratæ narrationes ad diligentiorum inquisitionem non compellerent, nihil aliud arbitrarem nisi Dominum post resurrectionem nusquam præter in Galilæa primum esse a discipulis visum. Item, si Marcus de illa prænuntiatione angeli tacuisset, posset cuiquam putari Matthæus ideo dixisse discipulos abiisse in Galilæam in montem, atque ibi adorasse Dominum, ut impletum videretur quod ipse per angelum mandatum ac prænuntiatum esse narraverat. Nunc autem et Lucas et Joannes satis dilucide manifestantes ipso die resurrectionis ejus visum esse Dominum in Jerusalem a discipulis suis, unde ita longe est Galilæa, ut uno die ab eis utroque loco videri non posset; et Marcus illam quidem prædictionem angeli similiter narrans, in Galilæa vero visum a discipulis Dominum post resurrectionem nusquam commemorans: vehementer cogunt quærere quemadmodum dictum sit, *Ecce præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis.* Nam et ipse Matthæus si omnino non diceret undecim discipulos abiisse in montem in Galilæam, ubi constituerat eis Jesus, et illic eum vidisse atque adorasse, nihil ex hac prædictione completum ad litteram putarem, sed totum figurata significatione prædictum: sicut illud secundum Lucam, *Ecce hodie et cras ejicio demonia, et sanitates perficio, et tertia consummor;* quod ad litteram certum est non esse completum (a). Item si angelus dixisset, *Præcedit vos in Galilæam; ibi primum eum videbitis; aut, ibi tantum eum videbitis; aut, non nisi ibi eum videbitis;* cæteris Evangelistis Matthæus sine dubio repugnaret: cum vero dictum est, *Ecce præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis;* nec expressum est quando id futurum esset, utrum quamprimum antequam alibi ab eis visus esset; an posteaquam eum alicubi etiam præterquam in Galilæa vidissent: idque ipsum quod discipulos Matthæus dicit esse in Galilæam in montem, non exprimit diem, nec narrandi ordinem ita contexit, ut necessitatem ingerat nihil aliud intelligendi, quam hoc primitus factum: non adversatur quidem narrationibus cæterorum, et dat eis intelligendis atque accipiendis locum; verumtamen quod

(a) vide supra, lib. 2, cap. 73, n. 145.

Dominus non ubi primum se demonstraturus erat, sed in Galilæa, ubi necessario postea visus est, se videndum mandavit, et per angelum dicentem, *Ecce præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis*; et per seipsum dicens, *ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam; ibi me videbunt*; quemvis fidelem facit intentum ad quærendum in quo mysterio dictum intelligatur.

81. Sed prius considerandum est quando etiam corporaliter in Galilæa videri potuerit, dicente Matthæo: *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus: et videntes eum adoraverunt; quidam autem dubitaverunt*. Quia enim non ipso die quo resurrexit manifestum est: nam in Jerusalem visum esse eo die initio noctis Lucas et Joannes apertissime consonant; Marcus autem non aperte. Quando ergo viderunt Dominum in Galilæa? non secundum id quod dicit Joannes, ad mare Tiberiadis; tunc enim septem fuerunt, et piscantes inventi sunt: sed secundum id quod dicit Matthæus, ubi erant undecim in monte, quo eos secundum prædictionem angeli Jesus præcesserat. Nam ita narrare apparet, quod illic eum repererint, quia utique secundum constitutum præcesserat. Non ergo ipso die quo resurrexit, neque in consequentibus octo diebus, post quos dicit Joannes discipulis apparuisse se Dominum, ubi eum primo vidit Thomas, qui eum non viderat die resurrectionis ejus. Nam utique si intra eosdem octo dies eum in monte Galilææ jam illi undecim viderant, quomodo post octo dies eum primum vidit Thomas, qui in illis undecim fuerat? Nisi quis dicat non illos undecim qui jam tunc Apostoli vocabantur, sed discipulos illic undecim fuisse, ex multo numero discipulorum. Soli quippe adhuc vocabantur Apostoli illi undecim, sed non soli erant discipuli. Potest ergo fieri ut non omnes, sed aliqui eorum ibi fuerint; alij vero discipuli cum eis, ita ut undecim completerentur: ac sic non ibi fuisse Thomam, qui post illos dies octo primo Dominum vidit. Marcus quippe quando illos undecim memoravit, non utrumque undecim, sed *illis*, inquit, *undecim apparuit*. Lucas etiam, *Regressi sunt, inquit, Jerusalem, et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum ipsis erant*. Et iste ostendit illos undecim, hoc est, Apostolos fuisse. Nam cum adjunxit, *et eos qui cum ipsis erant*; satis utique declaravit eminentius illos undecim appellatos cum quibus erant cæteri: ac per hoc illi intelliguntur qui jam vocabantur Apostoli. Hoc proinde fieri potuit, ut ex numero Apostolorum et aliorum discipulorum, undecim discipuli completerentur, qui viderint intra illos octo dies in Galilææ monte Jesum.

82. Sed occurrit aliud quod obsistat: Joannes enim quando commemoravit non in monte ab undecim, sed ad mare Tiberiadis a septem piscantibus visum esse Dominum, *Hoc jam tertio, inquit, manifestatus est Jesus discipulis suis, cum resurrexisset a mortuis*. Si autem acceperimus intra illos octo dies, antequam Thomas eum vidisset, ab undecim quibusque discipulis Dominum visum; non erit hoc ad mare Tiberiadis tertio mani-

festatum esse, sed quarto. Quod quidem cavendum est, ne quis existimet tertio Joannem dixisse, tanquam tres solæ factæ fuerint manifestationes ejus: sed hoc intelligendus est ad numerum dierum retulisse, non ad numerum ipsarum manifestationum; nec continuorum dierum, sed per intervalla, sicut idem ipse testatur. Nam primo ipso die resurrectionis suæ, excepto quod a mulieribus visus est, id est quod in Evangelio claret, ter se manifestavit; semel Petro, iterum duobus illis quorum unus erat Cleophas, tertio plurimis jam inde colloquentibus noctis exordio: sed hoc totum Joannes ad unum diem referens semel computat; iterum autem, hoc est alio die, quando eum vidit et Thomas; tertio vero ad mare Tiberiadis, hoc est tertio die manifestationis ejus, non tertia manifestatione. Ac per hoc post hæc omnia cogimur intelligere factum esse, quod eum in monte Galilææ secundum Matthæum discipuli undecim viderunt, quo eos secundum constitutum præcesserat, ut impleretur etiam ad litteram quod et per angelum et per seipsum prædixerat.

83. Invenimus itaque apud quatuor Evangelistas decies commemoratum Dominum visum esse ab hominibus post resurrectionem. Semel, ad monumentum mulieribus (*Joan. xx, 14*). Iterum, eisdem regredientibus a monumento in itinere (*Matth. xxviii, 9*). Tertio, Petro (*Luc. xxiv, 35*). Quarto, duobus euntibus in castellum (*Ibid. 15*). Quinto, pluribus in Jerusalem ubi non erat Thomas (*Joan. xx, 19-24*). Sexto, ubi eum vidit Thomas (*Ibid. 26*). Septimo, ad mare Tiberiadis (*Id. xxi, 1*). Octavo, in monte Galilææ, secundum Matthæum (*Matth. xxviii, 16, 17*). Nono, quod dicit Marcus, *Novissime recumbentibus*, quia jam non erant in terra cum illo convivaturi (*Marc. xvi, 14*). Decimo, in ipso die, non jam in terra, sed elevatum in nube, cum in cælum ascenderet; quod Marcus et Lucas commemorant: Marcus quidem post illud, quod eis discumbentibus apparuit, ita continuans ut diceret: *Et Dominus quidem postquam locutus est eis, assumptus est in cælum (Ibid. 19)*: Lucas autem prætermisiss omnibus quæ per quadraginta dies agi ab illo cum discipulis potuerunt, illi primo diei resurrectionis ejus quando in Jerusalem pluribus apparuit, conjungit tacite novissimum diem quo ascendit in cælum, ita narrans: *Eduxit autem illos foras in Bethaniam, et elevatis manibus suis benedixit eis: et factum est, cum benediceret eis, recessit ab eis, et ferebatur in cælum (Luc. xxiv, 50, 51)*. Viderunt ergo eum præter quod in terra viderant, etiam dum ferretur in cælum. Toties ergo in evangelicis Libris commemoratus est ab hominibus visus, antequam ascendisset in cælum; in terra scilicet novies, et in aere semel ascendens.

84. Sed non omnia scripta sunt, sicut Joannes testatur (*Joan. xxi, 25*). Crebra enim erat ejus cum illis conversatio per dies quadraginta, priusquam ascendisset in cælum (*Act. 1, 3*): non tamen eis per omnes quadraginta dies continuos apparuerat. Nam post diem primum resurrectionis ejus, alios octo dies intervenisse dicit Joannes, post quos eis rursus apparuit. Tertio autem ad mare Tiberiadis, fortassis continuo con-

quenti die; nihil enim repugnat: et deinde quando voluit, constituens eis, quod et ante prædixerat, ut eos in Galilææ montem præcederet: atque omnino per illos quadraginta dies quoties voluit, quibus voluit, quemadmodum voluit; sicut Petrus dicit, quando cum Cornelio et ijs qui cum illo fuerant, prædicabat, *Qui simul, inquit, manducavimus et bibimus cum illo, posteaquam resurrexit a mortuis, per dies quadraginta* (Act. x, 41): non quod quotidie per dies quadraginta cum illo manducassent et bibissent; nam erit contrarium Joanni, qui octo illos dies interposuit quibus eis visus non est, ut tertio manifestaretur ad mare Tiberiadis. Inde jam etiamsi quotidie illis visus et cum illis convivatus est, nihil repugnat. Et fortasse ideo dictum est, *per quadraginta dies*, qui quater deni sunt in mysterio vel totius mundi vel totius temporalis sæculi, quia et illi primi decem dies, in quibus erant illi octo dies, a parte totum possunt more Scripturarum non dissone computari.

85. Conferatur ergo et quod ait apostolus Paulus, utrum nihil afferat questionis: *Resurrexit, inquit, tertio die secundum Scripturas, et apparuit Cephæ*. Non dixit, Primo apparuit Cephæ; nam esset contrarium, quod primo mulieribus apparuisse in Evangelio legitur. *Postea, inquit, duodecim*¹: quibuslibet, qua hora libet, ipso tamen resurrectionis die. Deinde *apparuit plusquam quingentis fratribus simul*: sive isti cum illis undecim erant congregati clausis ostiis propter metum Judæorum, unde cum exiisset Thomas, venit ad eos Jesus; sive post octo illos dies quando libet; nihil habet adversi. *Postea, inquit, apparuit Jacobo*: non tunc autem primum accipere debemus visum esse Jacobo, sed aliqua propria manifestatione singulariter. *Deinde Apostolis omnibus*: nec illis tunc primum, sed jam ut familiaribus conversaretur cum eis usque ad diem ascensionis suæ. *Novissime autem omnium, inquit, quasi abortivo apparuit et mihi* (1 Cor. xv, 4-8): sed hoc jam de cælo post non parvum tempus ascensionis suæ.

86. Nunc jam videamus quod distuleramus, cujus mysterii gratia secundum Matthæum et Marcum resurgens ita mandaverit, *Præcedam vos in Galilæam; ibi me videbitis* (Matth. xxvi, 52, xxviii, 7, et Marc. xiv, 28, xvi, 7): quod et si completum est, tamen post multa completum est, cum sic mandatum sit (quanquam siue præjudicio necessitatis), ut aut hoc

solum, aut hoc primum exspectaretur fieri debuisset. Procul dubio ergo quoniam vox est ista non Evangelistæ narrantis quod ita factum sit, sed angeli ex mandato Domini et ipsius postea Domini, Evangelistæ autem narrantis, sed quod ita ab angelo et a Domino dictum sit, propheticè dictum accipiendum est. Galilæa namque interpretatur vel Transmigratio, vel Revelatio. Prius itaque secundum transmigratiois significationem, quid aliud occurrit intelligendum, *Præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis*; nisi quia Christi gratia de populo Israel transmigratura erat ad Gentes? Quibus Apostoli prædicantes Evangelium nullo modo crederentur, nisi eis ipse Dominus viam in cordibus hominum præpararet: et hoc intelligitur, *Præcedit vos in Galilæam*. Quod autem gaudentes mirarentur disruptis et evictis difficultatibus, aperiri sibi ostium in Domino per illuminationem fidelium; hoc intelligitur, *ibi eum videbitis*, id est, ibi ejus membra invenietis, ibi vivum corpus ejus in iis qui vos susceperint agnoscetis. Secundum illud autem quod Galilæa interpretatur Revelatio, non jam in forma servi intelligendum est, sed in illa in qua æqualis est Patri (Philipp. ii, 6, 7): quam promissit apud Joannem dilectoribus suis, cum diceret, *Et ego diligam eum, et ostendam me ipsum illi* (Joan. xiv, 21). Non utique secundum id quod jam videbant, et quod etiam resurgens cum cicatricibus, non solum videndum, sed etiam tangendum postmodum ostendit: sed secundum illam ineffabilem lucem, qua illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, secundum quam lucet in tenebris, et tenebræ eum non comprehendunt (Id. i, 9, 5). Illic nos præcessit, unde ad nos veniens non recessit, et quo nos præcedens non deseruit. Illa erit revelatio tanquam vera Galilæa, cum similes ei erimus; ibi eum videbimus sicuti est (1 Joan. iii, 2). Ipsa erit etiam beatorum transmigratio ex isto sæculo in illam æternitatem, si ejus præcepta sic amplectamur, ut ad ejus dexteram segregari mereamur. Tunc enim ibunt sinistri in combustionem æternam, justi autem in vitam æternam (Matth. xxv, 33, 46). Hinc illic transmigrabunt, et ibi eum videbunt, quomodo non vident Impii. Tolle tur enim impius, ut non videat claritatem Domini (Isai. xxvi, 10): et impii lumen non videbunt. *Hæc est autem, inquit, vita æterna, ut cognoscant te unum verum Deum, et quem nūcisti Jesum Christum* (Joan. xvii, 3); sicut in illa æternitate cognoscetur, quo servos perducet per formam servi, ut liberi contemplantur formam Domini.

¹ Lov., undecim. At Mss. in hoc Apostoli testimonio habent constanter, *duodecim*; consentientibus hic loci editionibus Rat. et Er., licet iidem Mss. codices paulo post ferant, *cum illis undecim*.

LIBER QUARTUS.

De iis quæ peculiariter sunt Marci, Luce et Joannis.

PROLOCUS. — I. Nunc quoniam Matthæi narrationem contextim considerantes, et ei tres alios confrentes usque in finem, in nullo eos vel sibi vel inter se repugnare docuimus, Marcum similiter videamus; ut exceptis iis quæ cum Matthæo dixit, de quibus jam quod disserendum videbatur absolvimus, cætera ejus in-

specta atque collata, nulli eorum repugnare monstrentur usque ad cœnam Domini. Nam inde jam omnia omnium quatuor quemadmodum sibi conveniant usque in finem considerata tractavimus.

CAPUT PRIMUM. — In Evangelio Marci, exceptis his quæ cum Matthæo dixit, quomodo nulla repugnantia

demonstretur ab initio usque ad illud ubi ait, Et ingrediuntur Capharnaum, et statim sabbatis docebat eos : quod cum Luca dicit.

2. Sic ergo incipit Marcus : *Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei, sicut scriptum est in Isaiâ propheta, etc., usque ad illud ubi ait, Et ingrediuntur Capharnaum, et statim sabbatis ingressus synagogam docebat eos (Marc. i, 1-21).* In hac tota contextione omnia superiora cum Matthæo considerata sunt : hoc autem Marcus quia ingressus Capharnaum in synagogam eorum docebat eos sabbatis, cum Luca dixit (*Luc. iv, 31*) ; sed nihil habet quæstionis.

CAPUT II. — *De homine a quo spiritus immundus ejectus est convexans eum, quomodo Lucæ qui hoc cum eo dixit, non repugnet.*

3. Sequitur Marcus, et dicit : *Et stupebant super doctrina ejus : erat enim docens eos quasi potestatem habens, et non sicut Scribæ. Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, et exclamavit, dicens : Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos, etc., usque ad eum locum ubi ait, Et erat prædicans in synagoga eorum, et in omni Galilæa, et dæmonia ejiciens (Marc. i, 22-39).* Et in hoc toto loco quamvis sint quædam, quæ cum solo Luca dixit, tamen jam tractata sunt, cum Matthæi narrationem continuam teneremus ; quia in ipsum ordinem sic incurrerant, ut ea præmittenda non arbitraretur. Sed Lucas de spiritu immundo ait quod sic exierit ab homine, ut nihil ei noceret : Marcus autem, *Et discernens eum, inquit, spiritus immundus, exclamans voce magna, exiit ab eo.* Potest ergo videri contrarium : quomodo enim discernens, vel, sicut aliqui codices habent, *convexans eum*, cui nihil nocuit secundum Lucam ? Sed et ipse Lucas, *Et cum projecisset illum, inquit, dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque ei nocuit (Luc. iv, 33-35).* Unde intelligitur hoc dixisse Marcum, *convexans eum*, quod Lucas dixit, *cum projecisset eum in medium* : ut quod secutus ait, *nihilque ei nocuit*, hoc intelligatur, quia illa jactatio membrorum atque vexatio non eum debilitavit, sicut solent exire dæmonia, etiam quibusdam membris amota vexatione ellis¹.

CAPUT III. — *De nomine Petri, quomodo etiam atque etiam commendatur, non repugnans Joanni, qui dixit quando hoc nomen accepit.*

4. Sequitur idem Marcus : *Et venit ad eum leprosus deprecans eum, et genu flexo dixit : Si vis, potes me mundare, etc., usque ad illud ubi ait, Et clamabant dicentes : Tu es filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum (Marc. i, 40 ; iii, 12).* Huic quod ultimum posuimus simile aliquid et Lucas dicit, sed sine aliqua repugnantia quæstione (*Luc. iv, 41*). Sequitur Marcus : *Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse, et venerunt ad eum : et fecit ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eos prædicare ; et dedit illis potestatem curandi infirmitates, et ejiciendi dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus, etc., usque*

¹ *ms. septem, membris amputatis aut evulsis. Alii aut vitæ.*

ad illud ubi ait, *Et abiit, et cepit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Jesus, et omnes mirabantur (Marc. iii ; v, 20).* De nominibus discipulorum jam et antea me locutum scio, cum Matthæi sequeretur ordinem (*Supra, lib. 2, c. 17 et 53*) ; et hic rursus admonéo, ne quisquam putet nunc accepisse nomen Simonem, ut Petrus vocaretur, et sit contrarium Joanni qui longe ante illi dictum esse commemorat, *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus (Joan. i, 42)* : ipsa enim verba Domini commemoravit, quibus ei nomen imposuit ; Marcus autem hoc loco id recapitulando commemoravit, cum ait, *Et imposuit Simoni nomen Petrus.* Cum enim vellet nomina duodecim Apostolorum enumerare, et necesse haberet Petrum dicere, breviter insinuare voluit quod non hoc antea vocaretur, sed hoc ei Dominus nomen imposuerit, non tunc, sed quando Joannes ipsa verba Domini posuit. Cætera nihil cuiquam repugnant, et antea jam pertractata sunt.

CAPUT IV. — *Quod dixit, Quanto magis eis præcipiebat ut tacerent, tanto magis plus dicebant, quomodo non repugnet præscientiæ ipsius, quæ in Evangelio commendatur.*

5. Sequitur Marcus : *Et cum transcendisset Jesus in navi rursus trans fretum, convenit turba multa ad illum, et erat circa mare, etc., usque ad illud ubi ait, Et convenientes Apostoli ad Jesum, renuntiaverunt illi omnia quæ egerant et docuerant (Marc. v, 21 ; vi, 30).* Hoc ultimum dixit cum Luca, nihilo discordans (*Luc. ix, 10*) : cætera jam ante tractata sunt. Sequitur Marcus : *Et ait illis : venite seorsum in desertum locum, et requiescite pusillum, etc., usque ad illud ubi ait, Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, et eo amplius admirabantur, dicentes : Bene omnia fecit ; et surdos fecit audire, et mutos loqui (Marc. vi, 31, vii, 37).* In his cum Luca Marcus nihil est quod repugnare videatur : et superiora omnia jam consideravimus, quando eos Matthæo conferebamus. Sed cavendum est ne quisquam arbitretur, hoc quod in ultimo ex Evangelio Marci posui, repugnare omnibus qui eum aliis ejus plerisque factis et dictis ostendunt scisse quid ageretur in hominibus, id est, quod eum cogitationes et voluntates eorum latere non poterant : sicut apertissime Joannes dicit, *Ipse autem Jesus non credebatur semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, et quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine : ipse enim sciebat quid esset in homine (Joan. ii, 24-25).* Sed quid mirum si præsentibus hominum voluntates videbat, qui etiam futuram¹ Petro prænuntiavit, quam tunc utique non habebat, quando pro illo vel cum illo paratum se mori præsumebat (*Math. xxvi, 33-35*) ? Quæ cum ita sint, quomodo huic ejus tantæ scientiæ et præscientiæ non est contrarium quod Marcus dicit, *Præcepit illis ne cui dicerent : quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant* ? Si enim sciebat eos, sicut ille qui notas habebat et præsentibus et futuris hominum

¹ *Editi, futuram negationem. At *ms.* non addunt, negationem, cujus loco subaudiendum est, voluntatem.*

voluntates, tanto magis prædicaturos, quanto magis ne prædicarent eis præcipiebat; ut quid hoc præcipiebat? Nisi quia pigris volebat ostendere, quanto studiosius quantoque ferventius cum prædicare debeant, quibus jubet ut prædicent, quando illi qui prohibebantur, tacere non poterant.

CAPUT V. — *De quo suggestit Joannes, quod in nomine ejus ejiceret dæmonia non sociatus discipulis, et dixit, Nolite prohibere eos: qui enim contra vos non est, pro vobis est; quomodo non repugnet illi sententiæ ubi ait, Qui non est mecum, adversus me est.*

6. Sequitur Marcus: « In illis diebus iterum cum turba multa esset¹, nec haberent quod manducarent, » etc., usque ad illud ubi ait, « Respondit illi Joannes dicens: Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non sequitur nobiscum, et prohibuimus eum. Jesus autem ait: Nolite prohibere eum: nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me; qui enim non est adversus vos, pro vobis est » (*Marc. viii, 1; ix, 39*). Hoc Lucas similiter narrat (*Luc. ix, 49, 50*), nisi quod ipse non dicit, « Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me: » nulla est ergo inter eos quæstio cujusquam repugnantia. Sed videndum est ne hoc illi sententiæ Domini putetur contrarium ubi ait, *Qui mecum non est, adversus me est; et qui mecum non colligit, spargit* (*Matth. xii, 30, et Luc. xi, 23*). Quomodo enim iste non erat adversus eum, qui cum illo non erat, de quo Joannes suggestit quod cum illis eum non sequebatur, si adversus illum est qui non est cum illo? aut si adversus illum erat, quomodo dicit discipulis, *Nolite prohibere: qui enim non est adversus vos, pro vobis est*? An hoc interesse aliquis dicet, quia hic discipulis ait, *Qui non est adversus vos, pro vobis est*; ibi autem de seipso locutus est, *Qui mecum non est, adversus me est*? Quasi vero possit cum illo non esse qui discipulis ejus tanquam membris ejus sociatur: alioquin quomodo verum erit, *Qui vos recipit, me recipit* (*Matth. x, 40*); et, *Quando uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis* (*Id. xxv, 40*)? aut potest etiam non esse adversus eum, qui fuerit adversus discipulos ejus? Nam ubi erit illud, *Qui vos spernit, me spernit* (*Luc. x, 16*); et, *Quando uni ex minimis meis non fecistis, neque mihi fecistis* (*Matth. xxv, 45*); et, *Saule, Saule, quid me persequeris* (*Act. ix, 4*)? cum discipulos ejus persequeretur? Sed nimirum hoc vult intelligi, in tantum cum illo non esse aliquem, in quantum est adversus illum; et in tantum adversus illum non esse, in quantum cum illo est. Exempli gratia, sicut iste ipse qui in nomine Christi virtutes faciebat et in societate discipulorum Christi non erat, in quantum operabatur virtutes in illius nomine, in tantum cum ipsis erat, et adversus eos non erat; in quantum vero eorum societati non adhærebat, in tantum cum ipsis non erat, et adversus eos erat. Sed quia illi hoc eum facere prohibuerant, in quo cum ip-

¹ In editis addebatur, *cum Jesu*: quod a Mss. et a sacris Bibliis abest.

sis erat, dixit eis Dominus, *Nolite prohibere*. Illud enim prohibere debuerunt, quod extra eorum erat societatem, ut illi unitatem Ecclesiæ suaderent; non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet Magistri et Domini eorum in dæmoniorum expulsionem commendans. Sicut catholica Ecclesia facit, non improbens in hæreticis Sacramenta communia; in his enim nobiscum sunt, et adversus nos non sunt: sed improbat et prohibet divisionem ac separationem, vel aliquam adversam paci veritatique sententiam; in hoc enim adversus nos sunt, quia in hoc nobiscum non sunt, et nobiscum non colligunt, et ideo spargunt.

CAPUT VI. — *Quod in occasione hujus qui in nomine Christi ejiciebat dæmonia, quamvis cum discipulis non sequeretur, Marcus amplius quam Lucas Dominum dixisse narravit, quomodo ostendatur ad hoc ipsum pertinere quod illum in nomine suo virtutem facientem vetuit prohiberi.*

7. Sequitur Marcus et dicit: « Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo ejus, et in mare mitteretur. Et si scandalizaverit te manus tua, abscide illam: bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inexstinguibilem, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur, » etc., usque ad illud ubi ait, « Habete in vobis salem, et pacem habete inter vos » (*Marc. ix, 40-49*). Hæc Marcus Dominum locutum, posteaquam illum qui in nomine ejus ejiciebat dæmonia et cum discipulis non eum sequebatur, vetuit prohiberi, contextim commemorat; aliqua ponens quæ nullus alius Evangelistarum posuit, aliqua vero quæ Matthæus quoque posuit, et aliqua itidem quæ et Matthæus et Lucas: sed illi ex aliis occasionibus, et alio rerum ordine, non hoc loco ubi de illo suggestum est, qui cum discipulis Christi non eum sequebatur, et dæmonia in ejus nomine ejiciebat. Unde mihi videtur etiam hoc loco Dominus secundum Marci fidem ideo dixisse quæ aliis etiam locis dixit, quia satis pertinebant ad hanc ipsam ejus sententiam, qua vetuit prohiberi virtutes in nomine suo fieri, etiam ab illo qui cum discipulis eum non sequebatur. Sic enim contextit: *Qui enim non est adversus vos, pro vobis est: quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam*. Unde ostendit etiam illum de quo Joannes suggesterat, et unde iste ejus sermo exortus est, quod non ita separabatur a societate discipulorum, ut eam tanquam hæreticus improbaret: sed sicut solent homines nondum audere Christi suscipere Sacramenta, et tamen nomini favere christiano, ita ut Christianos etiam suscipiant, et non ob aliud eis, nisi quia christiani sunt, obsequantur, de qualibus dicit, quod non perdunt mercedem suam. Non quia jam tuti atque securi sibi debent videri ex hac benevolentia, quam erga Christianos habent, etiamsi Christi baptismo non

abluantur, nec unitati ejus incorporentur : sed quia ita jam Dei misericordia gubernantur, ut ad ea¹ quoque perveniant, atque ita securi de hoc sæculo abscendant. Qui profecto, et priusquam Christianorum numero socientur, utiliores sunt, quam ii qui cum jam christiani appellentur, et christianis Sacramentis imbuti sint, talia suadent, ut quibus ea persuaserint se cum in æternam pœnam pertrahant : quos membrorum corporalium nomine tanquam manum vel oculum scandalizantem jubet erui a corpore, hoc est ab ipsa unitatis societate, ut sine his potius veniatur ad vitam, quam cum eis eatur in gehennam. Hoc ipso autem separantur a quibus separantur, quod eis mala suadentibus, hoc est scandalizantibus non consentitur. Et si quidem omnibus bonis, cum quibus eis societas est², etiam de hac perversitate innotescunt, ab omnium penitus societate, atque ab ipsa divinorum Sacramentorum participatione separantur : si autem quibusdam ita noti sunt, pluribus autem ista eorum est ignota perversitas; ita tolerandi sunt, sicut ante ventilationem palea toleratur in area, ut neque illis ad iniquitatis communionem consentiatur, neque propter illos bonorum societas deseratur : hoc faciunt qui habent in seipsis salem, et pacem habent inter se.

CAPUT VII. — *Hinc usque ad cœnam Domini unde omnia omnium considerari cœperunt, nullam de Marco quæstionem esse tractatam.*

8. Sequitur Marcus : *Et inde exurgens venit in fines Judææ ultra Jordanem, et conveniunt iterum turbæ ad eum, et sicut consueverat iterum docebat illos, etc.*, usque ad illud ubi ait, *Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt : hæc vero de penuria sua omnia quæ habuit misit, totum victum suum (Marc. x, 1; xii, 44).* In hac tota contextione omnia superiora considerata sunt, ne quid viderentur habere contrarium, quando cum Matthæi ordine cæteros conferebamus : hoc autem de vidua paupercula quæ duo minuta misit in gazophylacium, duo soli dicunt, Marcus et Lucas (*Luc. xxi, 1-4*), sed sine ulla quæstione concordant. Hinc jam usque ad cœnam Domini, unde omnium omnia considerata tractavimus, non dicit et Marcus quod cogat cum aliquo comparari, ad inquirendum ne quid repugnare videatur.

CAPUT VIII. — *De Lucæ Evangelio, quomodo principium ejus congruat principio libri Actuum Apostolorum.*

9. Nunc ergo deinceps Lucæ Evangelium ex ordine pertractemus, exceptis eis quæ habet cum Matthæo Marcoque communia; quoniam illa jam omnia pertractata sunt. Sic ergo incipit Lucas : *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem quæ in nobis completæ sunt rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt et ministri fuerunt sermonis : visum est et mihi assecuto a principio omnibus³ diligenter*

¹ Editi, *ad eam*. At Mss., *ad ea*.

² In plerisque Mss., *notitia est*.

³ Mss. quatuor, *omnia*. Cæteri cum editis habent, *omnibus* : sic etiam antiqua Corbeiensis Biblia; juxta græcum, *pâsin*.

ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem (Luc. i, 1-4). Hoc principium ad Evangelii narrationem nondum pertinet. Admonet autem ut noverimus eundem Lucam etiam illum librum scripsisse, qui Actus Apostolorum vocatur, non solum quia Theophili nomen etiam illic inest; nam posset fieri, ut et alius aliquis Theophilus esset, et si idem ipse esset, ab alio ad illum aliquid scriberetur, sicut a Luca Evangelium : sed quia et ibi ita exorsus est ut diceret, *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere, usque in diem quo Apostolis quos elegit¹ per Spiritum sanctum mandans jussit prædicare Evangelium (Act. i, 1 et 2)*; dedit intelligi quod jam scripserit Evangelii librum unum ex quatuor, quorum est in Ecclesia sublimis auctoritas. Nec ideo quia dixit de omnibus se fecisse sermonem, quæ cœpit Jesus facere et docere usque in diem quo mandavit Apostolis, putari debet omnia scripsisse in Evangelio suo quæ Jesus cum Apostolis in terra versatus fecit et dixit; ne sit contrarium Joanni, qui ait multa alia fecisse Jesum, quæ si scriberentur, mundum totum non potuisse capere illos libros (*Joan. xxi, 25*): cum etiam constet ab aliis evangelistis non pauca narrata, quæ Lucas ipse narrando non attigit. De omnibus ergo fecit sermonem, eligendo de omnibus unde faceret sermonem, quæ judicavit apta et congrua sufficere officio dispensationis suæ. Et quod dicit multos conatos ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt rerum, videtur significare nonnullos, qui non potuerunt hoc susceptum munus implere : ideo autem dicit sibi visum esse *ex ordine diligenter scribere, quoniam multi conati sunt*; sed eos debemus accipere, quorum in Ecclesia nulla exstat auctoritas, quia id quod conati sunt, implere minime potuerunt. Iste autem non solum usque ad resurrectionem assumptionemque Domini perduxit narrationem suam, ut in quatuor auctoribus evangelicæ Scripturæ dignum labore suo haberet locum : verum etiam deinceps quæ per Apostolos gesta sunt, quæ sufficere credidit ad ædificandam fidem legentium vel audientium, ita scripsit, ut solus ejus liber fide dignus haberetur in Ecclesia de Apostolorum actibus narrantis, reprobatis omnibus qui non ea fide qua oportuit, facta dictaque Apostolorum ausi sunt scribere. Eo quippe tempore scripserunt Marcus et Lucas, quo non solum ab Ecclesia Christi, verum etiam ab ipsis adhuc in carne manentibus Apostolis probari potuerunt.

CAPUT IX. — *Quomodo ostendatur, quod de piscibus captis Lucas commemoravit non pertinere ad illud quod videtur simile Joannes narrasse post Domini resurrectionem, atque inde jam usque ad cœnam Domini, unde omnium omnia usque in finem considerata sunt, nullam etiam ex Evangelio Lucæ tractatam esse quæstionem.*

10. Sic ergo narrare Lucas incipit Evangelium : *Fuit in diebus Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia; et uxor illi de filiabus*

¹ Ita in aliquot Mss. At in editis, *quo apostolos elegit*.

Aaron, et nomen ejus Elisabeih, etc., usque ad eum locum ubi ait, *Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam* (Luc. 1, 5; v. 4). Hoc totum non habet ullam repugnantiae quaestionem. Joannes quidem videtur simile aliquid dicere, sed illud longe aliud est, quod factum est post resurrectionem Domini ad mare Tiberiadis (Joan. xxi, 1-11). Ibi enim non solum ipsum tempus valde diversum est, sed etiam res ipsa plurimum distat. Nam retia illic in dexteram partem missa, centum quinquaginta tres pisces ceperunt; magnos quidem: sed pertinuit ad Evangelistam dicere, quod cum tam magni essent, retia non sunt disrupta, respicientem scilicet ad hoc factum, quod Lucas commemorat, ubi prae multitudine piscium retia rumpebantur. Jam caetera similia Joanni Lucas non dixit, nisi circa Domini passionem et resurrectionem: qui totus locus a cena ipsius usque ad finem sic a nobis tractatus est, ut omnium collatis testimoniis nihil eos dissentire doceremus.

CAPUT X. — *De Joanne evangelista, quid a caeteris tribus distet.*

11. Joannes est reliquus, qui jam non restat cui conferatur. Quidquid enim singuli dixerunt, quae ab aliis non dicta sunt, difficile est ut habeant aliquam repugnantiae quaestionem. Ac per hoc liquido constat tres istos, Matthaeum scilicet, Marcum et Lucam, maxime circa humanitatem Domini nostri Jesu Christi esse versatos, secundum quam et rex et sacerdos est. Et ideo Marcus, qui in illo mysterio quatuor animalium (Apoc. iv, 6, 7), hominis videtur demonstrare personam, vel Matthaei magis comes videtur, quia cum illo plura dicit propter regiam personam quae incomitata esse non solet, quod in primo libro commemoravi (Lib. 4, cap. 3); vel quod probabilius intelligitur, cum ambobus incedit. Nam quamvis Matthaeo in pluribus, tamen in aliis nonnullis Lucae magis congruit: ut hoc ipso demonstratur ad leonem et ad vitulum, hoc est, et ad regalem quam Matthaeus, et ad sacerdotalem quam Lucas insinuat personam, id quod Christus homo est, pertinere, quam figuram Marcus gerit pertinens ad utrumque. Divinitas vero Christi quae aequalis est Patri, secundum quod Verbum est et Deus apud Deum, et Verbum caro factum ut habitaret in nobis (Joan. i, 11-14), secundum quod ipse et Pater unum sunt (Id. x, 30), a Joanne maxime commendanda suscepta est; qui sicut aquila in his quae Christus sublimius locutus est, immoratur, nec in terram quodammodo nisi raro descendit. Denique quamvis matrem Christi se nosse plane testetur, tamen nec in ejus nativitate cum Matthaeo et Luca aliquid dicit, nec ejus baptismum cum tribus commemorat, sed tantummodo ibi testimonium Joannis alte sublimiterque commendans, relictis eis pergit cum illo ad nuptias in Cana Galilaeae: ubi quamvis ipse Evangelista matrem ejus fuisse commemoraret, ille tamen dicit, *Quid mihi et tibi est, mulier* (Id. ii, 1-11)? non repellens de qua suscepit carnem, sed suam tunc maxime insinuans divinitatem, aquam conversurus in vinum: quae divi-

nitatis iliam etiam feminam fecerat, non in illa facta erat.

12. Inde post paucos dies factos in Capharnaum, redit ad templum, ubi eum commemorat dixisse de templo corporis sui, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Ibid., 12-22): ubi maxime insinuat non solum quia Deus erat in templo Verbum caro factum; verum etiam, quia eandem carnem ipse resuscitavit, non utique nisi secundum id quod unum est cum Patre, nec separabiliter operatur: cum caeteris locis fortassis omnibus Scriptura non dicat, nisi quod Deus illum suscitaverit; nec alicubi sic expressum est, quod cum Deus resuscitavit Christum, etiam ipse se resuscitavit, quia cum Patre unus Deus est, sicut hoc loco ubi ait, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*.

13. Inde cum illo Nicodemo quam magna, quam divina locutus est! Inde rursus pergit ad testimonium Joannis, et commendat amicum sponsi non gaudere nisi propter vocem sponsi. Ubi admonet animam humanam non de seipsa sibi lucere, nec beari, nisi incommutabilis participatione sapientiae. Inde ad mulierem Samaritanam, ubi commemoratur aqua unde qui biberit non sitiet in aeternum. Inde rursus in Cana Galilaeae, ubi fecerat de aqua vinum: ubi eum commemorat dixisse regulo, cujus filius infirmabatur, *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis* (Id. iii, 1-iv, 54); usque adeo super omnia mutabilia volens mentem credentis attollere, ut nec ipsa miracula, quae quamvis divinitus de mutabilitate corporum fiunt, a fidelibus quaeri velit.

14. Inde Jerosolymam redit; sit sanus triginta octo annorum languidus. Ex hac occasione quae dicuntur! quam diu dicuntur! Ibi dictum est, *Quaerebant eum Judaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo*: ubi satis ostenditur quam non usitate, sicut solent sancti homines dicere, dixerit patrem suum Deum, sed quod ei sit aequalis insinuans: quippe paulo superius dixerat eis de sabbato calumniantibus, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*. Ibi exarserunt, non quia patrem suum diceret Deum; sed quod ei aequalis vellet intelligi, dicendo, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*: consequens esse ostendens, ut quoniam Pater operatur, et Filius operetur; quia Pater sine Filio non operatur. Ibi enim et paulo post ait, jam illis ob hoc irascentibus, *Quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit* (Id. v).

15. Inde tandem descendit Joannes ad illos tres cum eodem Domino in terra gradientes, ut quinque millia hominum panibus quinque pascentur: ubi tamen solus commemorat quod cum vellet eum regem facere, solus fugit in montem. Qua in re nihil mihi aliud videtur animam rationalem commonere voluisse, nisi eo se nostrae menti rationique regnare, quo est in excelsis, nulla cum hominibus comunione naturae, solus, quia unicus Patri: hoc autem mysterium deorsum repentes carnales homines fugit, quia

valde sublimis est; unde illos et ipse fugit in montem, qui regnum ejus terreno animo requirebant; unde et alibi dicit, *Regnum meum non est de hoc mundo* (Joan. xviii, 36): neque etiam hoc nisi Joannes ipse commemorat, volatu quodammodo æthereo supereminens terris, et gaudens luce solis justitiæ. Ab illo itidem monte post miraculum de quinque panibus factum, cum iisdem tribus paululum remoratus, donec mare transissent, quando ambulavit super aquas, continuo rursus se in verbum Domini attollit, quam magnum, quam prolixum, quam diu supernum et excelsum, ex occasione panis exortum, cum dixisset turbis, *Amen, amen dico vobis, queritis me, non quia signa vidistis, sed quia edistis de panibus, et satiati estis: operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*: et inde jam talia diutissime atque excelsissime. Tunc ab ista verbi celsitudine ceciderunt, qui post eum deinceps non ambulaverunt; cui sane inhæserunt; qui poterunt intelligere, *Spiritus est qui vivificat, caro autem nihil prodest* (Id. vi): quia utique et per carnem spiritus prodest¹; et solus spiritus prodest; caro autem sine spiritu nihil prodest.

16. Deinde suis fratribus, id est cognatis carnis suæ, suggerentibus ut ascendat ad diem festum, quo possit innocescere multitudini; quanta altitudine respondit, *Tempus vobis nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odire vos; me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera ejus mala sunt!* Hoc est ergo, *Tempus vestrum semper est paratum*, quia vos diem istum concupiscitis, de quo propheta dicit, *Ego autem non laboravi subsequens te, Domine: et diem hominis non concupivi; tu scis* (Jerem. xvii, 16): hoc est volare ad lucem Verbi, et concupiscere illum diem quem videre concupivit Abraham, et vidit, et gavisus est (Joan. viii, 56). Inde jam ad diem festum cum ascendisset in templum, quæ illum Joannes locutum esse commemorat, quam mirabilia, quam divina, quam excelsa! quod ipsi venire non possent quo esset iturus; quod et ipsum nosset, et unde esset scirent; et esset verus qui eum miserit, quem illi nescirent: tanquam diceret, *Et unde sim scitis, et unde sim nescitis. Quo quid aliud voluit intelligi, nisi secundum carnem notum se illis esse potuisse, et gentem, et patriam?* secundum divinitatem autem incognitum? Ibi etiam de dono Spiritus sancti locutus, ostendit quis esset, quando munus altissimum dare potuisset (Id. vii).

17. Rursus illuc de Oliveti monte regredientem, quæ et quanta narrat locutura, post veniam illi adulteræ datam, quæ velut lapidanda oblata illi a tentatoribus fuerat; quando digito scribebat in terra, tanquam illos tales in terra scribendos significaret, non in cælo, ubi monuit discipulos se scriptos esse gauderent (Luc. x, 20); aut quod se humiliando, quod

capitis inclinatione monstrabat, signa in terra faceret; aut quod jam tempus esset ut in terra que fructum daret, non in lapide sterili, sicut antea, lex ejus conscriberetur! Ergo post hæc lucem mundi se dixit, et qui eum sequeretur non ambulaturum in tenebris, sed habiturum lucem vitæ. Dixit etiam se esse principium, quod et loqueretur eis. Quo nomine utique se distinxit ab illa luce quam fecit, tanquam lux per quam facta sunt omnia: ut illud quod se dixerat lucem mundi, non sic acciperetur quemadmodum discipulis ait, *Vos estis lux mundi*. Illi enim tanquam lucerna, quæ non est ponenda sub modio, sed super candelabrum (Matth. v, 14, 15), sicut et de Joanne Baptista, *Ille erat*, inquit, *lucerna ardens et lucens* (Joan. v, 35); sed ipse sicut principium, de quo dictum est, *Nos omnes de plenitudine ejus accepimus* (Id. i, 16). Ibi dixit se Filium esse veritatem², quæ nisi liberaverit, nemo erit liber (Id. viii, 1-36).

18. Inde posteaquam illuminavit a nativitate cæcum, ex ipsa occasione in prolixo ejus sermone demoratur Joannes, de ovibus, et pastore, et janua, et de potestate ponendi animam suam et iterum sumendi eam, in quo excellentissimam potestatem suæ divinitatis ostendit. Inde cum Encarnia in Jerosolymis flerent, commemorat ei dixisse Judæos: *Quomodo animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam.* Atque inde sumpta opportunitate sermonis, quæ etiam sublimia dixerit, narrat. Ibi dixit, *Ego et Pater unum sumus*. Inde jam resuscitatum ab eo Lazarum prædicat, ubi dixit, *Ego sum resurrectio et vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum*. In quibus verbis quid nisi altitudinem divinitatis ejus agnoscerimus, cujus in æternum participatione vivemus? Inde iterum Joannes occurrit in Bethania Matthæo et Marco (Matth. xxvi, 6-13, et Marc. xiv, 3-9), ubi factum est illud de unguento pretioso, quo pedes ejus a Maria caputque perfusus est (Joan. ix, 1-xii, 8): atque hinc deinceps usque ad passionem et resurrectionem Domini cum tribus Evangelistis Joannes graditur, sed in locis eisdem narratione versante.

19. Cæterum quod ad sermones Domini attinet, non cessat se attollere in ea quæ ille ab hinc etiam sublimiter diuturneque locutus est. Nam et quando eum voluerunt videre Gentiles per Philippum et Andream, habuit excelsum sermonem, quem aliorum Evangelistarum nullus inseruit: ibi præclara iterum de luce illuminante et lucis filius faciente commemorat (Id. xii, 20-50). Deinde in ipsa cæca, de qua Evangelistarum nullus tacuit, quam multa et quam excelsa verba ejus Joannes commemorat, quæ alii tacuerunt! non solum de commendatione humilitatis, quando pedes discipulorum lavit; sed cum expressus per buccellam traditor ejus exiisset, remanentibus cum illo undecim, in sermone ipsius mirabiliter stupendo maximeque diuturno idem Joannes immoratus est, ubi dixit, *Qui vidit me, vidit et Patrem*: ubi multa

¹ Sic in septemdecim Mss. At in editis, *et carni spiritus prodest*.

² Fr. Lugd. Ven. Lov., *et gente et patria. M.*

² Ita omnes Mss. et Fr. Al. Lov., *veritatis. Nat., et veritatem*

locutus est de Spiritu sancto paraclito quem missuras eis erat; et de sua clarificatione quam habuit apud Patrem priusquam mundus esset; et quod unum nos faceret in se, sicut ipse et Pater unum sunt; non ut ipse et Pater et nos unum, sed nos unum sicut ipsi unum: multaque alia mireque sublimia, de quibus disserere sicut dignum est, etiam si essemus idonei, in hoc tamen opere non id nos suscepisse quis non advertat (*Joan. xiii xvii*)? quod alibi fortasse reddendum est, hic certe non est expetendum. Commendare quippe volumus amatoribus verbi Dei et studiosis sanctæ veritatis, quamvis ejusdem Christi qui verus et verax est, annuntiator atque prædicator Joannes in Evangelio suo fuerit, ceteri et ceteri tres qui scripserunt Evangelium, et ceteri Apostoli qui non quidem ipsam narrationem scribendam susceperunt, in ea tamen prædicatione sui officii munus impleverunt: longe tamen hunc in Christi altiora subiectum ab ipso initio libri sui, raro fuisse cum cæteris, id est, primo circa Jordanem propter testimonium Joannis Baptistæ; inde trans mare Tiberiadis, quando turbas de quinque panibus pavit, et super aquas ambulavit; tertio in Bethania, ubi unguento pretioso fidelis femine devotione perfusus est; donec inde illis occurreret ad passionis tempus, quod cum eis erat necessario narraturus: ubi tamen ipsam Dominicam cœnam, de qua nullos eorum tacuit, multo opulentiùs tanquam de cellario Domitici pectoris, ubi discumbere solebat, exhibuit. Ipsum deinde Pilatum verbis altioribus percudit, dicens regnum suum non esse de hoc mundo, regemque se natum, et ad hoc venisse in hunc mundum, ut testimonium perhibeat veritati (*Id. xviii, 36 et 37*). Mariam quoque post resurrectionem mystica altitudine vitans¹, *Noli me, inquit, tangere: nondum enim ascendi ad Patrem* (*Id. xx, 17*). Discipulis etiam insufflando dedit Spiritum sanctum (*Ibid. 22*), ne ipse Spiritus qui Trinitati consubstantialis et cœternus est, tantummodo Patris esse, non etiam Filii Spiritus putaretur.

20. Postremo suas oves Petro se amanti, eumque amorem ter confitenti commendans, dicit eundem Joannem sic se velle manere donec veniat (*Id. xxi, 15 et 23*): ubi etiam mihi videtur alto docuisse mysterio, istam ipsam² Joannis evangelicam dispensationem, qua in lucem liquidissimam Verbi sublimiter fertur, ubi Trinitatis æqualitas et incommutabilitas videri potest, et qua maxime proprietate distet a cæteris homo cujus susceptione Verbum caro factum est, perspicue cerni cognoscique non posse, nisi cum ipse Dominus venerit: ideo sic manebit donec veniat; manebit autem nunc in fide credentium, tunc autem facie ad faciem contemplandum erit (*I Cor. xiii, 12*), cum apparuerit vita nostra, et nos cum ipso apparebimus in gloria (*Coloss. iii, 4*). Quisquis autem arbitratur homini vitam istam mortalem adhuc agenti posse contingere, ut demoto atque discusso omni nubilo phan-

¹ Er. Iov. et Mss., *visitans*. Sed melius editio Rat., *vitans*.

² Duo Mss., *secretam ipsam*. Paulo post Mss. tres et Rat., *verbi sublimitate fertur*.

tasiarum corporalium atque carnalium, serenissima incommutabilis veritatis luce potiatur, et mente penitus a consuetudine vitæ hujus alienata illi constanter et indeclinabiliter hæreat; nec quid quærat, nec quis quærat intelligit: credat ergo potius sublimi auctoritati minimeque fallaci, quamdiu sumus in corpore peregrinari nos a Domino, et ambulare per fidem, nondum per speciem (*II Cor. v, 6, 7*); ac sic perseveranter retinens atque custodiens fidem, spem et charitatem, intendat in speciem ex pignore quod accepimus sancti Spiritus, qui nos docebit omnem veritatem (*Joan. xvi, 13*), cum Deus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra per inhabitantem Spiritum ejus in nobis (*Rom. viii, 10, 11*). Prius autem quam vivifectur hoc quod mortuum est propter peccatum, procul dubio corruptibile est, et aggravat animam (*Sap. ix, 15*); et si quando adjuncta excedit hanc nebulam, qua legitur omnis terra (*Eccli. xxiv, 6*), id est, hanc carnalem caliginem, qua legitur omnis vita terrena, tanquam rapida coruscatione perstringitur, et in suam infirmitatem redit, vivente desiderio quo rursus erigatur, nec sufficiente munditia qua figatur. Et quanto quisque hoc magis potest, tanto major est: quanto autem minus, tanto minor. Si autem nihil adhuc tale mens hominis experta est, in qua tamen habitat Christus per fidem, instare debet minuendis finiendisque cupiditatibus hujus sæculi, moralis virtutis actione, tanquam in comitatu trium illorum Evangelistarum cum mediatore Christo ambulans: eumque qui Filius Dei semper est, propter nos filium hominis factum, ut sempiterna virtus ejus et divinitas nostræ infirmitati et mortalitati temperata de nostro nobis in se atque ad se faceret viam, cum magnæ spei letitia fideliter teneat. Ne peccet, a rege Christo regatur; si forte peccaverit, ab eodem sacerdote Christo expietur: atque ita in actione bonæ conversationis et vitæ nutritus³, pennis geminæ dilectionis tanquam duabus alis validis evehctus a terris, ab eodem ipso Christo Verbo illuminetur, Verbo quod in principio erat, et Verbum apud Deum erat, et Verbum Deus erat (*Joan. i, 1*); etsi per speculum et in ænigmate, longe tamen sublimis ab omni similitudine corporali. Quapropter, quamvis in illis tribus activæ, in Joannis autem Evangelio dona contemplativæ virtutis eluceant eis qui hæc dignoscere sunt idonei; tamen et hoc Joannis, quoniam ex parte est, sic manebit donec veniat quod perfectum est (*I Cor. xiii, 12, 9, 10*). Et alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum (*Id. xii, 8*); alius diem Domino sapit (*Rom. xiv, 6*), alius de pectore Domini liquidius aliquid bibit, alius levatus usque ad tertium cœlum, ineffabilia verba audit (*II Cor. xii, 2-4*): omnes tamen, quamdiu sunt in corpore, peregrinantur a Domino (*Id. v, 6*); et omnibus bonæ spei fidelibus in libro vitæ scriptis servatur quod dictum est, *Et ego diligam eum,*

³ In septem Mss. præbæ notæ et apud Ægyptium, *nutritus pernis*.

et ostendam meipsum illi (Joan. xiv, 21). Verumtamen in hac peregrinatione quantum in rei hujus intelligentia vel scientia quisque profecerit, tanto magis caveat diabolica vitia, superbiam et invidentiam. Meminerit hoc ipsum Evangelium Joannis quam multo amplius erigit ad contemplationem veritatis, tam multo

amplius præcipere de dulcedine charitatis: et quia illud præceptum verissimum ac saluberrimum est, *Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus* (Eccli. iii, 20); qui evangelista Christum longe cæteris altius commendat, apud eum discipulis pedes lavat (Joan. xiii, 5).

ADMONITIO

IN SUBSEQUENTES LIBROS DE SERMONE DOMINI IN MONTE.

Ad Christi annum 393, sive 394, pertinet hoc opus, ab Augustino presbyterii sui tempore elaboratum. Quippe in primo Retractationum libro, cap. 19, post recensitam illam, quam in Hippone-regiensi anni 393 concilio habuit de Fide et Symbolo disputationem, recordatus Augustinus libri sui de Genesi ad litteram imperfecti, neque alia quam quæ ex ante laudato concilio sumi possit, ætatis assignata nota, facit proximo loco mentionem hujus operis in isthæc verba: *Per idem tempus de Sermone Domini in monte secundum Matthæum duo volumina scripsi.*

Porro uno volumine explicat primam ejusdem sermonis partem contentam Matthæi capite quinto: altero, posteriorem in sequentibus capitibus sexto et septimo comprehensam. Cur autem ex toto Evangelio istum in primis sermonem tractandum susceperit, eam videtur in operis initio subindicare causam, quod ipsum nempe omnibus præceptis quibus christiana vita informatur, perfectum esse intellexisset. Quæ quidem præcepta omnia, ea qua referuntur apud Matthæum serie sic exponit, ut illa ad priores septem sententias de Beatis in ipsius sermonis exordio pronuntiatas pertinere, iisque ex ordine respondere demonstrat.

Pollentius plurimis post annis hoc opus evolvens, aliquot difficultates de uxore quæ a viro suo discessisset, offendit, easque sancto Doctori proposuit, quas ille priore de Adulterinis Conjugiis libro enodavit.

Vide *librum 1, cap. 19, Retractationum, col. 614, a verbis, Per idem tempus de Sermone Domini, usque ad col. 617, verbis, Quem locutus est Dominus.* M.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE SERMONE DOMINI IN MONTE

SECUNDUM MATTHÆUM

LIBRI DUO ^(a).

LIBER PRIMUS.

Explicatur prior pars sermonis a Domino in monte habiti, contenta Matthæi capite quinto.

CAPUT PRIMUM. 1. Sermonem quem locutus est Dominus noster Jesus Christus in monte, sicut in Evangelio secundum Matthæum legimus, si quis pie sobrieque consideraverit, puto quod inveniet in eo, quantum ad mores optimos pertinet, perfectum vitæ

christianæ modum: quod polliceri non temere audemus, sed ex ipsis ejusdem Domini verbis conjicientes. Nam sic ipse sermo concluditur, ut appareat in eo præcepta esse omnia quæ ad informandam vitam pertinent. Sic enim dicit: « Omnis ergo qui au

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

His castigandis libris adhibuimus Mss. Abinensem, Arnulfensem, Cisterciensem, Colbertinum, Corbeiensem, Floriacensem, Gemneticensem, Lyrensem, Michaelinum, Prætellesum, Sagiensem, Viadocinensem, Vaticanos duos, Beccenses totidem, et Lovaniensium Theologorum variantes lectiones ex sex Belgicis: necnon supra laudatas editiones Er. et Lov., quibus hic accessit editio Joannis Amerbachii perfecta Basileæ, an. 1576, et altera Jacobi Mareschalli Lugdun. an. 1520. Consulimus insuper Eugypii abbatis excerpta in Mss. Corbeiensi ac Germanensi, et Flori collectionem in alio Corbeiensi.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

(a) Scripti circiter Christi, annum 303